
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ВИПУСК 90

(ЧАСТИНА І)

КИЇВ – 2010

Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.
Випуск 90. Частина I (у двох частинах).

К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут міжнародних відносин, 2010. – 206 с.

У збірнику вміщені матеріали конференції молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин», яка відбулася 22 жовтня 2009 року в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Розраховано на викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів.

Редакційна колегія:

Губерський Л. В.,	д-р філософ. наук, проф., академік НАН України (головний редактор);
Вергун В. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Дайнеко В. В.,	канд. філол. наук, проф.;
Денисов В. Н.,	д-р юрид. наук, проф.;
Довгерт А. С.,	д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПрН України;
Кисіль В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Копійка В. В.,	д-р політ. наук, проф.;
Коппель О. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Крижанівський В. П.,	д-р істор. наук, проф.;
Крушинський В. Ю.,	д-р політ. наук, проф.;
Макаренко Є. А.,	д-р політ. наук, проф.;
Манжола В. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Матвієнко В. М.,	д-р істор. наук, проф.;
Муравйов В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Пахомов Ю. М.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Перепелиця Г. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Пирожков С. І.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Пузанов І. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Рижков М. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Рогач О. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Скороход Ю. С.,	д-р політ. наук, проф.;
Філіпенко А. С.,	д-р екон. наук, проф.;
Фурса С. Я.,	д-р юрид. наук, проф.;
Шемшученко Ю. С.,	д-р юрид. наук, проф., академік НАН України;
Циганов С. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Шнирков О. І.,	д-р. екон. наук, проф. (заст. головного редактора).

Відповідальний редактор: **Римська Т.Ю.**

Адреса редакційної колегії: 04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1,
Інститут міжнародних відносин; тел. 481-44-14.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Бойченко О.М.*

ПОЗИЦІЮВАННЯ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС СТОСОВНО СПІЛЬНОГО БЕЗПЕКОВОГО КОМПОНЕНТУ ОБ'ЄДНАННЯ (ЄПБО)

Європейський Союз поступово, з року в рік, набирає ваги не тільки в економічному та політичному плані, як один з центрів розвитку світової економіки та формування політичної стратегії в глобальному плані, але й поступово зростає вплив його військового компоненту на забезпечення безпеки і стабільності вже не тільки на європейській, а й на міжнародній арені.

Тому *важливість* даного питання виходить на перший план в процесі міждержавних відносин та у взаємовідносинах між ЄС та різноманітними міжнародними організаціями, що ставлять на порядок денний своєї діяльності також і питання безпеки (насамперед, НАТО, АСЕАН, Шанхайський пакт і т.д.), та полягає у відображенні двох основних тенденцій:

1) відновлення «старих» (біполярних), виникнення та динамічне трансформування «нових» (постбіполярних) загроз безпеці як в регіональному, так і загальносвітовому масштабі;

2) стрімке поглиблення інтеграції на європейському континенті та поступове перетворення ЄС з економічної потуги у політичну, в тому числі і за рахунок військового компоненту – ЄПБО. На сучасному етапі роль та особливість ЄПБО в контексті європейської безпеки визначається, насамперед, у порівнянні з НАТО, регіональним фактором військової кооперації з визначеними відповідними межами зони інтересів, а по-друге, участю переважно в гуманітарних та цивільних місіях і операціях без залучення військового компоненту.

Відповідно, *актуальним питанням* сьогодні є досягнення належного рівня цілісності та ефективності ЄПБО, як конкретного військово-політичного інструменту, так й інтеграційного механізму ЄС в цілому. Досягнення відповідних завдань залежить від багатьох факторів, ключовим з яких є єдність позицій країн-членів щодо розбудови ЄПБО.

Розгляд зазначеної проблеми може бути здійснений в контексті аналізу трьох загальних, але водночас стрижневих *чинників*, що здійснюють вплив на позиціонування держав-членів ЄС відносно військово-політичної інтеграції та визначають загальну дихотомію гомогенності/фрагментарності ЄПБО ЄС. До них можемо віднести:

- 1) внутрішньодержавний контекст впливу;
- 2) інтеграційно-комунітарний контекст впливу;
- 3) зовнішній контекст впливу.

Отже, розглянемо яким чином вищевказані нами чинники впливали на позиції тих чи інших держав як на внутрішньогруповому, так і міжгруповому рівні.

Після підписання Маастрихтського договору 1992 року та початку будівництва політичного союзу ЄС на протязі вже близько 17 років триває постійна розбудова «другої

* здобувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Мінгазутдінов І.О.

опори ЄС» – Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ). Ідея, започаткована найбільш активними прихильниками об'єднання Європи, президентом Франції Франсуа Міттераном та канцлером ФРН Гельмутом Колем [1], стала не тільки однією з центральних тем обговорення, але й найбільш суперечливою. По-перше, розбіжності виникли в окресленні майбутніх юридичних рамок застосування створених в майбутньому сегментів «другої опори ЄС», а також у визначенні спільних завдань та загроз. А по-друге, що і є визначальним, саме Маастрихтський договір, будучи фундатором створення Європейського Союзу і окреслення основних напрямків його діяльності, посіяв зерна невизначеності в позиціях країн щодо розбудови Спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Проте, з моменту свого заснування СЗПБ виявився неефективним інституційним механізмом, не зумівши створити ні спільних інструментів імплементації зовнішньополітичних критеріїв об'єднання, ані міждержавних військово-політичних безпекових проєктів. Тому, країни Європейського Союзу, врахувавши всі недоліки, на засіданні у травні 1999 року в Амстердамі започаткували, а на конференції в Гельсінкі у тому ж році остаточно затвердили нову ініціативу – Європейську політику безпеки і оборони (ЄПБО), яка за загальною згодою усіх учасників стала частиною СЗПБ.

З моменту започаткування намітилися три умовні групи країн з різним ступенем лояльності відносно СЗПБ, а в подальшому ЄПБО. Останні становлять:

1) *країни «проєвропейського напрямку»* формування безпеки. Це - Франція, Німеччина та країни Бенілюксу з лідируючою роллю Німеччини та Франції (насамперед останньої) [2]. Їх метою є створення суто європейських можливостей в галузі безпеки і оборони, з чітко визначеними задачами та областю можливих меж застосування. Це прагнення носило, насамперед, характер зменшення, а в подальшому і повного нівелювання впливу США і НАТО на європейські країни та процеси європейської інтеграції, а по-друге, створення власних потужних безпекових інструментів протидії сучасним загрозам, які були б абсолютно конкурентноздатними у порівнянні з аналогічними структурними компонентами НАТО (США).

Настрої як політичної еліти, так і громадськості абсолютно позитивно ідентичні у своєму прагненні до розбудови спільного безпекового елементу ЄС. Це видно з, наприклад, огляду Євробароменту (суспільно-політичний щомісячний оглядач) за вересень 2005 року, де, приміром, Німеччина дає 75 відсотків на користь розвитку ЄПБО в контексті ЄС як світової сили, і ця динаміка зростає. [3]

Звичайно ж, фактор європейської ідентичності у прагненні до традиційного оборонного співробітництва також надав значного імпульсу проєвропейським намаганням. Не останню роль у формуванні такого погляду зіграв також зовнішній чинник, оскільки із закінченням «холодної війни» і розвалом біполярної системи міжнародних відносин саме європейський регіон, а точніше південно-центральна його частина, стала зоною перехідного переформування національних державних устроїв з витікаючими звідси непересічними загрозами загальній безпеці (особливо в цьому контексті слід відмітити балканський фактор).

2) *країни-«атлантисти»*, тобто країни, які ставлять за основу як власної, так і загальноєвропейської безпеки саме фактор НАТО (вважай США). Ця група найчисельніша. До неї відносяться Великобританія, Данія, Іспанія, Португалія, прибалтійські країни та країни Центральної і Східної Європи з Великобританією в ролі «неформального лідера». Причин для таких поглядів багато. Це і традиційні «особливі відносини» між США і Великобританією [4], що склалися протягом значного відрізка часу, а також те, що ці країни не вірять, а в більшості випадків скептично ставляться до можливості Європейського Союзу створити власні ефективні безпекові структурні елементи, які в повній мірі зможуть забезпечити їх безпеку і оборону. Хоча, все ж таки, настрої і погляди в прибалтійських

країнах трохи різняться від позицій інших країн своєї групи. Звичайно, НАТО – пріоритет, ЄС – важливий, але вторинний безпекодавець [5], хоча підтримка ЄПБО станом на грудень 2006 року була висока: 85 відсотків в Литві, 82 відсотки в Естонії і 76 відсотків в Латвії [6], і особливо не змінилась дотепер. Дійсно, це найпопулярніша політика ЄС. На настрої та позиції прибалтійських країн та країн Центральної і Східної Європи ще дуже сильно впливає російський фактор, оскільки в ньому вони бачать найбільшу загрозу власній безпеці (за останній час особливо в енергетичній галузі) і однозначно бажають за краще мати «синицю в руках» у вигляді потужного НАТО, ніж «журавля в небі» у вигляді поки що недосконалої спільної оборонної структури ЄС з невідомим майбутнім [7]. Тому, центральну позицію загалом всіх цих країн можна описати просто як споглядацька з мінімальною долею участі.

3) *країни «нейтрального напрямку»* щодо військової складової європейської інтеграції. Це такі країни, як наприклад Австрія, Ірландія, Кіпр, Мальта, Фінляндія, Швеція. Позиція малих країн зрозуміла – вони не мають ні можливостей, ні ресурсів, щоб ефективно сприяти процесам створення військової складової ЄС. Інші країни, виходячи з вікових традицій і настроїв сприйняття загроз, сповідують принцип нейтральності по відношенню до участі у військово-політичних блоках і ставлять на чолі національних доктрин оборони захист своєї території власними силами. Та ж Фінляндія, наприклад, зробила наголос, що вона приєднується до ЄС як військово позаблокова країна, чия вірогідна незалежна обороноздатність є важливим вкладом в загальну безпеку Об'єднання. [8] До спільних намагань ЄС у галузі розбудови власної системи безпеки і оборони ці країни ставляться загалом схвально, приймають участь у багатьох спільних місіях і операціях (але при наявності мандата ООН), надзвичайно активно співпрацюють в цивільних операціях під егідою ЄС, але, все ж таки, займають більш «вичікувальну» позицію, не поспішаючи інтенсифікувати свою позицію, але разом з тим і не відходять занадто далеко від спільного оборонного процесу, маючи, можливо, за мету в потрібний момент голосно заявити і про свої амбіції.

Стосовно можливих загроз, вважається, що значних, наприклад, військового застосування сили, не передбачається, навіть можливість терористичної загрози не така значна. Головні їх зусилля, що посилюються з року в рік, направлені на сприяння всіма засобами міжнародному миру і стабільності. [9]

Окреслюючи параметри сказаного по відношенню до наявного стану як національних безпекових доктрин в цілому, так і до Європейської політики безпеки і оборони зокрема, можливо узагальнити зазначене наступним чином: 1) внутрішньо групові позиції з роками поступово зазнають істотних змін у тому сенсі, що країни «другого ешелону», що приєднались до ЄС у 2004 році, поступово починають набирати політичної ваги, а разом з нею все більше й у інших напрямках розвитку Об'єднання, в тому числі і у військовому через постійно наростаючий національний внесок середніх країн всіх трьох групувань (хоча це все ще переважно операції цивільного характеру, або ж операції з мандатом ООН); 2) пріоритети країн у всіх трьох групах не зазнали кардинальних змін, але дещо розмились попередні прямолінійні контури зовнішньополітичних домінуючих напрямів (Франція, наприклад, почала більш тісно співпрацювати з НАТО; Португалія, за прикладом Великобританії, стала надавати більшого значення розвитку військової складової ЄС); 3) зі зміною полярності світоустрою з біполярного на постбіполярний (з перспективами розвитку в мультиполярний світовий порядок) у світлі наявності як нинішніх, так і нових можливих загроз, концепції безпеки багатьох країн наразі поступово зазнають серйозних змін переважно на користь уніфікації та об'єднання. Серйозних обертів набирає також прогресуюча тенденція до поступового стирання, проте, поки що не особливо принципових відмінностей в підходах країн щодо загального оборонного елементу ЄС.

Література

1. Gate way to Euroipean Union. - History. - Режим доступу до інформації: www.europa.eu.int
2. Hans Stark ,Simone Weske. Deutschland und Frankreich. Motor einer Europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik? Baden-Baden.
3. European Commission (2005): Eurobarometer 63. - September 2005. – Brussels. - P. 32
1. Liam Fox. Security and Defence: Making sense of the special relationship, Heritage Lecture no.939. Washington D.C.- April 27. - 2006. Режим доступу до публікації: <http://www.heritage.org/Research/Europe/hl939.cfm>
4. Arunas Molis. The role and interests of small states in developing the European Security and Defense Policy. - Baltic Security and Defense Review. - 2006. - Vol. 8 - P. 104–106.
5. European Commission (2006): Standard Eurobarometer 66. Brussels: European Commission, December.
2. Miszcak K. Niemcy I Polska wobec europejskiej polityki bezpieczeństwa // Sprawy Międzynarodowe. – № 1 (LVIII). – Styczen – marzec. -2005. – S. 79 - 109
8. Defense White Paper.- 1995. - P. 56–61.
9. Regeringens proposition 2004/05. Vårt framtida försvar [Government proposition 2004/05. Our Future Defense]. - September 23. – 2004. - P. 12.

Воротнюк М.О.*

МІЖНАРОДНІ КОНФЛІКТИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ СЕКЬЮРИТИЗАЦІЇ: КОНСТРУКТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД

В останні роки в міжнародно-політичній науці практично аксіоматичним стало твердження про «розширення» та «поглиблення» безпекової сфери: від державоцентричного та воєнного її поняття до більш широкого, що включає й інші сфери (екологічну, економічну та ін.) та акторів (НУО, міжнародні організації, індивідууми та ін.). В той же час значне поширення отримали так звані «критичні» чи «ревізійні» безпекові студії, які базуються на засадах соціального конструктивізму. В основі цього підходу – контекстуальність всіх явищ міжнародного життя, «безпека – це те, що з неї роблять актори», тобто актори визначають та конструюють безпеку [2, с.302]. Цей підхід – основною теорією якого є теорія секьюритизації (securitization) - відрізняється від традиційного (навіть і розширеного) сприйняття безпеки своїм наголосом не на явищі безпеки *per se* - як відсутності загроз та ризиків, а на процесі – процесі висування того чи іншого питання на безпековий порядок денний. Тобто, безпека з цієї точки зору є не стан, а, скоріш, акт.

У даному дослідженні пропонується загальний аналіз концепції секьюритизації та десекуритизації в межах соціально-конструктивістського підходу Копенгагенської школи досліджень миру; аналізується взаємозалежність між процесом секьюритизації внутрішньо- чи зовнішньополітичної проблеми та воєнно-політичними конфліктами.

За визначенням авторів концепції Б.Бузана та О.Уівера, секьюритизація – це «дискурсивний процес, за допомогою якого у політичній спільноті з'являється міжособистісне порозуміння ставитись до чогось як до екзистенціальної загрози цінному референту та закликати до ургентних та виняткових заходів для боротьби з загрозою» [1, с.491]. При чому секьюритизація обов'язково є процесом двостороннім: актор, що секьюритизує питання, повинен отримати схвальну реакцію аудиторії, щоб цей процес був успішним [3, с.281].

Секьюритизація має багато спільного з когнітивними теоріями, в основі яких лежить поняття сприйняття (перцепції), адже той чи інший об'єкт секьюритизується не на підставі дійсного стану незахищеності чи вразливості зі сторони будь-якої загрози, а у разі, якщо ця загроза конструюється як екзистенціальна. Таким чином, взаємозв'язок між секьюритизацією та міжнародними конфліктами очевидний: для того, щоб отримати підтримку (у тому числі, й громадськості) на початок збройних дій, потрібно проблему успішно секьюритизувати.

Парадоксально, але Копенгагенська школа з нормативної точки зору, на відміну від інших безпекових теорій, не розглядає безпеку та секьюритизацію як «однозначно позитивну цінність», а скоріш як «щось, чого треба уникати» [4, с.523]. З'являється у теоретичному дискурсі термін «a-security», що звертає увагу на необхідності відмовитись від сприйняття світу через призму ризиків та загроз. Семантично близьким до цього є заклик до десекуритизації проблемних питань. Під десекуритизацією розуміється повернення питання з «надзвичайної» політики до «нормальної» [3, с.280]. Ряд авторів наголошує,

---

* аспірант кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова
Науковий керівник: доц. Дубовик В.А.

що десекуритизація тотожна поняттю демократичності, адже «менша кількість питань будуть вирішуватись в стані секретності та, часто, беззвітності надзвичайної політики» [3, с.283].

Відносини діалектичної пари секьюритизація-конфлікти найчастіше має наступну логіку розвитку: конфлікт може з'явитись як протиріччя по незначних, суто технічних питаннях. Актори можуть його секьюритизувати, якщо це питання потенційно здатне «актуалізувати проблему ідентичності», таким чином, питання стає безпековою проблемою, для вирішення якої можуть бути використані надзвичайні заходи, у тому числі й збройна сила [5].

В той же час можна стверджувати, що особи, що приймають рішення, не у повній мірі вільні щодо прийняття рішення про початок конфлікту. Оскільки для секьюритизації питання необхідно врахувати фактори, які автор назвав би «потенціалом секьюритизації», а саме: можливість актора секьюритизувати питання, схильність аудиторії прийняти секьюритизацію як легітимну і таку, що вводить стан «надзвичайності», та емпіричний матеріал, на який може актор посилатись для секьюритизації питання [4, с.514].

Таким чином, теорія секьюритизації підтверджує й у певній мірі співпадає з тими теоріями, які фокусуються на ролі осіб, що приймають рішення (decision-makers), у тому сенсі, що успішно секьюритизувати проблему можуть лише актори, які мають необхідні для цього інструменти – «соціальне положення» та відповідні «взаємовідносини між актором та аудиторією, до якої звертаються» [4, с.525].

Література

1. Buzan B., Wæver O. *Regions and Powers: The Structures of International Security*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
2. Ciuta F. *Security and the Problem of Context: A Hermeneutical Critique of Securitization Theory* // *Review of International Studies*. – 2009. – Vol.35. – P. 301-326.
3. Roe P. *Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization* // *Security Dialogue*. – 2004. – Vol.35. - №3. – P. 279-294.
4. Williams M.C. *Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics* // *International Studies Quarterly*. – 2003. – Vol.47. - №4. – P.511-531.
5. Макарычев А. *Безопасность: трудности перевода?* // <http://www.eurasianhome.org/xml/t/expert.xml?lang=ru&nic=expert&pid=768>. – 24.08.2006

Габер Є.В.*

ТУРЕЦЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ВЕЛИКОГО БЛИЗЬКОГО СХОДУ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ СПІВРОБІТНИЦТВА

Якщо поглянути на сучасну політичну карту світу, то можна побачити, що майже всі проблеми міжнародних відносин, які найбільш гостро постають перед світовою спільнотою на сьогоднішній день, зосереджені у широкій географії від Балкан до Близького Сходу. Саме ці регіони, згідно з новою зовнішньополітичною стратегією Туреччини, визначаються як традиційна сфера впливу та зона життєвих інтересів цієї країни [1], що останнім часом все голосніше заявляє про себе як про беззаперечного регіонального лідера, а також відповідального та досить впливового актора глобального масштабу.

З іншого боку, Сполучені Штати Америки, які на даний момент все ще можна вважати єдиною в світі наддержавою, продовжують активну політику на цьому напрямку, а проєкт так званого «Великого Близького Сходу» займає чи не найголовніше місце на порядку денному нової адміністрації Білого Дому. Змінилися лише методи, проте довгострокові цілі та ключові життєві інтереси залишилися незмінними під впливом суб'єктивних факторів. Різниця ж у зовнішньополітичних пріоритетах теперішнього та попереднього керівництва Вашингтону полягає в баченні ролі його трансатлантичних партнерів: якщо США за часів адміністрації Дж. Буша віддавали перевагу одноосібним діям на міжнародній арені (коли підтримка інших країн була бажаною, проте необов'язковою), то Б. Обама ще напередодні свого обрання президентом оприлюднив документ із красномовною назвою «Сильніше партнерство з Європою заради безпечнішої Америки», в якому задекларував свій намір «відновити американське лідерство в світі» за рахунок поживлення колишніх союзницьких стосунків, відбудови «альянсів», «партнерств» та інших «інституцій, необхідних для спільної безпеки» [2].

Такий перехід від одностороннього до багатостороннього залучення при вирішенні міжнародних питань у зовнішньополітичній стратегії США та нова роль Туреччини в якості «регіонального актора з глобальною сферою інтересів» надає нові можливості та створює нові перешкоди для двостороннього співробітництва, які найяскравіше виявилися саме в регіоні Великого Близького Сходу.

На думку автора, до найбільш *перспективних напрямків* розвитку турецько-американських стосунків на Близькому Сході слід віднести:

1. *Сприяння розвитку демократії, стабільності та благополуччя в об'єднаному Іраку.* Спільна мета, яку було визначено як пріоритетну для розвитку американо-турецького стратегічного партнерства ще у 2006 р. в офіційній заяві міністра закордонних справ Туреччини Абдуллаха Гюля та держсекретаря США Кондолізи Райс [3]. Післявоєнна відбудова Іраку, проблеми державотворення та оформлення політичних інститутів у пост-американському Іраку викликають занепокоєння обох держав;

2. *Координовані дії у боротьбі з терористичними організаціями* як передумова встановлення довготривалого миру та створення нової системи безпеки в регіоні Великого

* аспірант Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова
Науковий керівник: проф. Брусиловська О.І.

Близького Сходу. Зокрема, спільні дії Вашингтону, Анкари та офіційного курдського регіонального уряду (Масуд Барзані) у боротьбі з ПКК та її філіями (Педжаку, що діє в Ірані та ін.) [4];

3. *Спільні зусилля щодо вирішення арабо-ізраїльського конфлікту.* Великий потенціал мають турецькі ініціативи як посередника у переговорах та її «човникова дипломатія» на палестино-ізраїльському треку. Наприклад, голова Палестинської адміністрації Махмуд Аббас та президент Ізраїлю Шимон Перес спершу прилетіли до Анкари напередодні запланованої зустрічі у Аннаполісі, США. Туреччина відіграла активну роль у врегулюванні недавніх криз у Лівані та у Секторі Гази. Поєднання позитивного іміджу Туреччини серед країн регіону та військово-політичної і дипломатичної могутності США могло б забезпечити успіх спільним ініціативам;

4. *Військово-політична співпраця в Афганістані* набуває особливого значення в контексті розпочатих адміністрацією Барака Обама активних дій. Наразі у країні знаходиться понад 1,5 тис. турецьких військових, однак цей контингент може бути розширено. До того ж, Анкара докладє великих зусиль для встановлення *пакистано-афганського діалогу* (президенти цих країн Мушарраф та Карзай зустрічалися в Туреччині в травні 2007 р.);

5. *Врегулювання проблеми ядерного озброєння Ірану*, особливо з огляду на членство Туреччини в Раді Безпеки ООН у 2008 – 2010 рр., та пожвавлення двосторонніх турецько-іранських відносин останнім часом [5];

6. *Перспективи розміщення американських систем ПРО* на території Туреччини та подальше створення спільної архітектури регіональної безпеки;

7. *Участь в альтернативних енергетичних проектах* в обхід Росії, що відповідає економічним інтересам Туреччини та геополітичним цілям США.

Разом з тим, сьогодні в двосторонніх відносинах спостерігаються і певні **проблеми**, що виникають при безпосередньому зіткненні інтересів партнерів:

1. *Курдське питання* залишається каменем спотикання, що обумовлено різним баченням Анкари та Вашингтону можливостей післявоєнного устрою Іраку та статусу курдського населення в країнах регіону [6];

2. *Підтримання балансу сил в регіоні* є запорукою успішної співпраці, адже занадто активна політика Туреччини може призвести до зіткнення лідерських амбіцій двох держав та викликати занепокоєння США; в той самий час Туреччина виступає проти надмірної військової присутності США на Близькому Сході, оскільки вбачає в ній дестабілізуючий фактор в регіоні;

3. *Важкий геополітичний та цивілізаційний вибір*, що його часто доводиться робити Туреччині між західними ініціативами з «демократизації» регіону та традиційними інтересами мусульманської спільноти, являючись одночасно стратегічним партнером США та «добрим» сусідом «країн-вигнанців»;

4. *Внутрішньополітичні проблеми Туреччини*, насамперед досить серйозні світоглядні розбіжності між партіями влади та опозиції, а також всередині самої правлячої Партії Справедливості та Розвитку, що ускладнює вироблення чіткої консолідованої позиції з багатьох міжнародних питань [7];

5. *Громадська думка турецького суспільства* представляє собою дзеркальне відображення тих проблем, які сьогодні гостро постають перед партнерами. Хоча криза довіри та хвиля антиамериканських настроїв, що захлеснула країну після подій 2003 р. [8], була значною мірою подолана із зміною керівництва у Вашингтоні, культурно-історична близькість з країнами регіону викликає неприйняття багатьох спільних із США ініціатив.

Очевидно, що регіон Великого Близького Сходу сьогодні залишається центральною ланкою турецько-американського стратегічного партнерства. Потрапляючи у сферу життєвих інтересів обох держав, він поєднує в собі великі можливості і великі загрози для

майбутнього цих відносин. Хоча сьогодні потенціал співробітництва і не використовується повною мірою, є всі передумови для його подальшого розвитку та поглиблення.

Література

1. Davutoğlu A. Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007. // *Insight Turkey*. – 2008. – Vol. 10. – №1. – P. 77-96.
2. Obama B., Biden J. A Stronger Partnership with Europe for a Safer America. // http://www.barackobama.com/pdf/Fact_Sheet_Europe_FINAL.pdf
3. Shared Vision and Structured Dialogue to Advance the Turkish-American Strategic Partnership./ http://turkey.usembassy.gov/statement_070508.html
4. Bal I. Instability in the Middle East and the Relevant Role of the PKK. // *Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era*. Ed. by Bal I. – Florida: Brown Walker Press, 2004. – P. 347 – 363.
5. Sinkaya B. Cumhurbaşkanı Gül'ün İran Ziyareti ve Türkiye-İran İlişkilerinde ABD Faktörü. – 12.03.2009. // <http://orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=218>
6. Ozhan T., Ete H. A New Agenda for the Kurdish Question. // *Insight Turkey*. – 2009. – Vol. 11. – № 1. – P. 97-115.
7. Kardas S. Turkey and the Iraqi Crisis: JDP between Identity and Interest. // *Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*. Ed. by Yavuz H. – Salt Lake City: University of Utah Press, 2006. – P. 306-330.
8. Ці настрої знайшли відображення у багатьох роботах турецьких авторів. Див, наприклад, Каунак М. *Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye Üzerine Stratejik Analizler*. – İst.: Truva Yayınları, 2005. – 228 s.; Gürses E. *Büyük Orta Doğu Projesi*. – İst.: Timaş Yayınları, 2006. – 136 s.; Yıldız Y. *Oyun İçinde Oyun. Büyük Ortadoğu*. – İst.: Kültürsanat Yayıncılık, 2004 – 400 s.

Ковальова О.І.*

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОЛІТИКИ США В ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ

Прихід до влади в США нового президента Барака Обама був переважно схвально сприйнятий в країнах Латинської Америки. У його передвиборчій спеціально розробленій для регіону програмі під назвою «Нове партнерство для Америк» [1] засвідчувалась готовність Сполучених Штатів до нового характеру співробітництва на засадах взаєморозуміння та поваги до національного суверенітету. Дані обіцянки здобули широку підтримку в регіоні й зуміли переконати у щирості намірів майбутнього президента США навіть таких найзапекліших критиків американської політики, як лідерів Венесуели і Куби – Уго Чавеса і Фіделя Кастро.

Проте, дана програма містила доволі суперечливі меседжі для країн регіону. Деякі її положення переконливо свідчили, що, попри декларації, Барак Обама не мав намірів вносити кардинальні зміни до традиційної латиноамериканської політики США. І коли почалась активна реалізація програми, стало зрозумілим, що дії нового уряду не відрізняються від дій попередніх, оскільки основною метою залишається просування винятково американських інтересів. Більше того, для здійснення свого впливу адміністрація Барака Обама продовжує застосовувати той же самий типовий набір методів і засобів: тиск на держави регіону, примус, таємні втручання, провокації тощо.

У своїй програмі Барак Обама наполягав на необхідності відновлення «традиційного лідерства» США в регіоні. При цьому в програмі робився особливий наголос на нагальності посилення саме бойової готовності США в межах регіону: фактично йдеться про мілітаризацію, насамперед, американо-мексиканського кордону, Колумбії та центральноамериканських країн. Після його приходу до влади уряд ухвалив рішення про посилення американської військової присутності в регіоні – переважно, під егідою боротьби з незаконним обігом наркотиків. В межах відповідної програми вже реалізовано декілька ініціатив, зокрема узгоджено використання Сполученими Штатами сімох військових баз на території Колумбії та двох – на території Панами.

У програмі Барака Обама вказувалось на необхідність проведення «агресивної та принципової» двосторонньої дипломатії по відношенню до Куби та Венесуели. Також наміри стосовно дотримання жорсткої лінії щодо Куби були висловлені ним у промові під назвою «Відновлюючи лідерство США у Америках» 23 травня 2008 р. у Майамі [2]. Проте, пізніше майбутній президент пообіцяв покращити відносини з Кубою. В перші місяці його правління були зроблені деякі кроки в цьому напрямку, зокрема, були зняті окремі обмеження на поїздки та грошові перекази американських громадян до Куби, а також на постачання харчів і медикаментів; проте останні досі не почали надходити до острова. Більше того, посилюється контроль за торгівлею з Кубою і збільшилась кількість компаній зі США та з інших держав Європи і Америки, покараних за порушення ембарго на торгівлю, накладеного на початку 1960-х рр. і нещодавно подовженого Бараком Обамою. Крім того, у черговому звіті з тероризму Держдепартаменту США від 30 квітня 2009 р. Куба знову була визначена як країна-«спонсор тероризму».

Є підстави підозрювати США у причетності до державного перевороту в Гондурасі 28 червня 2009 р., в результаті чого від влади було усунуто президента Мануеля Селая,

* науковий співробітник Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України

який встановив щільні зв'язки з антиамериканськи налаштованими «лівими» урядами Венесуели, Куби, Нікарагуа і Болівії. Офіційний Вашингтон здійснив певні кроки, які мали б переконати світову спільноту в засудженні ним недемократичних методів розв'язання політичних проблем. Проте, окремі факти свідчать, що традиційна для історії регіону практика повалення шляхом переворотів небажаних урядів і приведення до влади проамериканських навряд чи була виключена з арсеналу тактик латиноамериканської політики США.

Окремо слід згадати неодноразові звинувачення Мексикою Сполучених Штатів у цілеспрямованому створенні їй негативного іміджу на міжнародній арені й свідомого підбурювання антимексиканських настроїв у світі й у самих США. Це здійснювалось, серед іншого, шляхом перебільшення ступеня кримінальності й некерованості ситуації на території країни, масштабів криміналізованості й корумпованості мексиканського суспільства; звинувачення Мексики у провокуванні світової пандемії (поширення вірусу грипу А/Н1N1) тощо. Результатом цього була тимчасова міжнародна ізоляція Мексики, дискримінація працівників мексиканського походження в різних країнах тощо, а наслідком стало істотне та швидке падіння економіки цієї країни.

Серед іншого слід також відзначити активізацію у декількох країнах Південної Америки – в Колумбії, Болівії, Еквадорі й Перу – індіанських рухів, акції протесту яких, організовані і фінансовані окремими північноамериканськими громадськими організаціями і фондами, суттєво дестабілізують ситуацію в цих країнах.

Згадані вище, а також інші численні випадки у відносинах між Сполученими Штатами та державами Латинської Америки свідчать про те, що, попри обіцянки нового американського лідера щодо зміни характеру відносин в регіоні, в реальності у наміри Вашингтону входить відновлення свого політичного домінування, за необхідності навіть за допомогою силових методів.

Література

1. A New Partnership For The Americas. – Political Program of Barack Obama for Latin America / Organizing for America – http://www.barackobama.com/pdf/Fact_Sheet_Latin_America_FINAL_060608_IH.pdf
2. Remarks of Senator Barack Obama: Renewing U.S. Leadership in the Americas Miami, FL / Organizing For America – May 23. – 2008. – http://www.barackobama.com/2008/05/23/remarks_of_senator_barack_obam_68.php

Корюкалов М.В.*

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНСТРУМЕНТУ СУСІДСТВА ТА ПАРТНЕРСТВА У НАДАННІ ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ

З 2007 року розпочався новий бюджетний цикл Європейського Союзу, розрахований на 2007-2013 роки. В рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП) країнам-сусідам ЄС буде надаватися технічна допомога на впровадження Європейської політики сусідства (ЄПС). Цей інструмент (ЄІСП) розроблено з метою спрощення процесу отримання фінансової підтримки від ЄС, він замінює MEDA, TACIS та інші окремі існуючі інструменти.

Основна мета ЄІСП – підтримка сталого розвитку, зближення політики та стандартів країн-сусідів ЄС і країн-членів ЄС. Ця діяльність має відбуватися згідно Європейської політики сусідства та затверджених планів дій країн-сусідів ЄС. Кошти надаються під виконання програм/проектів кожної країни, які мають відповідати затвердженому плану дій [1]. Зараз Україна та ЄС продовжують розробляти новий План дій, який має врахувати ці можливості.

Кошти ЄІСП будуть іти на виконання трьох видів програм:

1. Державні або міждержавні програми, які базуються на затверджених планах дій, які відповідатимуть національним пріоритетам та сприятимуть зближенню відповідних країн з ЄС (88,8% від загальної суми бюджету ЄІСП).

2. Тематичні програми, які стосуються вирішення проблеми, яка є спільною для країн-сусідів ЄС та для однієї або більше країн-членів ЄС (6,6% від загальної суми бюджету ЄІСП).

3. Програми транскордонного співробітництва між сусідніми регіонами країн-сусідів ЄС та країн-членів ЄС (4,6% від загальної суми бюджету ЄІСП) [2].

Основними пріоритетами української програми визначено сприяння таким сферам діяльності:

- розвитку транспортних та енергетичних мереж;
- охороні навколишнього середовища;
- прикордонному та міграційному менеджменту, митній справі, боротьбі з організованою злочинністю;
- культурному обміну, зв'язкам між громадянами, обміну інформацією;
- протидії нелегальному поширенню зброї [3].

Інструментарій ЄІСП передбачає посилену увагу до питань гармонізації донорських процедур у наданні технічної допомоги. ЄС підтримує секторальні програми, що надаються в підтримку національних та секторальних стратегій розвитку, які відповідають цілям політики розвитку Союзу [4, с.140]. Секторальні програми відображають взаємну зацікавленість Комісії та урядів країн-партнерів у поліпшенні результатів використання коштів урядами та донорами шляхом концентрації ресурсів на пріоритетах, визначених в національних стратегіях суспільного розвитку або в подібних документах, а також шля-

* аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Манжола В.А.

хом покращення якості витрат. Це означає, що секторальна програма має відповідати стратегії суспільного розвитку або подібному документу.

ЄСП використовує три типи операційних модальностей:

- 1) Секторальна бюджетна підтримка, використовує бюджетні процедури держави.
- 2) Спільні фонди або спільний фінансовий кошик, використовує спеціальні процедури, узгоджені між урядом та донорами щодо фінансування секторальної програми цілком або її частини.
- 3) Процедури Комісії (проектна модальність) використовує процедури Єврокомісії (щодо закупівель, укладання договорів тощо) – доречні для регіону, щоб фінансувати конкретні дії, визначені в секторальній програмі [5, 161].

Секторальна бюджетна підтримка є концептуально новим інструментом для надання технічної допомоги ЄС. Вона є тим продуктом інтелектуальних пошуків шляхів підвищення ефективності технічної допомоги, на якому і будується вся ідея технічної підтримки секторального розвитку та стратегія надання технічної допомоги в рамках ЄСП взагалі. Вона є пріоритетною модальністю надання технічної допомоги ЄС. Секторальна бюджетна підтримка визначається трьома ключовими критеріями, які відрізняють її від загальної підтримки бюджету:

- центр політичного діалогу з урядом знаходиться на секторальному рівні: уряд, ЄС (через ЄК) та інші партнери домовляються щодо особливої програми розвитку і реформи на секторальному рівні, що призводить до конкретних результатів.
- будь-які умови, які стосуються ресурсів Єврокомісії, повинні мати відношення до секторальної роботи і мати вплив на реформи в межах сектору.

Секторальна бюджетна підтримка доречна, якщо задовольняються дві істотні вимоги: 1) існує надійна макроекономічна програма, і 2) рівень звітності в управлінні державними фінансами задовольняє вимоги ЄК [6, 69]. Рішення цих проблем засновано на оцінці Єврокомісією макроекономічної ситуації та стану управління державними фінансами. На додаток до цих істотних вимог, секторальна політика і стратегія, секторальна програма середньострокових видатків та урядова система координації донорів також повинні бути розроблені та втілені країною-реципієнтом.

Підтримка секторальних програм є основним та пріоритетним методом ЄСП. Метою запровадження секторального підходу є забезпечення національної відповідальності (national ownership), підтримка секторального розвитку та створення системи координації донорів. Ефективна система координації донорів, очолювана урядом, є однією з визначених рис секторальної програми. Вона часто є початковим пунктом секторальної програми та, в багатьох випадках, центральним елементом, навколо якого мають обертатися інші компоненти.

ЄСП безумовно запроваджується з метою підвищення ефективності надання технічної допомоги. Перед його розробкою були визначені основні проблеми, пов'язані із наданням допомоги в рамках TACIS, і ЄСП, власне, був запроваджений для подолання них. Ці проблеми включали такі:

- Здатність донорів нав'язувати власні пріоритети урядам і наполягати на спеціальних вимогах щодо менеджменту та процедур виконання проектів, підриваючи тим самим існування внутрішніх політик та програм національних органів управління.
- Багато проектів не сприяли розвитку узгодженої державної секторальної політики та призвели до фрагментарності, дублювання зусиль та втрати зв'язку між діями, які фінансувалися з внутрішніх та зовнішніх ресурсів.
- Для країн з великою кількістю проектів допомоги і безліччю донорів, кожен з яких має власну систему звітності, операційні витрати на постачання допомоги в рамках проектів ставали неприйнятно високими [7, с.132].

- Одночасно розповсюджена довіра до недержавних структур з управлінням проектами та спеціальні заходи кадрового забезпечення серйозно підірвали ефективність урядових систем, з негативними результатами для уряду.

Таким чином, ця оцінка висвітлила дві фундаментальні проблеми: проекти, які фінансуються як проекти допомоги, не використовуватимуть урядові системи і структури так, як це потрібно, та, по-друге, використання специфічних для донорів процесів затвердження та розгляду проектів неминуче усуває участь уряду, створюючи складності для уряду під час відбору проектів, а саме: чим керуватися при виборі та визначенні пріоритетів [8, с.112].

Тому у порівнянні з TACIS ЄІСП не має суттєвих недоліків, але з іншого боку, він не зможе вирішити всі проблеми, які були в період TACIS. Це є проблеми концептуального розуміння пріоритетів розвитку, формату надання допомоги. Окремою проблемою є те, що ЄІСП не дозволить швидко та незворотно забезпечити механізм передачі провідної ролі та відповідальності (ownership) уряду за використання технічної допомоги.

Згідно з Національною Індикативною Програмою на період 2007-2010 рр. ЄС планує надати Україні 494 млн. євро на підтримку подальшого процесу реформ та впровадження нового розробленого Плану дій, тобто приблизно 123,5 євро млн. на рік. Це суттєве збільшення допомоги порівняно з попереднім періодом (2004-2006 рр.), коли із запланованих 212 млн. євро Україна отримувала у середньому 80 млн. євро на рік [9]. Однак, ця допомога не відповідає потребам України щодо інтенсифікації політико-правового та соціально-економічного наближення України до рівня Євросоюзу, а також стосовно прискорення взаємної секторальної інтеграції та запровадження принаймні зони «вільної торгівлі».

Для розвитку відносин Україна-ЄС ефективно втілення Національної індикативної програми на 2007-2010 роки буде особливо важливим, передусім щодо використання виділених коштів (що пов'язано з організацією моніторингу їх «акуратного освоєння»), і стане одним з індикаторів спроможності України підтримувати високий рівень довіри та партнерства з ЄС. Зокрема у супровідному рекомендаційному документі Євросоюзу «Стратегія для України» (Ukraine Country Strategy Paper), що є додатком до ЄІСП, було зазначено: «...відносини України з ЄС залежатимуть від внутрішньої ситуації та розвитку України. Зважаючи на те, що Україна досягла значного прогресу у впровадженні внутрішніх реформ та адаптації європейських стандартів, відносини між Україною та ЄС будуть поглиблюватися та зміцнюватися» [10, с.7].

Таким чином, ЄІСП відрізняється від TACIS, як на рівні політичному, так і на рівні прикладному, операційному: його механізми та методики містять ряд суттєвих прогресивних новацій, які, хоч і не одразу, хоч і не абсолютно, але зможуть підвищити ефективність надання технічної допомоги в Україні за умови їх правильного використання.

Із трьох операційних модальностей надання технічної допомоги в рамках ЄІСП (секторальна бюджетна підтримка, спільні фонди та власні процедури Єврокомісії) ЄК наполегливо радить використовувати першу. Секторальна бюджетна підтримка повинна бути обрана як фінансовий інструмент там, де це дозволяють умови. Бюджетна підтримка дозволяє проводити операції в межах єдиної програми та полегшує більш повний і послідовний аналіз державної політики. Це більше спонукає уряди країн-реципієнтів допомоги брати повну відповідальність в проведенні секторальних реформах, таким чином забезпечуючи більш стійкі результати. Бюджетна підтримка також заохочує широкий діалог з урядом, спрощуючи процес координації з іншими донорами навколо національних процедур і збільшує спроможність країни в абсорбції ресурсів (оскільки існує єдина процедура). Секторальна підтримка бюджету підтримує реформи в секторі, які розглядаються як важливі для сталого економічного і соціального розвитку країни, та які є пріоритет-

ними в межах стратегії суспільного розвитку або національної рамкової стратегії. Перевага цієї модальності для України в тому, що вона дозволить забезпечити одночасно провідну роль держави, посилення інституційної спроможності та галузевий соціальний розвиток, тим самим усуваючи ризик відсутності загальної стратегії розвитку.

Література

1. Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24.10.2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument: [Електронний документ]. – (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/oj_1310_en.pdf). – Перевірено 18.08.2009.
2. Міністерство економіки України. Інформаційна довідка щодо Європейського інструменту сусідства та партнерства: [Електронний документ]. – (http://me.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=84109&cat_id=80873). – Перевірено 29.09.2009.
3. European Neighbourhood and Partnership Instrument. Ukraine. National Indicative Programme. 2007-2010: Електронний документ]. – (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_nip_ukraine_en.pdf). – Перевірено 10.10.2009.
4. Ferrero-Waldner B. The European Neighbourhood Policy: The EU's Newest Foreign Policy Instrument // *European Foreign Affairs Review*, vol. 11, 2005. – p. 140.
5. Commission of the European Communities. Guiding principles of the sectoral programmes support. February 2003. Brussels. – p. 161.
6. Denysyuk, V. «Politique de voisinage» de l'Union européenne, quelles transformations sur le régime commercial régional en Europe? // *Revue du Marché commun et de l'Union européenne*, № 485, 2005. – p. 69.
7. Commission of the European Communities. Guiding principles of the sectoral programmes support. February 2003. Brussels. – p. 132.
8. Milcher S., Slay B. and Collins M. The Economic Rationale of the 'European Neighborhood Policy'. In: Anders Aaslund, ed., *Europe After Enlargement*, Cambridge University Press, 2006. – p. 112.
9. European Neighbourhood and Partnership Instrument. Ukraine. National Indicative Programme. 2007-2010: Електронний документ]. – (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_nip_ukraine_en.pdf). – Перевірено 14.07.2009.
10. European Neighborhood and Partnership Instrument. Ukraine. Country Strategy Paper 2007-2013. – p. 7.

Pawel Kost*

SEKTOR GAZU ZIEMNEGO UKRAINY W PROCESIE INTEGRACJI Z UE

Wzrost roli gazu ziemnego w funkcjonowaniu czołowych gospodarek europejskich i światowych obserwowany w ostatnich dziesięcioleciach nie ominął także systemu gospodarczego Ukrainy. Dodatkowym czynnikiem zwiększającym jego rolę dla procesów ekonomicznych i politycznych nad Dnieprem jest fakt, że w bilansie energetycznym Ukrainy gaz ziemny stanowi źródło dla aż 41% wytworzonej energii – w krajach UE-15 ten wskaźnik wynosi 22%, a średnia światowa to 21% [1]. Takie dane świadczą o olbrzymim wpływie sektora na niemal każdą dziedzinę życia gospodarczego i politycznego kraju. Tym samym rozwój sytuacji w tym sektorze na perspektywy integracji Ukrainy z UE jest bardzo duży. Dla optymalnego naświetlenia tej problematyki należy rozpatrzyć jej aspekty międzynarodowy i wewnętrzny – kontekst polityczny i geopolityczny, potencjał tranzytowy Ukrainy, tendencje i problemy ukraińskiego rynku gazowego, stan ukraińskich sieci przesyłowych oraz możliwości dywersyfikacyjne.

Kontekst geopolityczny. Opisując stosunki ukraińsko-unijne w sferze gazowej, należy zaznaczyć, że *de facto* są to relacje obejmujące jeszcze, co najmniej jednego gracza, którym jest Federacja Rosyjska. W tym gazowym trójkącie geopolitycznym Rosja jest dostawcą, Ukraina transporterem, a UE odbiorcą surowca. O ile plany rozwoju systemów energetycznych Kijowa i Brukseli są zbieżne, o tyle zatwierdzona 28 sierpnia 2003 r. «Strategia Energetyczna Rosji na okres do 2020 roku» [2] rozpatruje ten sektor pod znacznie innym kątem. Jedną z podstawowych odmienności jest traktowanie przez Moskwę nośników energii jako «*instrumentu prowadzenia polityki wewnętrznej i zewnętrznej*». Dokument ten mówi także o przejmowaniu kontroli nad sieciami przesyłowymi innych państw, a system gazociągów Ukrainy zajmuje tu naczelną rolę. Innym zadaniem jest tu wykupienie możliwie największej ilości surowców na terenie postradzieckim, celem ograniczenia szans na realizację alternatywnych projektów dostarczania gazu ziemnego do Europy [3, 7]. Warto zaznaczyć, że jednym z celów polityki zagranicznej Moskwy, zgodnie z «Koncepcją Polityki Zagranicznej Federacji Rosyjskiej» [4] przyjętej w lipcu 2008 r., jest budowa «*nowoczesnych form integracji*» na terenie postsowieckim, w których Ukraina zajmuje miejsce szczególne, co w ewidentny sposób przeczy dążeniom Kijowa do integracji z UE. Ukraiński potencjał gazowy jest, zatem elementem szerszej gry z udziałem UE, Rosji oraz Ukrainy, która znacząco komplikuje integrację tego sektora do europejskiego systemu energetycznego.

Jak dotąd, trójstronne relacje gazowe najostrzejsze formy przyjmowały na przełomie lat 2005/2006 i 2008/2009. Nieprzejrzystość i nierynkowy charakter ówczesnych stosunków w sferze gazowej między Ukrainą i Rosją, spowodował kryzysy polegające na zmniejszeniu i czasowym wstrzymaniu dostaw surowca na Ukrainę i do krajów Europy Centralnej i Zachodniej, którego powierzchowną przyczyną był spór o jego cenę ustalaną corocznie przez władze obu państw. W wyniku pierwszego kryzysu Kijów obronił swój potencjał tranzytowy, ale za cenę wpuszczenia na swój rynek firmy *RosUkrEnergo* – pośrednika w handlu gazem między krajami, co jeszcze bardziej zagmatwało te stosunki. Kryzys z początku 2009 r. przyniósł już pewien progres w tym kontekście. Od 2009 r. usunięto z handlu «błękitnym paliwem»

* Doktorant Wydziału Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska

pośredników, a także wprowadzono formułę wyznaczającą cokwartalnie cenę na gaz, która jest zależna od poziomu cen światowych na ropę naftową. Jednak także w tym przypadku są czynniki osłabiające sukces Kijowa – niesymetryczne zobowiązania Kijowa dotyczące przyjmowania i, odpowiednio, transportowania surowca w myśl zasady *take or pay* («bierz lub płać» – Kijów musi płacić za co najmniej 80% zakontraktowanego na 10 lat gazu niezależnie od zapotrzebowania. Moskwę takie zobowiązanie – *ship or pay* – dotyczące tranzytu nie obowiązuje) czy też wysokie sankcje finansowe za opóźnienia w opłatach [5]. Konflikt gazowy z przełomu lat 2008 i 2009 unaoczniał kilka tendencji - pogarszanie się kondycji finansowej Gazpromu, podkreślił potencjał systemu gazociągów Ukrainy, który długo pracował w przeciwnym kierunku, by dostarczyć surowiec do regionów południowo-wschodnich kraju [6] oraz, wg doniesień prasowych, stworzył podstawy do zadłużania *Naftogazu* wobec Gazpromu.

Spożycie gazu ziemnego w krajach Unii Europejskiej wzrasta i, wg prognoz Komisji Europejskiej, będzie wzrastało nadal. W roku 2007 62% gazu spożytego w UE pochodziło z importu. Tendencja ta w latach kolejnych będzie się pogłębiać – do 2020 r. wskaźnik ten ma wzrosnąć do 70%, a do 2030 r. do 82%. W 2007 r. gaz ziemny z Rosji stanowił: 46,6% całego importowanego do UE surowca i 28,8% całego spożytego gazu w krajach Wspólnoty. W tym samym roku, 77% gazu rosyjskiego eksportowanego do UE, zostało przetransportowanych gazociągami ukraińskimi. Jednocześnie, transportowany do Europy przez terytorium Ukrainy gaz z Rosji stanowi: 36,2% całości importowanego przez UE gazu oraz 22,3% całości gazu ziemnego spożytego w UE. Z kolei, 71% gazu spożytego przez Ukrainę pochodziło z Rosji [7, 4–20]. Wreszcie, Rosja kontroluje niemal całkowicie eksport gazu ziemnego do Europy z państw Azji Centralnej, co ogranicza możliwości dywersyfikacyjne Ukrainy i UE. Powyższe dane świadczą, zatem o istnieniu trójstronnej współzależności – Ukraina i UE są zależne od surowca rosyjskiego, Rosja i UE od ukraińskich sieci przesyłowych, a Kijów i Moskwa od dochodów uzyskanych z, odpowiednio, tranzytu i sprzedaży gazu. Ten ostatni czynnik ma szczególne znaczenie zwłaszcza dla budowanej na potencjale surowcowym gospodarce Federacji Rosyjskiej. Dopelnieniem tej statystyki jest fakt nierównomiernego uzależnienia poszczególnych krajów od źródeł rosyjskich i tranzytu ukraińskiego (patrz: Tabela «Bilans sił w sferze gazowej między Federacją Rosyjską, Ukrainą i wybranymi krajami UE w 2007 r.»).

Tablica Bilans sił w sferze gazowej między Federacją Rosyjską, Ukrainą i wybranymi krajami UE w 2007 r.

	Spożycie gazu ogółem mld. m ³	Gaz spożyty z Federacji Rosyjskiej		Spożyty gaz transportowany ukraińską GTS*	
		mld. m ³	%	mld. m ³	%
Austria	8.9	5.6	63	6.4	72
Bułgaria	3.1	3.1	100	3.4	100
Czechy	8.9	6.43	72	7	78.5
Francja	41.9	7.63	18.2	9.8	23.3
Niemcy	82.7	35.55	43	19.4	23.5
Polska	13.7	8	60	4.1	30
Słowacja	5.9	5.8	90	6.8	100
Węgry	11.8	7.85	66.5	8.1	68.5
Włochy	77.8	23.8	30.5	21	27
UKRAINA	70	50	71	-	-

Źródło: Аналітична доповідь Центру Разумкова: «Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції», Національна безпека і оборона № 8 2008.

* W niektórych krajach, część gazu z ukraińskiej GTS nie jest spożywana, a re-eksportowana.

Najbardziej zależnymi państwami od gazu z Rosji są Słowacja, Bułgaria, Litwa, Łotwa i Estonia [8], a od tranzytu surowca przez terytorium Ukrainy Słowacja, Czechy, Bułgaria, Węgry i Austria. Takie zróżnicowanie wywołuje często brak jednolitej pozycji Brukseli wobec kwestii związanych z funkcjonowaniem sektora gazu ziemnego, co usiłuje wykorzystywać Kreml.

Istotnym aspektem stosunków gazowych jest kwestia planów budowy gazociągów transportujących «błękitne paliwo» do UE, w tym omijających terytorium Ukrainy. Szczególne znaczenie mają tu projekty inspirowane przez Gazprom. Ich realizacja mogłaby przyczynić się do zmniejszenia roli Kijowa na gazowej mapie Europy. Do najważniejszych z nich należą:

1. Gazociąg Północny – z Rosji do Niemiec, Danii, Holandii, Belgii i Francji po dnie Morza Bałtyckiego. Moc przesyłowa – dwie nitki po 27,5 mld. m³ każda. Ogromna wartość budowy (ok. 25 mld. dol.) i trudności w ewentualnej eksploatacji złóż, z których ma pochodzić surowiec, sprzeciw niektórych państw unijnych (Polska, Finlandia, Szwecja, Łotwa i Estonia), a także problemy natury ekologicznej powodują, że pomimo zaawansowanych prac nad realizacją projektu, ich sukces wydaje się realny, ale w perspektywie przynajmniej 5–10 lat.

2. Gazociąg Jamalski (II nitka) – z Rosji przez Białoruś i Polskę do Niemiec. Moc przesyłowa – 32,9 mld. m³. Problemy natury politycznej, czynią ten projekt mało realnym.

3. Gazociąg Południowy – z Rosji po dnie Morza Czarnego do Rumunii, Węgier, Austrii, a także Włoch, Grecji i Serbii. Moc przesyłowa – 30 mld. m³. Gazociąg znajduje się w fazie projektowania i konsultacji ww. państw. Co ciekawe, do jego realizacji potrzebna będzie zgoda Kijowa ze względu na prawdopodobną trasę po terytorium morskim Ukrainy. Jest bezpośrednim konkurentem gazociągu *Nabucco*. Szacunkowe koszty budowy projektu sięgają ok. 25 mld. euro. Z uwagi na powyższe oraz prawdopodobny brak surowca i odpowiednio dużego popytu na gaz wśród potencjalnych odbiorców, realny termin jego zrealizowania to rok 2025.

4. Gazociąg Nadkaspijski – z Turkmenistanu i Kazachstanu do Rosji. Moc przesyłowa – 20 mld. m³. Gazociąg ograniczy możliwości budowy nowych tras przesyłowych gazu ziemnego z krajów Azji Centralnej do Ukrainy i UE omijających terytorium Federacji Rosyjskiej. Problemy w implementacji projektu – pogorszenie i nieprzewidywalność stosunków rosyjsko-turkmeńskich oraz potrzeba dużych ilości czasu i inwestycji przy eksploatacji złóż kaspijskich powodują, że może on zostać zrealizowany najszybciej w ciągu 10 lat.

5. Gazociąg *Nabucco* – z Azerbejdżanu i Turkmenistanu (w dalszej perspektywie z Iranu) przez Turcję do krajów UE (Bułgaria, Rumunia, Węgry, Austria). Moc przesyłowa – 8 mld. m³ (początkowa w 2013 r.) i 31 mld. m³ (końcowa w 2019 r.). Koszty budowy gazociągu *Nabucco* sięgają 10–11 mld. dol. Kluczowym pytaniem jest tu znalezienie w krótkim czasie odpowiedniej ilości surowca. Kijów rozważa przyłączenie się do projektu poprzez budowę odcinka gazociągu łączącego z *Nabucco* na terytorium Rumunii, co wydaje się mało realne [9].

Analiza powyższych projektów transportowych pozwala stwierdzić, że po pierwsze, żaden z nich nie bierze pod uwagę udziału w nim Ukrainy, co sprawia, że Kijów musi szukać innych metod dywersyfikacyjnych. Po drugie, z wyjątkiem gazociągu *Nabucco*, budowa wymienionych tras jest mało realna, co najmniej w perspektywie średnioterminowej. Po trzecie, prawdopodobna realizacja projektu *Nabucco*, znacząco ograniczy szanse pozostałych, co pozwoli zachować silną pozycję tranzytową Kijowowi. Po czwarte, ukraiński system przesyłowy dla Brukseli pozostanie kluczowym szlakiem dostaw gazu ziemnego. Fakt, że GTS Ukrainy ma potencjał zwiększenia tranzytu gazu do UE o ok. 30 mld. m³ jest dodatkową zaletą w tym kontekście. Warunkiem takiego scenariusza jest zgoda Rosji na zwiększenie tranzytu przez Ukrainę i modernizacja gazociągów ukraińskich. O ile spełnienie pierwszego warunku jest dość problematyczne, to decyzja Brukseli o chęci rekonstrukcji GTS już zapadła. Warto dodać, że przy znaczącym zwiększeniu możliwości tranzytowych, jej koszty są kilkakrotnie niższe od budowy nowych tras przesyłowych.

Potwierdzeniem powyższych słów jest podpisanie 23 marca 2009 r. w Brukseli przez przedstawicieli rządu Ukrainy, Komisji Europejskiej, Europejskiego Banku Inwestycyjnego, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju oraz Banku Światowego «Wspólnej Deklaracji: Wspólna Konferencja Międzynarodowa UE-Ukraina dotycząca Modernizacji Systemu Gazociągów Ukrainy» [10] (dalej «Deklaracja»). Dokument koncentruje uwagę na kluczowych aspektach modernizacji gazociągów ukraińskich: potrzebie uniezależnienia spółki *Ukrtransgaz* obsługującej system gazociągów i konieczności sformułowania do końca 2009 r. «Programu Reform Sektora Gazowego na lata 2010–2011». Wzorcem ma być tu prawodawstwo unijne, zwłaszcza «Dyrektywa UE 2003/55/WE» [11]. Pierwszym krokiem ku realizacji tych założeń wyznaczono stworzenie Grupy Koordynacji Technicznej (GKT), której zadaniem będzie przygotowanie dokładnego biznes-planu modernizacji i kontrola nad jego wykonaniem. Komisja Europejska wraz z instytucjami finansowymi, które podpisały «Deklarację» wzięły na siebie zobowiązanie wsparcia finansowego Ukrainy w procesie reform sektora gazowego na zasadzie pomocy technicznej bądź w formie kredytów [12]. Wstępny koszt modernizacji oceniono na ok. 3 mld. dol. [13].

Rynek gazu ziemnego na Ukrainie. Ukraina dysponuje drugim pod względem wielkości na świecie systemem gazociągów. Obejmuje on 37,6 tys. km. gazociągów, 73 stacje kompresorowe z 703 agregatami, 1607 stacji rozdzielczych oraz 13 podziemnych magazynów gazu o łącznej pojemności ponad 32 mld. m³ [1]. Ilości aktywnego gazu, które mogą pomieścić podziemne magazyny, sięgają 40% spożycia surowca, co sytuuje Ukrainę w światowej czołówce – dla Francji ten wskaźnik wynosi 29%, Włoch – 26%, Niemiec – 20%, Rosji – 15%, a USA – 14% [14]. Potencjał GTS jest jednak minimalizowany ze względu na problemy techniczne, które go dotyczą. 29% gazociągów działa po zakończeniu terminu amortyzacyjnego, 60% z nich pracuje od 10 do 30 lat, 1/3 agregatów stacji kompresorowych wymaga rekonstrukcji [1]. Rocznie, w celach transportowych wykorzystywanych jest aż ok. 8 mld m³ gazu [14, 136]. Pomimo bezprecedensowego w skali światowej testu, który ukraiński GTS zdał znakomicie podczas kryzysu na początku 2009 r., oczywistym jest potrzeba jego modernizacji. Szansą dla Kijowa w tym kontekście jest podpisanie «Deklaracji» oraz przedstawienie „Strategii modernizacji i rekonstrukcji GTS Ukrainy” [15], co napawa optymizmem. Jednak złożoność procesów polityczno-ekonomicznych, zwłaszcza w warunkach ciągłej walki wyborczej, stwarza pewne zagrożenia dla ich zrealizowania. Innym problemem związanym z funkcjonowaniem systemu gazociągów na Ukrainie, a konkretnie magazynów podziemnych, są niezrozumiałe i nieprzejrzyste zasady dostępu do nich – ich absolutnie głównym klientem do tej pory był *Gazprom*, a kompanie europejskie wielokrotnie skarżyły się na brak możliwości korzystania z nich.

Znacznie więcej problemów dostarcza funkcjonowanie rynku gazu ziemnego nad Dnieprem. Monopolizowany, z niedoskonałą strukturą organizacyjną i niedorozwiniętymi mechanizmami prawnymi, o niskim stopniu przejrzystości z regularnie zadłużonymi odbiorcami, oraz administracyjnie zarządzany ze skazanych na targanie niestabilnością polityczną organów władzy – to cechy, którymi środowiska eksperckie go charakteryzują [7, 22]. Właśnie zwalczenie ostatniego czynnika będzie kluczem do sukcesu w procesie modernizacji GTS.

Jedną z najpoważniejszych przyczyn uzależnienia Ukrainy w sektorze gazowym jest rozbudowana i zbyt energochłonna gospodarka. Poziom jej energochłonności 2,5-krotnie przewyższa średnią światową. Z 69,8 mld. m³ gazu ziemnego spożytych na Ukrainie w roku 2007, 34,2 mld. m³ przypadło na przemysł (prawie w 1/3 metalurgiczny), 17,9 mld. m³ na sektor komunalny [7, 18]. Rozwiązanie problemu energochłonności wykracza poza działania w sferze gazowej i jest elementem szerszej polityki modernizowania systemu ekonomicznego Ukrainy, która jest niezbędnym ogniwem do uzyskania progresu na drodze Kijowa do Brukseli. Ograniczenie zużycia gazu ziemnego musi być rozpatrywane jako jedna z najważniejszych metod zmniejszenia uzależnienia Ukrainy w tym zakresie.

Kolejnym istotnym elementem charakteryzującym sektor gazu ziemnego na Ukrainie jest wydobywanie ze złóż własnych. Zapasy tego surowca na Ukrainie, głównie w basenie Morza Czarnego i Azowskiego, są oceniane od 1,2-1,5 bln. m³, co przy obecnym poziomie spożycia wystarczyłoby na ok. 20 lat [16]. Zgodnie z prognozami wydobywanie własne będzie regularnie wzrastać z obecnych 20 mld. m³ do: 23,2 mld. m³ w 2010 r., 25 mld. m³ w 2015 r., 26,1 mld. m³ w 2020 r. i 28,5 mld. m³ w roku 2030. W perspektywie krótkoterminowej kłopotów gazowych Kijowa to nie rozwiąże, ale działania w tym kierunku są konieczne jako jeden ze środków wzmacniających pozycję Ukrainy. Przeszkód dla szybkiego zwiększenia wydobywania jest kilka. Ponad 15% złóż należy do grupy trudno dostępnych, co wymaga nowoczesnych i drogich technologii, którymi Ukraina nie dysponuje. Klimat inwestycyjny w sferze gazowej pozostawia wiele do życzenia – próba wyjścia na rynek wydobywczy Ukrainy kompanii Vanco w 2008 r. zakończył się fiaskiem o podłożu korupcyjno-politycznym. Istotnym czynnikiem utrudniającym inwestycje jest rozdrobnienie złóż, które eksploatować należy oddzielnie, co zwiększa potencjalne koszty wydobywania. Dodatkowym utrudnieniem są miny wojskowe oraz miejsca startu rakiet wojskowych, które odstraszały potencjalnych inwestorów [17]. Problemów w wydobywaniu dostarcza również przeciąganie się procesu delimitacji i demarkacji granicy morskiej między Ukrainą i Federacją Rosyjską [18].

Coraz bardziej popularnym rozwiązaniem zdywersyfikowania źródeł dostarczania gazu ziemnego jest w krajach Europy Zachodniej budowa terminali i infrastruktury niezbędnej do otrzymywania gazu skroplonego. Władze ukraińskie dopiero w lipcu 2009 r. na poważnie zainteresowały się tym kierunkiem wzmocnienia niezależności energetycznej – przy współpracy z kompaniami mającymi doświadczenie w realizowaniu takich projektów stworzono grupę roboczą, która zajmie się opracowaniem planu biznesowego, metod przyciągania inwestorów i koncepcji implementacji projektu. Do najistotniejszych przeszkód w zrealizowaniu tych zamiarów należy zaliczyć wysoką potencjalną cenę produktu, brak doświadczenia w eksploatacji takiego surowca przez przemysł ukraiński, słaba podstawa prawna do funkcjonowania rynku LNG, deficyt fachowców i infrastruktury [3, 13] oraz koszty jej budowy [19].

Wnioski. Podsumowując rolę procesów wewnętrznych i zewnętrznych zachodzących w sektorze gazowym dla integracji Ukrainy z UE należy stwierdzić, że po pierwsze, znaczenie tego sektora pozostanie w najbliższej dekadzie bardzo istotnym. Po drugie, kompleks czynników charakteryzujących stosunki UE-Ukraina-Rosja w sferze gazowej, a także stan tego sektora nad Dnieprem, komplikują politykę europejską Kijowa. Po trzecie, konieczną jest potrzeba wzmocnienia bezpieczeństwa energetycznego Ukrainy celem zwiększenia swobody działań w tym zakresie. Z uwagi na marne perspektywy pozyskania nowych źródeł surowca, podstawowym zadaniem Kijowa w tym kontekście powinno być reformowanie sektora. Po czwarte, co najmniej w perspektywie krótkoterminowej, Ukraina pozostanie wpływowym graczem na mapie gazowej Europy. Po piąte, wykorzystanie tego czynnika w procesie zbliżenia z UE, zależeć będzie od skuteczności Ukrainy w realizowaniu pakietu działań modernizacyjno-dywersyfikacyjnych. Po szóste, ważnym czynnikiem, który może uniemożliwić osiągnięcie sukcesu w tej dziedzinie jest wątpliwa dojrzałość elit politycznych do przeprowadzenia mało popularnych zmian w tym zakresie.

Rekomendacje. Rozwiązanie problemów sektorze gazowym Ukrainy, które stanowią przeszkodę w uzyskaniu sukcesów w procesie integracji kraju z UE w perspektywie krótkoterminowej, wymaga kompleksu działań ze strony władz ukraińskich. Działania wynikające z zobowiązań wziętych na siebie po podpisaniu «Deklaracji» powinny być tylko częścią strategii w obrębie tego sektora. Lista niezbędnych kroków przedstawia się następująco:

1. Utrzymanie parametrów GTS na obecnym poziomie, a także stworzenie podstaw do rozszerzenia jego możliwości tranzytowych. Cel ten ma zostać osiągnięty poprzez modernizację właściwości technicznych poszczególnych elementów GTS, zgodnie z «Programem Reform

Сектора Газового на lata 2010–2011» przygotowywanym przez środowiska eksperckie w oparciu o standardy unijne.

2. Implementacja do norm unijnych metod kontroli przesyłu i przechowywania gazu - wprowadzenie monitoringu *on-line*.

3. Wprowadzenie zasad funkcjonowania rynku wewnętrznego gazu ziemnego zgodnie z Dyrektywą UE 2003/55/WE. Do głównych zadań w tym zakresie należy wprowadzenie przejrzystych zasad funkcjonowania dla wszystkich uczestników rynku gazu, zlikwidowanie dysproporcji cenowej między surowcem importowanym i wydobywanym ze złóż własnych, zapewnienie niezależności operatora sieci przesyłowej (*Ukrtransgaz*) i umożliwienie mu pracy na zasadach komercyjnych oraz otwarcie dostępu do magazynów przechowujących gaz na zasadach komercyjnych kompaniom europejskim.

4. W możliwie najkrótszym czasie uregulować wszystkie długi *Naftogazu*. Oddzielić główne jego funkcje: wydobywczą, tranzytową i transportową (wewnętrzną). Pozostawić *Naftogaz* w roli jedyne go importera i eksportera surowca.

5. Uregulowanie niesymetrycznych zapisów w kontraktach gazowych z FR. Chodzi przede wszystkim o zasady opłacania przez Moskwę tranzytu oraz konieczność uiszczania przez Kijów opłat za gaz zakontraktowany na 10 lat bez względu na zapotrzebowanie (zasady *take or pay* i *ship or pay*).

6. Stworzenie warunków do niezależnego funkcjonowania Narodowej Komisji Regulującej Energetykę (NKRE). Wprowadzenie mechanizmu licencji NKRE na działalność na rynku gazu, przy jednoczesnym ustanowieniu bariery maksymalnego udziału w nim (np. 20%).

7. Regularna podwyżka cen na gaz dla wszystkich odbiorców. Temu procesowi musi towarzyszyć drastyczne zwiększenie dyscypliny w uiszczaniu opłat, co wywołuje potrzebę udoskonalenia metod ich ściągania. Stymulowanie zachowań oszczędnościowych.

8. Praca nad poprawą klimatu inwestycyjnego, ze szczególnym uwzględnieniem sektora wydobywczego. Zjednoczenie państwowych kompanii wydobywających gaz ziemny i ropę naftową w jedną strukturę i jej sprzedaż koncernowi o uznanej w świecie marce.

9. Przyspieszenie działań w kierunku stworzenia infrastruktury do pozyskiwania i spożywania gazów w innej postaci od tradycyjnej, zwłaszcza LNG.

10. Unikanie sytuacji kryzysowych podobnych do tych z przełomu lat 2005/2006 i 2008/2009. Poprawa działań nad wizerunkiem Ukrainy jako przejrzystego i pewnego państwa-transportera. Jednym z kroków do tego powinny być skierowane do audytorium europejskiego, regularne i publiczne nieformalne sprawozdania z działalności Kijowa w sektorze.

Literatura

1. Энергетична стратегія України на період до 2030 року; patrz: Oficjalna strona internetowa Rady Najwyższej Ukrainy: <http://zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc> ; 04.09.2009
2. Энергетическая стратегия России на период до 2020 года; patrz: Strona internetowa Ministerstwa Przemysłu i Handlu Federacji Rosyjskiej: <http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1> ; 04.09.2009.
3. Аналітична доповідь Центру Разумкова: Диверсифікація енергопостачань в Європейському Союзі, Росії та Україні: загальні підходи, наміри і проблеми, Національна безпека і оборона № 6 2009.
4. Концепция внешней политики Российской Федерации; patrz: Oficjalna strona internetowa Prezydenta Rosji: <http://www.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml> ; 04.09.2009.
5. А. Єрьоменко, Энергетична безпека України як складова енергетичної безпеки Євросоюзу, *International Review* № 1(9), березень 2009: Відносини Україна-ЄС. У фокусі енергетичної безпеки, s. 15.

6. В. Червоненко, Александр Тодийчук: «Перед технічними спеціалістами «Укртрансгаза» и «Нефтегаза», я снимаю шляпу»; patrz: Ukraiński portal internetowy «Главред»: <http://glavred.info/archive/2009/01/14/162120-2.html> ; 04.09.2009.
7. Аналітична доповідь Центру Разумкова: «Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції», Національна безпека і оборона № 8 2008.
8. W. Ostant, Import rosyjskiego gazu do państw Unii Europejskiej, Biuletyn Instytutu Zachodniego № 10 2009, s. 2.
9. В. Тарнавский, Лицом к югу, Энергобизнес 31.03.2009.
10. Спільна заява: Спільна ЄС-Україна міжнародна конференція щодо модернізації газотранзитної системи України; patrz: Oficjalna strona internetowa Przedstawicielstwa Ukrainy przy Unii Europejskiej: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/publication/content/28673.htm> ; 04.09.2009.
11. Dyrektywa 2003/55/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 czerwca 2003 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylająca dyrektywę 98/30/WE; patrz: Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:12:02:32003L0055:PL:PDF> ; 06.09.2009.
12. Политклуб, «Главред», 30.03.2009: Газовый прорыв в Брюсселе; patrz: Portal internetowy «Главред»: <http://glavred.info/archive/2009/03/30/135559-9.html> ; 06.09.2009.
13. В. Тарнавский, После Брюсселя, Энергобизнес 31.03.2009.
14. Нафтогазовий сектор України: прозорість функціонування та доходів, pod red. М. Гончара, Київ–Севастополь 2008.
15. План модернізації ГТС України. Повний текст презентації; patrz: Portal internetowy «Українська правда»: <http://www.epravda.com.ua/publications/49d07e089526a/> ; 05.09.2009.
16. G. Gromadzki, W. Konończuk, Energetyczna gra. Ukraina, Mołdawia i Białoruś między Unią i Rosją, Warszawa 2007, s. 18.
17. М. Земляний, В. Вербинський, Енергетика України: стан і пріоритети розвитку; patrz: Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку, pod red. Ю. Рубана, Київ 2007, s. 313.
18. О. Михайлюк, Видобуток енергоносіїв на шельфі Чорного та Азовського морів, Чорноморська безпека № 2(6) 2007, s. 85.
19. Л. Уніговський, В. Частухін, О. Лактіонов, С. Федоренко, Диверсифікація джерел і маршрутів газопостачання: вибір для Європи та України, Національна безпека і оборона № 6 2009, s. 62.

Мішин О.*

СПЕЦИФІКА ДІЇ МІЖНАРОДНИХ РЕЖИМІВ КОНТРОЛЮ НАД ОЗБРОЄННЯМИ ТА НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ НА АФРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ

В дослідженні зосереджується увага на аналізі специфічних рис функціонування міжнародних режимів контролю над зброєю масового знищення та конвенційними озброєннями в Африці. Зазначене питання розглядається крізь призму військово-політичних трансформацій, які охопили регіон на початку ХХІ століття.

Ключові слова: режим контролю над озброєннями, нерозповсюдження ядерної зброї, регіональна безпека, Африканський континент.

Одним з ключових елементів, за рахунок якого підтримується зв'язок між регіональними системами безпеки та глобальним безпековим простором, виступають міжнародні режими контролю над озброєннями (МРКЗ) та режим нерозповсюдження ядерної зброї (РНЯЗ). Головна мета даних режимів полягає у недопущенні безконтрольного поширення озброєнь по всьому світові, створення цивілізованого міжнародно-правового поля щодо їхньої розробки, передачі та застосування, і безумовно гармонізації стандартів політичного діалогу держав планети з даного питання. В цьому контексті актуальності набирає дослідження проблеми ефективності функціонування МРКЗ та РНЯЗ в межах регіональних безпекових систем, особливо тих, які перебувають в стані становлення, і до яких можна віднести регіональну систему безпеки Африканського континенту.

Аналізом особливостей дії міжнародних режимів контролю над озброєннями та питанням нерозповсюдження ядерної зброї на Африканському континенті були присвячені роботи американських та британських вчених М.Барлетти, А.Вудворта, Х.П'юркуїт, М.Розена, представників Африканського інституту досліджень безпеки А.Брудрука, Х.Радебе, Н.Скотт, російської дослідниці з питань нерозповсюдження ядерної зброї - В.Михайлової. Серед українських авторів окремі аспекти дії РНЯЗ в Африці були розглянуті в роботах українського вченого С.Галаки. Окрім того, автором було використано фактологічний матеріал видань The Nonproliferation Review, African Security Review та All Africa.

Важливо відзначити, що протягом останніх років в Африці відбулися істотні трансформації в розумінні важливості дотримання міжнародних норм щодо МРКЗ, африканські уряди вживають активних зусиль в напрямку демонтажу перешкод по ефективній імплементації даних режимів в регіоні. Треба зауважити, що автор поставив собі на меті концентрацію на розгляді саме цих аспектів проблеми, оскільки вони являють собою істотно нові тенденції, які раніше проявлялися в регіоні Африці дуже слабо, або були загалом відсутніми.

* аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Перепелиця Г.М.

З метою дослідження окресленої проблематики автор виокремив наступні завдання:

- 1) розглянути особливості дії міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї в Африці на сучасному етапі;
- 2) окреслити ключові параметри дії режимів контролю над поширенням хімічної та бактеріологічної зброї масового знищення;
- 3) описати специфічні риси механізмів контролю над конвенційними озброєннями.

Досліджуючи проблематику нерозповсюдження ядерної зброї на Африканському континенті треба відзначити наявність низки ключових тенденцій: по-перше, всі без виключення держави Африки є активними учасниками ДНЯЗ; по-друге, на території континенту відсутні держави, які мають ядерну зброю, при цьому єдина країна - Південна Африка, яка мала розвинуту ядерну програму та володіла 6 боєзарядами офіційно відмовилася від неї у 1991 році [14]; по-третє, в 2009 році весь континент був оголошений без'ядерною зоною після вступу в дію договору Пеліндаба.

Розглядаючи шлях Африки до створення зони вільної від ядерної зброї, треба відзначити, що ще 1964 року на конференції Асамблеї голів держав та урядів ОАЄ була схвалена Резолюція АНС/11(1) про створення без'ядерної зони в Африці [3].

11 квітня 1996 році в Каїрі був відкритий до підписання Договір Пеліндаба (Pelindaba Treaty) щодо створення в Африці зони вільної від ядерної зброї (ЗВЯЗ). Згідно ключових положень угоди передбачалося:

- 1) кожен учасник договору зобов'язується не розробляти, не виробляти, не володіти та не контролювати будь-які ядерні вибухові пристрої та не брати участь у будь-якій підтримці в розробці аналогічних пристроїв (ст.3);
- 2) кожен учасник договору не надаватиме своєї території для розміщення на ній ядерних пристроїв (ст.4);
- 3) заборона діяльності пов'язаної з ядерними випробуваннями (ст.5) [3].

Також договір передбачає підписання трьох протоколів гарантії з боку ядерних держав країнам Африки, які утворюють ЗВЯЗ:

а) Протокол I: гарантії 5 ядерних держав (США, Франція, Росія, Великобританія, КНР) не використовувати чи не погрожувати використанням ядерної зброї державам учасникам угоди Пеліндаба та тим територіям Африки, які увійшли до Протоколу III

б) Протокол II: гарантії 5 ядерних держав (США, Франція, Росія, Великобританія, КНР) не проводити ядерних випробувань в зоні дії угоди Пеліндаба, а також утримуватися від сприяння проведення вищезгаданих випробувань.

в) Протокол III: гарантії держав, які мають залежні території в зоні дії Договору Пеліндаба – Франція (о.Реюньйон) та Іспанія (Сеута та Мелілья, Канарські острови) - щодо визнання ними поширення дії без'ядерної зони на їх володіння.

Саме згідно із вступом в дію цих протоколів і точилася складна дипломатична боротьба, яка блокувала вступ в дію Договору Пеліндаба.

Зокрема арабські держави Африки не бажали ратифікувати договір через відсутність гарантії Ізраїлю щодо держав Африки, і з огляду на непрозорість ядерної програми цієї країни [15].

Великі суперечки викликало питання наявності ядерного арсеналу США на військовій базі Великобританії Дієго-Гарсія на острівному архіпелазі Чагос, територіальні суперечки щодо цих островів висуває Маврикій, тому вони були включені до території на яку мала поширитися дія угоди Пеліндаба. Саме ці питання блокували підписання Протоколів I та II до угоди з боку зацікавлених сторін в обличчі США, Великобританії та Росії. Варто відзначити, що уряди США та Великобританії не визнають територію атолу Дієго-Гарсія суб'єктом дії Договору Пеліндаба [16].

Але, не дивлячись на наявні суперечності, 12 серпня 2009 року парламент Бурунді прийняв рішення про ратифікацію Договору Пеліндаба, таким чином, Бурунді стала 28 державою, яка визнала дію договору на свої території та дала старт дії Договору на Африканському континенті. Південноафриканські дослідники А.Брук та Н.Скотт зазначають, що із набуттям чинності Договором Пеліндаба, він має позитивне значення не лише для регіону Африки, а й для всього світу, оскільки вся Південна півкуля планети стала суцільною зоною вільною від ядерної зброї [6].

Компонентами режиму контролю над озброєннями пов'язаними безпосередньо із зброєю масового знищення та ядерною зброєю зокрема виступають діяльність Групи ядерних постачальників (ГЯП) та режим контролю за ракетною технологією (РКРТ)

Міжнародне об'єднання ГЯП було створене 1975 року, та ставить на меті обмеження ризику розповсюдження ядерної зброї шляхом встановлення контролю над експортом ключових матеріалів, технологій та обладнання. В контексті залученості африканських держав до постачань ядерної продукції, треба відзначити, що 3 держави Африки є світовими лідерами в цьому напрямку, в якості експортерів уранового концентрату: Нігер (8% світового видобутку), Намібія (7%), Південна Африка (1%) [18].

З огляду на це, лише одна держава з наведеного переліку – Південна Африка, бере участь в роботі ГЯП, і це не дивлячись на те, що вже пролунали заяви про те, що контракти між Намібією та Південною Африкою на постачання уранового концентрату до Індії, яка офіційно не приєдналася до ДНЯЗ, загрожують нормальному функціонуванню Договору Пеліндаба, в тому числі через те, що Нігер та Намібія не поспішають з ратифікацією зазначеної угоди [10].

Щодо дії режиму РКРТ в Африці, який спрямований на обмеження ризику поширення ЗМЗ шляхом встановлення контролю над поставками обладнання та технологій, які б могли сприяти створенню систем доставки такої зброї, то лишень одна держава континенту - Південна Африка бере участь в роботі його механізмів [13].

Всі інші держави континенту з огляду на відсутність потенціалу по створенню ракетних систем опинилися поза межами дії згаданого режиму. В той же час, необхідно відзначити використання території Африки для проведення випробовувань ракетних технологій. Так, на думку мавританського аналітика Мохаммада бін Моктара аль-Шанкетті, в рамках проведення курсу «координації» між урядом Мавританії та Ізраїлю, останній проводив випробовування власних ракетних технологій (ракети класу «Ієрихон») в мавританській Сахарі [2].

Розглядаючи значення режиму контролю заборони виробництва, зберігання та використання хімічної зброї, то на думку генерального директора Технічного секретаріату Організації по забороні хімічної зброї (ОЗХЗ) Рохеліо Пфіртера держави Африки є найбільш зацікавленими в ефективному функціонуванні цього режиму через широке поширення конфліктних ситуацій в регіоні та загрозу міжнародного тероризму. На сьогоднішній день ключовим елементом міжнародної хімічної безпеки виступає Конвенція з хімічної зброї від 29 квітня 1997 року, учасниками якої є 50 держав Африки.

В січні 2006 року Африканський союз та ОЗХЗ підписали Меморандум про взаємопорозуміння, в якому підкреслена необхідність поглиблення співробітництва з реалізації на практиці згаданої Конвенції, в тому числі ОЗХЗ розраховує на подальшу допомогу держав континенту з імплементації документу [1].

Ключовими сферами співробітництва ОЗХЗ з державами Африки виступають:

1. Підготовка фахівців в галузі аналітичної хімії (пройшли підготовку 916 фахівців для держав Африки, станом на грудень 2008);
2. Допомога в сфері захисту та зменшення хімічної загрози, проведення регіональних курсів (пройшли 300 африканців);

3. Наради з представниками національних органів з питань кримінального переслідування порушників Конвенції ЗХЗ.

Проте, не дивлячись на істотні зрушення в процесі налагодження ефективної дії режиму контролю над хімічною зброєю в Африці лишаються наявними окремі складнощі.

Перш за все, до сих пір 3 держави континенту: Ангола, АРЄ та Сомалі не ратифікували конвенцію. Якщо з приводу Анголи, згідно слів директора ОЗХЗ Ахмета Узумку ситуація не є критичною, і держава веде активні переговори по приєднанню до Конвенції, то у випадку з АРЄ все є набагато складнішим через те, що уряд країни прив'язує ратифікацію КЗХЗ до процесу створення зони вільної від ядерної зброї на Близькому Сході. Щодо казусу Сомалі, то з огляду на фактичний розпад країни на декілька частин, до відновлення влади центрального уряду в країні ратифікація Конвенції є неможливою [7].

Також необхідно відзначити підозри світової спільноти, щодо наявності власних програм з виробництва хімічної ЗМЗ в низки держав Африки, таких, як Лівійська Джамахерія, Південна Африка та Судан.

Лівійська Джамахерія згідно заяв міністра закордонних справ Мохаммда Абдурахмана Шалькама згорнула свою хімічну програму 2003 року та офіційно приєдналась до КЗХЗ лише після істотного тиску з боку США та Великобританії. Південна Африка робила спроби розвинути власну хімічну програму за часів режиму апартеїду, але з його падінням 1991 року дослідження в цьому напрямку були припинені [12].

Найбільш постраждалою державою Африки, яка була піддана повітряному бомбардуванню через підозру в розробці хімічної зброї стала Республіка Судан. Так, згідно доповіді Міхаеля Барлетто, восени 1998 року у Вашингтоні стало відомо, що за інформацією секретної мережі ЦРУ в Хартумі на фармацевтичній фабриці «аш-Шифа» було розгорнуто виробництво О-етіл метилфосфонітичної кислоти (ЕМРТА), який виступає, згідно списків КЗХЗ прекурсором до виробництва отруйного нервово-паралітичного газу VX. Також у США була наявна інформація про зв'язки уряду Судану з урядом С.Хусейна, який відправив власних експертів-хіміків на фабрику «аш-Шифа» [5]. Спираючись на вірогідність активної діяльності мережі «аль-Каїда» в Судані, попередні теракти в Кенії та Танзанії, спрямовані проти американських громадян, а також отримані розвіддані та проведене власне розслідування, уряд Б.Клінтона прийняв рішення провести бомбардування зазначеної фабрики ракетами типу «Томагавк» з метою знищення ознак виробництва хімічної ЗМЗ задля терористичної мережі Усами бін Ладена.

Актуальним для держав Африки також виступає режим заборони виробництва бактеріологічної та токсичної зброї, який встановлюється Конвенцією про біологічну та токсичну зброю (КБТЗ), підписаної 1972 року. Станом на 2005 рік лише 32 з 53 держав Африки (60%) є учасниками даного договору [17].

Важливість імплементації в життя КБТЗ зазначалася з боку ООН в її Резолюції 1540 (2004), яка закликала всі держави світу відмовитися від підтримки недержавних акторів, які намагаються розробити, виробити чи передати ядерну, хімічну та бактеріологічну зброю та засоби їх доставки. Доктор А.Вудворд з Великобританії зазначає, що головною перешкодою в процесі втілення в життя КБТЗ в Африці виступає відсутність розвинутих механізмів звітності держав-континенту щодо наявних запасів біологічної та токсичної зброї, розробці механізмів підвищення транспарентності в цьому питанні згідно положень КБТЗ та резолюції ООН 1540. Вона вважає, що в Африці необхідно зробити ще дуже багато в напрямку досягнення прийнятного ступеню прозорості. Так, Вудворд, зокрема зазначає, що лише 4 держави регіону (Малі, Сенегал, Того та Туніс) в 2004 році надали необхідну інформацію до неурядового Центру верифікації, досліджень, тренінгів та інформації (VERTIC) щодо проведених заходів з впровадження в життя положень розділу

IV Конвенції щодо обмежень, які стосуються біологічної зброї. В той же час, в 11 країнах Африки (Ангола, Гвінея, Джибуті, Еритрея, Замбія, Камерун, Комори, Мавританія, Мозамбік, Намібія, Чад), які не є учасниками КБТЗ робота з впровадження хоча б якогось законодавства щодо бактеріологічної безпеки загалом не проводиться, і уявити про стан їх біологічної безпеки можна лише з уривкових відомостей з доповідей, які вони надають Раді безпеки ООН в межах імплементації положень більш сильної резолюції РБ ООН 1373 (2001) з протидії тероризму [17].

В свою чергу голова комітету з роззброєння при Генеральному секретарі ООН Нобуяші Абе в березні 2005, зазначив, що лише збільшення числа африканських держав, які є учасниками КБТЗ зможе наблизити Конвенцію до універсальності та спрямувати потужне послання про те, що питання біологічної зброї є дійсно міжнароднозначущим, і що Африка, так само як й інша частина світу, об'єднала свої зусилля у його розв'язанні [11].

Не дивлячись на безперечне значення дотримання міжнародних режимів по контролю над різними видами зброї масового знищення та нерозповсюдженням ядерної зброї, необхідно істотну вагу приділити також проблематиці ефективності механізмів контролю за поширенням конвенційних озброєнь на континенті, в цьому ракурсі доречним буде опис дій африканських держав, пов'язаних з такими видами озброєнь, як стрілецькі та легкі озброєння, протипіхотні міни та касетні бомби.

Згадуючи фразу відомого американського актора Н.Кейджа з фільму «Оружейний барон» про те, що «ракети іржавіють на складах, а реальною зброєю масового знищення виступають звичайні рушніці», треба зауважити, що для африканських країн саме це питання, з огляду на кількість конфліктів з використанням конвенційних озброєнь, набирає найбільшу актуальність.

Проблематика контролю над розповсюдженням, обігом та контрабандою конвенційних озброєнь в регіоні Африки розглядається крізь активну участь всього комплексу держав континенту в міжнародних заходах ООН, Європейського союзу, Африканського союзу та низки субрегіональних організації в активній протидії поширенню незаконних операції щодо згаданих видів зброї.

Першим глобальним кроком в цьому напрямку слугувало вироблення спільної позиції держав Африки щодо нелегального поширення, обігу та контрабанди стрілецької та легкої зброї, оформленої в документі під назвою Декларація Бамако, яка була оприлюднена 1 грудня 2000 року. В даній декларації Африканського союзу пропонувалося в рамках підготовки держав Африки до конференції ООН з роззброєння, що відбулася в липні 2001 року в Нью-Йорку визначити ключові прагнення Африканських націй в цьому напрямі. Зокрема, головними пунктами виступили: необхідність жорсткого дотримання резолюції ООН по дотриманню ембарго в зонах конфліктів, ужорсточити міжнародну нормативно-правову базу щодо порушень рішень ООН щодо обмежень експорту конвенційних озброєнь, провести внутрішні норми держав Африки з цього питання у відповідність до міжнародних, викоренити культуру насилля в Африці, організувати внутрішні органи по контролю над обігом стрілецької та легкої зброї, сприяти розвитку діяльності неурядових організації по моніторингу ситуації, створити ефективні субрегіональні центри по контролю над стрілецькими озброєннями, гармонізувати роботу правоохоронних структур африканських держав по спільній боротьбі з контрабандним обігом конвенційних озброєнь.

На тлі цього варто підкреслити важливу роботу, яка була пророблена субрегіональними безпековими організаціями. В регіоні Західної Африки в рамках роботи ЕКОВАС 31 жовтня 1998 року було введено мораторій на імпорту стрілецької зброї в держави регіону, пізніше було ухвалено Кодекс 199 з цього питання та був розроблений

План дій в межах програми Координації та допомоги безпеці та розвитку (PCASED). Країнами регіону Великих озер та Африканського рогу 15 березня 2000 року була ухвалена Декларація Найробі з боротьби із незаконним обігом стрілецької зброї та був схвалений Координаційний порядок денний по діям з імплементації «Плану Найробі». На півдні Африки в межах діяльності САДК в серпні 2000 року були схвалені Декларація та Протокол стосовно вогнепальної зброї та спорядження та Програма імплементації до нього. Держави, що є членами спільноти ЕССАС в листопаді 2000 року провели робоче засідання з питань поширення стрілецької зброї в субрегіоні в рамках заходів під егідою Постійного консультативного комітету ООН з питань безпеки держав Центральної Африки [4].

Наступним важливим кроком по імплементації в життя Декларації Бамако стало вироблення в грудні 2005 року, так званої Віндхукської спільної позиції, яка полягала в тому, що держави Африки створили в межах АС спеціальний виконавчий комітет з питань координації дій із запобігання нелегального поширення та обігу стрілецьких та легких озброєнь, при цьому особлива увага приділялася контролю над ситуацією з обігом зброї в регіонах, які вступили до постконфліктної стадії [4].

Важливі кроки були зроблені державами Африки в напрямку заборони виробництва, поширення та використання протипіхотних мін. 49 держав Африки підписали та ратифікували Оттавську конвенцію з використання, накопичення, виробництва та торгівлі протипіхотними мінами та про їх повне знищення, від 3 грудня 1997 року. Даний режим активно підтримується діяльністю компетентних органів Африканського союзу, а також субрегіональними організаціями. На континенті наявний приклад трансрегіонального співробітництва по забороні протипіхотних мін: 18 листопада 2000 року держави Африканського рогу та ті країни, які прилягають до Аденської протоки ухвалили Декларацію Джибуті щодо спільних дій в напрямку запобігання поширенню протипіхотних мін в зоні дії домовленостей.

В 2009 році африканська держава Руанда першою на весь світ оголосила себе «цілком вільною від протипіхотних мін».

Супротивниками даного режиму в регіоні виступають лише такі держави, як АРС, яка за неофіційною інформацією є виробником протипіхотних мін, Лівійська Джамахерія, з огляду на суперечливу єгипетську позицію, Марокко, яка не є членом АС та використовує протипіхотні міни вдовж огорожувальної стіни в Західній Сахарі проти Фронті ПОЛІСАРІО, а також Сомалі, яка не має центрального уряду.

Важливою складовою безпеки африканської регіональної системи в контексті контролю над конвенційними озброєннями виступає прагнення великої кількості держав Африки, імплементувати в життя Дублінську конвенцію про заборону використання касетних бомб, яка була відкрита до підписання 3 грудня 2008 року в Осло [9]. Конвенція прагне вжити дій спрямованих на знищення існуючих запасів касетних бомб наявних в арсеналах, тим часом, поточний проект угоди допускає можливість розробки майбутнього покоління «гуманніших» касетних бомб з меншим радіусом поразки і механізмом самознищення. На сьогоднішній день 5 держав Африки (Бурунді, Замбія, Малаві, Нігер, Сьєрра-Леоне) ратифікували конвенцію, 33 країни стали її підписантами.

Таким чином, підсумовуючи розгляд проблематики дії міжнародних режимів контролю над озброєннями та нерозповсюдження ядерної зброї в межах Африканської регіональної безпекової системи автором були виокремлені наступні специфічні риси:

1. Наявність, з певними застереженнями, консолідованої позиції держав регіону щодо важливості ефективного функціонування ДНЯЗ та договору Пеліндаба про створення зони вільної від ядерної зброї в Африці.

2. Відсутність промислових потужностей (окрім Південної Африки) та програм з виробництва ядерної зброї.

3. Наявність держави в обличчі Південної Африки, яка добровільно пішла на відмову від продовження ядерної програми та позбулася свого ядерного арсеналу.

4. Істотна залежність внутрішньорегіональної безпеки Африки від ефективного функціонування МРКЗ, в яких держави континенту не беруть участь (Вассенаарські домовленості), або представлені міноритарно в обличчі Південної Африки (РКРТ, Комітет Цангера, ГЯП).

5. Пріоритет важливості контролю над конвенційними озброєннями, поширення яких являє більшу загрозу безпеці, ніж ЗМЗ.

6. Паралельний розвиток регіональних та субрегіональних механізмів дотримання положень МРКЗ.

7. Фрагментованість безпекового простору по відношенню до імплементації окремих МРКЗ, особливо в контексті КБТЗ та регіональних правових інструментів контролю над поширенням легкої та стрілецької зброї.

Література:

1. Інтерв'ю Генерального директора ОЗХЗ Р.Пфіртера// режим доступу: www.orpcw.org/ru/regioonalnye-aspekty/Africa/£c5357
2. Мохамад бін Моктар аль-Шанкетті, «Маурітанія ва Ізраїль ма вара'а рув'абатін» [Мавританія та Ізраїль: що криється за політикою зближення]. – Тахлілят. – 2004. – 03 Канун аль-аввалю // режим доступу:
8. <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/90AC3531-FF23-4BBF-AA40-F2A7C6E5ED38.htm>
3. Ядерное разоружение, нераспространение и национальная безопасность/Под ред. В.Н.Михайлова. – М.:ВНИИЭФ, 2000. – с.134.
4. African common position to the review conference on progress made in the implementation of the United Nations Programme of action to prevent, combat and eradicate the illicit trade in small arms and light weapons in all aspects, Second Continental Conference of African Governmental Experts on the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons, 14-16 December 2005 Windhoek, Namibia. – SALW/Exp. (II)// режим доступу:<http://www.poa-iss.org/RegionalOrganizations/AU/Windhoek%20Common%20Position.pdf>
5. Barletta M. Chemical Weapons in the Sudan: Allegations and Evidence//The Nonproliferation Review. – 2001. – Vol. 6. – P.115-136// режим доступу: www.cns.miis.edu/pubs/npr/vol06/61/barlet61.pdf
6. Broodryk A., Stott N. Africa is now officially a zone free of nuclear weapons//Arms Management Programme. – ISS: Pretoria. – 2009// режим доступу: <http://www.polity.org.za/article/africa-is-now-officially-a-zone-free-of-nuclear-weapons-2009-08-12>
7. Chemical Weapons Watchdog Pursues Holdout Nations//New York Times. – 2009. – №44// режим доступу: <http://www.nytimes.com/aponline/2009/12/03/world/AP-EU-Netherlands-Chemical-Weapons.html>
8. Denuclearization of Africa/Resolution 11(1) Organization of African Unity, 1964// режим доступу: http://cns.miis.edu/treaty_pelindaba/SUPPLEMENTAL/oau_res11-1_1964.pdf
9. Diplomatic conference for the adoption of a convention on cluster munitions, Dublin, 19-30.05.2008, The Working Papers // режим доступу: http://www.clusterconvention.org/downloadablefiles/ccm77_english.pdf
10. Niger: Desert residents pay high price for lucrative uranium mining// IRIN Africa. – 2009. – March 10// режим доступу: <http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=83706>
11. Prevention the Spread of Biological Weapons//African Security Review. – 2005. – №1. – Vol. 14. – P.4-7.

12. Purkitt H.E., Burgess S.F. South Africa's Weapons of Mass Destruction. – Indiana: Publisher University Press, 2005. – P.236-239.
13. Radebe H. South Africa: Denel Missile Shipped to Sweden for Testing//AllAfrica. – 2009. –October 05// режим доступу: <http://allafrica.com/stories/200910051531.html>
14. Richelson J. South Africa: Nuclear Case Closed?//National Security Archive. – 1993. – December 19// режим доступу: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB181/sa34.pdf>
15. Rosen Mark E. Nuclear Weapon Free Zones: Time for a fresh look// Duke Journal of Comparative and International Law. – 2006. – Vol.8. – №1. – P.29–78// режим доступу: <http://www.law.duke.edu/journals/djcil/articles/djcil8p29.htm>
16. Sand, Peter H. Diego Garcia: British-American Legal Black Hole in the Indian Ocean?// Journal of Environmental Law. – 2009. – №1. – Vol. 21. – P.113–137// режим доступу: <http://jel.oxfordjournals.org/cgi/content/full/21/1/113>
17. Woodward A. Banning Biological Weapons. National Legislation in Africa//African Security Review. –2005. – Vol.14. – №1. – P.84-87.
18. World Uranium Mining//Uranium 2009: Resources, Production and Demand. – WNA «Red Book», 2009// режим доступу: <http://www.world-nuclear.org/info/inf23.html>

Седляр Ю.О.*

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізація часто використовується як аналітичний термін, але «фактично є концепцією» [1]. Виходячи з того, що глобалізація є кількісно і якісно явищем, але не «кінцем історії», з'ясуємо її основні риси, аби обміркувати, як і якою мірою позначається її вплив на традиційній концепції зовнішньої політики.

Існує чимало визначень глобалізації, які часто підкреслюють різні аспекти цього явища. Водночас, найширша дефініція глобалізації можливо належить Д. Хелду, який визначає її як процес трансформації просторової організації соціальних відносин, що характеризується інтенсивністю зв'язків, посиленням взаємовпливу та взаємозалежності, і спричиняє трансконтинентальні або міжрегіональні мережі активності [2].

У свою чергу, як тренд глобалізації позначається на аналізі зовнішньої політики?

Розпочнемо з того, що глобалізація кидає виклик самій сутності зовнішньої політики, оскільки розмиває відмінності між внутрішнім та зовнішнім, а це є центральним питанням у визначенні зовнішнього у зовнішній політиці. Однак ніщо не змушує нас думати, що визначення зовнішньої політики зникне. З одного боку, серед усіх тверджень про поступову ерозію територіальної організації соціального життя, держава-нація встояла проти змін і зникне не так скоро [3]. З іншого боку, навіть у все більш детериторіальному світовому порядку, різниця між поняттями «ми» та «інші» буде залишатися до тих пір, доки існують культурні, лінгвістичні та інші відмінності. І ніщо не вказує на зникнення усіх відмінностей, оскільки існує небагато прикладів втілення ідеї, що глобалізація дорівнює універсалізації чи, як стверджують інші автори, вестернізації [4].

Глобалізація також кидає виклик інтерпретації того, як виробляється зовнішня політика - не тільки відповідно до локалізації, типу та формулювання інтересів та цілей зовнішньої політики, а також стосовно способів та інструментів, необхідних для її здійснення у глобалізованому світі.

Щодо акторів, які формують зовнішню політику, то під впливом глобалізації вони більше не будуть (виключно) територіально організованими. На цьому фоні, глобалізація також передбачає відкриття внутрішньої сфери [5]. Інтереси не будуть визначатися ані через традиційну ієрархію у міжнародній системі, ані через виключно внутрішні суперечності між соціальними силами. Скоріше можна очікувати, що інтереси та цілі стануть у рівному ступені продуктом внутрішніх та зовнішніх впливів.

Змінюється підхід до розуміння інструментів, необхідних для здійснення зовнішньополітичної діяльності, що передбачає вихід за межі традиційного фокусу на матеріальній базі. Безперечно, глобалізація невіддільна від силових структур, асоційованих з міждержавними відносинами [6], але водночас, трансформації, які вона приносить, змушують звернути увагу на «м'яку силу» у зовнішній політиці [7]. У контексті глобалізації сила зосереджується в структурах, і розглядається як здатність держави формувати «правила гри», норми поведінки у міжнародній системі. Структурна сила забезпечується через фор-

* кандидат політичних наук, кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету ім. П.Могили

мування режимів міжнародного співробітництва, які зменшують невизначеність у зовнішньополітичній діяльності держав [8].

Отже, глобалізація зумовлює формування нової парадигми (С. Койкеляйр, С. Шунц) у зовнішньополітичному аналізі (Див.: табл. 1).

Таблиця 1. Співставлення традиційної та нової парадигм у зовнішньополітичному аналізі

Групи	основні одиниці аналізу	традиційна парадигма (класичні теорії міжнародних відносин)	нова парадигма (конструктивізм, глобальне управління)
внутрішнє середовище	актори	держави, еліти, урядові актори	державні актори, неурядові актори, громадські актори
	інтереси та цілі	(обмежена) раціональність: визначення національних інтересів на основі «внутрішніх» переваг	більш варіативні інтереси, специфічні проблеми, менш «егоїстичні» цілі у структурах, глобальний суспільний добробут
	прийняття рішень	конкуренція суспільних сил у територіально обмеженому просторі	багатостороння конкуренція всієї сукупності внутрішніх та зовнішніх суспільних сил
	можливості та інструменти	відносна могутність; традиційна дипломатія: примус та переговори	відносна та структурна могутність; демократія, комунікативна діяльність: дискусії та обговорення/«м'яка сила»
зовнішнє середовище	актори	держави, міжурядові організації, недержавні актори	множинність типів та рівнів: держави, міжурядові та неурядові організації, академічні спільноти, релігійні рухи, ЗМІ, суспільство, індивіди
	структури	міжнародні інституції, міжнародне право	багатовимірна геометрія: формальні та неформальні інституції, мережі та правила
реалізація зовнішньої політики	цілі	інші актори (держави)	множинність акторів на різних рівнях, управлінські структури

Таким чином, глобалізація не робить зовнішньополітичний аналіз застарілим, проте вносить свої корективи у розуміння сутності зовнішньої політики: ускладнюється її структура, з'являються нові сфери її реалізації, які, у свою чергу, зумовлюють розширення інструментів зовнішньополітичної діяльності, збільшується число агентів зовнішньої політики. Безумовно, вказані зміни відбиваються на зовнішньополітичному аналізі, розширюючи його теоретичну і методологічну базу, але водночас і вимагаючи застосування комплексного підходу при вивченні зовнішньої політики.

Література

1. Scholte J.A. Globalization - a critical introduction. 2 ed. Houndmills: Palgrave Macmillan., 2005.– P. 52
2. Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. Global Transformations, Politics, Economics and Culture. Cambridge: Polity Press, 1999. – P. 16
3. Див.: Sorensen G. The Transformation of the State: Beyond the Myth of Retreat. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.
4. Scholte J.A. Globalization - a critical introduction. 2 ed. Houndmills: Palgrave Macmillan., 2005.– PP. 56-59
5. Див.: Beck U. What is Globalization? Cambridge: Polity Press, 2000.
6. Clark I. Globalization and International Relations Theory. Oxford University Press, 1999.
7. Nye J. Soft power [Електронний ресурс] Режим доступу http://www.foreignpolicy.com/Ning/archive/archive/080/SOFT_POWER.PDF
8. Strange S. Toward a Theory of Transnational Empire. In Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990-s. Lexington Books, 1989. – PP. 165-166

Слабоус-Луценко А.О.*

ЕПОХА БЕЗПОЛЯРНОГО СВІТУ

В ХХІ столітті основною характерною рисою міжнародних відносин буде безполярність: домінування не однієї, двох або декількох держав, а десятків акторів, здатних по різному впливати на положення справ в світі. Безполярна система міжнародних відносин характеризується наявністю численних центрів, які володіють потужною силою.

На початку ХХ століття світ, безперечно, був багатополарним. В середині ХХ століття в результаті двох світових війн та багатьох конфліктів виникла біполярна модель. Із закінченням холодної війни та розпадом Радянського Союзу на зміну біполярності прийшла однополярність – міжнародна система, в якій головну роль відіграє один «центр сили» - в даному випадку Сполучені Штати Америки [2]. Але сьогодні сили розсіяні. З виникненням епохи безполярності ми ставимо ряд важливих питань: Чим ця епоха відрізняється від інших? Як і чому вона виникла? Які можливі наслідки цієї епохи?

На перший погляд світ сьогодні може здаватися багатополарним. З основних «центрів сили» можна виділити: Європейський Союз, Індія, Китай, Росія, США, Японія. Але світ ХХІ століття докорінно відрізняється від епохи класичної багатополарності: існує набагато більше «центрів сили» і більшість з них не є національними державами. Однією з головних особливостей сучасної системи міжнародних відносин є втрата державами-націями монополії на силу. Регіональні та всесвітні організації є конкурентами держав зверху, воєнізовані формування – знизу, неурядові організації та корпорації – зі сторони. Влада розмежована – вона сконцентрована в різних руках і місцях [1].

В сьогоднішньому світі Сполучені Штати Америки є і ще довго будуть залишатися найбільшим окремо взятим центром концентрації глобального впливу. США щорічно витрачають 500 млрд. на підтримку збройних сил, американська економіка найнепохитніша, також США є важливим джерелом культурного впливу, інформацій та інновацій. Але незважаючи на подібну могутність, не можна не помітити відносно зниження ролі США в світі і, разом з ним, абсолютне зменшення впливу та незалежності [6].

Безполярна система, яка набуває все більшого розповсюдження, буде мати здебільшого негативні наслідки в першу чергу для США, а також і для більшої частини світу. Вашингтону все важче буде грати роль лідера у випадках, коли він буде намагатися досягати колективних дій для вирішення регіональних та глобальних проблем [6]. Коли багато акторів мають значну силу та намагаються здійснювати вплив, організувати колективні дії та заставляти організації працювати стає все складніше.

Безполярність, в свою чергу, також призведе до збільшення вразливих місць та загроз. Ці загрози будуть надходити від держав-вигнанців, терористичних угруповань, держав-енергоносіїв. Наслідки безполярності: наприклад, Іран доклататиме ще більше зусиль для набуття статусу ядерної держави з метою впливу не тільки на ОПЕК, але й на Ірак, а Ліван та Сирія впливатимуть на держави за рахунок підвищення цін на нафту [4].

Теоретики міжнародних відносин стверджують, що глобальна політика – це суміш анархії та організації [3]. Отже, потрібно сформувати структуру безполярного світу. Якщо

* аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Коппель О.А.

процес перетворення світу буде неконтрольованим, то з часом безполярний світ стане ще більш хаотичним.

В умовах безполярного світу суттєву роль буде відігравати мультилатералізм. Однак, задля успішного впровадження нової системи співробітництва має будуватися на інших основах і передбачати участь не тільки великих держав. Рада Безпеки ООН і «Група восьми» мають бути реформовані таким чином, аби вони могли відображати реалії сьогодення, а не епохи, що супроводжувала закінчення Другої світової війни [5].

Безполярна система ускладнює дипломатичну діяльність не лише через більшу кількість акторів, а й через нестачу передбачуваних фіксованих структур і систем відносин, які характерні для однополярної, біполярної та багатополарної структур.

Відносини матимуть більш вибіркового підхід і будуватимуться в залежності від ситуації. Крім того, буде важче визначитися з позицією щодо інших країн в розрізі «союзник чи супротивник»: по деяким питанням країни будуть союзниками, співпрацюватимуть, а по іншим – супротивниками та протистоятимуть одна одній. На перший план вийдуть такі фактори як проведення консультацій, створення коаліцій, дипломатія [4].

Безполярна система буде непередбачуваною, важкою та небезпечною. Проте, сприяння вищої за рівнем глобальної інтеграції допоможе в досягненні стабільності. Для значного прориву вперед необхідно створити центральну групу, що буде формуватися з урядів і інших акторів, прибічників мультилатералізму. Створення цієї групи можна назвати «погодженою безполярністю», хоча така модель не замінить безполярну систему, але допоможе управляти нею і підвищить шанси того, що міжнародна система не буде деградувати і не розпадеться.

Література

1. Беттлер А. Контури світу в першій половині ХХІ сторіччя і далі (теорія) // МЕМО. – 2002. - №1.
2. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні системи та глобальний розвиток: Навчальний посібник - К.: ВПЦ «Київський університет», 2004.- 314 с.
3. Мальський М. З., Мацяк М. М. Теорія міжнародних відносин Підручник. - 3-тє вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2007. - 461 с.
4. Уткін А. І. Світовий порядок ХХІ ст. — М., 2002
5. Чуфрин Г. И. К вопросу о новом мировом порядке: смена парадигмы международных отношений // Глобальное сообщество: новая система координат (подходы к проблеме). - СПб.: Алтея, 2000.
6. Шаклеїна Т. А. Сучасні американські концепції світового лідерства. – М., 1999.

Цибуляк А.Г.*

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЕТАПУ ВЗАЄМИН РОСІЇ ТА НАТО

Сучасний етап взаємин Росії та НАТО характеризується об'єктивним зростання конкурентності міжнародного середовища, що пояснюється процесами формування нового світового порядку: Росія все наполегливіше прагне обмежити диктат США у всіх міжнародних справах, Росію не виключають зі складу країн, що мають брати участь у формуванні нового світового порядку, але її структуроутворюючі дії ускладнюються внутрішніми та зовнішніми факторами. Зростає роль Китаю як партнера міжнародної стратегії США і Росії.

Основні структури безпеки й оборони як на Сході, так і на Заході, такі як НАТО й ШОС самостійно не мають можливостей для вирішення проблем, які випливають з нової ситуації: вона характеризується складною нелінійною взаємодією сфер впливу, що перетинаються. Поглиблення рецесії, яка визначатиме міжнародні відносини, перетворює досягнення домовленостей у сфері пан'європейської безпеки на більш важливе й актуальне завдання ніж будь-коли по завершенню холодної війни. Вагомі країни в Євразії більш схильні до співпраці в різних галузях – від економіки, енергетики й екології до боротьби із сепаратизмом й міжнародною злочинністю.

Конфлікт у Грузії влітку 2008 р. став етапним моментом у взаєминах Сходу і Заходу (Росії та НАТО): це була кульмінація усних звинувачень аж до можливості початку нової холодної війни. Нова лінія розподілу між Сходом і Заходом має не військовий або ідеологічний, а геостратегічний характер. Подібно до США й їхніх європейських союзників, Росія й дружні їй авторитарні режими в Центральній Азії прагнуть укріпити й розширити сферу своєї політичної, економічної й культурної присутності/впливу. Ми спостерігаємо боротьбу за трансрегіональну гегемонію.

В таких умовах доречною виглядає формування так званої «Берлінської доктрини» (відповідно до виступів президента Росії Д.Медведева й тоді сенатора Б.Обами) щодо необхідності створення нового світового порядку, який би мав перевагу над вузьконаціональними інтересами держав і ставив би в центр уваги спільні загрози безпеки.

Події на Кавказі й фінансова криза докорінно змінили характер взаємин між Сходом і Заходом: конфлікт в Грузії не лише поглибив внутрішні протиріччя в НАТО, але й виявив відсутність на Заході стратегічного бачення й розуміння кінцевої мети. Підсумовуючи підходи західних експертів, можна визначити, що перед НАТО для виходу із кризи стоїть завдання знайти відповіді на такі виклики сучасного етапу, як: у який спосіб досягти прийняттого результату від вирішення конфлікту в Афганістані й Пакистані для НАТО, участь якої в операції розширюється; як поновити зобов'язання щодо колективної безпеки в ст.5 Договору НАТО; як долучити Росію до взаємовигідних та взаємозобов'язуючих відносин з Європою й розширеним північноатлантичним співтовариством; як реагувати на нові дієми міжнародної безпеки. Щодо НАТО, то все більше проглядається тенденція до побоювання того, що Росія може внести розкол у відносини між Сполученими Штатами і Європою, а всередині Європи — між старими та новими її членами. Тому, американ-

* аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Копійка В.В.

ськими стратегами (З.Бжезинський, Андрес Ослунд, Томас Грем, Ендрю Качінс тощо) все більше наголошується на двох геостратегічних завданнях НАТО (і США) щодо Росії: укріплювати безпеку в Європі шляхом втягнення Росії в більш тісні військово-політичні взаємодії з євроатлантичним співтовариством, а також включати Росію до більш широкої системи світової безпеки, що непрямим чином має послаблювати її імперські амбіції.

Зі свого боку, Російська Федерація закликає до широкоформатного обговорення нової структури системи міжнародних відносин, укріплювати багатополлярний світоустрій, створення нової архітектури безпеки в Європі. Спектр практичних пропозицій коливається від скликання євразійської конференції, створення «Нової Антанти» — підписання договору про спільну оборону й військово-технічне співробітництво Росія-США, до підписання договору про рівні відносини між НАТО й ОДКБ, який передбачав би пункт щодо права країн, прилеглих до Росії просторів, вступу до НАТО або ОДКБ, або до двох одночасно тощо. Автор хотів би відмітити тенденцію — поки що Росія готова до співробітництва із західними структурами лише на власних умовах. З іншого боку, економічна криза, на думку окремих експертів (Роберт Легвольд, С.Дубінін, Адріан Пабст тощо), є тим самим фактором, що підштовхуватиме російське керівництво бути більш схильним до компромісів.

Абсолютно очевидно є необхідність розбудови стратегічного діалогу між сторонами (Росією та НАТО) й центральне місце займають безпосередньо російсько-американські відносини. Автор хотів би виділити чотири галузі серед інших, від яких залежить безпека світу у XXI столітті: 1) безпека в Європі; 2) безпека на євразійському континенті й навколо нього (особливо на пострадянському просторі); 3) ядерна безпека; 4) енергетична безпека.

Мова йде про такі практичні питання як майбутні відносини Грузії та України з НАТО, роль балістичних ракет в Центральній Європі, взаємодія Росії та НАТО (особливо США) на пострадянському просторі й щодо проблематики нафто- й газопроводів з каспійських родовищ, з Центральної Азії, Арктики тощо.

Очевидно, що базовим принципом стратегічного діалогу може стати формулювання: політика однієї із сторін не може складати загрозу життєвоважливим або значним інтересам іншої сторони, а співробітництво має сприяти реалізації спільних цілей.

Аналіз інтересів Росії та США й методів їх реалізації демонструє, що для США важливим є вирішення проблем Афганістану, Іраку, Ірану, Північної Кореї та Близького Сходу; для Росії — досягнення прийняттого компромісу щодо країн пострадянського простору, перш за все України, а також визначення місця й ролі Росії в системі європейської безпеки. В такому форматі розширення НАТО за рахунок країн пострадянського простору розглядається як потенціал для зростання конфліктів, можливо і воєн, а конфронтаційні відносини США та РФ провокують держави пострадянського простору на політику балансування, це стимулює США до активної підтримки антиросійських сил в цих країнах. Погані відносини Росії та США послаблюють позиції Росії із ЄС та Китаєм.

Автором вбачається актуальним обговорити можливості в інтересах забезпечення стабільності в Європі, передбачення для РФ права голосу у прийнятті рішень з питань європейської безпеки, які, на думку Росії, складають для неї загрозу, але не порушують життєво важливих інтересів США, а для останніх це — збереження американської присутності в Європі та підтримання ролі НАТО як головного інституту безпеки в Західній та Центральній Європі, а також ліквідація загроз євроатлантичному регіону, які виходять ззовні (Афганістан, Іран, Ірак, Пакистан, Близький Схід), і без активної участі Росії їх нейтралізація вбачається малоімовірною. Створення стратегічного союзу США та Росії особливо важливо у сфері ядерної безпеки, включаючи багатостороннє ядерне стримування й непоширення ядерної зброї.

Проблемною складовою коопераційного порядку денного залишається енергетична безпека й доступ до джерел енергосировини Центральної Азії (що є складовою стратегії США в Євразії) й маршрутів їх транспортування, а також зростання напруженості щодо запасів вуглеводневої сировини в Арктиці (вважається 13-20 % загальносвітових запасів в цьому регіоні) аж до спроби військовими методами вирішувати спір щодо приналежності арктичних ресурсів (розміщення військового контингенту Канади в Арктиці; січень 2009р. – семінар у Рейк'явіку за участі представників НАТО, на якому обговорювалися питання безпеки в Арктиці; саміт НАТО в Бухаресті, 2008 р., поставлено питання про перетворення альянсу в інструмент енергетичної безпеки, що посилює роль НАТО в Арктичному регіоні. Росія мало співпрацює з НАТО та ЄС в рамках оновленого Північного виміру щодо освоєння Арктики).

Література

1. Шаклеина Т. «Порядок после Грузии» или «порядок при Обаме»? // Международные процессы. — 2008. — Том 6. — №3 (18). — С.13-21
2. Александров О. Лабиринты арктической политики // www.globalaffairs.ru/numbers/39/12359.html
3. Vzhezinskii Z. NATO Agenda // Foreign Affairs. — 2009. — No.5. — P.7-20
4. Пабст А. Берлинская доктрина / www.globalaffairs.ru/numbers/36/11226.html

Шварер Ю.І.*

ВПЛИВ «РЕСУРСНОГО ФАКТОРУ» НА ПОЛІТИКУ РОСІЇ ІЗ ПРОБЛЕМ МИРУ НА ТЕРЕНАХ КОЛИШНЬОЇ СФРЮ У 1990-ТІ РОКИ

Органи зовнішніх зносин Російської Федерації протягом 1990-х років надавали важливого значення пошукам рішень врегулювання військово-політичних конфліктів на теренах колишньої СФРЮ. Між тим, у жодному випадку зусилля російської дипломатії у питаннях миру і безпеки не викликали такої кількості критики серед політиків, науковців країни, а реакція власне представників органів зовнішніх зносин щодо їх результативності не була настільки стриманою [1, с.212-261; 2–10; 11, с.61-63]. У оцінках таких акценти, як правило, зміщуються на «помилки», «прорахунки» чи то Міністерства закордонних справ, чи то Президента, Голови уряду, чи то Парламенту, тобто на фактор суто суб'єктивного характеру. Рішення ж того чи іншого органу зовнішніх зносин при цьому розглядаються як окремих елемент, позбавлений ознак системності. В дійсності ж, мова має йти про проблему, пов'язану із неспроможністю, можливо, неготовністю частини представників не лише наукової думки, а й органів зовнішніх зносин країни реально оцінити наявні на той час ресурси, важелі впливу держави як суб'єкту міжнародних відносин (хоча б на Балканах), тобто компоненти, що становлять, значною мірою, об'єктивну складову зовнішньої політики будь-якої держави; визнати їх недостатність задля утримання статусу «привілейованого посередника», як наприклад, на пострадянському просторі.

Претензії російської сторони на «особливий статус» у врегулюванні конфліктів були «підкріплені» військовою присутністю у країнах, на території яких мали місце ці конфлікти; економічною залежністю даної групи держав від Росії, можливостями останньої (при потребі) використовувати «етнічний фактор». Сприяла тому відверто стримана на той час позиція провідних європейських країн, США у реагуванні на діяльність російської сторони як у межах, так і поза межами миротворчого процесу. У політиці ж конфліктів на теренах колишньої СФРЮ Москва не могла розраховувати на жоден зі згаданих вище важелів.

Військова присутність перебувала у арсеналі засобів політики держави щодо конфліктів у межах колишньої Югославської Федерації. Однак, мова йшла лише про участь у міжнародних миротворчих заходах на принципах, засадах, далеких від тих, що надавали змогу Росії істотно впливати на подальший розвиток процесу врегулювання конфліктів, реалізуючи власні інтереси (тим більше безпосередньо не пов'язані із миротворчою місією).

Росія не була представлена серед основних для держав-колишніх республік СФРЮ фінансово-економічних донорів, інвесторів та кредиторів. Позиції держави у структурі зовнішнього товарообігу країн – колишніх республік СФРЮ під час залишали навіть межі першої десятки [12, с.372; 13, с.28, 30].

* здобувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Коппель О.А.

Звернення ж до етнокультурних, конфесійних «зобов'язань» чи то у продовження дотримання «панславських традицій» у розумінні російських націонал-патріотів, чи то у поєднанні із намірами щодо реалізації яких би то не було «геополітичних проєктів» за умов принципово іншого масштабу інтернаціоналізації процесу пошуків миру на теренах колишньої СФРЮ (порівняно із ситуацією щодо конфліктів на пострадянському просторі), неминуче наближував би Росію до протистояння із іншими провідними учасниками цього процесу за неготовності Москви навіть до «м'яких» проявів загострення відносин.

Відсутність ефективних важелів впливу на ситуацію у районах військово-політичних конфліктів у країнах-колишніх югославських республіках варто розглядати у контексті масштабного скорочення ресурсних можливостей Росії як суб'єкту міжнародних відносин, послаблення позицій чи не з усіх критеріїв, що визначають «гучність голосу» держави у системі міжнародних відносин.

Росія, поряд зі США, Великобританією, Німеччиною, Францією була представлена майже в усіх міжнародних структурах, механізмах, покликаних сприяти врегулюванню конфліктів на теренах колишньої СФРЮ, маючи власну, підчас принципово відмінну від поглядів згаданих вище держав точку зору щодо пріоритетів розвитку цього процесу. Однак, в умовах, коли серед компонентів політики щодо конфліктів чи не кожної з крайньовідних учасниць миротворчого процесу були зусилля зі зміцнення власної присутності (військово-політичної, політичної, економічної тощо) у колишніх республіках СФРЮ, на Балканах в цілому, вага держави, ініціатив її органів зовнішніх зносин визначалася не стільки фактом представництва у міжнародних структурах, механізмах, скільки ступенем порівняного впливу кожної зі згаданих груп країн не лише на суб'єктів конфліктів. Перевага ж позицій як похідна, в першу чергу «ресурсного» фактору, і на багатосторонньому рівні, і у площині двосторонніх відносин безпосередньо із суб'єктами конфліктів за абсолютною більшістю показників у роки досліджуваного періоду була не на користь Росії.

Реальний стан ресурсного забезпечення зовнішньополітичної діяльності і, зокрема, діяльності щодо конфліктів на території колишньої СФРЮ, накладав істотні обмеження на можливості органів зовнішніх зносин Росії, перш за все, у виборі засобів й, відповідно, у формуванні цілей як рівня конкретизації інтересів. Поряд із цим, на етапах вироблення, реалізації політики із проблем миру на теренах колишньої Югославської Федерації фактор обмеженості ресурсів не належав до сукупності тих, що завжди і в усьому враховувався основними суб'єктами зовнішньополітичного процесу. Амбіції «великої держави»-впливового учасника миротворчого процесу знаходили відображення і на концептуально-теоретичному рівні, і безпосередньо на етапі реалізації політики щодо конфліктів у країнах-колишніх республіках Югославської Федерації, обумовлюючи у підсумку розбіжності між декларованими підходами і конкретними рішеннями; корективи, зміни серед положень концептуальної складової; присутність положень, виконання яких російська сторона не в змозі була забезпечити, рішень без перспектив логічного розвитку і завершення. У зовнішньому вимірі така ситуація складно поєднувалася із прагненнями відповідності статусу «важливого і відповідального партнера» на переговорах у межах міжнародних миротворчих зусиль. З точки ж зору інтересів Росії із думкою щодо неприналежності зусиль офіційної Москви у реагуванні на конфлікти на теренах колишньої СФРЮ до чинників сприятливого характеру для перспектив присутності держави на регіональному рівні можна погодитися, але щонайменше із одним застереженням – з урахуванням неготовності та/або небажання російської сторони відмовитися від претензій на наступництво «геополітичних традицій» колишнього СРСР, царської Росії (в тому числі і на Балканах).

Література

1. Арбатов А. Безопасность: российский выбор. М.: «ЭПИцентр». 1999. 528 с. 2. Арбатова Н. Уроки Югославии для России и Запада.// Мировая экономика и международные отношения. 1995. № 2. с.45 – 57.
2. Багров А. Война, которую пора забыть.// Коммерсантъ – Власть. 1999. № 23. с.5.
3. Гуськова Е. Продолжающийся балканский кризис и политика России.// Обозреватель. 1999. № 12. с.35 – 39.
4. Давыдов Ю. Проблема Косово в российском внутривнутриполитическом контексте.// Косово: международные аспекты кризиса. М.: Московский центр Карнеги. 1999. с.274 – 279.
5. Декларация Государственной Думы «О позиции России на современном этапе кризиса на Балканах и об инициативах по боснийскому урегулированию»// Государственная Дума. Постановления и другие документы. 1995. Вып.8. с.86 – 90.
6. Заявление Государственной Думы «О кризисной ситуации на Балканах и политике России»// Собрание законодательства Российской Федерации. 1995. №38. ст.3664.
7. Иванов И. Чего удалось добиться в Дейтоне.// Дипломатический вестник. 1995. № 12. с.22 – 23.
8. Козырев А. Покровительствуя Милошевичу, мы оказываем ему плохую услугу.// Итоги. 1999. 2 марта. с.28 – 30.
9. Стенограмма заседания Верховного Совета РФ по югославскому вопросу.// Югославский кризис и Россия: Документы, факты, комментарии (1990 - 1993). М.: «Славянская летопись». 1993. с.83 – 110.
10. Фененко А. Балканский кризис и российские внешнеполитические интересы.// Pro et contra. Т.6. Осень 2001.с.59 – 73.
11. Восточная Европа и СНГ. Экономические связи в 2000 году. Ежегодный справочник. М.: «Бизнес – Пресс». 2001.549 с.
12. Деловая Югославия. Экономика и связи с Россией в 1999 – 2001. М.: «Бизнес – Пресс». 2002. 59 с.

Стадник О.*

МОТИВАЦІЙНІ ЗАСАДИ АРКТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

XXI століття дозволило людству стати свідком того, як природа створює умови для великої політики - унікальне явище. Глобальне потепління, про яке так багато писали і говорили, наближується настільки швидко в усіх сенсах, що спровокувало чи не найбільші політичні дебати останнього часу.

Арктика – унікальна природна зона. Арктичні пустелі, льодовики і багаторічномерзлі породи - все це, за прогнозами експертів, під впливом потепління почне танути вже до 2050 р., а то і раніше. У 2007 р. відбулося небувале скорочення зони зледеніння [1]. Такі процеси носять контрверсійний характер: це порушення природного балансу – з одного боку, і явне свідчення появи нових морських шляхів і доступу до ресурсів. Як джерелом цінних копалин Арктикою почали цікавитися на початку XXI століття [3]. Зараз достеменно відомо про наявність в Арктиці близько 90-100 млрд. тонн нафти (13% незвіданого світового резерву) і 84,5 трлн. кубометрів газу (30%) [2]. На сьогоднішній день окрім Росії та Саудівської Аравії немає більших постачальників подібних ресурсів. Така диспозиція робить справу яснішою.

До складу Європейського Союзу входить три країни з восьми членів Арктичної Ради (створеної в 1996 р. для захисту унікальної природи Арктики): Фінляндія, Данія і Швеція. Цікаво, що у травні 2008 р., коли була скликана перша міжнародна конференція п'ятих приарктичних держав, з перерахованих країн була запрошена лише Данія - як та, що безпосередньо має вихід до арктичних кордонів. Разом із нею там були присутні представники Росії, Канади, Норвегії та США. Ці факти чітко показують межу інтересів політичних та економічних, які накладаються на інтереси екологічні.

Насправді, міжнародно-правовий статус Арктики остаточно не закріплений, і в цьому випереджувальний крок вирішила зробити Росія, яка намагається довести, що підводний хребет, який перетинає Арктику – це частина континентального шельфу Арктики. Титановий контейнер із російським прапором на 4-кілометровій глибині, встановлений 2007 року - найяскравіше тому підтвердження [10]. Але, якщо Росія іде прямим шляхом висловлення претензій на територію, то Європейський Союз, неодмінно маючи аналогічні амбіції в даному напрямі, демонструє клопотання іншого характеру.

У документах ЄС часто вживається поняття «європейські арктичні зони». Саме вони є пріоритетними у політиці Північного виміру ЄС [11]. Згідно із заявами Європейської комісії від 2008 р., ЄС прагне співпрацювати із усіма країнами, що мають вихід до арктичних територій з метою захисту регіону та його природи, збереження його ресурсів, а також встановлення запровадження колективного управління на основі Конвенції ООН про морське право [12]. Аналогічні пункти містилися у Комюніке Єврокомісії від листопада 2008 р. [5]. Таку позицію відстоював і Хав'єр Солана під час саміту ЄС у березні 2008 р. Тоді ЄС теж не відкидав можливих конфліктів із Росією на цьому тлі, але успішно мотивував свою позицію турботою по спільне управління унікальною територією. Власне, договір про спільне управління так і не був підписаний, і вже 2009 р. було вирішено, що наявних організацій і договорів цілком достатньо для управління Арктичним регіоном.

* магістр факультету політичних наук Чорноморського державного університету ім. П. Могили
Науковий керівник: к.іст.н. Тригуб О.П.

Таке миролюбиве рішення дає більше Росії, аніж Європі. По-перше, Росія має потужний льодокольний флот, по-друге, військову міць, застосування якої в разі необхідності не заперечує.

Питання щодо енергопостачання Європи останніми роками вирішувалося не завжди рівно. У вересні 2008 р. Європейський Союз зробив гучну заяву про те, що забезпечення Європи енергоресурсами за рахунок Близького Сходу і Каспійсько-Причорноморського регіону – це тимчасове явище, а в майбутньому ця проблема буде вирішена за рахунок Арктичного регіону. Це супроводжувалося активним лобіюванням ідеї про підписання Закону моря – екологічного договору по захисту Арктики. Подвійну мету ЄС фактично озвучила Європейський комісар із закордонних справ, Беніта Ферреро-Вальднер, заявляла, що «метою ЄС є забезпечення балансу між першочерговим завданням із збереження природи Арктики і потребою у стабільному забезпеченні енергоресурсами» [14]. Її ж підтримує і Комісар із морських питань ЄС Джо Борг, який робив заяви про те, що ЄС не може залишатися осторонь кліматичних процесів, які впливають і на природний стан речей, і формують нові умови політичного та економічного життя [8].

Член ЄС Данія, наприклад, активно захищає свої інтереси в Арктиці, стверджуючи, що хребет Ломоносова належить їй, а не Росії, тому що лежить безпосередньо поблизу Гренландії.

При такій позиції претензії Євросоюзу стають очевидними. До даної розстановки додається ще і ситуація з Ісландією. У 2009 р. саме ця країна головує у Раді міністрів Північних країн, не будучи при цьому членом ЄС. Але цього ж року активізувалася політика Євросоюзу щодо прискороженого вступу Ісландії (каталізована ще і фінансовою кризою). У Раді міністрів Ісландія просуває ідеї захисту навколишнього середовища і природи Арктики, в той час як у складі НАТО ця країна бере участь у складанні карт із поміткою вразливих точок Арктики, які можуть бути використані у політичних цілях. При вступі до ЄС Ісландія дала б ще один прямий вихід до політичного плацдарму Арктики.

Щоправда, реалізація амбіцій Європейського Союзу щодо Арктики не має короткострокової перспективи. По-перше, помітне танення льодовиків, яке б розсичило морські шляхи і дало доступ до ресурсів, відбувається поступово і дасть свої результати через кілька десятків років. По-друге, вести прямий конфлікт із Російською Федерацією для ЄС – не найкращий варіант. Показові міжнародні ситуації вже демонстрували, що антиросійську позицію Європа зайняти не наважується. І це цілком раціонально. Європейський Союз обережно заявляє, що «Росія має бути включена до пріоритетних напрямків європейської арктичної політики, і від цього виграють як ЄС, так і Росія» [7].

Цілком очевидно одне: доки Росія є постачальником природного газу для країн-членів Європейського Союзу, а енергетична незалежність ЄС на даному етапі - лише ідея, говорити про конфлікт не варто.

Література

1. Арктика: перспективы развития // Информационно-аналитический бюллетень «Российский вектор». – 2009. - №4 (31).
2. Германович Ч. Арктические шахматы // Национальная оборона. – 2009. - №9.
3. Янг О.Р. Высокие широты в начале третьего тысячелетия // Мировая энергетика. – 2009. - №7.
4. Call for co-ordinated EU policy on the Arctic. [Electronic Resource]. - Norden. Official cooperation in the Nordic region. 29 August, 2008: URL: http://www.norden.org/en/news-and-events/news/call-for-co-ordinated-eu-policy-on-the-arctic?set_language=en / Title from the screen.

5. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. The European Union and the Arctic Region. Brussels, 20 November, 2008.
6. Doyle Alister. Arctic nations say no Cold War; military stirs. [Electronic Resource]. - Reuters. 21 June, 2009: URL: <http://www.reuters.com/article/environmentNews/idUSTRE55L00M20090622> / Title from the screen.
7. EU Arctic Policy without Russian dimension. [Electronic Resource]. - Barents Observer: URL: <http://www.barentsobserver.com/eu-arctic-policy-without-russian-dimension.4528509-16149.html> / Title from the screen.
8. EU shines spotlight on Arctic, targets new policy. [Electronic Resource]. - EU Business. 24 November, 2008: URL: <http://www.eubusiness.com/Environ/arctic-eu.01/> / Title from the screen.
9. EU urged to guard against Arctic resource rush. [Electronic Resource]. - WWF Official Website. 20 November, 2008: URL: http://www.panda.org/who_we_are/wwf_offices/norway/?uNewsID=150742
10. Hebbar M.N. Ice Station Putin and a Battle for Arctic. [Electronic Resource]. - Khaleej Times. 25 June 2009 // http://www.khaleejtimes.com/DisplayArticleNew.asp?section=opinion&xfile=data/opinion/2009/june/opinion_june122.xml / Title from the screen.
11. The Arctic merits the European Union's attention – first step towards an EU Arctic Policy. [Electronic Resource]. - European Union Press Release. 20 November, 2008: URL: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/1750&format=HTML> / Title from the screen.
12. The EU and the Arctic region. Overview [Electronic Resource]. - European Commission Official Website: URL: http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/arctic_overview_en.html / - Title from the screen.
13. The EU and the Arctic: exploring uncharted territory? [Electronic Resource]. - European Policy Centre: URL: <http://www.epc.eu/en/r.asp?TYP=ER&LV=293&see=y&t=2&PG=ER/EN/detail&l=&AI=859> / Title from the screen.
14. Traynor Ian. Europe takes first step towards 'Arctic policy' to protect energy security. [Electronic Resource]. - Guardian. 20 November, 2008: URL: <http://www.guardian.co.uk/environment/2008/nov/20/poles-arctic-europe> / Title from the screen.

Бочар І.*

БЕЗПЕКОВІ ІНІЦІАТИВИ ЯК ЧИННИК РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ

Новий етап північноамериканської інтеграції розпочався після трагічних подій 11 вересня 2001 року. Серед актуальних питань регіонального співробітництва все частіше на порядку денному з'являються питання континентальної безпеки та недопущення нових терористичних атак в майбутньому. Через посилення пропускнуго режиму на американо-канадському поступово кордоні змінюється структура економічної співпраці в рамках НАФТА – поставки just-in-time змінилися поставками just-in-case, що ускладнило перевезення товарів точно за графіком. Від того відносно знизились показники двосторонньої торгівлі між США та Канадою – рівень 2006 року не перевищував показників 2001 року [13]. Фактично провалився запропонований тогочасним президентом Мексики В.Фоксом «План 2020» (т. зв. «НАФТА-плюс»), спрямований на поглиблення економічної інтеграції.

Автор дослідження, виконаного під егідою авторитетної організації «Conference board of Canada», Д.Голдфарб розцінив такий стан справ як крок назад та повернення до ситуації, що існувала до підписання домовленостей про зону вільної торгівлі [3]. За словами канадця Г.Андерсона (Університет Альберта) та американця К.Сендза (Гудзонівський інститут), які випустили актуальне дослідження про Північноамериканське партнерство в області безпеки та процвітання, відбулося «сповільнення» економічної інтеграції [1].

Однак, в американській науковій думці існує альтернативна точка зору, ніби процеси інтеграції у Північній Америці не припинились, а, навіть, прискорились і поштовхом для цього стала не економіка, а безпека. Терористичні атаки та потенційні транснаціональні небезпеки фактично спричинили перенесення акценту з загального завдання з підтримання високих темпів економічного зростання на континенті на боротьбу з міжнародним тероризмом. Актуальність безпекових питань є достатнім прикладом просування процесів на континенті від поверхневої в бік глибокої інтеграції (в її американському трактуванні).

Першим кроком в цьому напрямку стало підписання Декларації про «розумні кордони» та Плану дій по її реалізації (2001 р.) [8]. Документ був ініційований представниками північноамериканських ділових кіл. Бізнесмени звернулися з листом до Ж.Кретьєна і Дж. Буша із закликом ввести режим «розумного кордону» з використанням сучасних технологій для укріплення безпеки та прискорення пропуску вантажів та пасажирів через американо-канадський кордон. Передбачені цими документами заходи включали проекти з координації візової політики, введення біометричних даних в картки постійних резидентів, створення спільної бази даних емігрантів, гармонізацію тарифів та промислових програм, покращення інфраструктури на ключових пунктах перетину кордону та транспортних коридорах, впровадження новітніх технологій для безпечного перевезення вантажів, підписання угод про екстрадицію, двосторонньої угоди про відкрите небо та угоди про єдині авіастандарти. Проекти були успішно виконані протягом наступних двох-трьох років.

* студентка 6 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Константинов В.Ю.

У січні 2003 року Канадська рада головних виконавчих директорів виступає з Ініціативою про північноамериканську безпеку та процвітання (North American Security and Prosperity Initiative), в якій пропонує урядам Канади, Мексики та США продовжити курс на інтеграцію. У жовтні 2004 року пропозицію підтримує Американська Рада з міжнародних відносин і створює тристоронню Незалежну комісію щодо майбутнього Північної Америки (The Independent Task Force on the Future of North America). Завдяки скоординованій діяльності цих організацій на Першому саміті лідерів трьох північноамериканських країн в Техасі (2005 р.) було підписано заяву про Північноамериканське партнерство в області безпеки та процвітання/ППБП (Security and Prosperity Partnership Of North America) [5].

Серед трьох цілей, прописаних в документі, безпека та процвітання проголошувалися взаємозалежними та взаємообумовленими категоріями. В рамках ППБП було створено робочі групи – по десять в галузі безпеки та економіки. Зі структурами Партнерства об'єдналися інституційні механізми, створені на виконання Декларації про «розумні кордони» 2001 року.

В рамках Партнерства регулярно відбуваються зустрічі президентів США, Мексики та прем'єр-міністра Канади. 31 березня 2006 року відбувся Другий північноамериканський саміт в Канкуні, на якому країни-учасниці висловились за забезпечення безпеки авіап перевезень, важливість транспарентності та налагодження комунікації, забезпечення енергетичної безпеки, а також безпеки кордонів, погодили скоординовану кооперацію між робочими групами для гарантування конкретних результатів у сфері безпеки та процвітання. [7] 12-14 вересня 2006 року проходило Друге засідання Північноамериканського форуму в Банффі (Альберта), 21 – 22 серпня 2007 року – Третя північноамериканська зустріч глав держав та урядів за участю Дж. Буша, С. Харпера і Ф. Кальдерона в Монтебелло (Квебек). Питання скоординованих дій в регіоні обговорювалось 12 – 14 жовтня 2007 року на Третньому засіданні Північноамериканського форуму в Пуерто-Вальярте (Мексика). У квітні 2008 року пройшов Четвертий північноамериканський саміт за участю Дж. Буша, С. Харпера та Ф. Кальдерона в Новому Орлеані, на якому співробітництво з питань безпеки на континенті займає одне з провідних місць.

Про масштабність заходів в рамках Партнерства говорять т. зв. Доповіді лідерам – детальні плани дій у табелярній формі, що готуються напередодні самітів, стосуються двох блоків питань – економічного процвітання та безпеки, і мають вказівку на майбутні ініціативи, їх користь та терміни реалізації. Серед іншого заплановані заходи передбачають забезпечення безпеки вантажних, авіа- та морських перевезень через вироблення єдиних механізмів моніторингу та контролю, спрощення процедури перетину кордону для громадян, кооперацію на законодавчому рівні – розробку та впровадження стратегії протидії транснаціональним загрозам, співробітництво в інформаційній сфері, вироблення спільного підходу для ефективного захисту інфраструктури, а також науково-технічну кооперацію для створення, розвитку і впровадження нових технологій на виконання спільних безпекових завдань. [6]

За перший рік Партнерства було виконано ряд проектів – протестовано технології та вироблено рекомендації для ефективного використання біометричних даних, проведено ряд консультацій з питань візової політики та безпеки між консульськими установами Канади, США та Мексики, з грудня 2005 року запрацювала п'ятирічна канадо-американська програма гармонізації автоматизованої інформаційної системи, двосторонні програми обміну інформацією щодо транскордонних загроз та організованої злочинності та ін..

В рамках Партнерства передбачена можливість підписання двосторонніх угод з подальшим приєднанням до них третьої сторони. Внаслідок цього виник ряд міжурядових органів, проектів та ініціатив з управління інтеграцією – Північноамериканська робоча

група з енергетики (2001 р.), Північноамериканська біотехнологічна ініціатива (2002 р.), Двонаціональна група планування, тристороння Рада з партнерства в області автомобілебудування, Північноамериканська рада з конкурентоспроможності та ін.

Північноамериканське партнерство в області безпеки та процвітання викликало неоднозначну реакцію в суспільно-політичних колах трьох країн-учасниць. Партнерство підтримали Канадська торгівельна палата і національний Альянс промисловців та експортерів, у США – Торгівельна палата і Рада країн Північної та Південної Америки (the Council of Americas). Проти ППБП виступили націоналістичні та ліві організації: Рада канадців (Council of Canadians), транснаціональна організація Common Frontiers, Оттавський Інститут Північ-Південь (North-South Institute), Канадський центр політичних альтернатив (Canadian Centre for Policy Alternatives), а також провідні профсоюзна організація Канадський робітничий конгрес (Canadian Labor Congress). У США – це праві організації «Мінітмени» (the Minutemen), «Джудішел уотч» (Judicial Watch), та організації лівого спрямування – Альянс за відповідну торгівлю (Alliance for Responsible Trade).

Однак, серед найвищого політичного керівництва ППБП отримує цілковиту підтримку. Про це свідчать регулярні зустрічі на найвищому рівні, вчасно та ефективно виконані проекти, заплановані перспективні заходи. Створення Північноамериканського партнерства в області безпеки та процвітання є фактично наступним після канадо-американського Автопакту 1965 року, ФТА, НАФТА і Декларації про «розумні кордони» етапом у поглибленні інтеграції на континенті у військовій, економічній та соціальній сферах, що здійснюється на високому державному рівні.

Література

1. Anderson G. and Sands C. Negotiating North America. The Security and Prosperity Partnership. Hudson Institute, N.Y., 2007. – P. 7.
2. Foreign Affairs and International Trade Canada. - international.gc.ca – дата відвідування: 13 жовтня 2009 р.
3. G o l d f a r b D. Is Just-In-Case Replacing Just-In-Time? How Cross Board Trading Behaviour Has Changed Since 9/11. – www.conferenceboard.ca/press/2007/just-in-case.asp - дата відвідування: 5 жовтня 2009 р.
4. Independent Task Force on North America.//Council on Foreign Relations. - http://www.cfr.org/project/423/independent_task_force_on_north_america.html - дата відвідування: 14 жовтня 2009 р.
5. Security and Prosperity Partnership Of North America. – http://www.spp.gov/index.asp - дата відвідування: 12 жовтня 2009 р.
6. Security and Prosperity Partnership of North America. Report to Leaders. – August 2006. – http://www.spp.gov/2006_report_to_leaders/index.asp?dName=2006_report_to_leaders – дата відвідування: 12 жовтня 2009 р.
7. Statement by Ministers Responsibility for the Security and Prosperity Partnership of North America. – U. S. Department of Commerce. – http://www.commerce.gov/opa/press/Secretary_Gutierrez/2007_Releases/February/23_Gutierrez_SPP_Ottawa_stmnt.htm - дата відвідування: 11 жовтня 2009 р.
8. The Canada-U.S. Smart Border Declaration. Action Plan for Creating a Secure and Smart Border. – Foreign Affairs and International Trade Canada. – http://www.dfait-maeci.gc.ca/anti-terrorism/actionplan-en.asp - дата відвідування: 12 жовтня 2009 р.
9. The Conference Board of Canada. - http://www.conferenceboard.ca/ - дата відвідування: 14 жовтня 2009 р.
10. Володин Д.А. США – Канада: отношения в области обороны и безопасности. – США. Канада. – 2007, №5.

11. Комкова Е.Г. Внешнеполитический курс Канады при правительстве С.Харпера. – США. Канада. – 2008, №11.
12. Комкова Е.Г. Новый этап канадо-американской интеграции. – США. Канада. – 2008, №5.
13. Статистичне агентство Канади. – www.international.gc.ca – дата відвідування: 13 жовтня 2009 р.

Вишньов В.*

ПЕРСПЕКТИВИ НАНЕСЕННЯ ІЗРАЇЛЕМ АВІАУДАРУ ПО ІРАНЬСЬКИМ ЯДЕРНИМ ОБ'ЄКТАМХ

Напередодні нового раунду переговорів щодо згортання ядерної програми Ірану, який має відбутися у форматі «6+1» (5 постійних членів РБ ООН, Німеччина та Іран), був оприлюднений факт існування в Ірані другого таємного заводу зі збагачення урану, який розміщується у м. Кум. Наприкінці вересня також було проведено випробування нових ракет, здатних нести ядерні боеголовки (дальність їхнього польоту досягає 2000 км, вони є твердопаливними). В той же час, адміністрація Барака Обами настроєна на досягнення компромісу дипломатичним шляхом. Це викликало нову хвилю дискусій в Ізраїлі з питання можливості нанесення превентивного удару по іранським ядерним об'єктам з метою стримування розвитку іранської ядерної програми.

Намагання Ірану розробити ядерну бомбу буде значно впливати на ядерну політику Ізраїлю. Ця країна стикнеться із дилемою ефективності національного ядерного стримування, адже наразі Ізраїль слідує політиці ядерної непрозорості та конвенційного стримування потенційних ворогів на Близькому Сході.

Ізраїльське ядерне стримування є одним з найбільш унікальних явищ ядерної доби, бо вона обумовлена як географічними характеристиками держави, так і її історичним минулим, які лежать в основі формування національної стратегічної культури.

Розміри території та геополітичне розташування Ізраїлю роблять його, за висловлюваннями американських аналітиків, «країною однієї бомби», достатньо невеликою, щоб бути знищеною одним ядерним ударом. Така ситуація сформувала первинно наступальний характер військової стратегії Ізраїлю, яка побудована на тактиці блискавичного нападу та нанесення значних втрат супротивнику у перші години конфлікту. Цими ж факторами обумовлений ізраїльський варіант ядерного стримування.

Інтенсивний розвиток іранської ядерної програми сьогодні являє собою саме той випадок, коли молода міцна держава з демонстративною антиізраїльською риторикою може стати володарем другого в регіоні ядерного потенціалу.

Якщо прийняти до уваги навіть гіпотетичну можливість Ісламської Республіки Іран отримати бомбу у найближчі п'ять років, навіть найбільш примітивний зразок атомного боезаряду може стати достатньо реальним фактором загрози для Ізраїлю. Причиною, знову ж таки, є мала глибина ізраїльської території, через що збитки, завдані ударом навіть однієї ядерної бомби, будуть неприйнятні для Тель-Авіву.

Таким чином, отримання Іраном ядерною зброєю приведе до значних змін не тільки з позицій загрози існуванню Держави Ізраїль, але й в силу змін у офіційній ядерній доктрині Ізраїлю, в якості відповіді на посилення іранського військового статусу.

Розглянемо наступальний варіант стратегії Ізраїлю. Чим Ізраїль може загрозувати Ірану на даному етапі розвитку іранської ядерної програми? Повторенням ситуації 1981 року, коли відбувся прецедент реалізації «доктрини Бегіна» - ізраїльські ВПС розгромили іракський реактор в Озіраку для стримування темпів іракської ядерної програми. [1, с.7]

* студент 5 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Галака С.П.

Вірогідність реалістичності залякування Ірану подібною загрозою є достатньо низькою, адже, по-перше, між обома державами не встановлені дипломатичні відносини, тобто відсутній формальний канал зв'язку. А у ситуації примусу загрозою будь-який посередник здатний не тільки не покращити, але й погіршити відносини між Тегераном та Тель-Авівом, особливо враховуючи значну кількість взаємних звинувачень та погроз у пресі, що може дати викривлене уявлення про наміри і цілі супротивника (варто лише згадати скільки разів президент Ірану Ахмадінежад виступав із закликом «стерти Ізраїль з лиця Землі», «боротися зі світовим сіонізмом» і т.п.)

По-друге, іранська стратегічна культура заснована на імперському минулому із накладанням релігійно-міфологічного світогляду зороастризму та шіїзму, яка стверджує, що Іран чекає месіанська роль останнього духовного оплоту усіх мусульман. Таким чином, основною фобією іранців стає страх «втратити лице», коли в черговий раз натиск «невірних» призведе до краху прагнень іранського народу. Під таким крахом сьогодні мається на увазі згортання іранської ядерної програми під зовнішнім тиском. [2, с.21; 3, с.2; 4; 5; 6; 7]

Таким чином, будь-яка спроба шляхом погроз вплинути на Іран буде мати зворотній ефект на розвиток ядерної програми держави, підштовхнувши її до ядерного вибору.

У Ізраїлю залишається ще один варіант – повторити практичне виконання загрози, задекларованої в рамках «доктрини Бегіна». Але чи здатен сьогодні Ізраїль розгромити ядерну інфраструктуру Ірану настільки, щоб зупинити розвиток іранської ядерної програми? [8]

Звичайно, з часів ізраїльської атаки на Озірак значно покращилися можливості ізраїльських ВПС, але й іранська ядерна інфраструктура становить більш складну ціль. Необхідно також враховувати, що в тому випадку, якщо Іран має паралельну секретну ядерну програму, яка, як стверджують деякі дослідники, може бути ще більш розвиненою, ніж та, що відома МАГАТЕ, то завдання удару по відомим іранським ядерним об'єктам не зможе значним чином відстрочити створення ядерної зброї.

Є три форми подібної військової акції: 1) удар по іранським ядерним об'єктам; 2) більший удар, який включатиме ще й військові об'єкти; 3) повномасштабне вторгнення в Іран з метою зміни політичного керівництва. Однак, останні два сценарії є нереалістичними для Ізраїлю. [1, с.11-12]

Наступальна стратегія має дуже суттєву слабкість – вона достатньо прогнозована і прозора. Іран вже доклав достатньо зусиль для нейтралізації ізраїльської загрози. Ядерні об'єкти Ірану розкидані по всій його території таким чином, щоб Ізраїлю було неможливо повністю знищити іранську ядерну інфраструктуру. Оборона цих об'єктів посилена, до того ж, ключові об'єкти знаходяться або глибоко під землею, або біля мусульманських святинь (те ж м. Кум є релігійною столицею Ірану), що унеможлиблює їхнє повне знищення. Для якнайдовшого затримання ядерної програми Ірану ізраїльським ВПС буде необхідно знищити об'єкти на яких виробляються матеріали, що розщеплюються. Головні об'єкти цієї сфери розташовані в Ісфахані, Натанці та Араку, Кумі. Для створення ядерної бомби критично необхідним є збагачувальний завод у Натанці. [4]

Для ураження усіх цих цілей Ізраїлю буде потрібно здійснити авіарейд 25 літаками F-15 та 25 літаками F-16, що є по силах для ізраїльських ВПС. Якщо прийняти до уваги, що при загрозі своєму існуванню Ізраїль не зупинить ніякі норми міжнародного права, то він з легкістю порушить повітряний простір інших країн, що буде необхідним для досягнення цілей. [1, с.28]

Таким чином, Ізраїль володіє військовими можливостями для проведення подібної акції, однак, Іран тримає на прицілі своїх ракетних комплексів важливі міські центри, економічні об'єкти та інфраструктуру Армії Оборони Ізраїлю. Тож, авіанапад фактично оз-

начатиме початок повномасштабної війни між державами, що буде достатньо несприятливим для Ізраїлю, враховуючи його територіальні особливості. Наразі, головний військовий союзник Ізраїлю – Сполучені Штати – дуже не хотів би розв'язання третього конфлікту на Близькому Сході, в якому йому б довелося приймати участь.

Іншим варіантом дій для Ізраїлю могло б стати застосування свого ядерного арсеналу, але такий сценарій антиіранської операції має низьку вірогідність через феномен «ядерного табу», який утримує будь-яку ядерну державу від використання ядерної зброї, та загрозу колосального радіоактивного зараження всього близькосхідного регіону, яке буде мати для Ізраїлю катастрофічні наслідки.

Таким чином, наступальна стратегія Ізраїлю не принесе необхідного результату, адже сприятиме не згортанню іранської ядерної програми, а призведе спочатку до її затримання, а потім - до мобілізації ресурсів Ірану для її якнайскорішого вдалого завершення (до того ж укріпить позиції реакційного керівництва Ірану). Нанесення повномасштабного авіаудару хоча і є технічно можливим, однак призведе до війни на виснаження, екологічної катастрофи для регіону, загострення конфронтації з мусульманським світом та нищівного удару по міжнародному іміджу Ізраїлю. Значить, якщо Іран дійсно прагне набути ядерну зброю, самостійні військові заходи з боку Ізраїлю не зможуть його втримати від створення власного ядерного потенціалу.

Література

1. Raas W., Long A. Osirak Redux? // *International Security*. Vol 34. – No. 4. – Spring 2007. – pp. 7-33. Raas W., Long A. Osirak Redux? // *International Security*. Vol 34. – No. 4. – Spring 2007. – pp. 7-33.
2. Russel J. A. Strategic Stability Reconsidered: Prospects for Escalation and Nuclear War in the Middle East // *Proliferation Papers* (IFRI Security Studies Center). – Spring 2009. – 45 p.
3. Terill A.W. Deterrence, Missile Defence, and Collateral Damage in the Iranian-Israeli Strategic Relationship // *Strategic Studies Institute Papers*. – February 2008. – 4 p.
4. Кирсанов Е.Е. Насколько реальна военная операция против Ирана? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/21-05-09a.htm>>, (21 травня 2009).
5. Месамед В.И. Израиль корректирует подходы к иранской ядерной программе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/15-05-09.htm>>, (17 травня 2009).
6. Israeli Cabinet Minister Warns Iran Will Be Destroyed if It Attacks Israel (2008, April 7) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.ihl.com/articles/ap/2008/04/07/africa/ME-GEN-Israel-Iran.php>>, (22 жовтня 2008).
7. Salama S., Ruster K. (2004, August 12) A Preemptive Attack on Iranian Nuclear Facilities : Possible Consequences [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://cns.miis.edu/pubs/week/040812.htm>>, (17 грудня 2008).
8. Steinberg G. (2006, July 4) The Begin Doctrine at 25 [Електронний ресурс] // *Jerusalem Post*. – Режим доступу: <<http://www.jpost.com/servlet/Sattelite?cid=1148482105339&pageName=JPost%2FJPArticle%2FShowFull>>, (03 березня 2009)

Капируля М.*

ЗАГРОЗА ЯДЕРНОГО ТЕРОРИЗМУ В ПОСТБІПОЛЯРНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Розглядаючи роль ядерної зброї в сучасній системі міжнародних відносин, зокрема, в рамках з'ясування питання про роль ядерної зброї та ядерних матеріалів в рамках виникнення нових загроз, слід зупинитися на розгляді такого питання, як можливість використання терористичними організаціями ядерної зброї.

Прояви міжнародного тероризму в постбіполярній системі є одним з найнебезпечніших конфліктогенних факторів, не в останню чергу тому, що вони найменше з усіх інших піддаються попередженню та врегулюванню. У спробах їм протидіяти з усією очевидністю проявляється криза традиційних механізмів стабілізації міжнародної системи і недостатня готовність нової структури ці фактори стримувати. Хоча міжнародний тероризм існував і в попередніх міжнародних системах, його значення рідко виходило за рамки локального. Тероризм міг відігравати епізодичну роль в протіканні окремих міжнародних конфліктів, але не претендував на загальносистемне значення. Особливості тероризму в постбіполярному світі полягають у розширенні кола суб'єктів терористичної діяльності, набору їхніх стратегій та систем мотивацій, організаційних структур та цілей; вдосконаленні технологічних засобів, які можуть використовуватися терористами: від тактичної конвенційної зброї до зброї масового знищення. В результаті сучасний тероризм являє собою значно більш складне комплексне явище в порівнянні з попередніми історичними аналогами. Внаслідок збільшення складності та комплексності сучасного тероризму виникає потреба переоцінки стратегій протидії тероризму та нового підходу до вивчення цього явища загалом.

Горизонтальне розповсюдження ядерної зброї в свою чергу викликає особливе занепокоєння в контексті можливості отримання ядерної зброї недержавними акторами міжнародних відносин, особливо це стосується перспективи отримання ядерної зброї терористичними організаціями, продуктивність ядерного стримування яких ставиться під великий сумнів, оскільки, у терористів немає традиційних об'єктів (території, зосередженої армії, населення, об'єктів інфраструктури), проти яких можна було б застосувати ядерну зброю, а отже, роль функції залякування ядерною зброєю, що є важливим елементом ядерного стримування зводиться практично до нуля.

Серед дослідників даної проблеми немає єдиної думки щодо можливості використання терористичними організаціями ядерної зброї.

При розгляді проблеми варто зупинитися на декількох аспектах проблеми.

Перш за все, варто приділити увагу ступеню ризику, що надходить з загрози ядерного тероризму. Для того, щоб визначити ступінь ризику ядерного тероризму, нам потрібно звернутися до декількох змінних. Ступінь ризику ядерного тероризму можна зобразити як функцію можливостей та наслідків втілення терористичного акту з використанням ядерної зброї. Таким чином, ми можемо вивести формулу, згідно з якою:

$$P = M \times H$$

* студент 5 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Манжола В.А.

Відповідно, чим більший ступінь можливостей та позитивних наслідків для терористичних організацій, тим більший ризик становить загроза ядерного тероризму і навпаки.

В свою чергу, Можливість можна представити як добуток намірів та засобів втілення намірів терористичними організаціями ($M = 3 \times \text{Наміри}$)

Перш за все варто розглянути Можливості використання терористичними організаціями ядерної зброї.

Найбільш важливою складовою можливостей є Засоби втілення ядерного тероризму, тобто, власне, наявність ядерної зброї в організації.

Дослідники розглядають три основні шляхи отримання ядерної зброї терористичними організаціями: зброю можна вкрасти, купити або ж побудувати.

В світі на сьогоднішній день існує близько 27 тисяч одиниць ядерної зброї, які потенційно є об'єктом для викрадення з боку терористів. Однак, слід зауважити, що зброя, яка знаходиться в арсеналах держав, настільки інтенсивно охороняється, що можливість її викрадення є мінімальною. Небезпеку становлять передислокування зброї та її утилізація, коли фізична охорона є не настільки значною. Однак, якщо гіпотетично припустити, що ядерна зброя буде викрадена терористами, то ймовірність застосування залишається вкрай низькою, через те, що ядерна зброя оснащена системою захисту від зовнішнього втручання за допомогою електронних кодів, можливість невірного введення яких обмежується. Крім того, існує ще один ступінь захисту (SAFF), який передбачає проведення послідовного ряду маніпуляцій зі зброєю для її активації. Отже, навіть якщо викрадення ядерної зброї відбудеться, що саме по собі є малоімовірним, можливості для використання такої зброї є мінімальними.

Другою можливістю отримання ядерної зброї є її купівля у ядерних країн. Однак, офіційні уряди не підуть на такий крок, розуміючи, що це призведе до негативних наслідків як для великих ядерних держав, яким вигідно зберігати статус-кво з ядерного питання, так і для невеликих країн, оскільки факти продажу ядерної зброї призведуть до міжнародної ізоляції та санкцій. Більш вірогідним є варіант купівлі ядерної зброї шляхом підкупу окремих корумпованих посадових осіб. В цьому аспекті, занепокоєння викликає, зокрема, Пакистан.

Нарешті, третім способом отримання ядерної зброї є власне виготовлення зброї. Перш за все, слід зауважити, що жодна терористична організація, незважаючи на прецедент, який свідчив про такі намагання, не може самостійно виробляти ядерні матеріали, придатні для виготовлення ядерної зброї. Отже, для того, щоб побудувати ядерну зброю, терористам перш за все необхідно мати для цього збагачений уран або плутоній в достатній кількості для побудови ядерної зброї. Хоча ядерні матеріали, придатні для використання для виробництва ядерної зброї важко отримати, все ж таки, прецеденти викрадення таких матеріалів були, хоча й у недостатній кількості для виробництва ядерної зброї. Існують два типи ядерних бомб, для яких потрібно порядку 50 та 25 кілограм збагаченого урану та плутонію відповідно. Інші матеріали для виробництва зброї не становлять дефіциту. Отримання достатньої кількості збагаченого урану або плутонію становлять найбільшу перешкоду на шляху отримання терористичними організаціями ядерної зброї.

Отже, можливість отримання терористичними організаціями є досить низькою, однак, не зводиться до нуля.

Якщо припустити, що терористичним організаціям все ж таки вдасться отримати ядерну зброю, то доцільним буде розглянути, які наміри будуть переслідувати терористичні організації.

Першим шляхом використання ядерної зброї є декларування її наявності, тим чи іншим способом, та висунення поряд з цим вимог організації при загрозі застосування

зброї. При цьому ціллю таких дій терористів можуть служити як керівництво країни, так і її населення, яке через масову паніку, евакуацію викличе дестабілізацію ситуації в країні та послужить додатковим фактором тиску на керівництво при розгляді поставлених йому вимог.

Другим шляхом є безпосереднє використання ядерної зброї проти різних об'єктів. При цьому не слід забувати, що об'єктами терористів є не безпосередні жертви від терористичних атак, а їх спостерігачі. Першим шляхом безпосереднього використання яд. зброї є демонстрація без людських жертв. Однак такий розвиток подій мало ймовірний, оскільки, навіть якщо терористичній організації вдасться здобути ядерну зброю, кількість її буде надзвичайно обмеженою, а тому використання її як засобу демонстрації буде недоцільним, оскільки при відмові об'єкту демонстрації до співпраці, в орг. Може не залишитися дієвих засобів переконання. Другим шляхом є використання зброї проти живих цілей. При цьому існує проблема вибору між використанням зброї проти цивільного або військового населення.

Ядерна зброя також може теоретично служити об'єктом продажу.

Припускається можливість добровільної здачі ядерної зброї, що буде переслідувати дві цілі: по-перше, це буде демонстрацією наявності зброї в організації; по-друге, в разі використання ядерної зброї проти населення, організація ризикує втратити свою базу підтримки, натомість, здавши зброю, соціальна база підтримки організації може збільшитися.

Загалом, у своїх вимогах, терористичні організації, незалежно від того, який засіб для висунення вимог вони використають, переслідують дві стратегії - «стримування» та «примусу». При цьому, може коливатися коло об'єктів використання ядерної зброї. Стратегія стримування, тобто намагання утримати об'єкта від певних дій, є більш вірогідною для терористичних груп.

Розглядаючи наслідки використання ядерної зброї варто зауважити, що у випадках, коли наміри терористів не доходять до прямого використання організаціями ядерної зброї, наслідком отримання даної зброї стануть беззаперечні поступки з боку об'єктів терористів на їх користь. В разі ж безпосереднього використання ядерної зброї, ефект буде набагато сильнішим від використання конвенційної, хімічної та біологічної зброї. Безпосередні ефекти від використання можна розподілити на фізичні втрати об'єктів тероризму (жертви, в залежності від успішності використання ядерної зброї можуть сягати тисяч і навіть десятків тисяч людей, якщо брати за аналогію використання ядерних пристроїв в Хіросімі та Нагасакі), та економічні і політичні втрати, які можуть стати критичними для об'єкту нападу. Таким чином, наслідки використання ядерної зброї є надзвичайно привабливими для терористичних організацій.

Використовуючи вищезгадану формулу, ми можемо зробити висновок, що ризик терористичної атаки з використанням ядерної зброї, зважаючи на те, що можливості є мінімальними, при тому, що наслідки використання є сприятливими для терористичних організацій є нижчим середнього. При цьому, варто звернути увагу, що даний ризик не є мінімальним.

Протидія можливим терористичним атакам за допомогою ядерної зброї є складним питанням перш за все через те, що традиційна логіка ядерного стримування, яка діє між державними акторами не діє в рамках терористичних організацій. Система цінностей терористів відрізняється від системи цінностей національних держав та інших акторів міжнародних відносин, а отже, не діє теорія раціонального вибору. Основними напрямками щодо протидії виникненню ядерного тероризму можна вважати:

- перешкодження подальшому поширенню ядерної зброї суверенних держав;
- Забезпечення фізичної охорони ядерних об'єктів;

- Забезпечення охорони матеріалів для виробництва ядерної зброї та контроль над їх видобутком, особливо в державах, які не мають ядерної зброї;
- Контроль за можливими випадками контрабанди ядерних речовин (Ініціатива контролю морських перевезень США);
- Розвиток технологічних засобів контролю над ЗМЗ та речовин для її виготовлення;
- Покращення діяльності розвідки;
- Дотримання та вдосконалення режиму НЯЗ.
- Загальні дії, пов'язані з боротьбою з тероризмом як явищем, які повинні носити системний характер та мати на меті знищення основ для виникнення терористичних організацій.

Срібна Л.*

НАТО У БОРОТЬБІ ІЗ ТЕРОРИЗМОМ

Боротьба з тероризмом займає важливе місце у порядку денному НАТО. Асиметричність терористичних викликів змушує Північноатлантичний альянс застосовувати цілий комплекс ініціатив політичного, оперативного, концептуального, військового, технологічного, наукового і економічного плану. Доцільно згадати, що на Ризькому саміті 2006 року саме тероризм нарівні з розповсюдженням зброї масового знищення, визначено основною загрозою НАТО на найближчі 10-15 років.

Якщо розглядати процес розвитку антитерористичних заходів військового плану, то неможливо не згадати американську трагедію 9/11, звістки про котру сколихнули весь світ. Незабаром після атак у Нью-Йорку та Вашингтоні НАТО почала свою першу в історії антитерористичну операцію – «Ігл ессіст». Це були перші в історії Організації дії, які було застосовано на підтримку операції згідно зі статтею 5 Вашингтонського договору. У відповідь на запит США з середини жовтня 2001 р. до середини травня 2002 р. для допомоги в патрулюванні американського повітряного простору до Сполучених Штатів було направлено сім літаків НАТО. В цілому 830 членів екіпажу з 13 держав-членів Альянсу здійснили понад 360 бойових вильотів за цей проміжок часу.

26 жовтня 2001 року Північноатлантичний союз почав другу контртерористичну операцію у відповідь на теракти в США – «Ектив ендевор» («Активні зусилля»). Ця морська операція під керівництвом ВМС НАТО була спрямована на спостереження за морським простором в Середземному морі з метою здійснення антитерористичного патрулювання, супроводу і контролю суден з відома сторін. З огляду на свою успішність операція двічі розширювалася: спочатку на Гібралтарську протоку в березні 2003 року, а потім на все Середземномор'я в березні 2004 року. (Початкова операція була обмежена східним Середземномор'ям). Починаючи з 10 березня 2003 р. операція розширилася – в її завдання також став входити супровід цивільних судів в Гібралтарській протоці.

В травні 2002 року у Рейк'явіку було офіційно заявлено, що НАТО вестиме активні дії завжди і всюди, де необхідно боротися з тероризмом, тобто, «зоною відповідальності НАТО» було визначено весь світ. Саме ця заява заклала твердий фундамент для майбутніх операцій Північноатлантичного союзу в Афганістані. А отже, військові контингенти більшості держав-членів Північноатлантичного альянсу беруть участь ще в одній військовій операції «Непохитна свобода» - військовій антитерористичній операції, яка діє проти талібів і Аль-каїди в Афганістані, - не дивлячись на те, що керує нею не НАТО, а США. Починаючи з серпня 2003 р. НАТО очолює Міжнародні сили сприяння безпеки (ІСАФ), на які покладене завдання сприяти уряду Афганістану у зміцненні його влади на всій території країни і забезпечувати безпеку, щоб тим самим ліквідувати підґрунтя розвитку тероризму в цій країні.

Окрім антитерористичних операцій на самітах НАТО було прийнято низку документів концептуального характеру, також направлених проти тероризму. Наприклад, перший

* студентка 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Скороход Ю.С.

всеохоплюючий пакет рішень, котрі і зараз є основоположними у боротьбі з тероризмом, прийнято на Празькому саміті в листопаді 2002 року. Серед них можна назвати:

- нова Військова концепція захисту від тероризму
- План дій партнерства проти тероризму (ПАП-Т)
- п'ять ініціатив в області захисту від ядерної, біологічної і хімічної зброї: пересувна аналітична лабораторія для аналізу ядерних, біологічних і хімічних засобів, загін ліквідаторів у разі ЯБХ-інцидентів
  - захист цивільного населення, включаючи План дій по цивільному надзвичайному плануванню
  - протиракетна оборона
  - кібер-захист країн-членів
  - співпраця з іншими міжнародними організаціями
  - вдосконалення обміну розвідданими.

Хотілося б окремо зупинитися декількох антитерористичних програмах. Перша- це **План дій партнерства проти тероризму (ПАП-Т)**, котрий являє собою ключову складову програми «Партнерство заради миру». Брати участь в цій програмі також було запропоновано на індивідуальній основі країнам, що співробітничать з НАТО в рамках програми «Середземноморський діалог» і іншим зацікавленим країнам. Нещодавно в рамках ПАП-Т було створено три робочі групи, що займаються забезпеченням безпеки енергетичної інфраструктури, кордонів, а також фінансовими аспектами тероризму і ліквідацією джерел фінансування терористичних організацій.

Друга ж програма, прийнята Конференцією національних директорів з озброєнь (КНДВ) на засіданні в травні 2004 року - **робоча програма «Захист від тероризму» (ЗОТ)**. Згодом вона була затверджена на Стамбульській зустрічі у верхах в червні 2004 р. Програма «Захист від тероризму» зосереджена на десяти напрямках:

- Зменшення уразливості широкофюзеляжних цивільних і військових ЛА по відношенню до переносних зенітно-ракетних комплексів (ПЗРК).
- Захист гаваней і портів;
- Зменшення уразливості вертольотів по відношенню до реактивних гранатометів
- Боротьба з саморобними вибуховими пристроями
- Виявлення і заходи захисту від хімічної, біологічної, радіоактивної і ядерної (ХБРЯ) зброї
  - Технології для розвідки, спостереження, рекогносцировки і виявлення об'єктів терористів
  - Утилізація вибухонебезпечних предметів і ліквідація наслідків вибуху
  - Технології захисту від нанесення ударів з бомбометів
  - Захист об'єктів життєзабезпечення
  - Розробка нелетальних засобів

При Службі безпеки НАТО 2003 року було створено **Розвідувальну групу з терористичної загрози (РГТУ)**, котра замінила тимчасовий орган, утворений одразу після терактів 11 вересня. РГТУ у складі співробітників цивільної і військової розвідки, правоохоронних органів є на сьогоднішній день постійним органом НАТО, що займається аналізом загальної терористичної небезпеки і загроз, націлених безпосередньо на Північноатлантичний союз. РГТУ працює з країнами-партнерами і контактними країнами, виконуючи роль експертного центру штаб-квартири НАТО з тероризму. Серед таких «контактних країн» у всьому світі доречно згадати Австралію, Японію, Нова Зеландію і Республіку Корея.

Отже, в контексті заходів, що застосовуються Північноатлантичним альянсом для боротьби з міжнародним тероризмом треба сказати, що це досить розгалужена система за-

ходів, націлена на викоренення тероризму як явища з міжнародного життя в цілому. Зрозуміло, що така глобальна ціль не може бути досягнена однією окремою організацією, навіть якщо до складу неї входять найвпливовіші країни світу. Тому НАТО виступає своєрідною ланкою обширної мережі партнерських відносин з іншими країнами і міжнародними організаціями, особливо акцентуючи увагу на співробітництві з ООН. НАТО активно співпрацює з Контртерористичним комітетом ООН, Виконавчим директором і Комітетом 1540 РБ ООН, виконуючи при цьому Глобальну контртерористичну стратегію ООН. Так як НАТО являє собою одночасно постійний консультативний форум та має у своєму розпорядженні військові сили країн-членів та проекти спільних навчань, у цієї організації все ж таки більше можливостей успішно протистояти терористичній загрозі у порівнянні з окремо взятими країнами.

Фомін А.*

ЗМІНА ВЕКТОРІВ ПОЛІТИКИ ФРН АБО ВИБОРИ ДО БУНДЕСТАГУ

Для початку необхідно нагадати відсоткове співвідношення політичних сил в парламенті ФРН, яке склалося після вересневих виборів до Бундестагу. Отже, за результатами підрахунку голосів Федерального виборчого комітету Німеччини, на парламентських виборах ХДС/ХСС отримала 33,8% голосів виборців, Соціал-демократична партія Німеччини (СДПН), яка висувала кандидатом в канцлери нинішнього міністра закордонних справ Франка-Вальтера Штайнмайера, отримала 23% голосів, «Вільна демократична партія» - 14,6%, «Союз 90/Зелені» - 10,7%, «Ліві» - 11,9%.

Як вважають деякі німецькі видання (*Augsburger Allgemeine*, *Frankfurter Rundschau*) [1], широка коаліція християнських демократів (на чолі з Меркель) і соціал-демократів (із Штайнмаєром), котра ось уже чотири роки перебувала при владі, виявилася парадоксальним і не зовсім здоровим союзом. Вона не додала популярності ні першій, ні другій партії. У той час як особистий рейтинг канцлера неухильно зростає, консервативний електорат ХДС/ХСС, і особливо лівий електорат СДПН, розмивався. Перебуваючи при владі, обидві «народні партії» були змушені йти на постійні компроміси, які часто сприймалися їхніми виборцями як брудні. Відповідно виникло масове перетікання правих виборців до вільних демократів, а лівих — до зелених і неокомуністичної Лівой партії. Результат не забарився позначитися на виборах 27 вересня. СДПН здобула 23% — найгірший результат за всю повоєнну історію. ХДС/ХСС, у свою чергу, набрали 33,8% голосів (найгірший результат за останні 40 років), однак упевнено зберегли владу за рахунок триумфу вільних демократів.

Попри лаври рятівника вільних демократів і абсолютного переможця нинішнього виборчого сезону, ставлення до Вестервелле в Німеччині злегка поблажливе. Він вважається суто внутрішньополітичним гравцем, який ніколи не виявляв особливої схильності до дипломатії. Чимало людей прискіпливо зазначають, що йому буде важко гідно прийняти естафету від таких титанів німецької дипломатії, як Ганс-Дітріх Геншер. При цьому, однак, забуваючи, що зі спадщиною Геншера свого часу успішно впорався Клаус Кінкель — теж вільний демократ і теж суто внутрішній політичний гравець, котрий до того ж дуже слабо володів англійською і вирізнявся просто вражаючою відсутністю політичної харизми.

Якщо Вестервелле справді вибере для себе пост міністра закордонних справ у новому кабінеті, то перед ним постане відразу кілька нагальних проблем. Головна з них — роль і місце Німеччини в єдиній Європі. Виступаючи в травні перед німецьким Товариством зовнішньої політики, Вестервелле дав зрозуміти, що не збирається робити різких рухів і рвати із сакраментальною схильністю Німеччини до вироблення політики в незмінному консенсусі із Францією, Польщею та іншими європейськими гравцями. При цьому від нього можна чекати більш чіткого дотримання саме німецьких інтересів.

Важкою дилемою стане Іран. Річ у тому, що вільні демократи традиційно ставлять в основу інтереси німецького бізнесу. Відповідно, вони очікують від свого лідера макси-

* студент 3 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Капітоненко М.Г.

мальних зусиль, щоб Іран залишався відкритим і сприятливим простором для Німеччини — головного економічного партнера Тегерана в Європейському Союзі. Тому німці повинні будуть лавірувати між американським тиском з одного боку (а швидше за все він буде, адже компроміс по лінії Обама—Ахмадінежад поки що не вимальовується) і власними інтересами — з іншого.

Попри захоплене ставлення ВДП до Барака Обама, можна прогнозувати подальшу емансипацію Німеччини від американського впливу. Принаймні, у ході кампанії Вестервелле активно мусував стару вимогу про виведення з території Німеччини 20 ядерних боезарядів, які все ще зберігаються в містечку Бюхель неподалік Бонна.

Що ж до Туреччини, то в цьому питанні позиція вільних демократів дещо м'якша, ніж соціал-демократів. Вони не відкидають, у принципі, можливості членства, хоча й не втомлюються повторювати, що Анкарі ще слід подолати на цьому шляху значну дистанцію, передусім, у питанні дотримання прав людини. Цю ж проблему нібито планується винести на перший план у відносинах із Росією. Проте, якщо у випадку з Туреччиною права людини, швидше за все, і надалі використовуватимуться як привід для блокування її членства в ЄС, то стосовно Росії все буде інакше. Можна з упевненістю прогнозувати, що ніяке «зростання авторитаризму в Росії» не завадить Москві і Берліну й надалі нарощувати позитивну динаміку співробітництва. Навіть якщо між новим німецьким главою МЗС і його російським колегою не буде такої ж теплої дружби, як у Лаврова зі Штайнмаєром, не біда — відносини візьмуть під своє крило Меркель і Медведев.

Перемога Ангели Меркель на виборах, що відбулися нещодавно, і консолідація влади правоцентристських сил в Німеччині кладе кінець надіям Туреччини на вступ до Євросоюзу.

Що ж до позиції самої Меркель стосовно Туреччини, то після своєї перемоги канцлер телефонувала прем'єр-міністру цієї країни Тайїпу Ердогану і повідомила його, що політика Німеччини відносно приєднання Анкари до ЄС наразі переглядається.

В даному контексті треба пригадати спільні заяви Канцлера Німеччини та Президента Франції про припинення розширення Євросоюзу і, зокрема, вступу до нього Туреччини. Так, вони разом висловлювали свою спільну позицію, що Туреччина повинна отримати статус привілейованого партнера ЄС, але не увійти до нього. Канцлер ФРН зазначала, що немає ніякого сенсу в тому, що ЄС розширюється на все більше число країн, однак при цьому «не стає більш дієздатним». В свою чергу французький лідер, Ніколя Саркозі, підтримав її, сказавши, що членам Євросоюзу треба припинити давати Туреччині порожні обіцянки, натомість їм треба концентруватися на створенні загального економічного і культурного простору з цією країною. Теза Президента Франції - це «Європа без кордонів - Європа без цінностей» [4].

При цьому, політичні оглядачі в Лондоні відзначають, що відмова від прийняття Туреччини до Євросоюзу створить нову геополітичну ситуацію у величезному регіоні Південної і Східної Європи, Близького і Середнього Сходу а також Кавказу і Середньої Азії. Так, впливова лондонська «Файненшел Таймз» наголошує, що Берлін після парламентських виборів стає твердішим щодо намагань Туреччини вступити до ЄС. Газета пише також із посиланням на дипломатів Євросоюзу, що у більшості аспектів німецька зовнішня політика збереже попередні підходи, включно з намаганнями тримати добрі стосунки з Росією, обережним ставленням до війни в Афганістані. Однак, як звертає увагу «Файненшел Таймз», «єдина сфера, на яку вплине програш соціал-демократів і прихід до влади «вільних демократів» – це турецьке питання». І, на думку газети, у цьому питанні новий уряд Ангели Меркель займатиме позицію, яка б дозволила тягнути час, не зривати переговори з Анкарою і намагатися вирішити кіпрське питання. «Файненшел Таймз» також відзначає, що нові співіники ХДС/ХСС у владі – «вільні демократи» – хоча й не ви-

ключають можливості вступу Туреччини до ЄС, але вважають, що ця країна сьогодні ще не готова до членства через низку невиконаних критеріїв щодо вступу. Оглядачі також відзначають, що позиція «вільних демократів», представник яких, імовірно, очолить зовнішньополітичне відомство Німеччини, мало чим відрізняється щодо перспектив членства в ЄС України. «Вільні демократи» вважають, що лише у довгостроковій перспективі Україна має стати членом ЄС.

Література

1. Гідеон Рахман: «Парадоксальна перемога Ангели Меркель» // *The Financial Times* // 29-09-2009
2. Василь Зілгалов: «Піррова перемога Ангели Меркель» // *Влада* // № 37 (765) 3 — 9 жовтня 2009
3. «Перемога для Меркель ще не в кишені»; Німецька хвиля 27.09.2009
4. «Кінець надіям Туреччини на вступ до ЄС» // *Європа*. 31.08.2009
5. Вступ України і Росії до НАТО зняв би всі питання // (європейська преса) *Радіо Свобода*; 30.09.2009.

Холодова О.*

ВІРМЕНІЯ – ТУРЕЧЧИНА: ПІДСУМКИ «ФУТБОЛЬНОЇ ДИПЛОМАТІЇ»

10 жовтня у Цюріху (Швейцарія) відбулося підписання довгоочікуваної угоди про нормалізацію відносин між Туреччиною і Вірменією – «Протокол про встановлення дипломатичних відносин» і «Протокол про розвиток двосторонніх відносин». З вірменського боку протоколи підписав глава МЗС Вірменії Едвард Налбандян, з турецького боку – Міністр Зовнішніх Справ Туреччини Ахмет Давутоглу. [1]

Вищезгаданий договір можна з повним правом назвати якщо не епохальним, то принаймні переломним для зовнішньої політики обох країн: дипломатичні стосунки між країнами не підтримуються з 1915р., коли в Османській Імперії було вбито 1 мільйон вірмен, а більше 500 тисяч через політичні переслідування були змушені залишити домівки та емігрувати.

Згодом після розпаду Радянського Союзу Туреччина була однією з перших держав, що офіційно визнала незалежність новостворених держав, в тому числі і Вірменії. Але конфлікт навколо Нагірного Карабаху, в якому Туреччина передбачувано підтримала мусульманський Азербайджан, знову зіпсував відносини з Вірменією. З того часу, не зважаючи на гіркий присмак минулого, обидві країни шукали можливості поновити двосторонні відносини. Як то мовиться у вірменському прислів'ї: «Жити лише минулим – значить позбавити себе і своїх нащадків гідного майбутнього». Врешті більш ніж дворічні перемовини завершилися підписанням у Цюріху угоди про поновлення дипломатичних стосунків. А розпочався активний діалог, як не дивно, з футболу: 6 вересня 2008 року президент Туреччини Абдулла Гюль вперше відвідав Єреван за запрошенням президента Вірменії Сержа Саргсяна для спільного перегляду футбольного матчу між збірними Туреччини і Вірменії в межах відбіркового циклу чемпіонату світу 2010 року. [4, 7]

Проте, самі тільки наміри підписати протоколи про співпрацю були зустрінуті вірменською діаспорою і опозицією в штики. У самій Вірменії мали місце масові протести. Так само зустрічали президента Вірменії представники діаспори в різних містах світу. Каменем спотикання стало невизнання турецькою стороною факту геноциду 1915 року. Вірмени вважають, що підписання угоди з Туреччиною ображає пам'ять вірмен, убитих в 1915 році в Туреччині. [2]

З іншого боку, Туреччина в тексті заяви про підписання угоди згадує Нагірний Карабах, події в якому трактуються як анексія з боку Вірменії. Церемонія підписання протоколів була відкладена в останню мить на декілька годин у зв'язку з тим, що вірменська сторона висловила протест з приводу згадки Нагірного Карабаху в тексті виступу турецького представника. Ситуацію несподівано (?) владнала держсекретар США Хіларі Клінтон, яка також знаходилась в Цюріху. Після години закритих переговорів, турецька сторона погодилась змінити текст заяви. Результат: угода підписана і чекає на ратифікацію парламентами обох країн, адміністрація Обама плескає в долоні, а світова спільнота заново переглядає справу у зв'язку з «нововиявленими обставинами».

* студентка 3 курсу відділення «Міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Крушинський В.Ю.

Підписання угоди викликало неабиякий резонанс у світовій політиці.

Доленосна присутність Хіларі Клінтон на церемонії покликана була стати символом американської підтримки. Передбачувано теплою виявилась і реакція Російської Федерації в особі глави МЗС Сергія Лаврова, присутнього на засіданні: «Росія щиро вітає примирення Туреччини і Вірменії, цих двох дружніх Росії країн». Звісно, не є секретом, що обидві «дружні Росії країни» активно фігурують у зовнішньополітичній стратегії останньої. Спільне турецько-азербайджанське будівництво магістрального газопроводу «Набукко», що дозволить в обхід Росії транспортувати газ до країн Європейського Союзу, помітно гальмується поруч із зближенням Туреччини з проросійською Вірменією. [8]

До того ж, останнім часом активізується російсько-турецька співпраця в рамках ОЧЕС з одного боку, а з іншого - Вірменія була споконвічним форпостом Росії на буремному Кавказі, - тож ця злука позбавляє Росію неприємного вибору між зовнішньополітичними союзниками.

Окрім вищезгаданих Хіларі Клінтон і Сергія Лаврова, на церемонії підписання були присутні верховний комісар ЄС з питань зовнішньої політики і безпеки Хавьер Солана, міністр закордонних справ Словенії, голова Комітету Міністрів Ради Європи, Самюель Жбогар, а також міністр закордонних справ Франції Бернар Кушнер. Саме у Франції в жовтні 2006 року парламент Франції ухвалив закон про заборону заперечення геноциду вірменів, відповідно до якого той, хто не визнає геноциду, прирівнюється до злочинця. Попри те, що в тексті заяви глави турецького МЗС не йдеться про визнання Туреччиною факту геноциду, Бернар Кушнер все ж був присутній на церемонії підписання угоди. Питання чи трактувати це як деяке пом'якшення категоричності Франції, залишається відкритим.

І звісно, передбачуваним є обурення Азербайджану з приводу відкриття турецько-вірменського кордону. Баку сприймає це як зраду Туреччини і загрозу залишитись сам на сам з проблемою Нагірного Карабаху. Заступник міністра закордонних справ Азербайджану Хафіз Пашаєв висловив занепокоєння примиренням Туреччини і Вірменії: «Одностороннє рішення про відкриття турецько-вірменського кордону без урахування інтересів Азербайджану призведе до істотного погіршення відносин між Баку і Анкарою». Туреччина на ці погрози відповідає в особі спікера турецького парламенту Мехмета Аль Шахіна, який обіцяє, що парламент не ратифікує жодних угод з Єреваном, доки не буде вирішено питання Нагірного Карабаху. Така невизначеність серед турецьких політиків ставить питання про те, по який бік Нагірного Карабаху зрештою опиниться Туреччина.

Зробити висновки важко з огляду на невизначеність ситуації, оскільки подальші турецько-вірменські відносини обіцяють бути непередбачуваними, як результати Євробачення (на цьогорічному, до речі, Туреччина показово присудила вищий бал Вірменії).

Є споконвічна боротьба Туреччини і Вірменії, і є усвідомлення обох країн щодо необхідності покласти край ворожнечі; є постійна напруга в Закавказзі і є Нагірний Карабах як заслужена порохова діжка регіону; є зовнішньополітичні інтереси інших країн і є внутрішня проблема Туреччини з курдами; зрештою, є неоднозначна реакція вірменів в самій Вірменії і діаспори і однозначно негативна реакція Азербайджану... Тож, на мою думку, немає сенсу виконувати невдячну роботу по складанню прогнозів. Лишається чекати: або чергового футбольного матчу або Євробачення.

Література

1. «Столетня война: Спустя 100 лет Турция и Армения восстановили дипотношения» - <http://www.kasparov.ru/material.php?id=4AD18CF7679AF>
2. «МИД РФ приветствует нормализацию отношений между Турцией и Арменией» - <http://www.baltinfo.ru/news/MID-RF-privetstvuet-normalizatciyu-otnoshenii-mezhdu-Turtciei-i-Armeniei--109081>

3. «Армяне и турки ждали мира что лет, чтобы опоздать на три часа» - интернет-ресурс «regions.ru» - <http://www.regions.ru/news/2243363/>
4. Е.Шестаков: «От футбола до границы: Турция и Армения восстанавливают дипотношения» - «Российская газета» - Федеральный выпуск №4987 (163) от 2 сентября 2009 г.
5. «Во имя примирения, диалога. И будущих поколений» - «Российская газета в мире» - <http://www.rg.ru/2009/04/23/turcia-armenia.html>
6. М.Макарычев: «Полярный закон: Решение парламента Франции по геноциду армян вызвало острую полемику в Европе» - «Российская газета» - Федеральный выпуск №4197 от 14 октября 2006 г.
7. «История и проблема нормализации отношений между Арменией и Турцией» - 14/10/2009 04:12 – <http://www.rian.ru/politics/20091010/188182864.html>
8. Набукко (газопровод) – материал из Википедии, свободной энциклопедии - <http://ru.wikipedia.org/>.

Диковицька А.*

ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР ЯК ЕТАП ПРОЦЕСУ РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУР ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ

Існує багато суперечок стосовно значимості Лісабонського договору для європейського співтовариства та особливо країн, які тільки мріють про набуття статусу держави-члена ЄС. Про це свідчать численні винятки, доповнення, які містить угода та дискусії, які виникають з цього приводу.

Державні діячі сподіваються, що Лісабонський договір зміцнить ефективність ухвалення рішень в ЄС, вдосконалив його внутрішню демократичність та сприятиме консолідації європейської зовнішньої політики, стане новим виміром розбудови Європи.

18-19 жовтня 2007 року в Лісабоні був проведений неформальний саміт Європейського Союзу, головним здобутком якого стало досягнення згоди щодо тексту нового договору ЄС або, як його називають в Європі, «Договору реформування».

В результаті, вже 13 грудня 2007 року ЄС прийняв новий базовий договір, який вніс зміни в ряд попередніх договорів - Договір про Європейський Союз 1992 року, Договір про створення Європейського Співтовариства 1957 року, Договір про створення Європейського співтовариства атомної енергії, та який замінить Конституцію ЄС, яка зазнала поразки на референдумах у Франції і Нідерландах в 2005 році. Передбачалося, що цей документ повинен бути ратифікований усіма країнами-членами ЄС, аби набути чинності з 1 січня 2009 року.

Договір реформування або Лісабонська угода — нова базова угода щодо принципів функціонування Європейського Союзу. Офіційно іменується Проект договору, що поліпшує Договір про Євросоюз і Договір про становлення Європейського Співтовариства (англ. Draft Treaty amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community).

Угода містить численні положення про інституційну реформу в Євросоюзі. Формально новий договір не є конституцією, але документ зберіг всі ключові постанови про реформи, що були в первинному документі — євроконституції.

Основні реформи, передбачені Лісабонською угодою:

- вводяться посади президента і вищого представника із закордонної політики і спільної безпеки з адміністративними повноваженнями, з метою єдиного представництва і єдності поглядів ЄС на зовнішній арені;
- голосування за кваліфікованою більшістю (необхідно мати 55 % країн-членів, які представляють не менше 65 % населення ЄС для прийняття рішення) почнеться з 2014 року, з врахуванням «компромісу Іоанніна», який дозволяє до 2017 року будь-якій групі країн-членів ЄС (не менше чотирьох) вимагати нового обговорення текстів офіційних документів;
- посилюється роль національних парламентів. Законодавчі пропозиції Європейського Союзу («зелені книги», «білі книги», комунікації і законодавчі програми) будуть на-

* студентка 2 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Суботін А.А.

правлятися в національні парламенти для їх детального вивчення і тільки після цього вноситись на прийняття в ЄС;

- кількість депутатів Європейського Парламенту має зменшитись з 785 до 750, починаючи з 2009 року, тобто після виборів до Європарламенту. Кількість депутатів визначаються за коефіцієнтом від кількості населення країн-членів;
- Європейська група набуває статусу офіційного органу ЄС, який буде наділений функцією координації економічних політик країн-членів зони євро;
- в Європейському Суді буде створено три додаткові посади генеральних адвокатів, з яких одну буде займати представник Польщі, що було зроблено за вимогою останньої;
- Хартія фундаментальних прав, яка вступить в силу в усіх країнах-членах Європейського Союзу, окрім Великої Британії і Польщі, визначає обов'язковість дотримання прав людини;
- стосовно контролю за імміграцією в проекті договору вказано, що ЄС розвиває політику, спрямовану на «забезпечення контролю осіб і ефективне спостереження пересікання зовнішніх кордонів».

Слід нагадати, що ірландці влітку 2008 року виступили проти ухвалення договору на референдумі. У зв'язку з цим в документ були внесені деякі узгодження, і його винесли на повторний референдум. 3 жовтня 2009 року Ірландія ухвалила Лісабонську угоду.

Довгий час ратифікацію Лісабонського договору затримувала також Німеччина. Проте, в кінці вересня 2009 німецька влада нарешті схвалила документ.

10 жовтня 2009 року президент Польщі Лех Качинський підписав Лісабонський договір про реформу керівних структур Європейського союзу.

Тепер Чехія – єдина країна ЄС, яка поки що не довела до завершення ратифікацію Лісабонського договору. Нещодавно питання законності підписання договору з ініціативи чеських сенаторів було передано на розгляд Конституційного суду Чехії. Президент Чехії Вацлав Клаус зажадав внесення змін до Лісабонського договору з метою захисту Чехії від можливих майнових претензій з боку судетських німців і збереження незалежності судової системи країни.

Тим часом, у Європейському Союзі знову спалахнула відкрита суперечка про його подальше розширення. Франція та Німеччина під час зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів ЄС, яка відбулася у південно-богемському місті Глубока, заявили, що умовою прийняття нових членів до Євросоюзу має стати її модернізація, яка можлива лише після вступу в силу договору про реформи, а саме – Лісабонської угоди. Таким чином, здобуття членства не лише балканськими державами, а й, зокрема, Україною та Туреччиною відсувається на далеку перспективу.

Отже, Лісабонська угода не підміняє основоположні угоди ЄС, не є конституцією, але, доповнюючи основні угоди, містить всі необхідні на практиці, а не символічні, конституційні положення. Лісабонський договір має впорядкувати процес прийняття рішень в ЄС, а також підвищити роль ЄС в світовій політиці.

Кучухідзе А.*

ЄС ЯК ПРОТИВАГА США ТА РОСІЇ. МЕЖІ МОЖЛИВОГО ТА НЕМОЖЛИВОГО

Одними з основних акторів сучасних міжнародних відносин є США, ЄС та Росія. За великим рахунком, ці суб'єкти світової політики відіграють й будуть в подальшому відігравати важливу роль у вирішенні будь-яких глобальних проблем. Однак, на даний момент, найвпливовішим є США: «Розпад біполярної системи привів до того, що провідні позиції трьох ключових областей: військово-політичному, економічному та в області масової культури – зайняли США»[1]. Найменш слабким у цьому трикутнику виглядає ЄС.

ЄС – США. Головна причина слабкості ЄС в тому, що у Європи нема свого війська. «НАТО залишається основою структури системи безпеки в Європі»[2]. Як відомо, в Альянсі провідну роль відіграє США. Що стосується економічних позицій, то ЄС максимально наблизився до США. ЄС по праву вважається фінансовим гігантом, але немає такого впливу на інші економіки світу як США.

Якою була причина об'єднання Європи? За великим рахунком країни Європи почали об'єднуватись для того, щоб бути незалежними від США та СРСР (на поч. 50-х років) та відігравати вирішальну роль у світовій політиці: «Франція та Англія ніколи не будуть державами, яких можна буде співставити з США та Радянським Союзом. Німеччина також. Для них залишається єдиний спосіб відігравати важливу роль, а саме об'єднання в масштабах Європи.»[3] Як бачимо, СРСР вже не існує, а ось ЄС має величезний потенціал стати реальною протиположністю США у глобальних питаннях. В економічному плані ЄС вже може гідно конкурувати з США (євро – друга валюта в світі). В політичному плані, Європа поступово починає протиставляти свої позиції США: «Вже стало очевидним, що Європейський Союз, не буде тільки пасивним спостерігачем. У Севільській декларації від 22 червня 2002 року ЄС зробив важливий крок, сформулювавши концепцію мирного врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту, яка суттєво відрізняється від американської концепції»[4]. Ще одним каменем спотикання між ЄС та США був Ірак.

ЄС – Росія. Росія, насправді, дуже хоче бути гегемоном, імперській шовінізм ще живий, але реалії сучасного світу інші. За економічним розвитком ЄС вже давно перегнав Росію. А ось у політичному розумінні, Росія та ЄС це приблизно рівні сили. Так, Європа без Росії надала незалежність Косово, а Росія, у свою чергу, визнала незалежними Абхазію та Південну Осетію.

А що з газовою залежністю ЄС? На даний момент, як Європа залежить від Росії, так і Росія залежить від неї. Бо якщо ЄС знайде альтернативу російському газу, то продавати його Росії буде нікому. ЄС вже давно стримує економіку Росії, не пускаючи на свій ринок її готову продукцію, Європа лише викачує сировину. До того ж, стримування Росії відбувається за рахунок напружених відносин з країнами Центральної та Східної Європи, які нещодавно звільнились від радянського ярма й приєдналися до ЄС. За великим рахунком, ЄС та Росію неможливо вважати партнерами. Про це свідчить останній доклад Єврокомісії про російсько-грузинську війну, де були звинувачені як Росія, так і Грузія.

* студент 2 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Суботін А.А.

Межі можливого та неможливого. Якщо ЄС сформує єдину зовнішню політику та чисто європейське військо, то вона зможе диктувати свої умови. «Разом Америка і Європа мають матеріальний і нематеріальний потенціал, який дає їм можливість зробити вирішальний внесок у формування політичного майбутнього Світових Балкан»[4]. З іншого боку, концепції вирішення питання у цьому регіоні у ЄС та США різні. Європа втомилася від війн, а США продовжують з цим заправати.

Одноосібним лідером ЄС не зможе бути, але вона буде дуже сильним противником США, з яким Сполучені Штати будуть рахуватись. А ось щодо Росії, то Європа буде користуватися нею доки буде це вигідно й неможливо уявити те, що Росія колись стане членом ЄС: «Росія – не європейська країна... Я можу уявити, що ми колись матимемо дуже масштабне економічне співробітництво з Росією, тому що обидві сторони цього потребують... Але для прийняття Росії потрібно було б змінити фундаментальні принципи ЄС»[5].

Отже, ЄС з поступовим своїм розвитком буде змінювати існуючу систему міжнародних відносин, відсуваючи імперіалізм в історію. Зараз, ЄС більше переймається внутрішніми питаннями. Сформувавши узгоджену зовнішню політику та європейське військо, ЄС буде являти собою дуже серйозну силу в міжнародній політиці.

Література

1. Nye J. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone. Oxford: University Press, 2002.
2. Коппель О. А., Пархомчук О. С. Міжнародні відносини. XX століття: Навчальний посібник. – 4-те вид. – К.: ФАДА, ЛТД, 2009. – с 167.
3. Генри Киссинджер. Дипломатія – М.: Научно-издательский центр «Ладомир», 1997. – с. 493.
4. Збігнев Бжезінський. Вибір: світове панування чи світове лідерство – К.: Видавничий дім «Києво – Могилянська академія», 2006. – с 69.
5. Laurent Zecchini. Relations with Russia Extremely Important. Le monde? March 23, 2001.

Харченко А.*

ЄВРОПЕЙСЬКА ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА

Під енергетичною безпекою розуміють стан захищеності країни від загроз надійному енергетичному, в тому числі паливному, забезпеченню. В умовах нерівномірного розподілу енергетичних ресурсів та їх обмеженості цілком закономірним є виникнення у малозабезпечених ресурсами держав проблеми енергетичної безпеки.

Актуальність проблеми енергетичної безпеки полягає в тому, що енергетичний чинник дедалі частіше стає впливовим фактором у міждержавних відносинах. Це виявляється у загостренні боротьби за енергоресурси на світових ринках, підвищенні цін, виникненні конфліктів, збільшенні ризиків щодо стабільності енергопостачання. Тому останнім часом енергетична безпека є предметом посиленої уваги міжнародної спільноти, окремих країн та їх об'єднань, у тому числі і Європейського Союзу.

Головні загрози енергетичній безпеці Європи були визначені у Зеленій книзі Комісії Європейських Співтовариств – «Європейська стратегія сталої, конкурентоспроможної та безпечної енергетики» від 8 березня 2006 року. А пріоритети нової енергетичної стратегії Європейського Союзу у ХХ столітті - у документі «Європейська енергетична політика» від 10 січня 2007 року. До переліку новітніх загроз безпеці європейських держав було внесено загрозу енергетичній безпеці, яка в останній час вийшла ледь не на перший план і стоїть поруч із загрозами міжнародного тероризму, регіональних конфліктів, поширення зброї масового знищення.

Фактично, у питанні про енергетичну безпеку Європи ідеться про необхідність врахування «фактора Російської Федерації». Адже саме Російська Федерація є наразі провідним експортером енергоресурсів в Європу. Не викликає сумніву, що саме дії Російської Федерації, яка відверто використовує енергетичну залежність як інструмент тиску та залякування – найнаочніше на початку 2006 р., коли було перекрито крани на газопроводі через Україну і виникла ситуація недопостачання газу європейським споживачам - і подальші її спроби у цьому напрямі призвели до усвідомлення значення цієї загрози.

Проведення II Міжнародного енергетичного тижня (у Москві, 23-26 жовтня 2007 року), участь у якому взяли Виконавчий Директор МЕА, Комісар ЄС з енергетики, Генеральний Секретар Міжнародного енергетичного форуму мало на меті стабілізацію відносин між країнами-продуцентами енергоресурсів та країнами, що їх імпортують.

Звісно, володіння енергоресурсами можна трактувати як засіб тиску з боку Росії. Підтвердженням цього може виступати «Проект Концепції енергетичної стратегії Російської Федерації до 2030 року», в якому зазначено намір використання енергоресурсів як інструмента російської енергетичної політики[3]. З іншого боку, необхідно зазначити, що експорт Російською Федерацією нафти та газу в країни Європи є вагомим складовим експорту зокрема і економіки Російської Федерації в цілому. Адже експортний потенціал Російської Федерації по газу на 70%, а по нафті на 80% спрямований виключно на Європейський континент, 75% експортних доходів Російської Федерації напряму залежать від європейського ринку енергетики. Частка країн ЄС у реалізації експортного по-

* студентка 2 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Капітоненко М.Г.

тенціалу ЄС становить 52%, у загальному обсязі іноземних інвестицій в національну економіку – 70%[5]. Зважаючи на ці показники, можна зробити висновок про те, що експорт енергоресурсів Росією в Європу є необхідним для обох сторін. До того ж, експортно-імпортні відносини між Російською Федерацією та Європейськими державами склались традиційно.

Тому слід враховувати і те, що Росії було б не вигідним знаходження Європою альтернативного експортера енергоресурсів, адже це негативно позначилося б на її економічному становищі. Росія ні в якому разі не хотіла б втрачати європейський ринок збуту нафти та газу. До того ж, це унеможливило б застосування Росією енергетичного чинника як засобу політичного тиску, що і є головною метою енергетичної політики Європейського Союзу. Цим і пояснюється конкуренція між РФ та Азербайджаном щодо нафтопостачання до Європи та формування нових ресурсів та маршрутів експорту природного газу Каспійського регіону.

Розуміючи важливість і складність впливу енергетичного чинника на економічну та політичну стабільність, країни ЄС намагаються реалізувати свої енергетичні інтереси в Центральній Азії, щоб унеможливити подальшу експансію на цих ринках російських компаній. До того ж, Європа розгорнула значну енерготранзитну геопереорієнтацію. Було розроблено низку проектів щодо постачання в Європу каспійського та чорноморського газу, серед них – TRACECA та INOGATE, «Набукко» та «Чорноморська синергія».

З свого боку, Росія розробляє нові проекти маршруту постачання газу в Європу, до якого вже не буде входити Україна. Серед них – ініційований Російською Федерацією проект - «Південний потік». В Європі розглядається варіант створення єдиної газотранспортної системи New Europe Transmission System – у складі газотранспортних систем Угорщини, Боснії та Герцеговини, Сербії, Румунії, Болгарії, Австрії з єдиним органом управління, в якому визначальну роль буде відігравати російський «Газпром».

Тема енергетичної безпеки Європи безпосередньо торкається інтересів України. Наразі до Європи територією України проходить 7 магістральних трубопроводів. Україна виконує важливу функцію – транзиту російського газу та нафти через свою територію. За це Україна отримує як економічну вигоду у вигляді плати за транзит, так і політичну, адже це підвищує її значимість у стосунках з Російською Федерацією та Європою. Більше того, це забезпечує більш-менш стабільне постачання газу в Україну.

Задля забезпечення енергетичної безпеки Європи та України наша держава повинна вжити таких заходів: перейти на довгострокові, прямі та прозорі контракти з Російською Стороною у питаннях постачання природного газу в Україну та його транзиту європейським споживачам; впровадження політики енергоефективності, узгодженої з планом дій Європейського Союзу з енергоефективності; створення стратегічних запасів нафти, природного газу; а також провести урядові консультації з Європейською Комісією щодо надійного забезпечення Україною функції транзитного транспортування природного газу[7].

Отже, проблема енергетичної безпеки Європи є складною і потребує об'єднання зусиль усіх європейських країн задля забезпечення надійного і сталого енергопостачання. Шляхи врегулювання даної проблеми такі: забезпечення надійних домовленостей з Російською Федерацією щодо експорту енергоресурсів, пошук альтернативних експортерів нафти та газу в Європу та впровадження енергозберігаючих технологій, розвиток альтернативних джерел енергії.

Література

1. Актуальні проблеми Міжнародних відносин. – К.: ІМВ, 2008 р. - № 72 ч.1. – с. 15-23.
2. М. Гончар Російська енергетична політика: обриси експансії. // Політика і час: науковий журнал. - К., 2007 р. - №2. - с. 9-15.

3. О.С. Власюк, Д.К. Прейгер Теоретико-методологічний аналіз особливостей нової парадигми енергетичних відносин Схід-Захід. // Стратегічна панорама. – К., 2009 р. - №2. - с. 26-35.
4. Рішення Ради Національної Безпеки і Оборони України Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки України від 10 лютого 2009.
5. С. Коркунський Європейська енергетична політика. // Політика і час: науковий журнал. – К., 2007 р. - №2. – с. 16-20.

Шкляр В.*

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО ЄС ТА РОСІЇ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Відносини між ЄС та Росією посідають важливе місце в системі міжнародних відносин. ЄС являється великим зовнішньоекономічним партнером Росії. Водночас проявляються принципові розбіжності сторін в політичній сфері, загострюється економічна конкуренція.

Не дивлячись на тривалий досвід двостороннього діалогу, взаємовідносини Росії та ЄС перебувають в стані невизначеності. Сторони ще не сформували стратегій відносин у всіх сферах. Існують тільки деякі спільні положення про відносини між ЄС та Росією. [1,8,9]

Загалом у відносинах між ЄС і Росією в сфері енергетики є дві концепції. Перша з них базується на винятково економічних міркуваннях і полягає у рівномірній енергетичній взаємозалежності двох сторін. Друга базується на геополітичних засадах: Росія має намір максимально використати свої резерви нафти й газу для здобуття значних політичних дивідендів. [2,10]

На сьогодні, єдиною чітко сформульованою тезою російської політики у відношенні до ЄС являється твердження: «Росія не прагне до членства в ЄС». Інтеграційні прагнення Росії будуть успішні лише тоді, коли Росія буде прагнути до спільної моделі демократії з ЄС, моделлю економічного розвитку, що, на мою думку, є нереальним.

На долю ЄС сьогодні припадає 48.6% зовнішньоторговельного обороту Росії. Росія знаходиться в доволі значній економічній залежності від ЄС. Але нафта і газ виступають в якості «подушки безпеки» для Росії, що забезпечує стабільні російські позиції у разі ускладнення політичних відносин. [1,8]

Європа так і не здобула реального важелю впливу на енергетичну політику Росії. Договір про енергетичну хартію Москва підписала, проте не ратифікувала, а тому не взяла на себе обов'язку виконувати положення договору. Але Росія не може принципово порушувати положення договору до тих пір, поки не зробить офіційну заяву про свідоме їх порушення. Проте, виходячи з цього, Росія не може вимагати виконання положень від тих країн, які цей договір ратифікували. [3]

Тому енергетичні стосунки з Росією, як зазначено вище, є однією з перешкод європейської енергетичної політики. Історично залежні від російських енергоносіїв країни Східної Європи боляче реагують на нові проекти транспортування нафти і газу до Європи.

Росія також прагне примусити транзитні країни передати їй контроль над транспортними мережами і використовує тактику покарання зменшенням поставок енергоресурсів «за погану поведінку», що реалізується щодо Білорусі та України. Це, в свою чергу, викликає занепокоєння у членів ЄС. Країни Східної Європи стають заручниками ситуації. [1,10]

Європа шукає нових шляхів для забезпечення своєї енергетичної безпеки. На сьогодні вже існує, можливо, найважливіший енергетичний проект в історії ЄС, трубопровід

* студент 2 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Каменецький М.С.

«Набукко». Трубопровід відлучить ЄС від Москви, що й так забезпечує третину його імпорту. Буде, по-перше, створено великий маршрут для поставок неросійського газу і, що важливіше, розірвано хватку Росії за транзит зі сходу. Кремль, що не дивно, вважає «Набукко» незваним гостем і сприймає його як загрозу ще міцнішій хватці Росії за енергетику Європи. [4]

Існує ще один проект щодо забезпечення енергетичної безпеки Європи Nord Stream. Заступник федерального міністра закордонних справ Німеччини Гернот Ерлер відзначив: «Ми би хотіли гарантувати, щоб майбутні, наприклад російсько-білоруські чи російсько-українські, диспути не мали жодних негативних наслідків для споживачів у Європі. Отже, Nord Stream є дуже важливим внеском в енергетичну безпеку Європи». Країни Балтії і Польща активно виступають проти газопроводу Nord Stream і пропонують прокласти його по суходолу.[2,5]

Всі ці проекти для Росії можуть виявитися не такими вже й не вигідними. Гергард Шредер, колишній канцлер Німеччини, зараз отримує гроші від «Газпрому», у прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі сформувалися дуже дружні стосунки з В.Путіним. Останнім часом зближуються відносини між Росією та Францією. У результаті, Франція, Німеччина та Італія більшою чи меншою мірою запровадили політику, яку в брюссельських штаб-квартирах ЄС називають «Росія передусім». Намагаючись не дратувати Кремль у найдражливіших для нього питаннях, ці три країни часто дистанціюються від колишніх радянських держав, які прагнуть наблизитися до Заходу, що є однією із стратегічних цілей РФ.[4]

Вступ в дію Лісабонського договору внесе свої корективи у відносини Росії та ЄС. З одного боку, сформується єдина європейська позиція, що вигідно для Європейської Співдружності як суб'єкта МВ, а з іншого – для Росії стане легше домовлятися з ЄС та формувати свою зовнішню політику.

Окреслені умови, яких повинна дотримуватися Росія для вступу у ВТО. Саме ЄС зробив значні поступки Росії.[1]

ЄС чітко усвідомлює значимість транспортного потенціалу Росії, прагне розширювати свою присутність на російських транзитних шляхах, особливо у повітряних.

Головна мета ЄС у безпековій сфері – сприяння розвитку ситуації, за якої забезпечення стабільності буде серед основних інтересів Росії. Захист прав людини і демократії, особливо на Балканах, а також питання Косово, заморожених конфліктів в Європі, питання Близького Сходу та інших міжнародних криз присутні в ході переговорів Росія-ЄС. [6,7]

Також Європейський Союз турбують тенденції щодо подальшого зростання односторонності дій Росії в зовнішній політиці і політиці безпеки. Глава МЗС Франції в ході візиту у Росію черговий раз підтвердив позицію ЄС – Європейський Союз засуджує всю діяльність, яка підвищує напругу в конфліктних регіонах та підтримує всі міжнародні ініціативи для вирішення заморожених конфліктів.[6,9]

Отже, ЄС дотримується наступних постулатів у відносинах з РФ: ЄС і Росія будуть завжди стратегічними партнерами, але не завжди з однаковими поглядами; ЄС повинен відноситись до Росії з повагою, оскільки вона є потужною світовою силою сьогодні; коли ЄС говорить з Росією, він повинен бути впевненим, що говорить з Росією, якою вона є, а не якою її хоче бачити ЄС. Європейський Союз розглядає Росію як стратегічного партнера і спрямовує дії на подальший розвиток двосторонніх відносин з нею, але головний виклик для ЄС - збільшення односторонності російських дій і рішень та залежність ЄС від російських енергоресурсів.

Література

1. «Европейская стратегия России: новый старт» - Журнал Россия в глобальной политике». № 2.
2. www.epravda.com.ua - «Зовнішня енергетична політика ЄС: висновки для України».: Віталій Мартинюк, аналітик УНЦПД
3. www.zaxid.net - The Wall Street Journal, 02.06.2009., Фредрік Еріксон [Fredrik Erixon - European Center for International Political Economy] Назва оригіналу: Russia Divides and Rules Europe Джерело: The Wall Street Journal, 02.06.2009
4. Видавництво Daily Telegraph - Едріан Бломфілд «Енергетична безпека ЄС у трубопроводі»
5. «Надежный газовый маршрут на долгие годы» Валерий Язев. Парламентская газета, N17, 27.03.2009
6. www.ea-ua - «Європейський Союз – Росія: на шляху до нової стратегічної угоди», Віталій Мартинюк.
7. Видавництво The Guardian – «Балканські витівки Путіна»
8. Тимофій Бордачев: НОВЫЙ СТРАТЕГИЧЕСКИЙ СОЮЗ: Россия и Европа перед вызовами XXI века: возможности «большой сделки»
9. «Нормативная сила» ЕС на мировой арене» - матеріали круглого столу 9 червня 2009 (Центр по співпраці з Францією, Посольство Франції в Російській Федерації, Центр комплексних європейських і міжнародних досліджень.
10. «Ціна питання» - газета «Коммерсантъ» № 178(3995) от 02.10.2008

КРАЇНОЗНАВСТВО

Анджапарідзе Арчіл*

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Після успішного завершення процесу дипломатичного визнання незалежної України (вже на кін. 1993 р. це зробило 149 держав, а 132 з них встановили з Києвом дипломатичні відносини, понад 50 - відкрили свої посольства та консульства), одним із найважливіших завдань, які постали перед вітчизняною дипломатією, була розбудова відносин найвищого рівня зі стратегічними партнерами – державами, що мають пріоритетне значення для України. Першим концептуальним документом, у якому з'явилося поняття «стратегічне партнерство», була Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. «Про Основні напрями зовнішньої політики України», що, попри кількарізову зміну форми правління й політичного режиму в Україні, до сьогодні залишається чинна.

У розділі I «Національні інтереси України і завдання її зовнішньої політики» власне національні інтереси держави підрозділяються на три групи. Однією з них визначена група «стратегічних та геополітичних інтересів, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності». В документі також було наголошено, що «пріоритетними стратегічними напрямками у сфері двосторонніх відносин є активний розвиток політичних, економічних, науково-технічних, культурних та інших стосунків». З цієї тези цілком логічно випливає положення про те, що зовнішньополітичні зусилля України «мають бути постійно спрямовані на те, щоб прикордонні держави утворювали навколо України надійну смугу миру і стабільності. В цьому контексті кожна прикордонна держава є стратегічним партнером України» [1].

Отже, згідно формально-юридичної логіки зазначеного документа, стратегічними партнерами України об'єктивно є дев'ять суміжних держав-сусідів: Білорусь, Росія, Молдова, Румунія, Словаччина й Угорщина – на суходолі та Туреччина, Болгарія й Грузія – Чорним морем; щоправда, в самому документі такого переліку не наведено.

Але відколи поняття «стратегічне партнерство» з'явилося в концептуальному документі вітчизняного парламенту, двосторонні відносини такого рівня час від часу проголошувалися й документально фіксувалися в офіційних політичних текстах і міждержавних угодах України. Протягом двох термінів президентства Л.Кучми хаотична й позбавлена чітких критеріїв практика декларування стратегічних («особливих», «ключових») партнерів України торкнулася аж двадцяти країн: Азербайджану, Аргентини, Білорусі, Болгарії, Грузії, Ізраїлю, Індії, Канади, КНР, Молдови, Польщі, Росії, Румунії, Словаччини, США, Туреччини, Угорщини, Узбекистану, Фінляндії й ФРН. За підсумками державного візиту в Україну 1-2 грудня 2009 р. президента Бразилії Луїса Інасіо Лули да Сілви до зазначеного переліку приєднався й цей латиноамериканський гігант.

Як правило, та чи інша держава ставала стратегічним партнером України після усних заяв вищих посадових осіб за результатами двосторонніх візитів. Наскільки виправданою

* аспірант кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Крижанівський В.П.

була подібна практика, свідчить уся сучасна дипломатична історія України, коли більшість проголошених у такий спосіб номінальних стратегічних партнерів ними не стали в реальності. Нерідко до рангу «стратегічних партнерів» зараховувалися держави, з якими в Україні просто існували стабільні й динамічні двосторонні взаємини. Фактично, цей термін виступав заміником таких оціночних понять, як «важливий», «першорядний», «пріоритетний», іноді ж мався на увазі швидше потенціал розвитку взаємин, аніж реальний стан речей.

Зрозуміло, що незважене декларування стратегічного партнерства перетворювало цю формулу з ефективного інструменту зовнішньої політики України на абстрактну політичну риторичку, ставило під сумнів послідовність її зовнішньополітичного курсу. А в широких колах вітчизняної громадськості, фахівців, парламентарів і урядовців така практика проголошення відносин стратегічного партнерства викликала переважно скептичне ставлення.

Додаткових труднощів у вирішенні такого наукового питання надає та обставина, що хронологічно першим своє формальне закріплення знайшло не «стратегічне», а саме «особливе» партнерство, коли 31 березня 1994 р. в Києві було підписано відповідну Спільну декларацію, в якій Україна і Канада оголосили про свій намір «розвивати відносини між собою як дружні держави на засадах особливого партнерства» [2].

А вже через п'ять років, 2 жовтня 1999 р., під час офіційного візиту до України президента Грузії Е.Шеварднадзе в Києві був укладений документ аналогічного змісту - Декларація між Республікою Грузія й Україною про розвиток особливих партнерських відносин. У ній сторони заявили про те, що «будуть поглиблювати двостороннє співробітництво з метою досягнення якісно нового рівня особливого партнерства».

Оскільки практика стратегічного партнерства, як влучно висловився экс-міністр закордонних справ України Б.Тарасюк, випереджала теорію [3], виникла певна плутанина із застосуванням термінів «стратегічне» й «особливе» партнерство. На думку автора, варто приєднатися до позиції І.Жовкви щодо тотожності обох понять [4], тим паче, що в «Основних напрямках зовнішньої політики України» про безперечно стратегічні за значенням взаємини України зі США також говориться як про такі, що мають «особливе значення». Так само й Росія опосередковано названа в документі «стратегічним партнером» України (як прикордонна держава) та водночас найменована «особливим партнером» України.

Схожою на кінець 1990-х рр. була й практика відносин України з провідними міжнародними організаціями. Приміром, Європейський Союз, відповідно до Спільної стратегії ЄС щодо України від 11 грудня 1999 р., був стратегічним партнером нашої держави (хоча це й односторонній документ Євросоюзу, Україна цілком поділяла його положення, в тому числі стосовно стратегічного партнерства, про що неодноразово йшлося у виступах та заявах відповідальних посадових осіб), а Північноатлантичний альянс, згідно Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО від 9 липня 1997 р., – особливим партнером України. Водночас, характер розвитку відносин України з обома організаціями є доволі схожим.

Тому є сенс звернутися до аналітичної доповіді Українського центру економічних і політичних досліджень імені О.Розумкова (УЦЕПД) 2000 р., де було вперше підсумовано спробу системного аналізу сутності й принципів побудови Україною міждержавного стратегічного партнерства (експерти УЦЕПД провели загальнонаціональне соціологічне опитування ста українських експертів, включно з представниками адміністрації Президента, секретаріату Кабінету міністрів, РНБО, МЗС, Міноборони, Мінекономіки, профільних комітетів ВР, аналітичних центрів та впливових ЗМІ). Також узагальнено позиції лідерів усіх парламентських фракцій і груп [5] та матеріалів обговорення проблеми за «круглим

столом», проведеним Центром за участю Бюро зі співпраці Фонду Ф.Еберта в Україні 29 листопада 2000 р. [6].

В доповіді стверджується, що, на відміну від звичайних двосторонніх взаємин, які слугують для досягнення тактичних (локальних) цілей або налагодження співробітництва в певній окремій сфері, відносини стратегічного партнерства спрямовані на довгострокову перспективу. Тобто, таке партнерство країн визначається життєво важливими для них економічними, воєнно-політичними й іншими чинниками довготривалого характеру.

Подібними цілями можуть бути: забезпечення народногосподарського комплексу життєво важливими ресурсами (енергетичними, товарними, фінансовими); гарантування надійного й безпечного доступу до життєво важливих регіонів; спільне розв'язання проблем безпеки (протидія організованій злочинності, нелегальній міграції, контрабанді зброї та наркотиків, агресивному сепаратизму й тероризму). По-друге, наявність спільних поглядів і підходів у ключових проблемах міжнародної політики, глобального й регіонального розвитку. Стратегічне партнерство передбачає поглиблений розвиток міждержавних контактів, як правило, не в одній, а в кількох важливих сферах.

Відносини стратегічного партнерства будуються на таких принципах:

- спільна зацікавленість партнерів у плідному співробітництві, взаємне визнання стратегічного рівня відносин;
- готовність враховувати інтереси іншої сторони, йти на компроміси задля досягнення стратегічних цілей, навіть тоді, коли такі дії неоднозначно доцільні з погляду власної вигоди;
- взаємна відмова від дискримінаційних (більше того, ультимативних) кроків одного проти одного;
- довготерміновий характер партнерських відносин, оскільки стратегічне партнерство встановлюється не на два-три роки, а на тривалу перспективу;
- наявність дійових механізмів реалізації такого формату відносин;
- правове закріплення змісту й механізмів стратегічного партнерства в двосторонніх документах, оскільки стратегічні цілі співробітництва не повинні змінюватися залежно від зміни керівництва в обох державах;
- дисциплінованість, послідовність і прогнозованість, неухильне виконання партнерами своїх зобов'язань;
- висока ефективність стратегічного партнерства, причому віддачу від такого співробітництва мають відчувати обидві сторони, до того ж не тільки державно-політичні еліти, а й суб'єкти економічної діяльності, пересічні громадяни обох країн.

Отже, на думку експертів УЦЕПД, сутність стратегічного партнерства «полягає в наявності такої міждержавної взаємодії, яка дозволяє партнерам, поєднуючи зусилля, досягти життєво важливих внутрішніх і зовнішньополітичних стратегічних цілей». Стратегічна взаємодія має бути комплексною та охоплювати кілька важливих сфер співробітництва й мати довготривалий характер. А міцність стратегічного партнерства «визначається взаємною готовністю сторін враховувати інтереси одна одної, наявністю дієвих механізмів реалізації співробітництва і дисциплінованістю партнерських взаємин».

Серед ключових сфер стратегічного партнерства України провідні вітчизняні політологи-міжнародники й дипломати-практики (серед них варто згадати передусім А.Бутейка, Л.Гайдукова, А.Гриценка, В.Манжолу, І.Осташа, Г.Перепелицю, Б.Тарасюка, В.Чалого, С.Шергіна та ін.) виокремили тоді такі: економічну, енергетичну, сферу політики й сферу безпеки (військову). Ознаками важливості партнерства в економічній сфері вони вказали: значну частку країни-партнера в експорті/імпорті товарів і послуг, обсяг інвестицій, наявність великих спільних проектів у пріоритетних для України галузях і структуру торгівлі (навіть чи можна вважати стратегічним партнером країну, в імпорті з якої переважає пе-

ресічні товари широкого вжитку, що можуть цілком успішно виготовлятися й в Україні; та коли партнер навіть у невеликих обсягах постачає нас новітніми технологіями, сучасним устаткуванням - його можна буде віднести до стратегічних). Важливим моментом є й можливість країни-партнера впливати на прийняття міжнародними організаціями (МВФ, Світовий банк, ЄБРР, ЄС) вигідних для України рішень.

Значимість партнерства в енергетичній сфері, на загальне переконання представників політичної науки, визначають: істотна частка країни-партнера в експорті/імпорті енергоносіїв і послуг, обсяги інвестицій і кредитів, що спрямовані на розвиток українського ПЕК, участь у великих міжнародних енергетичних проєктах, можливість одержання нових технологій. При цьому має враховуватися й необхідність диверсифікації джерел поставок енергоносіїв в Україну.

Рівень важливості контактів у політичній сфері пов'язувався, зокрема, з можливостями держави-партнера суттєво сприяти просуванню інтересів України на міжнародній арені, ставленням до неї як до стратегічного партнера, ступенем розвитку співробітництва в контексті регіональної інтеграції. Відповідно, у військовій сфері стратегічне партнерство аналітики-політологи вбачали: надання Україні адекватної військової допомоги в разі агресії, або реальне сприяння зміцненню обороноздатності країни та створення умов, за яких Україна була б у змозі власними силами локалізувати можливий воєнний конфлікт.

Наступні півдесятиліття розвитку зовнішньої політики України й теоретичного осмислення її здобутків та втрат у сенсі захисту національних інтересів держави дозволили І.Жовкві уточнити й узагальнити систему критеріїв віднесення міждержавних взаємин до категорії «стратегічне партнерство». Серед них він, зокрема, вказав на: наявність двох і більше стратегічних сфер співробітництва між країнами; однакове розуміння сторонами змісту партнерських відносин (коли держави прагнуть взаємної реалізації цілей і готові поступитись власними інтересами заради збереження партнерства); наявність попередньої практики координації зовнішньополітичних дій на міжнародній арені; поступальний характер відносин співробітництва, тобто тривалий висхідний розвиток співпраці й партнерства держав (коли кожен наступний етап був принаймні не нижчим за попередній) та перспектив його збереження; присутність чітких механізмів реалізації й координації стратегічних інтересів у рамках партнерства; закріплення змісту й механізмів стратегічного партнерства в окремих міждержавних документах [4, с.5].

Чернівецький дослідник А.Пивоваров на підставі комплексного аналізу процесів формування відносин стратегічного партнерства між Україною й Російською Федерацією та Республікою Польща визначив основні передумови встановлення такого рівня міждержавних взаємин: «Наявність принципово важливих для країн-партнерів стратегічних цілей, досягнення яких у рамках звичайного співробітництва неможливе, але здійсненне лише шляхом виведення відносин на рівень стратегічного партнерства; наявність спільних поглядів і підходів у ключових проблемах міжнародної політики, глобального й регіонального розвитку. Стратегічне партнерство передбачає поглиблений розвиток міждержавних контактів, як правило, не в одній, а в кількох важливих сферах; існування відповідної міждержавної угоди з визначенням обов'язків сторін у досягненні цілей; наповнення проголошеного стратегічного партнерства реальним змістом» [7].

Виводячи стратегічне партнерство з понять «стратегія» й «національний інтерес», Г.Перепелиця наголосив, що партнерські відносини характеризуються відсутністю істотних суперечностей між державами та наявністю обопільної зацікавленості у взаємовигідній співпраці в різних галузях національної безпеки й оборони. Партнерство, на думку вітчизняного політолога, передбачає наявність спільної проблеми та спільного підходу до її розв'язання, воно також обумовлює бачення спільних шляхів реалізації національних інтересів країн-партнерів та узгодженість позицій і дій щодо розв'язання певних спільних

проблем. Водночас важливо, що при відносинах партнерства країна залишає за собою право вести самостійну політику і мати самостійну позицію, яка може відрізнятись чи мати суттєві розбіжності з позицією її партнера. Тому відносини партнерства не передбачають створення спільних органів та жорсткої координації дій.

Головним же критерієм для визначення стратегічного партнерства Г.Перепелиця назвав спільність інтересів, що, в свою чергу, мають довготривалий характер. Реалізація таких інтересів вирішальним чином впливає на внутрішній розвиток країни, її зовнішньополітичний та військово-політичний курс; ці інтереси пов'язані, насамперед, із забезпеченням ресурсами, необхідними для життєдіяльності суспільства та розвитку країни. До них належать: енергоносії, продовольство та іншими види стратегічної сировини й природних ресурсів, безпечний доступ до життєво важливих регіонів світу, національна безпека країни.

Але міждержавне партнерство відповідає рівню стратегічного лише в тому разі, якщо довготривалі інтереси обоюдоцінні. Коли ж одна країна має такі інтереси, а інша – ні, тоді їхні відносини можна охарактеризувати як «стратегічна залежність». При цьому стратегічні інтереси обох країн повинні обов'язково збігатися, а не суперечити один одному [8].

На підставі такого наукового доробку вітчизняної політології І.Жовква запропонував чотири моделі стратегічного партнерства: 1) «представницького»; 2) «проти спільної загрози»; 3) «тактичного партнерства заради стратегічних результатів» та 4) «асиметричного». Хоча ці моделі є доволі схематичними, й на кожному етапі реальні міждержавні взаємини можуть належати до різних моделей чи навіть до кількох одночасно, але наведена типологія дозволяє з'ясувати характер стратегічного партнерства України з відповідними державами світу.

В контексті об'єкту й предмету дослідження особливої уваги заслуговує «асиметричне партнерство», тобто партнерство держав, які мають великий історичний досвід взаємовідносин та знаходяться в одному геополітичному регіоні, причому та із сторін, що внаслідок особливостей історичного розвитку відносин досягла більше переваг, прагне виступати домінуючою на етапі формалізації відносин стратегічного партнерства. Класичними прикладами моделі «асиметричного стратегічного партнерства» вважаються «особливі відносини» США – Велика Британія й асиметричні відносини США – Канада [9].

Тут слід зауважити, що поняття «асиметричне партнерство» відрізняється від поняття «асиметричні відносини», адже останні виникають лише тоді, коли між двома суб'єктами в певній сфері відносин існує нерівноправність. У випадку ж «асиметричного стратегічного партнерства» будь-яка нерівноправність є виключеною.

Оскільки, як уже відзначалося вище, стратегічне партнерство охоплює дві або більше сфери відносин між суб'єктами, у випадку асиметричної моделі потенціали суб'єктів в одній або декількох сферах сфер можуть бути непорівнянними. Водночас між «асиметричними» партнерами обов'язково існують і сфери, в яких потенціали двох держав є цілком відповідними. Приміром, Україна і Грузія мають непорівнянний (на користь першої держави) потенціал в економічній та військовій сферах, але є цілком порівнянними щодо участі в якості транспортних коридорів у великих міжнародних енергетичних проектах і з огляду на потребу диверсифікації джерел поставок енергоносіїв в Україну.

Таким чином, згідно новітніх вітчизняних і зарубіжних міжнародно-політичних досліджень, стратегічне партнерство у відносинах між державами є особливим типом взаємодії з реалізації спільних політичних інтересів. При цьому вони повинні мати довготривалий характер і збігатися хоча б у двох сферах, а часом – переходити з однієї в іншу. Стратегічне партнерство, на відміну від договірних союзницьких відносин, зали-

шає широке поле для політико-дипломатичного маневру й не передбачає синхронізації дій у міждержавних взаєминах.

Для того, щоб взаємини між державами могли бути віднесеними до рівня стратегічного партнерства, потрібне: 1) обопільне офіційне визнання сторонами стратегічного характеру партнерства; 2) наявність спільних стратегічних інтересів і спільних підходів до їхньої реалізації у двох і більше сферах співробітництва між державами; 3) довготривалий характер партнерських взаємин, що розвиваються по висхідній з отриманням позитивних кінцевих результатів; 4) наявність механізмів реалізації стратегічного партнерства; 5) міжнародно-правове закріплення змісту й механізмів стратегічного партнерства у двосторонніх документах.

Стосунки ж між Україною та Грузією, приміром, цілком відповідають зазначеним критеріям стратегічного партнерства й додатково спираються на такі чинники, спільні для обох країн: 1) геополітичний, оскільки обидві держави належать до Чорноморського регіону й розташовані на головних транспортних коридорах, що сполучають Північ-Південь та Схід-Захід Євразії, басейни Балтійського та Чорного морів, великі та перспективні нафтові й газові родовища у Центральній Азії та Каспії зі споживачами в ЄС. На півдні Україна, а Грузія – на заході мають широкий вихід до незамерзаючої акваторії Чорного моря, а відтак у Середземномор'я та на Близький Схід. Тому саме через Україну може відбуватися процес реальної, а не декларативної, як досі, економічної інтеграції країн Південного Кавказу в Європу.

2) Економічний, оскільки Україна й Грузія протягом семи десятиліть були членами єдиної економічно-політичної структури - СРСР, а їхнє сучасне становище детерміноване структурою національних економік радянської доби. Обидві країни переходять від системи державного управління економікою до соціально зорієнтованого ринку й намагаються спільно використовувати досвід реформування країн-учасниць останніх хвиль розширення ЄС, потребують економічних інвестицій та економічної допомоги з боку розвинених держав. 3) Культурно-історичний і цивілізаційний, коли протягом усієї багатомілітної історії українсько-грузинських відносин не було жодного факту чи події, які хоч якось затьмарили б дружбу двох народів.

Список використаної літератури

1. Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» // Україна на міжнародній арені: Зб. документів і матеріалів (1991 – 1995 рр.). У 2-х кн. / Упор. В.В.Будяков та ін.; Редкол. Г.Й. Удовенко (відп. ред.) та ін.; МЗС України. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – Кн. 1. - С.38, 41.
2. Спільна Декларація про особливе партнерство між Україною та Канадою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=124_002.
3. Тарасюк Б. Практика стратегічного партнерства випереджає теорію / Б.Тарасюк // Національна безпека і оборона. – 2000. - № 12. - С.67-69.
4. Жовква І.І. Стратегічне партнерство у зовнішній політиці України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Спеціальність 23.00.04 – «політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Ігор Іванович Жовква. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. – С.9.
5. Стратегічні партнери України: декларації і реалії // Національна безпека і оборона. – 2000. - № 12. – С.2-56.
6. Засади стратегічного партнерства // Політика і час. – 2001. - № 1. – С.84-92; № 2. – С.26-36; № 3. – С.40-52.

7. Пивоваров А.С. Проблема стратегічного партнерства в зовнішньополітичній діяльності України. Автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 - «політичні інститути та процеси» / Андрій Сергійович Пивоваров; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. - Чернівці, 2009. - 20 с. – С.15.
8. Перепелиця Г. Як жити відрізняючись, але в гармонії. Теоретичні аспекти міждержавних відносин / Григорій Перепелиця // Політика і час. – 2002. - №4. – С.50-65.
9. Лейтон-Браун Д. Особливості асиметричних відносин США та Канади / Д.Лейтон-Браун // Асиметрія міжнародних відносин / Під ред. Г.М.Перепелиці, О.М.Субтельного. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2005. – С.278-294.

Адиґьозалов Тогрул*

ГЕОЕКОНОМІЧНЕ ПІДГРУНТЯ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПАРТНЕРСТВА

Вигідне геостратегічне розташування Азербайджану на стикові Східної Європи, Центральної Азії та Близького і Середнього Сходу, природні багатства країни, зокрема, значні промислові запаси нафти та природного газу, масштабна перспектива розроблення родовищ енергоносіїв і транскордонних проектів транспортування каспійської нафти до Об'єднаної Європи визначають сьогодні місце й значення республіки на пострадянському просторі. В такому разі компліментарний характер економічних інтересів Баку й Києва робить Азербайджан надзвичайно вигідним і привабливим партнером України на Південному Кавказі.

Налагодження й усебічний розвиток комплексного азербайджансько-українського партнерства дозволяє, принаймні частково, вирішити одну з найгостріших проблем української зовнішньої (та й внутрішньої) політики – залежності від російських енергоносіїв. Водночас формування політичної вісі «Баку-Київ», безумовно, сприятиме оптимізації силового балансу всередині СНД, створенню системи стримувань і противаг надмірному російському впливові, обмеженню його прийнятними цивілізованими рамками. Нарешті, азербайджансько-українське стратегічне партнерство, у випадку залучення до нього Грузії, забезпечило б зменшення рівня військової напруги в регіоні.

При цьому, головним завданням української дипломатії є не дати втягнути себе у розв'язання Нагірно-Карабаської проблеми, яка сьогодні не може бути вирішена таким чином, щоб це задовольнило обидві сторони. У випадку акцентування азербайджанською стороною цієї проблеми Україна має зайняти чітку позицію захисту принципів Гельсінського Заключного Акту щодо непорушності державних кордонів, але без детальної прив'язки до ситуації в Нагірному Карабаху.

17 квітня 1999 р. з ініціативи Азербайджану було введено в дію новий 837-км альтернативний нафтотранспортний маршрут Баку-Супса, яким до 2006 р. експортувалася на світові ринки більша частина азербайджанської нафти. Маршрут включає в себе експортний нафтопровід Баку-Супса, нафтоперевантажувальний термінал в порту Супса (Грузія) та паромну переправу Поті-Іллічівск. Відкриття нового незалежного експортного трубопроводу, який забезпечив вихід до Чорного моря мало важливе значення для зменшення залежності Азербайджану від нафтотранспортних маршрутів, контрольованих Росією, і дозволило активізувати власну політику у нафтовій сфері.

Введений в дію нафтопровід Баку-Супса має велике значення для України, оскільки тепер чиста й легка азербайджанська нафта може поставлятися танкерами до Одеси й інших українських портів. Окрім того, може бути задіяний Одеський нафтоперевантажувальний термінал та нафтопровід Одеса-Броди для транспортування каспійської нафти в Європу через територію нашої держави по запропонованому Україною маршруту Баку-Супса-Одеса-Броди-Плоцьк (Польща). Аналогічне значення має й робота поромної пере-

* аспірант кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: проф. Головченко В.І.

прави Поті-Іллічівськ, яка також відкрилась у квітні 1999 р. і здатна забезпечити участь України у програмах розвитку транспортних шляхів між Європою та Азією.

Наступним кроком стало підписання у листопаді того ж року в ході Стамбульського самміту ОБСЄ пакету угод стосовно будівництва через територію Грузії й Туреччини Основного експортного трубопроводу (ОЕТ) Баку-Тбілісі-Джейхан, ініціатором спорудження якого також виступив Азербайджан. ОЕТ включає азербайджанську ділянку – 443 км, грузинську – 248 км і турецьку – 1076 км. Його будівництво почалося в квітні 2003 р., а вже 25 травня 2005 р. за участю президентів Азербайджану, Грузії, Туреччини й Казахстану та представників більше 30-ти держав у Баку відбулася урочиста церемонія введення нафтопроводу в дію.

Пропускна здатність нафтопроводу запланована в обсязі 50 млн. т нафти на рік, тобто близько 1 млн. барелів (1 барель – 159 л) на день з тарифом прокачування – 2,58 дол. за барель. Окрім азербайджанської, нафтопроводом транспортуватиметься й казахстанська нафта, що перевозитиметься через Каспій танкерами. Загальна вартість проекту склала 2,95 млрд. дол., а з урахування виплат за кредитами – 3,6 млрд. Біля 30 % коштів на реалізацію проекту було виділено компаніями-учасниками, решта – надані ЄБРР та Світовим банком. Експлуатація нафтопроводу розрахована на 40 років, а рентабельність у найближчі 20 років складе не менше 12,5 % на рік, що дозволить подвоїти ВВП Азербайджану вже в 2010 р.

Цей трубопровід забезпечив вихід азербайджанської нафти до потужного порту в басейні Середземного моря і, таким чином, більш широкі можливості для експортування її на світові ринки. Одночасно, він дозволяє вирішити численні екологічні проблеми, пов'язані з транспортуванням нафти через Чорноморські протоки. Обидва проекти здійснювалися за широкої підтримки західних країн, перед усім, з боку США.

Саме завдяки такому відновленню транспортного коридору, який з'єднує Європу з Азією і є не просто альтернативним, але й основним шляхом постачання каспійської нафти на світовий ринок, останнім часом помітно зростає вплив Азербайджану у світовій політиці. Останнє веде до посилення азербайджанської політичної присутності в каспійському кавказькому регіоні та серед мусульманських держав. Тому, важливим аспектом українсько-азербайджанських відносин на нинішньому етапі має стати участь українських суб'єктів підприємницької діяльності у розробці нафтових родовищ на шельфі Каспійського моря.

Бовсунівський П.В.*

ПОЛІТИКА АРЄ ЩОДО СТВОРЕННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ВІД ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

Проблема розповсюдження зброї масового знищення (ЗМЗ) на Близькому Сході є вкрай гострою. Близький Схід залишається регіоном з найбільшою концентрацією держав, що не є членами міжнародних договорів стовно ЗМЗ: Конвенції із заборони біологічної зброї, Конвенція із заборони хімічної зброї та Договору про нерозповсюдження ядерної зброї так, як і Договору про загальну заборону ядерних випробувань. Більше того, ЗМЗ, хімічна зброя використовувалася на Близькому Сході Саддамом Хусейном проти курдів. Підчас війни 1973 року виникла реальна можливість застосування Ізраїлем ядерної зброї. Переважна більшість країн регіону проводять роботи, пов'язані з ЗМЗ чи мають військові програми у цій сфері [1].

Встановлення режиму контролю над озброєннями, особливо що стосується зброї масового знищення, було одним з ключових елементів єгипетської регіональної політики з 1974 року. Після арабо-ізраїльської війни 1973 року, зрозумівши вірогідність використання ядерної зброї Ізраїлем та зважаючи на залучення до конфлікту двох наддержав, Єгипет та Іран, котрі в той час мали тісні зв'язки, виступили з пропозицією на 29 сесії ГА ООН про створення на Близькому Сході зони, вільної від ядерної зброї. Остаточне формулювання назви проекту резолюції відбувалося в інтенсивних переговорах між Єгиптом та Іраном, оскільки в початковому варіанті Іран наполягав на створенні «зони вільної від атому». Обидві держави погодилися, що ініціатива має стосуватися небезпеки ядерної зброї, а не питання мирного атому. В проекті резолюції, представленої на розгляд Першого комітету ГА ООН, Єгипет наполягав на трьох ключових пунктах, зокрема: 1) держави регіону мають утримуватися від виробництва, набуття чи розробки ядерної зброї, 2) ядерні держави мають утриматися від розміщення ядерної зброї на території зони й не застосовувати її проти будь-якої держави регіону, 3) встановити ефективну систему міжнародних гарантій із залученням ядерних держав і держав регіону. Більшість країн регіону схвально поставилися до єгипетсько-іранської ініціативи. Всі ядерні держави теж підтримали цю резолюцію. Сполучені Штати заявили, що створення цієї зони внесе значний вклад у стабільність і нерозповсюдження ядерної зброї. Проте, більшість застережень були зроблені стосовно тієї частини резолюції, що закликала приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) та повернутись до резолюції № 2373 від 12 червня 1968 року, що закликала до підтримки ДНЯЗ. Багато держав, що не приєдналися до ДНЯЗ, не були готові підтримати цю резолюцію. 4 грудня 1974 року ГА ООН прийняли проект резолюції 128 голосами, за відсутності голосів проти, тільки два голоси утрималися (Ізраїль і Бірма) [2].

Протягом 1980-х, позиція АРЄ щодо контролю над озброєннями залишалася стабільно незмінною, вона сконцентрувалася на питанні встановлення без'ядерної зони на Близькому Сході. Єгипет продовжував підіймати це питання на ГА ООН. 12 грудня 1980 року була прийнята резолюція 35/147, що закликала до створення зони, вільної від ядер-

* асистент кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ної зброї на Близькому Сході. Виступаючи у вересні 1987 року на сесії ГА ООН, міністр закордонних справ АРС Ісмаїл Абдель Магід заявляв, що «Єгипет сподівається на те, що середземноморський регіон буде зоною вільною від ядерної зброї, а Середземне море залишиться засобом для торгових і культурних зв'язків і басейном безпеки та миру. Тому Єгипет наполягає на важливості створення двох без'ядерних зон на Близькому Сході і в Африці» [3].

У 1988 році на 15 спеціальній сесії ГА ООН АРС представила на розгляд нову пропозицію щодо без'ядерної зони на Близькому Сході.

У квітні 1990 році єгипетський президент Хосні Мубарак ще раз виступив з ініціативою щодо без'ядерної зони. Основна ідея цієї ініціативи була зосереджена на необхідності приєднання Ізраїлю до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Адже без вирішення цього питання неможливий рух у галузі розповсюдження контролю на інші види зброї масового ураження, як то біологічна і хімічна, неможливий також контроль і за засобами доставки. Квітнева ініціатива Мубарака на конференції ООН з роззброєння не отримала загальної підтримки серед арабських держав.

Протягом 47-ої сесії ГА ООН, що співпала по часу із Женевською конференцією з хімічного роззброєння, Єгипет не підтримав тенденцію щодо хімічного роззброєння у рамках міжнародних договорів, вважаючи, що це питання має бути нерозривно пов'язано зі встановленням інших режимів, зокрема згідно ДНЯЗ. Єгипет наполягає, що виключне положення Ізраїлю, є деструктивним елементом й обмежує свободу інших країн у приєднанні до договору про заборону хімічної зброї [4]. Єгипетська позиція була також висловлена на першому засіданні щодо контролю над озброєнням та регіональної безпеки, що проходила 11–13 квітня 1993 році у Вашингтоні, АРС ще раз наголосила на важливості принципу рівності у питанні контролю над озброєннями в регіоні Близького Сходу. На цьому заході АРС декларувала необхідність запобігти збільшенню розриву в озброєннях між арабськими країнами та Ізраїлем, обмеження розвитку високотехнологічної зброї, котра призводить до нового витку гонки озброєнь, особливо у космосі [5].

У 1995 році, коли стояло питання про продовження термінів Договору 1968 року, Єгипет відмовлявся це зробити саме через ізраїльського небажання приєднуватися до ДНЯЗ. І лише під сильним американським тиском у Каїрі змінили свою позицію.

У 2004 році МАГАТЕ прийняла резолюція, у якій, зокрема, йшлося про таке: «У світлі розвитку подій, пов'язаних з дотриманням основних положень Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, всім державам Близького Сходу слід виступити за створення без'ядерної зони». Активним ініціатором даної резолюції виступив Єгипет. У цілях сприяння процесу скорочення ядерних озброєнь у світі Єгипет увійшов до складу міжнародного міжурядового об'єднання «Коаліція нового плану». Згідно займаної учасниками «Коаліції» позиції, безперервний і необоротний процес зі скорочення ядерної зброї є «основною попередньою вимогою» для її нерозповсюдження. Крім того, єдиною гарантією проти використання будь-якої зброї масового знищення, включаючи ядерну, і в будь-якому місці, може послужити лише її повне знищення. Країни виражають «глибоку стурбованість» спробами розширити роль ядерної зброї у стратегічних доктринах, включаючи «раціоналізацію його використання і розвиток нових типів ядерної зброї» [6].

Єгипет і Сирія на межі XX–XXI століть здійснювали тісні дипломатичні контакти з метою координації зусиль з протидії загрози розповсюдження ЗМЗ. У спільній декларації за підсумками єгипетський-сирійського саміту, що пройшов в Шарм-ель-Шейху в грудні 2003 року, зокрема йшлося, що «у світлі останніх подій у регіоні назріла необхідність перетворити Близький Схід на зону вільну від ЗМЗ, включаючи всі країни, серед яких і Ізраїль» [7].

У жовтні 2007 року на Генеральній конференції МАГАТЕ АРЄ у черговий раз виступила із закликом створення без'ядерної зони на Близькому Сході й окремим пунктом в ділила питання Ізраїльського ядерного потенціалу. 53 країни проголосували за ініціативу Єгипту, 47, включаючи 25 членів ЄС, США та Ізраїль, проголосували проти. Провал єгипетської ініціативи був передбачуваним.

Ще однією загрозою ядерного розповсюдження в регіоні, на думку єгипетських експертів, стала іранська ядерна програма. АРЄ намагається брати участь у врегулюванні цього питання й нерозривно пов'язує його з ядерним арсеналом Ізраїлю. Так посол Єгипту в США Набіль Фахмі в липні 2008 року обнародував єгипетський план з урегулювання міжнародної кризи навколо іранського «ядерного досє». Згідно з єгипетським планом, Іран повинен на певний термін припинити реалізацію своєї ядерної програми. Міжнародне співтовариство повинне гарантувати постачання ядерного палива до Ірану для його мирної ядерної програми. Передбачається, що в цей період будуть зроблені найсерйозніші міжнародні зусилля для припинення мілітаризації регіону, а також перетворення Близького Сходу на зону вільну від зброї масового знищення [8]. Позиція АРЄ полягає в тому, що саме ізраїльський ядерний арсенал заважає врегулюванню «іранського досє».

Таким чином, Єгипет має чітку й обґрунтовану переговорну позицію з питань ядерного нерозповсюдження. Країна є учасником ДНЯЗ. Президент Х. Мубарак став одним з ініціаторів проголошення Африки зоною, вільною від ядерної зброї. Сумарно єгипетський підхід зводиться до створення на Близькому Сході зони, вільної від зброї масового знищення, до якої має входити й Ізраїль. Єгипет виступає за негайне приєднання Ізраїлю до ДНЯЗ та включення його ядерних об'єктів під гарантії МАГАТЕ. Останнім часом помітна активність АРЄ у сфері мирного атому, що, згідно офіційної позиції, має суттєво підвищити конкурентоспроможність єгипетської економіки та не переслідує військових цілей.

Література

1. Center for Nonproliferation Studies, Weapons of Mass Destruction Capabilities in the Middle East, <http://cns.miis.edu/research/wmdme/capable.htm>
2. Мохаммед Шариф Іхля Шарк Аюасат мін Асліха Аддамір Ашшаміл//[http://www.swissinfo.ch/ara/front.html?siteSect=105&sid=7054143&cKey=1158305095000&ty=st&rs=yes\(a рабською мовою\)](http://www.swissinfo.ch/ara/front.html?siteSect=105&sid=7054143&cKey=1158305095000&ty=st&rs=yes(a%20рабською%20мовою))
3. Резолюція 47 прийнята на 35-тій сесії ГА ООН 12 грудня 1980 року//<http://accessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/396/22/IMG/NR039622.pdf>
4. Emily B. Landau Arms Control in the Middle East Cooperative Security Dialogue and Regional Constraints 292 pp.
5. Middle East Peace Process-Meetings // <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/bureaus/nea/960201PeaceProcessMeetings.html>
6. Declaration of the Ministers of the New Agenda Coalition. New York, September 23, 2003.// www.wagingpeace.org.
7. Мамед-заде П.Н. «Єгипет и проблема распространения оружия массового поражения на Ближнем Востоке» Сборник «Ближний Восток и современность». Выпуск 28. М., ИБВ, 2006,.
8. Николай Сурков. Погоня за мирным атомом чревата военной угрозой // <http://www.energotrade.ru/articles/4022>

Божак Я.В.*

СПРОБА ВРЕГУЛЮВАННЯ ЧЕСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ВНАСЛІДОК ПРОВЕДЕННЯ ПЛЕБІСЦИТУ НА СПІРНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Після завершення Першої світової війни на карті Європи з'явилося ряд нових держав серед яких Польща та Чехословаччина. Наріжним каменем у відносинах цих країн стало питання встановлення кордонів. Спірними територіями, через які виник конфлікт між Польщею та Чехословаччиною, були Спиш, Орава та Цешинська Сілезія. Всі спроби вирішення конфлікту мирним шляхом зазнали невдачі, і 23 січня 1918 року між ними розпочався збройний конфлікт, котрий був зупинений шляхом втручання в нього європейських держав. Справа Цешинської Сілезії ввійшла до порядку денного засідань мирної конференції в Парижі. Нажаль, Польща не мала там сильної позиції, а на стороні чехів виступала Франція. Цешинською справою зайнялась Найвища Рада, котра очолювала Паризьку конференцію [2, с. 518]. 12 лютого в Цешинську Сілезію прибула Міжсоюзна комісія, котра складалась з представників Англії, Франції, Італії і Сполучених Штатів Америки. Її завданням була підготовка рапорту для мирної конференції щодо ситуації на спірній території [5, с. 83]. В такий спосіб, згідно з тактикою чеського міністра закордонних справ Едварда Бенеша, цешинський конфлікт набрав міжнародного характеру. Цешинським питанням в Версалю займалась так звана комісія Камбона [4, с. 205].

7 квітня 1919 року керівник комісії у справах Чехословаччини та комісії у справах Польщі Камбон на засіданні Найвищої ради заявив що: «чехи і поляки не можуть досягти порозуміння у вирішенні питання щодо Цешинської Сілезії» [3, с. 180]. 27 вересня 1919 р. Найвища Рада Паризької мирної конференції затвердила положення про проведення плебісциту в Цешинській Сілезії, а також на спірних територіях Спіша і Орави [5, с. 84]. Внаслідок чого в січні 1920 року до Цешина відбула Міжсоюзна комісія у справах плебісциту на чолі з французом графом де Манневілем, котра перейняла політичну владу на спірних територіях [4, с. 205].

З однієї сторони рішення щодо плебісциту започаткувало новий етап цешинського конфлікту, а з іншої сторони для обох сторін розпочались дипломатичні змагання, з метою забезпечення сприятливих умов проведення плебісциту [1, ст. 62].

Початкові надії поляків на позитивне розв'язання голосування були дуже малими. Брак реакції міжсоюзної комісії на чеський терор в Загледю Остравсько-Карвінським унеможливив агітацію і відповідне проведення плебісциту на цій території. За приєднання до Чехословаччини виступала також більша частина сілезької Народної партії Йозефа Кождоя. Внаслідок таких внутрішніх подій, а також тиску великих держав, котрі симпатизували Чехословаччині, 24 квітня 1920 року польський уряд відмінив плебісцит, внаслідок неможливості його проведення, а спроби розв'язання конфлікту залишились марними [5, с. 84].

28 липня 1920 р. Рада Амбасадорів відмовившись від проведення плебісциту провела поділ Цешинської Сілезії, і визначила польсько-чехословацький кордони по річці Ольжа [5, с. 84-85].

* аспірант ПНУ

Науковий керівник: проф. Жерноклеєв О.С.

Література

1. Anna Szczepańska Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1933 – Czczecin, 2004, 265 s.
2. Kazimierz Popiołek Historia Śląska od pradziejów do 1945 – Śląski Instytut Naukowy, 1972, 786 s.
3. Marek Kazimierz Kamiński Konflikt polsko-czeski 1918-1921 - Wydawnictwo Neriton Instytut Historii PAN, Warszawa, 2003, 476 s.
4. Śląsk Cieszyński Środowisko naturalne Zarys dziejów Zarys kultury materialnej i dochowej Macierz Ziemi Cieszyńskiej – Cieszyn, 2001, 420 s.
5. Stosunki polsko-czesko-słowackie 1918-2005 - pod red. Janusza Gmitruka i Andrzeja Stawarza , Warszawa, 2006, 320 s.

Волошенко І.О.*

ІНТЕРЕСИ ТА ПОЛІТИКА КНР ЩОДО ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Центральна Азія завжди була важливим геостратегічним регіоном світу. Основні зовнішні гравці продовжують формувати регіон, кожний у рамках свого розуміння ролі й місця Центральної Азії в глобальному світі, і, одночасно, залишаються полюсами притягання для країн Центральної Азії як з погляду економіки, так і з погляду безпеки й геополітики. Світова економічна криза і пов'язані з нею перетворення розставили нові акценти в міжнародній політиці. Фокус міжнародної конкуренції став все більше зміщуватися з простору Європи на регіон Центральної і Східної Азії[1]. Тут спостерігається суперництво економічних, політичних інтересів як нерегіональних держав і структур (США, ЄС, НАТО), так і Ірану, Індії, Туреччини і Китаю.

Побудова і реалізація довгострокової економічної стратегії Китаю, направленої на перетворення КНР на один із світових центрів сили, дозволив країні вибудувати вигідні стратегічні відносини з найвпливовішими державами світу. У той же час Китай за допомогою багатосторонньої дипломатії і значного економічного впливу працює над підвищенням своєї регіональної ролі. Пострадянські держави Центральної Азії зі своїми потужними економічними ресурсами в цьому світлі є особливо важливим регіоном для зовнішньої політики КНР, про що свідчить значна її активізація в цьому напрямку.

На сьогодні можна виділити 3 сфери інтересів Китаю в даному регіоні: безпека, зменшення впливу інших великих гравців світової політики (у першу чергу США), а також економічна співпраця.

Значні зусилля КНР направлені на збереження стабільності в Синьцзян-Уйгурському автономному районі[2]. На території пострадянських країн ЦА проживає значна кількість уйгурів-мусульман, які мають свої організації культурно-національного та культурно-релігійного спрямування. Водночас, вони можуть стати базою для терористичних організацій в самому Китаї, які ще з початку 20 ст. ведуть боротьбу з пекинським урядом за проголошення незалежності СУАР. Саме це змушує китайську владу тиснути на уряди Казахстану та Киргизстану стосовно політики по відношенню до місцевих уйгурів. Так, з 2004 року між КНР та Казахстаном діє «Договір про видачу», що має на меті видачу уйгурських сепаратистів.

Значну увагу в регіоні КНР приділяє також боротьбі з тероризмом, релігійним екстремізмом та наркотрафіком. Ці проблеми змушують Китай та пострадянські центральноазійські держави більш тісно співпрацювати на двосторонньому рівні, а також у рамках регіональних організацій, в першу чергу в рамках Шанхайської організації співробітництва (ШОС)[3].

Бажання США створити новий неформальний полюс впливу G-2 «Великої двійки» у складі США і Китаю не був підтриманий офіційним Пекіном[4], тому що ця ідея суперечить ключовим принципам зовнішньої політики КНР – багатосторонньому підходу і прагненню до багатополюсного світопорядку. Присутність американських військових в регіоні

* аспірант кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Дорошко М.С.

становить значний виклик для КНР у геостратегічному та геополітичному планах. Зважаючи на наміри нового президента США Б. Обама завершити іракську операцію і активізувати афганську, влада КНР намагається будь-якими методами вплинути на лідерів даних держав задля зменшення масштабів і форм американської присутності.

Офіційний Пекін переслідує в регіоні також довгострокові економічні цілі. Так в КНР сформована міжвідомча рада по співробітництву з усіма пострадянськими країнами Центральної Азії[5] за участі великого китайського бізнесу.

Особливий інтерес для КНР становить енергетична сфера, а саме будівництво нафтопроводів, так як Китай є одним з найбільших у світі імпортерів нафтопродуктів. Китай розпочав економічний розвиток в 1970-х роках, набагато пізніше інших держав, і до 1993-го самостійно забезпечував себе джерелами енергії. Після цього він почав шукати енергетичні ресурси за межами країни й імпортувати 60% споживаної нафти. В 2020 році потреба Китаю в нафті буде становити від 380 до 400 млн. тонн, при власному нафтовидобутку - тільки в 170-180 млн. тонн[6].

Більша частина великих китайських інвестицій в енергетичну сферу спрямована в Казахстан[7]. Менша активність в цьому напрямі спостерігається у відносинах з Узбекистаном. Це пов'язано з більш жорсткими умовами для інвестування ніж у інших країнах ЦА. Немалий інтерес Китай проявляє і до туркменського газу.

Іншим важливим напрямом китайських інвестицій є транспортна інфраструктура і її розвиток. У цей час вивчаються або перебувають на остаточних стадіях вирішення ряд спільних проектів із будівництва залізниць, нових морських шляхів й інших видів транспортної інфраструктури[8]. Все це надалі забезпечить ще більш тісні контакти країн регіону з Китаєм. Більше того, більшість із планованих залізничних і морських шляхів націлені на з'єднання Сходу й Заходу, у якому держави регіону будуть відігравати роль транзитних, що викликає їхній додатковий інтерес до цих проектів.

За останні кілька років китайська сторона внесла ряд пропозицій по стимулюванню економічного співробітництва із країнами регіону. Вони передбачають створення зони вільної торгівлі й регіональної інфраструктури в рамках ШОС, що сприятиме стабільному росту взаємної торгівлі товарами й послугами, скороченню й поступовому усуненню нетарифних бар'єрів; реалізацію великих проектів на транспорті, в енергетиці, телекомунікаціях, сільському господарстві, легкій й текстильній промисловості[8]. Проте, країни Центральної Азії до цих пропозицій ставляться неоднозначно. Висловлюються побоювання, що ринки держав не тільки наповняться китайським імпортом, але й відбудеться витиснення з них власної продукції. Викликає тривогу також збільшення легальної й нелегальної трудової міграції в держави, а також зростаюча китайська діаспора.

Загальні тенденції у торгівлі КНР з країнами Центральної Азії є такими. За минуле десятиліття об'єм зовнішньої торгівлі збільшився в багато разів. Для Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану і Киргизстану характерним є значне переважання китайського експорту над імпортом. У торгівлі з Казахстаном різниця між експортом і імпортом не є такою різкою[9].

У зв'язку з економічною кризою, падінням світових цін на енергетичну сировину, зменшенням зарубіжних фінансових надходжень, труднощами з отримання іноземного капіталу у пострадянських країнах Центральної Азії спостерігається уповільнення економічного росту, різкий спад промислового виробництва, скорочення іноземних інвестицій (головним чином американських, європейських і російських) [10]. Таку несприятливу для країн даного регіону ситуацію КНР використовує у своїх економічних і політичних цілях. В ході державного візиту президента Казахстану Н.Назарбаєва в Китай 15-19 квітня 2009 року казахська державна енергетична компанія «КазМунайГаз» підписала з китайською нафтовою корпорацією CNPC договір про передачу 100% акцій АО «Мангистау-

МунайГаз», це дозволило Китаю надати Казахстану пакет фінансової допомоги у розмірі 10 млрд. доларів[11].

Центральна Азія для Китаю є стратегічно важливим регіоном як в геополітичному, так і в гео економічному плані. Офіційний Пекін проводить щодо пострадянських держав центральної Азії активну зовнішню політику, яка здійснюється як на двосторонньому, так і багатосторонньому рівнях. Світова економічна криза, яка витіснила з регіону інших значних гравців світової політики, дозволила КНР посилити свій в першу чергу економічний вплив на держави регіону, що неодмінно призведе найближчим часом до зростання політичного впливу на Центральну Азію.

Література

1. Малишева Д. Безопасность Центральной Азии в условиях глобального кризиса// Состояние и перспективы взаимодействия России со странами Центральной Азии и Закавказья / Отв.ред.-чл.-корр. РАН Г.И.Чуфрин.- М.:ИМЭМО РАН,2009.-с.22-36
2. Р. Гуан Тянь. Синьцзян-Уйгурский автономный район Китая и его роль в системе регионального экономического сотрудничества большой Центральной Азии //Центральная Азия и Кавказ.-2009.-№1(61)
3. Пластун В. Центральная Азия: ШОС и НАТО в региональной и глобальной политике// Центральная Азия и Кавказ.-2008.- №6(60)
4. Jian Junbo. China says «no thanks» to G-2 Asia Times. 29.05.2009
5. Гельбрас В. Влияние китайской антикризисной программы на страны Центральной Азии//Состояние и перспективы взаимодействия России со странами Центральной Азии и Закавказья / Отв.ред.-чл.-корр. РАН Г.И.Чуфрин.- М.:ИМЭМО РАН,2009.-с.105-110
6. З.Кучук Энегетическая политика Китая в Центральной Азии и роль Казахстана.- 2009.-№3(63)
7. Михеев В. Перспективы отношений в треугольнике Россия-Китай-Казахстан в условиях глобального кризиса// Состояние и перспективы взаимодействия России со странами Центральной Азии и Закавказья/Отв.ред.-чл.-корр. РАН Г.И.Чуфрин.- М.:ИМЭМО РАН,2009.-с.56-66
8. Ramakant Dwivedi China's Central Asia Policy in Recent Times China and Eurasia Forum Quarterly.-Volume.- №4 (2006).- с. 139-159
9. Гельбрас В. Влияние китайской антикризисной программы на страны Центральной Азии// Состояние и перспективы взаимодействия России со странами Центральной Азии и Закавказья / Отв.ред.-чл.-корр. РАН Г.И.Чуфрин.- М.:ИМЭМО РАН,2009.-с.105-110
10. Малишева Д. Безопасность Центральной Азии в условиях глобального кризиса//Состояние и перспективы взаимодействия России со странами Центральной Азии и Закавказья /Отв.ред.-чл.-корр. РАН Г.И.Чуфрин.- М.:ИМЭМО РАН,2009.-с.22-36
11. Михеев В. Перспективы отношений в треугольнике Россия-Китай-Казахстан в условиях глобального кризиса//Состояние и перспективы взаимодействия России со странами Центральной Азии и Закавказья/Отв.ред.-чл.-корр. РАН Г.И.Чуфрин.- М.:ИМЭМО РАН,2009.-с.56-66.

Засядько М.В.*

«ДОЛАРОВА ДИПЛОМАТІЯ» КНР У КАРИБЬСЬКОМУ РЕГІОНІ

Термін «доларова дипломатія» на початку ХХ ст. вживався для визначення політики США в Карибському регіоні, однак, на початку ХХІ ст. він вживається вже по відношенню до карибської політики КНР. «Доларова дипломатія» застосовується Китаєм в економічній та політичній сферах. У цій праці ми розглянемо основні завдання та результати китайської «доларової дипломатії» в Карибському басейні.

Слід зауважити, що китайські можновладці неодноразово заперечували застосування терміну «доларова дипломатія» щодо визначення політики КНР у Карибському чи будь-якому іншому регіоні. Однак, на нашу думку, саме цей термін якнайяскравіше розкриває сутність політики КНР, враховуючи той факт, що, в основному, співробітництво між нею та країнами Карибського басейну відбувається в економічній площині.

Активізація відносин між КНР та країнами Карибського регіону розпочалась в кінці 1990-х рр., з того часу товарообіг між ними значно зріс. Зокрема, між Кубою та КНР він збільшився з 800 млн. дол. у 2004 р. до 2,2 млрд. дол. у 2008 р. [1] Документально активізація відносин була підкріплена у 2008 р. прийняттям «Програмного документа з політики Китаю щодо Латинської Америки та Карибського басейну».

Зацікавленість КНР у розвитку співробітництва з Карибським регіоном пов'язана з наявністю в останньому величезних покладів корисних копалин, в першу чергу нафти. Зокрема, через нестачу власної нафти Китай демонструє особливу зацікавленість у венесуельській. В 1996 р. було розпочато імпортування нафти. З того часу між обома країнами підписано багатомільйонні угоди, що стосуються нафтовидобувної галузі. Зокрема, у вересні 2009 р. було підписано угоду на суму в 16 млрд. дол. для розвідки нафти в басейні р. Оріноко [2]. Зараз КНР імпортує з Венесуели понад 300 тис. барелів нафти на день, до 2015 р. обсяг імпорту планується збільшити до 1 млн. барелів на день [3].

Також Китай розглядає Карибський регіон як ринок збуту власних товарів та як плацдарм для експансії на ринок США і Канади. Найбільш яскраво цю тезу демонструє співробітництво між Китаєм і Мексикою в галузі автомобільної промисловості. Китайські компанії розглядають цю країну як сприятливий ринок для дешевих автомобілів. Наприклад, у 2008 р. компанія China FAW Group Corporation продала в Мексиці 5 тис. автомобілів, на 2009 р. заплановано продати 6,5 тис. [4] Крім того, впродовж 2007 – 2008 рр. чотири китайських автовиробника заявили про наміри щодо будівництва в Мексиці автоскладальних заводів для розширення продажів у Карибському регіоні, а також у США і Канаді. Однак, на даний момент перші три компанії через різні причини відклали на невизначений строк реалізацію своїх проектів, четверта планує завершити реалізацію в другій половині 2010 р.

Загалом, впродовж 2000-х рр. в Карибському регіоні сформувалась група країн, з якими КНР підтримує дуже тісні економічні стосунки. Окрім Венесуели і Мексики слід назвати Кубу і Ямаїку. Куба першою з держав регіону встановила відносини з Китаєм; зараз він є другим за важливістю торговельним партнером та інвестором кубинської економіки [5]. Ямаїка, незважаючи на зменшення в 2007 р. Китаєм імпорту ямайського гли-

* аспірант Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України
Науковий керівник: проф. Камінський Є.Є.

нозему, залишається привабливим місцем для китайських інвестицій у галузі торгівлі, сільського господарства, інфраструктури тощо [6].

У політичній сфері головним питанням, яке намагається вирішити КНР в Карибському регіоні, є реалізація принципу «одного Китаю». За допомогою «долларової дипломатії» КНР намагається ізолювати Китайську Республіку (Тайвань), оскільки саме в Карибському регіоні остання має найбільшу кількість посольств, що гарантує їй міжнародне визнання. Зокрема, впродовж 2004 – 2007 рр. дипломатичні відносини з Тайванем розірвали Домініка, Гренада та Коста-Ріка завдяки значній грошовій допомозі з боку КНР та/або вигідним угодам з нею. Однак, не завжди «долларова дипломатія» Китаю у Карибському регіоні є успішною. В 2007 р. Сент-Лусія відновила дипломатичні відносини з Тайванем, розірвані у 1997 р.

Інших політичних цілей, які б протиставлялись інтересам у регіоні решти великих держав, особливо США, уряд КНР перед собою не ставить. Однак, слід зауважити, що поглиблення економічної співпраці між Китаєм та країнами Карибського басейну рано чи пізно призведе до виникнення в Пекіна політичних планів щодо регіону.

Отже, «долларова дипломатія» є основним дієвим інструментом політики КНР у Карибському басейні, котра спрямована на розширення, в першу чергу, економічної присутності великої держави у регіоні.

Література

1. Yujue W., Yongjian, Y. Cuba, China see fruitful cooperation in future // Xinhua News Agency. – September 1, 2009. – http://news.xinhuanet.com/english/2009-09/01/content_11977107.htm
2. Grant W. China in huge Venezuela oil deal // BBC News. – September 17, 2009. – <http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/americas/8260200.stm>
3. China and Venezuela boost links // BBC News. – February 2, 2009. – <http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/americas/7898809.stm>
4. Lan L. FAW sells about 5,000 small cars in Mexico // Automotive News China. – December 17, 2008. – <http://www.autonewschina.com/en/article.asp?id=2094>
5. China grants \$600 million to Cuba during solidarity visit // Caribbean Net News. – September 3, 2009. – http://www.caribbeanetnews.com/article.php?news_id=18580
6. Thompson K. China to spend billions on friends like Jamaica // Jamaica Observer. – March 01, 2009. – http://www.jamaicaobserver.com/news/html/20090228T220000-0500_146906_OBS_CHINA_TO_SPEND_BILLIONS_ON_FRIENDS_LIKE_JAMAICA_.asp

Иванова Ю.М.*

МОДЕРНИЗАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ: ОПЫТ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Модернизация предполагает социальные, экономические, политические, экологические, демографические, психологические изменения, претерпеваемые обществом традиционного типа в процессе его трансформации в общество современного типа.

Существует различная типология модернизации. В самом общем виде специалисты различают две основных разновидностей модернизации: *органическая* и *неорганическая*. Органическая модернизация относится к тем странам, где модернизация происходила в силу эндогенных факторов. В отличие от этого, вторичная, неорганическая модернизация является ответом на внешний вызов со стороны более развитых стран и совершается путем заимствования чужой технологии, приглашения специалистов, обучения за рубежом, инвестиций. Соответствующие изменения происходят в социальной и политической сферах: меняется система управления, вводятся новые социальные институты, меняется система ценностей и т.д. Неорганическая модернизация начинается не с культуры, а с экономики и политики. Иными словами, если органическая модернизация происходит «снизу», то неорганическая - «сверху». Неорганическая модернизация также характеризуется как «догоняющая» или «запаздывающая» модернизация.

П. Штомпка, рассматривая теорию модернизации, предлагает *понятие «ложной модернизации»* по отношению к посткоммунистическим странам, под которой подразумевает несогласованное, дисгармоничное, внутренне противоречивое сочетание трех элементов: 1) современных черт в отдельных областях общественной жизни; 2) традиционных, до-модернистских характеристик во многих других областях и 3) всего того, что облачали в изысканные одежды, призванные имитировать современную западную действительность.

В первоначальных теориях модернизации отмечалось целостность характера модернизации, который предполагал изменения во всех, без исключения, областях общества. Но критика теории модернизации выявил такие характеры модернизации как *сплошной и частичный*. Суть частичной модернизации сводится к тому, что «формирование новых институтов и современных организационных принципов не обязательно приводит к целостному обновлению общества, а может даже сопровождаться укреплением традиционных систем через влияние новых форм организации.

Таким образом, модернизация - принятие ценностей, институтов и культурных моделей «современности», стремление полностью уподобиться лидеру в значимых для его культурной модели характеристиках. При этом могут сохраняться значительная культурная вариативность и многочисленные традиционные элементы.

Что касается политической модернизации, то она проходит в условиях конфликта между национальными политическими культурами и общецивилизационными ценностями. Неизбежно в каждой стране возникает проблема:

- идти ли путем копирования каких-либо моделей развития и акцент делать на перенесение в данную социально-политическую ситуацию уже имеющихся образцов,
- создавать оптимальный вариант политической системы, адекватный всему комплексу конкретных условий данного общества?

* аспирант Института социальных наук Одесского национального университета имени И.И.Мечникова

В последние годы объектом исследования как зарубежных, так и отечественных теоретиков становятся социально-политические процессы стран Восточной Европы и бывшего СССР. Отдельное место в этих исследованиях занимает трансформация России. Политическая мысль стремится дать ответ на вопросы, поставленные российской реальностью. Процесс модернизации в России рассматривается как способ возвращения страны в русло естественноисторического развития.

Своеобразие и сложность ситуации в России определяется тем, что: происходит не только смена режимов, но и смена общественного строя, политическая демократизация началась до того, как сложились элементы современного рынка, реализация ключевых задач модернизации проходит при одновременном решении двух проблем: изменении старой политической системы и проведении экономической реформы, призванной обеспечить переход к рыночной экономике, отсутствие экономических коней у демократических институтов затрудняет процесс формирования стабильной политической системы, выбран путь быстрой, радикальной модернизации, правящая элита ориентируется на либерально-американский тип рынка, не вписывающийся в социальную реальность и традиции России.

Особенностью российского цивилизационного развития является тот факт, что российское общество не испытало таких фундаментальных духовно-интеллектуальных переворотов, какими на Западе были Ренессанс, Реформация, движение за права человека, заложившие основы рационалистических форм хозяйственной деятельности и современной системы политического представительства. Кроме этого, некоторые сегменты социальной структуры постсоветской России обладают специфическими чертами, возникшими в результате сложнейшего взаимодействия историко-психологических, этнических, демографических и культурно-религиозных факторов.

Известно, что природа переломных моментов двойственна, противоречива. Наряду с проявляющимися чертами демократизации на современном этапе России имеются все признаки авторитарной власти. Ситуация осложняется тем, что нет мощных противобесов этой углубляющейся тенденции, которые гарантировали бы постепенный характер перехода к социально ориентированной рыночной экономике, демократический тип политической системы. А поскольку в России не сложился ни один тип из «трех консенсусов», обеспечивающих гражданский мир, то весьма проблематичным является достижение социального компромисса.

Литература

1. Федотова В.Г. Типология модернизаций и способов их изучения // Вопросы философии. - №4. - 2000. - С. 10
2. Осипова О.А. Американская социология о традициях в странах Востока. М.: Наука, 1985. - с. 75-76
3. Штомпка П. Социология социальных изменений. М., 1996. - С. 184
4. Ульрих Бек. Общество риска: на пути к другому модерну. М.: Прогресс-Традиция, 2000. - 384 с.
5. Манченко А.П. Социальная модернизация в современной России. М., 2000
6. Рукавишников В.О. Социологические аспекты модернизации России и других посткоммунистических обществ // Социс. - №1.- 1995.- С. 35
7. Наумова Н.Ф. Рецидивирующая модернизация в России: беда, вина или ресурс человечества? - М., 1999.- С. 7
8. Эйзенштадт Ш. Новая парадигма модернизации. - Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия. Сост. Б.С. Ерасов.- С. 473
9. Хорос В. Модернизация в России и Японии (цивилизационные аспекты)// Мировая экономика и международные отношения №8, 1991. - С. 70-79.

Малишева М.*

ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА ЯК РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ІСПАНІЇ

У середині 1970-х років, після смерті диктатора Франка, починається постфранкістський період зовнішньої політики Іспанії. У подальші роки відбувається перехід від авторитарної диктатури до держави, що базується на основних принципах демократії. У зовнішньополітичному аспекті цьому періоду відповідають перехід від міжнародної ізоляції до активної участі Іспанії в загальносвітових і європейських інститутах, її інтеграція в політичні, економічні, соціальні і правові структури Європи і всього світу [4].

В процесі демократизації зовнішню політику Іспанії можна розглядати на національному, регіональному і глобальному рівнях. Національний рівень має на увазі відстежування взаємозв'язку внутрішньої і зовнішньої політики країни, регіональний – участь Іспанії в міжнародних процесах на регіональному рівні, і глобальний – політичне підключення іспанської держави до процесів глобалізації, вплив на світові процеси.

Уряди А.Суареса, Л.Кальво Сотело і Ф.Гонсалеса прагнули забезпечити міжнародну підтримку процесу демократизації, затвердити західну і європейську орієнтацію Іспанії і нормалізувати міжнародні зв'язки. Зовнішня політика ґрунтувалася на консенсусі, який забезпечував послідовність і поступовість дій, їх реалістичний, ніж ідеологічний характер. Стратегічно пріоритетними напрямками зовнішньої політики Іспанії на етапі демократизації стали ЄС, Латинська Америка, Середземномор'я та США.

С.Хантінгтон, який в своїй роботі «Зіткнення цивілізацій» помістив Латинську Америку в «сіру зону», відокремлену від Заходу, допускає, що йдеться про цивілізацію, дуже близьку до західної. Зміцненню впливу Іспанії в Латинській Америці сприяє також інститут монархії і особа короля Хуана Карлоса, що має тут великий авторитет [5, с. 123].

Латиноамериканський курс Іспанії в постфранкістський період у своєму розвитку пройшов два головних етапи. На першому етапі (в основному відповідає періоду правління урядів Союзу демократичного центра: липень 1976 - жовтень 1982 років) активно використовувалась позаблокова політика для прориву на міжнародній арені і розширення відносин із країнами Латинської Америки. Новим змістом наповнилося ідеологічне обґрунтування латиноамериканського курсу Іспанії. Реакційний «паніспанізм» поступився місцем новій концепції, в основу якої, поряд з ідеєю про закономірності економічного, політичного і духовного зближення всіх іспаномовних народів, була покладена теза про їхнє об'єднання в рамках Іберо-американського співтовариства націй, захисту прав людини і мирного переходу до демократії.

До кінця цього етапу відбулося посилення європейського й атлантичного напрямку в зовнішній політиці Іспанії - країна вступила в НАТО. Уряд СДЦ на чолі з Л.Кальво Сотело (1981 - 1982 р.) у зовнішній політиці головну увагу приділяє зміцненню позицій Іспанії в Західній Європі, послабивши активність у Латинській Америці й в інших регіонах світу.

Другий етап почався в 1982 році. Прихід до влади Іспанської соціалістичної партії (жовтень 1982 року) став важливою віхою в історії постфранкістської Іспанії, ознаменував зрушення вліво в політичному житті країни. Соціалісти здобули перемогу на вибо-

* магістр факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Науковий керівник: к.п.н. Седляр Ю.О.

рах, виступивши з критикою пронатовської політики своїх попередників. Вони висунули програму боротьби за розрядку і ядерне роззброєння. Важливе місце в їхній програмі займали питання розширення співробітництва з латиноамериканськими країнами. Головна відмінність латиноамериканського курсу іспанських соціалістів від політики їх попередників полягає в тому, що ІСРП і уряд Гонсалеса на міжнародній арені виступили на користь визнання права латиноамериканських народів на визвольну боротьбу [1].

Політика Іспанії, орієнтована на модернізацію латиноамериканських держав і зміцнення їх інститутів, включаючи реформу структур державної безпеки, що ставить за мету досягнення більшої ефективності їх функціонування в умовах нового демократичного і забезпечення контролю над ними з боку влади; підтримку інститутів законодавчої влади як рушійної сили процесів соціальної і інституційної трансформації; реформу судової системи; зміцнення місцевої влади і муніципальної адміністрації [3, с. 111].

Вдало розвивається також економічне співробітництво Іспанії з країнами континенту. Іспанія підписала практично з усіма країнами регіону угоди економічного характеру, що стали складовою частиною договорів про дружбу та або програм економічного і фінансового співробітництва [2].

Варто зазначити, що не останнє місце в планах іспанського керівництва приділяється прагненню виконувати функцію сполучної ланки між Західною Європою і Латинською Америкою. Переконаючи західноєвропейські держави у своїх «особливих відносинах» із країнами Латинської Америки, Іспанія прагне представляти інтереси Заходу в Латинській Америці, використовуючи зацікавленість латиноамериканських країн у розширенні співробітництва з західноєвропейськими країнами, тим самим зміцнюючи свої позиції в регіоні.

Література

1. Аникеева Н. Испания в конце XX – начале XXI века // Новая и новейшая история. – 2006. - № 2. – С. 71-85.
2. Волкова Г.И., Дементьев А.В. Политическая история Испании XX века: учебное пособие. – М., 2005
3. Старостина Е., Черкасова Е. Латиноамериканская политика Испании // Мировая экономика и международные отношения. – 1988. - № 3. – С. 107-115.
4. Хенкин С.М. Испания после диктатуры. Социально-политические проблемы перехода к демократии. – М., 1993.
5. Черкасова Е.Г. Испания: переход к демократии и национальный вопрос // Мировая экономика и международные отношения. – 1994. - № 4. – С. 121-127.

Бут С.*

ШАНХАЙСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК СУБРЕГІОНАЛЬНА ПІДСИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

На сучасні міжнародні відносини все більший вплив здійснює процес глобалізації. Одним із його проявів є зменшення ролі держави як суб'єкта міжнародних відносин та посилення процесу інтеграції між державами. Темою даного дослідження є Шанхайська організація співробітництва, утворена в 2001 році. Особливістю даного міжнародного утворення є те, що воно поєднує два полюси сили в сучасному світі - Китай та РФ. В той же час, процеси співробітництва, що існують в рамках цієї міжнародної організації, відображають стратегічні інтереси Росії та Китаю в Центральноазиатському регіоні.

Аналізуючи цілі, які були проголошені в Хартії ШОС, дана організація являє собою механізм багатопрофільного співробітництва. Серед цілей ШОС також було проголошено сприяння економічному, культурному та соціальному розвитку країн-членів, забезпечення прав і свобод людини, запобігання виникненню конфліктів, співробітництво з іншими державами та організаціями – тобто ШОС виступає як організація, що має на меті створення механізму співробітництва між державами-учасницями, що матиме позитивний наслідок для їхнього загального розвитку. Найбільш пріоритетними сферами співробітництва в рамках ШОС є безпекова та економічна сфери. Важливим є військове співробітництво між державами ШОС через наявність ряду загроз для їхньої безпеки, що полягають в активізації діяльності сепаратистсько-екстремістських рухів. Зокрема, найбільш загрозливим є уйгурський сепаратистський рух – проблема, яка стоїть одночасно і перед країнами ЦА, і перед КНР, а опосередковано навіть перед РФ. Геополітична ситуація також ускладнюється територіальною близькістю країн ШОС до конфліктогенних зон (Афганістан, Пакистан, Іран, Нагорний Карабах) та присутністю США в ЦА, що намагаються перетворити регіон в зону «керованого конфлікту»[7,39].

Метою співробітництва у безпековій сфері було визначено боротьбу із «трьома злами» – сепаратизмом, екстремізмом та тероризмом. Для координації діяльності в даній сфері була створена РАТС, що займається питаннями підготовки та проведення спільних навчань, оперативних пошукових заходів державами-членами ШОС, збором та аналізом інформації з питань боротьби проти тероризму, сепаратизму та екстремізму. Аналізуючи практичну діяльність в сфері безпеки, слід відмітити постійність проведення військових навчань в рамках ШОС. Масштаби деяких з них («Мирна місія-2007» та спільні російсько-китайські навчання в 2005р.), що характеризувалися залученням значної кількості військової техніки та відпрацюванням протидії не терористам, а потенційній армії противника, дали можливість західним аналітикам спрогнозувати перетворення ШОС на військовий блок. Проте, дана думка на наш погляд не має достатнього підґрунтя, оскільки це була лише «гра м'язами», а реальне створення «Східного НАТО» на базі ШОС найближчим часом не відбудеться через позицію Китаю щодо даного питання, який не вважає безпекову сферу найбільш пріоритетним напрямком співробітництва ШОС та відкидає можливість перетворення ШОС у суто військову структуру[2,125].

* студент 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Сербіна Н.Ф.

Нагальною в даному напрямку є також проблема сусідства з Афганістаном, який виступає джерелом нестабільності в регіоні. Хоча на саммітах ШОС досить часто дискутувалося дана проблема, проте, до жодних дій не було реалізовано.

Аналізуючи співробітництво в безпековій сфері, то можна визначити, що воно є не досить ефективним, що пов'язано із прагненнями кожного із членів ШОС задовольнити власні інтереси.

Економічна сфера співробітництва ШОС поступово набирає оберти. З метою впорядкування діяльності в даному напрямку були визначені три фази розвитку економічного співробітництва: 1. створення сприятливих умов для торгівлі; 2. посилення розвитку; 3. реалізація проектів довгострокового розвитку [5, с.72]. Серед документів, що регулюють діяльність в даній сфері, слід виділити Програму багатостороннього торгово-економічного співробітництва та План заходів по реалізації Програми багатостороннього торгово-економічного співробітництва. Питання економічного розвитку вирішуються на щорічних засіданнях Ради глав держав, а також на зустрічах прем'єрів. Розглядаючи практичну діяльність в даному напрямку можна виділити наступні дії: інвестиції РФ та КНР в проекти освоєння ресурсів ЦА; спільне будівництво ТЕС та АЕС в Китаї; будівництво транспортної інфраструктури («пілотні проекти») [8]. Важливим для даної сфери є енергетичний напрям співробітництва. В даному ракурсі перспективним є проект створення енергетичного клубу на базі ШОС, який би об'єднав виробників та споживачів енергоносіїв. Проте, як для даного проекту, так і економічної сфери загалом, наявні певні проблеми, що полягають у різниці потужностей економік учасників організації та неспівпадіння інтересів, які переслідує кожна країна ШОС.

Лідерські позиції в ШОС займають дві держави – Росія та Китай. Кожна з цих країн переслідує свої власні інтереси. Зацікавленість РФ в ШОС полягає в можливості за допомогою даної організації встановити свій вплив над країнами ЦА, що входили в минулому до складу СРСР. Пріоритетним для Росії є військова сфера співробітництва, оскільки дана країна зацікавлена в розвитку ШОС в даному напрямку з метою протидії проникненню США в регіон ЦА. В економічній сфері інтереси Росії полягають в тому, щоб створити на базі ШОС організації країн транспортерів енергоносіїв.

Китай зацікавлений, навпаки, більше в економічній сфері співробітництва, оскільки прагне отримати доступ до енергоносіїв країн ЦА та Росії. Китай здійснює інвестиції в економічні проекти, що реалізуються в ЦА. Важливим є прагнення Китаю створити зону вільної торгівлі між країнами ШОС.

Суперечності між цими державами значно впливають на динаміку співробітництва в рамках ШОС. Прагнення КНР створити зону вільної торгівлі натикаються на побоювання РФ в китайській експансії. У сфері військового співробітництва Китай помітно демонструє свою незначну зацікавленість в даному напрямку, і в той же час РФ виступає «локомотивом» щодо розвитку безпекового співробітництва.

Література

1. Декларация о создании Шанхайской организации сотрудничества. – <http://russian.china.org.cn/russian/43327.htm>. - Дата відвідування: 24.09.2009.
2. Абдыкайева А. Шанхайская Организация Сотрудничества как фактор стабильности в Центральной Азии // Казахстан в системе международных отношений. - Алматы, 2001. - С. 124-127.
3. Барков А. В. Шанхайская организация сотрудничества // Московский журнал международного права. 2003. № 1. № 3. С. 262-271, 256-288.
4. Воскресенский А.Д. Россия и Китай: факторы взаимодействия// Китай в мировой политике. – М., 2001. – С.267-290.

5. Гуанчэн С. Шанхайская организация сотрудничества: приоритетные направления // *Мировая экономика и международные отношения*. - 2002. - №11. - С. 71-76
6. Гуанчэн С. Шанхайская организация сотрудничества в борьбе с терроризмом, экстремизмом и сепаратизмом // *Центральная Азия и Кавказ*. - Швеция, 2002. - №4. - С. 13-20.
7. Калиева Д. Шанхайская организация сотрудничества: перспективы развития // *Analytic*. - Алматы, 2001. - №3. - С. 37-41.
8. Региональное экономическое сотрудничество Шанхайской организации сотрудничества. - <http://www.crc.mofcom.gov.cn/crweb/scor/index.jsp>. - Дата відвідування: 25.09.2009.
9. Шанхайская организация сотрудничества и будущее Центральной Азии. - <http://www.globalaffairs.ru/numbers/29/8834.html>. - Дата відвідування: 10.10.2009.
10. Энергетический клуб ШОС: азиатская стратегия победителей. - <http://www.easttime.ru/analytic/1/3/239.html>. - Дата відвідування: 12.10.2009.

Дубинська І.*

ПРИЧИНИ КИТАЙСЬКО-В'ЄТНАМСЬКОГО КОНФЛІКТУ НАПРИКІНЦІ 1970-Х – ПОЧАТКУ 1980-Х РР.

Всередині 70-х років китайський уряд був занепокоєний здатністю США бути в перспективі серйозним конкурентом КНР у східноазійських справах. Ще більш настороженим було відношення Пекіну щодо ідеї «колективної безпеки» в Азії, спроби реалізації якої могли тлумачитись як прагнення СРСР заповнити вакуум після виходу США з регіону. На цьому фоні підозри Китаю були викликані також і діями В'єтнаму, який був явно орієнтований на Москву. Ханой, зі свого боку, відчував зростаючу недовіру стосовно Пекіну, особливо після того, як у 1974р. китайські війська, користуючись слабкістю східно-в'єтнамських сил, захопили декілька островів архіпелагу Спратлі, які Ханой і Сайгон вважали в'єтнамською територією. Намагаючись виключити можливість захвату Китаєм інших островів цієї групи, війська ДРВ в квітні 1975 р. окупували більш значимі з тих, що залишились.

Особливо болючим питанням китайсько-в'єтнамських відносин була ситуація в Камбоджі. В'єтнамський уряд, керуючись ідеєю Хо Ши Міна щодо об'єднання трьох країн Індокитаю в єдину комуністичну федерацію, розраховувало перетворити Лаос і Камбоджу в своїх молодших партнерів [1]. З лаоським урядом, який вже давно знаходився під в'єтнамським впливом, проблем не виникло, а от нове камбоджійське керівництво насторожено сприйняло пропозиції Ханоя щодо об'єднання в'єтнамських та камбоджійських збройних сил та щодо проведення спільної зовнішньої та економічної політики. Позицію «червоних кхмерів» підтримували в Пекіні. Передбачивши можливість зростання суперечок з КНР, в'єтнамське керівництво зробило спробу їх уникнути. У вересні 1975 р. генеральний секретар ПТВ Ле Зуан відправився до Пекіну з офіційним візитом протягом якого зустрічався з Мао Цзедунем. Але переговори закінчились невдало. В'єтнам відмовився підтримати запропоновану китайською стороною тезу про засудження гегемонізму і не погодився з наданою Китаєм оцінкою наслідків «виходу» США з ПСА.

Я вважаю за потрібне звернути увагу на поїздку Ле Зуана в Москву, в жовтні того ж року. В'єтнамська сторона повністю підтримала Гельсінський акт і політику розрядки в цілому (яка протягом довгого часу засуджувалась Ханоем та Пекіном, як змова з метою розколотися соціалістичний світ та послабити національно - визвольний рух). Москва зі своєї сторони обіцяла збільшити допомогу В'єтнаму в 1976-1980 рр.

У Китаї на радянсько-в'єтнамську солідарність відреагували заявою про претензії на весь архіпелаг Спратлі (листопад 1975р). У відповідь на це в'єтнамська сторона опублікувала карту, на якій о-ви Спартлі та Парасельські були позначені як частина в'єтнамської території [2].

Однак, на мою думку, головним джерелом непорозумінь була Камбоджа. Оскільки Китай з моменту перевороту 1970р. в Камбоджі активно підтримував союз Н.Сіанука з «червоними кхмерами», а СРСР, визнавши Лон Нола, обмежувався виявом формальної солідарності з камбоджійським урядом у вигнанні, отже вплив КНР на опозиційні Лон

* студентка 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Шинкаренко Т.І.

Нолу сили був переважаючим. Не дивно, що після приходу до влади в 1975р., камбоджійські комуністи зберегли орієнтацію на Пекін. Камбоджа приєдналась до Китаю у за судженні гегемонізму та почала отримувати від нього військову допомогу. КНР була єдиною країною, від якої новий уряд погоджувався її отримувати, оскільки його принципом була опора на власні сили.

Відносини між В'єтнамом та Камбоджі складались не сприятливо в тій мірі, як камбоджійський уряд відмовлявся від зближення з СРВ на в'єтнамських умовах. Ситуація ускладнювалась територіальними спорами, пов'язаними з тим, що адміністративні кордони, встановлені у 1939р. за часи Французького Індокитаю, не відображали природного рельєфу на місцевості. До того ж були й історичні нашарування: Камбоджійські претензії на Кохінхіну, яка колись була частиною Камбоджі; в'єтнамські прагнення об'єднати нечисленний камбоджійський етнос з 50-ти мільйонним населенням В'єтнаму. До цього слід додати нещодавні спогади про женецькі угоди 1954р. , коли В'єтнам погодився із розпуском збройних формувань камбоджійських комуністів та встановленням в Камбоджі влади Н.Сіанука, в перші ж роки правління якого (1954-1959 рр.) десь 90% камбоджійських комуністів було знищено[3].

Прикордонні сутички, які виникли між камбоджійськими та в'єтнамськими силами у 1974р., до 1977р. почали переростати у зіткнення за участі важкої техніки, а у грудні 1977р. між країнами було розірвано дипломатичні відносини. Конфлікти продовжувались, погрожуючи перерости у повномасштабну війну. При цьому у східних районах Камбоджі залишались в'єтнамські війська. Незважаючи на спроби КНР вмовити В'єтнам та Камбоджу на переговори, сторони займали жорстку позицію. Ханой наполягав на встановленні «особливих» відносин між трьома індокитайськими країнами, а Пномпень вимагав виводу в'єтнамських військ зі своєї території та політичного визнання його незалежної зовнішньої політики як попередніх умов нормалізації відносин з СРВ.

У 1978 р. Напряга зросла через те, що СРСР почав збільшувати поставки військової техніки В'єтнаму, а КНР — Камбоджі. Можливо, якщо б Москва спромоглася встановити більш конструктивні відносини зі США та КНР у східно-азійських питаннях, вона не почала б так активно підтримувати прагнення В'єтнаму і було б можливим стримати конфлікт. Але у листопаді 1978р. був укладений радянсько-в'єтнамський договір про мир і дружбу, який зафіксував готовність СРСР надавати підтримку В'єтнаму на довгостроковій основі. Це знову викликало підозри КНР, до чого ще додалась проблема етнічних китайців, вигнаних з СРВ під приводом розпочатої у 1978 р. кампанії по боротьбі з капіталістичними елементами(торговцями, дрібними підприємцями), основна частина яких належала до китайської меншини.

Отже, описані вище події , на мою думку послуговували вторгненню СРВ в Камбоджі ,що було сприйнято Пекіном не просто як спроба ліквідувати основу китайського впливу у ПСА, а ще й як крок до формування під керівництвом В'єтнаму нового блоку, орієнтованого на СРСР. Подібним чином події були інтерпретовані і Вашингтоном.

Китайська акція навряд чи досягла своєї мети в тому сенсі, що СРВ зберегла домінуючі позиції в Індокитаї і фактично перетворила Лаос і Камбоджу в зону свого військово-політичного контролю. Разом з тим, не стільки сам конфлікт з Пекіном, скільки дії США та СРСР під час його розвитку показали, що жодна з великих держав не хоче перетворення В'єтнаму на регіональний центр сили, який колись почав би прагнути до проведення лідерської політики.

Література

1. Duiker, William J. China and Vietnam: the Roots of Conflict. Berkeley: University of California Press, 1986. p. 298 .

2. Chang, Paomin. The Sino-Vietnamese Territorial Dispute // *Asia-Pacific Community*. 1980. N 8(Spring).p.143-147.
3. Яковлев А. Г. Международно-политическая стабильность в АТР и Китай // *Проблемы Дальнего Востока*. 1995. N 5. с. 3-9.

Солдатенко О.*

ПІСЛЯВОЄННИЙ РОЗВИТОК ЕТНОПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ В ШРІ-ЛАНЦІ

Початок 2009 року ознаменувався переходом у вирішальну стадію збройної фази конфлікту між «Тиграми визволення Таміл-Іламу» та урядовою армією Шрі-Ланки. Після взяття ланкійською армією столиці тамільських сепаратистів міста Кіліноччі 2 січня 2009 року, ланкійські війська продовжували динамічний наступ на позиції сепаратистів. Після кровопролитної битви за місто Муллайтіву 25 січня 2009 року - останній населений пункт, що знаходився під контролем сепаратистів, сили повстанців було оточено і в травні 2009 року знищено остаточно. 17 травня 2009 року при спробі видертися з оточення загинув і засновник руху «Тигри визволення» Веллупіллай Прабхакаран. Сепаратисти визнали свою поразку. Їхній новий лідер Сельвараджах Патманатан 5 серпня 2009 року був затриманий в Малайзії та переданий ланкійській владі.

Перемога над тамільським сепаратизмом стала результатом багаторічного наступу на позиції сепаратистів згідно з політикою президента Махінди Раджапакси. До влади він йшов з лозунгами посилення демократії через встановлення закону та порядку на всій території країни, перегляду угоди про припинення вогню від 2002 року, а також з лозунгами соціального популізму – посилення охорони здоров'я, субсидювання фермерам та зупинення приватизації. Махінда Раджапакса утворив альянс з марксистсько-ленінською партією Народно-визвольний фронт, яка здебільшого зараз відстоює ідеї сингальського націоналізму і партією буддистських монахів Партія національного спадку. В липні 2006-липні 2007 років урядові війська скориставшись розколом між північною та східною частинами тамільських сепаратистів захопили Східну провінцію, раніше контрольовану сепаратистами. Завдання тут полегшувалося значною чисельністю мусульманської громади, що складає в цьому регіоні від 25% в провінції Баттікалоа до 46% в провінції Трінкомалі, в той час як таміли мають більшість лише в провінціях Східна та Баттікалоа (75%)

Розкол між східним та північним угрупованням тамільських тигрів стався в березні 2004 року на основі боротьби за владу та невдоволення диктатурою Прабхакарана молодих командирів військових підрозділів сепаратистів, які вийшли з підрозділів дітей-солдат. Бунт проти диктатора очолив його колишній охоронець полковник Каруна Амман. Свою боротьбу за лідерство з Прабхакараном Амман прикрив лозунгами про недотримання лідером сепаратистів інтересів тамілів, що живуть на сході Шрі-Ланки – начебто, вони несуть найбільші втрати від конфлікту та частіше беруть участь в боях. Східне угруповання прогало у внутрішньому конфлікті з Прабхакараном, але з 500 бійцями допомагало ланкійській армії знищувати своїх ворогів з півночі в 2006 році. Використовуючи надалі політику «поділяй та владарюй» та внутрішнє протистояння між військовими лідерами східного угруповання Каруной Амманом та Піллаяном, ланкійська влада домоглася остаточної мети - обидва військових лідери інтегрувалися до сучасної політичної системи країни. В травні 2008 року після виборів, в яких партія східного угруповання визволення тамільського народу фактично увійшла до правлячої ланкійської коаліції Об'єд-

* студентка 3 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Головченко В.І.

наний альянс народної свободи, Піллаян був призначений губернатором Східної провінції з головним завданням зберегти мир в регіоні між ворогуючими громадами тамілів-індуїстів та місцевих мусульман-мурів, які протистояли його кандидатурі на регіональних виборах. Каруна Амман, який втратив вплив в цій частині країни, натомість, в березні 2009 року був призначений міністром національної інтеграції.

Після завершення військового конфлікту основним питанням розвитку країни стає проблема притягнення до кримінальної відповідальності військових злочинців, яка, враховуючи масштаб військових дій, зачіпає не тільки лідерів східного угруповання, але й діючого президента. Ця проблема може бути використана у внутрішньополітичній боротьбі між коаліцією, що підтримує Раджапаксу, та опозиційною Об'єднаною національною партією, лідер якої Вікрмесінгхе підписав угоди про припинення вогню в 2002 році. Конфлікт загострюється через прихильність нинішнього президента до соціально орієнтованої моделі економіки на відміну від неоліберальної, яку підтримує партія Раніла Вікрмесінгхе, приблизно однакову кількість виборців, що голосують за праву та лівоцентристську коаліції, посилення боротьби за вплив на Шрі-Ланку між Індією та Китаєм, через невдоволення офіційного Делі політикою посилення військового співробітництва Шрі-Ланки та КНР, а також Шрі-Ланки та Пакистану. Ліквідація тамільської держави де-факто в даному аспекті суттєво зменшує можливість втручання зовнішніх акторів в процеси державного будівництва, з якого тепер можна остаточно викреслити питання федералізації, а можливо й створення автономії для тамільської меншини. Проте, залишається протистояння в рамках фактично двопартійної системи за питаннями конституційної реформи і перерозподілу владних повноважень. Що ж до військових злочинів, мова йде, по-перше, про порушення норм міжнародного гуманітарного права, адже під час заключної стадії операції в січні-травні 2009 року загинуло 7000 цивільних мешканців, серед них не менше 1000 дітей. Невідомою залишається доля 2000 захоплених у полон «тамільських тигрів». Попри протести міжнародних організацій та власну заяву від 27 квітня 2009 року ланкійська армія так і не припинила масованих бомбардувань та артилерійських обстрілів районів, контрольованих бойовиками, які прикривалися цивільним населенням як щитом.

На сьогодні регулярні поставки озброєнь Пакистаном ланкійській армії (зокрема, танків Аль-Халід, артилерії), тісні зв'язки спецслужб, існування надзвичайно широкої за статтями зони вільної торгівлі та історична пам'ять про фактичну підтримку Шрі-Ланкою Пакистану у війні з Індією в 1971 році, набувають нового значення для індійської політичної еліти, яка стикається з фактами порушення регіонального домінування, через перемогу, наприклад, маоїстської партії в Непалі в 2008 році та через знищення тамільського руху, який робив уряд Шрі-Ланки більш зговорливим з Делі. Враховуючи досвід втручання в непальську політичну кризу цієї весни, можна стверджувати, що Індія буде всіляко допомагати повному поверненню тамілів на політичну арену Шрі-Ланки, але не для поновлення збройної боротьби, а для конструювання в ланкійському парламенті коаліцій, сприятливих для індійських інтересів. Таміли - це 20-25% виборців, які навряд чи зможуть домогтися в досяжному майбутньому автономії, але матимуть золоту акцію в ланкійському парламенті і зможуть сприяти поваленню нинішньої адміністрації Раджапакси, яка видається офіційному Делі занадто лівою, занадто пов'язаною з Пакистаном та КНР, а союзним Індії Великій Британії та США - занадто переобтяженим військовими злочинами і порушенням прав людини. Не слід також забувати про проживання 300 тис. тамільської громади у Великій Британії, яка тепер стає значним зовнішнім гравцем.

Найбільш складну соціальну проблему становить розселення та забезпечення роботою, харчуванням тамільських біженців, кількість яких зараз щонайменше оцінюється у 280 тис. осіб. В червні 2009 року введено в дію 6 місячну програму, за якою цих біженців

нададуть тимчасове помешкання. Табори біженців, діти-сироти можуть стати ще однією базою поширення націоналістичних ідей та антисингальської пропаганди в країні, підбурювання проти пануючої більшості. Введено в дію також програму «Північна Весна», що повинна забезпечити економічне відновлення та прогрес півночі, та забезпечує, зокрема, розвиток енергетики країни. На жовтень місяць 260 тис. тамілів-біженців залишаються в таборах на півночі країни. В цих таборах складна ситуація з їжею, питною водою, медикаментами та санітарією. У вересні 2009 року президент Раджапакса оголосив про намір переселити 75-80% людей з таборів до кінця року, хоча схоже на це не вистачить ані бажання, ані фінансових можливостей. Проблема посилюється необхідністю повернення на північ вигнаних звідти після 1990 року 100 тис. мусульманських біженців. Табори стали місцем посиленої фільтрації і розділення цивільних тамілів і тих, кого звинувачують у причетності до збройних угруповань «тамільських тигрів», саме тому в найбільші табори не допущені ані журналісти, ані Червоний Хрест. Людей, які намагаються втекти з таборів іноді навіть розстрілюють (інцидент 27 вересня в комплексі Менік Фарм)

Натомість, питання інтеграції тамільської громади в політичну систему країни не здається занадто важким серед усіх перелічених. В парламенті, обраному в 2004 році біля 7 % місць обіймає Тамільський Конгрес, що об'єднує як колишніх повстанців, так і політиків-пацифістів (скоріше за все на його базі і буде забезпечуватися політичне представництво північних тамілів). Ланкійська влада демонстративно заявила про проведення в найближчому часі регіональних виборів на півночі країни, що має змінити імідж кривавої країни на імідж країни демократичної.

Таким чином, можемо зробити висновок, що знищення тамільського сепаратизму на Шрі-Ланці може призвести до докорінного переформатування існуючої в республіці партійно-політичної системи, що дозволить зовнішнім силам (перш за все Індії) мати більший вплив на ситуацію в країні через спроби лобіювати свої інтереси через залучення тамілів до існуючої політичної системи в умовах мирного часу. Водночас, жахлива гуманітарна ситуація, яка склалася внаслідок боїв загрожує стабільності існуючого уряду, а також збереженню його лідерів на свободі в далекоглядній перспективі через питання військових злочинів. Спадок війни тепер стає ефективним політичним інструментом для опозиції і може змінити баланс сил навколо Шрі-Ланки на користь Індії.

СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І ДЕРЖАВ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЕКОЛОГІЇ

Варенко А.О.*

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ РСАДПЗ

Хоча Рада Співробітництва арабських держав Перської затоки - це лише «регіональна» організація, а не федеративна чи конфедеративна держава, вона є ілюстрацією, що арабська інтеграція може відбутися у конкретному місці та за конкретних обставин: у даному випадку це географічна близькість, спільні стратегічні справи та подібні соціокономічні перспективи. І, хоча, спочатку її критикували як «клуб для багатих» [5, с.151] та як антиарабську домовленість, більшість все ж зрозуміла, що регіональний підхід до арабської інтеграції, хоча й не безпроблемний, однак, можливо, найбільш вдалий шлях для досягнення успіху.

Концепція колективної безпеки РСАДПЗ базується на наступних принципах: агресія або загроза її застосування проти одного члена організації означає агресію чи загрозу її застосування проти всіх її членів; за забезпечення безпеки регіону несуть відповідальність його народи і розташовані там держави. Волю цих держав та їх права на самозахист виражає Рада Співробітництва. [3, с.308]

На момент заснування у 1981 році РСАДПЗ особливо не ідентифікувала військову безпеку як одну зі сфер регіональної співпраці. [7, с.40] В 1984 році в РСАДПЗ були утворені двобригадні збройні сили «Щит півострова», які є по суті бригадою механізованої піхоти змішаного характеру зі штатом близько 5 тис. осіб, базовані в Хафр Ель-Батіні в Саудівській Аравії. В жовтні 1987 року, країни РСАДПЗ схвалили Пакт спільної оборони, згідно з яким атака проти одного з членів означає атаку проти всіх його членів. [10, с.27-28]

За словами Генерального Секретаря РСАДПЗ Абдулли Бішара, держави-члени не хотіли, щоб жодна з супердержав закріпилася в регіоні Затоки та вважали за доцільне обрати шлях «гульфанізації» (gulf - затока) безпеки в Затоці в якості домовленості в сфері внутрішньої безпеки та в забезпеченні відсічі зовнішнім загрозам.[8, с.2257-2258]

Загальний дефіцит бюджетів членів РСАДПЗ у 1991 році досяг 65 млрд. дол. США, що стало рекордом. У 1993 році він склав 29 млрд. дол. США, і, незважаючи на величезний бюджетний дефіцит, ці країни, що ще утримують і об'єднані сили «Щит півострова», витрачають щорічно близько 80 млрд. дол. США на військові потреби, а загальні витрати арабських держав на оборону в 1993 році згідно з даними Ліги арабських держав, оцінювалися в 162,9 млрд. дол. США. У 1995 році ці витрати перевищили 180 млрд. дол. США [1, с.14-15] Загальна чисельність особового складу об'єднаних сил наразі не перевищує утвердженої ще в 1993 році цифри в 16 тис. осіб, що на порядок нижче декларованого раніше орієнтиру – 100 тис. осіб (вийти на нього передбачалося до 2008 року).[2, с.115]

* аспірант кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Скороход Ю.С.

По суті, розрахунки щодо безпеки РСАДПЗ покладаються на Саудівську Аравію. Тим не менш, ця країна не має військової потуги щоб самостійно відігравати поліцейську роль у Затоці. В той час, як саудівці працювали задля подолання регіоналізму, королівська родина була чутлива відносно потенційного ризику власного виживання та загрози від великої професійної військової сили. І це є раціональна думка, беручи до уваги схильність військових скидати монархічні режими на Близькому Сході. Більш того, сприйняття саудівської безпекової парасольки варіює у межах РСАДПЗ. Тоді як Бахрейн і Катар покладаються на саудівську систему повітряної оборони, ОАЕ має серйозні сумніви щодо адекватності саудівського «щита». [7, с.41]

По-перше, федеральні сили ОАЕ, Союзні Сили Оборони, поступаються конкуруючим військовим з'єднанням семи еміратів. Децентралізована командна структура, що відображає недовіру між політичними одиницями, не дозволяє ОАЕ повністю розвинути їх військовий потенціал. По-друге, збройні сили Бахрейну, Катару та ОАЕ першопочатково організовані, щоб відігравати внутрішню, поліцейську роль. Зокрема, Бахрейн та Катар мають дуже обмежені військові можливості, їхній внесок до РСАДПЗ символічний. По-третє, нестача людських ресурсів вразила всі країни РСАДПЗ у справі підтримання їхніх збройних сил. [7, с.41]

У лютому 2001 року вступила в дію система ідентифікації і спостереження за літаками, що одержала назву «Пояс співробітництва». Її можливості дозволяють здійснювати моніторинг повітряного простору країн РСАДПЗ і прилеглих районів, а також краще координувати дії сил ППО. Система здатна забезпечувати одночасне відстеження кількох сотень літаків. Дотепер вона є найбільшим спільним оборонним проектом арабських монархій. У жовтні 2002 року країни члени РСАДПЗ прийняли рішення про створення ще одного органа з координації діяльності в оборонній сфері - Вищого військового комітету з забезпечення колективної безпеки і підвищенню обороноздатності. [4]

Країни РСАДПЗ переслідували комплексну тривимірну оборонну стратегію:

- впевненість у своїх силах;
- регіональне балансування;
- зростаюча залежність від західних держав.

Саудівське домінування прийняте як «Rax Saudica» призводить до страху перед нею і тому жодна з країн Затоки не поступилась будь-яким аспектом свого суверенітету через побоювання анексії. [6, с.321-322]

Саудівський міністр закордонних справ Сауд аль-Фейсал зробив заяву у грудні 2004 року, що новий формат регіональної безпеки має базуватися на наступних чотирьох наріжних каменях:

- 1) сильна, динамічна РСАДПЗ, у якій члени інтегровані економічно, політично та військовим чином;
- 2) включення Ємену;
- 3) стабільний і об'єднаний Ірак;
- 4) включення Ірану.[9, с.65]

Оборонний альянс є досить ефективним через саудівське домінування та налагодженість регіональних стосунків та зв'язків зі світовими державами.

Література

1. Егорин А. Регион вооружен и очень опасен // Азия и Африка сегодня. – 1997. - № 4 (447). - С. 13 – 17
2. Крайнев И.А. О некоторых аспектах политической деятельности Совета Сотрудничества арабских государств Персидского залива // Ближний Восток и современность. Сб. статей, вып 8. - М., 1999. – С.112 - 118

3. Степанова Н.В. Интеграционные процессы в арабском мире // Восток – Запад. - М.: РОССПЭН, 2002. - С. 283 - 342
4. Юрченко В.П. Военное сотрудничество аравийских монархий: намерения и реальность [Электронный ресурс]. - Электрон. дан. – М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 2002. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2002/22-12-02.htm>, вільний. – Назва з екрану. – Мова рос.
5. Ayubi Nazih N. Over-stating the Arab State: Politics and Society in the Middle East. – London, New York: I.B.Tauris & Company, 1995. - 514 p.
6. Gawdat Bahgat. Regional peace and stability in the Gulf // Security Dialogue. – 1995. – № 26. – P.317 – 330
7. Mainuddin Rolin G., Aicher Joseph R., Jr. and Jeffrey M. Elliott. From Alliance to Collective Security: Rethinking the Gulf Cooperation Council // Middle East Policy. – 1996. – Vol.4. - №3. – P.39-49
8. Naaz Farah. Security in the Persian Gulf // Strategic Analysis: A Monthly Journal of the Institute for Defence Studies and Analyses. - 2001. - Vol. 24. - № 12. – P.2256 - 2272
9. Russell James A. Saudi Arabia in the 21st Century: A New Security Dilemma // Middle East Policy. – 2005. – Vol.12. - № 3. – P.64-78
10. Scarfi Renato. Le organizzazioni regionali del mondo arabo – islamico // Informazioni della Difesa. – 2005. - № 3. – P.24 – 33.

Новиков М.Н.*

ПРОБЛЕМЫ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ. БОЛОНСКИЙ ПРОЦЕСС КАК ВЕКТОР МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В начале XXI века стало очевидным то, что человечество развивается как по пути расширения взаимосвязи и взаимозависимости различных стран и народов, так и по пути обособления и дезинтеграции. Последнее направление развития кажется нам пагубным и бесперспективным. В докладе попытаемся показать положительные стороны межкультурной коммуникации на постсоветском пространстве, на примере сферы высшего образования, в противовес тенденциям самоизоляции и смены культурной парадигмы.

Можно проследить рост культурных обменов, прямых контактов между государственными институтами, социальными группами, общественными движениями и отдельными индивидами различных стран постсоветского пространства. Научное и студенческое сообщество наших государств стремится не растерять налаженные в XX веке контакты. Хорошим примером такого стремления являются международные конференции и форумы, участие в которых принимают, в том числе, и ученые, разделенные в 1991 году государственной границей.

Поставим вопрос: «Смогла ли за 15 лет, прошедших с подписания Беловежского соглашения сформироваться или возродиться национальная культура 15 республик?». Говорят, что смогла. Думают, что, в первую очередь, на уровне принятия политических решений особенно ярко проявились противоречия, перерастающее порой в военные конфликты.

Следующий вопрос: «Как преодолеть назревшее взаимонепонимание?». Называвшие себя в течение 70 лет «братскими», бывшие союзные республики совсем недавно шантажировали друг друга («газовая война» России), поддерживали сепаратистские настроения на сопредельных территориях (Грузия в Чечне, а Россия в Абхазии и Приднестровье), делили земли, на которых можно и нужно жить дружно (Азербайджан и Армения в Нагорном Карабахе).

Из всех перечисленных конфликтов, часть которых уходит в прошлое, а другие – еще тлеют и грозят разгореться с новой силой, выход видится один: межкультурная коммуникация.

Что подразумевается в данном случае под коммуникацией? При всей многозначности этого понятия для нас сейчас важно его культурно-политическое значение. Коммуникация имеет положительные коннотации, когда она взаимна и дружелюбна. Войну, в принципе, тоже можно рассматривать как один из видов межкультурной коммуникации, но она не носит, в нашем понимании, положительных характеристик и поэтому в данной работе рассмотрена не будет.

В пику войне начнем рассмотрение политико-культурных аспектов межкультурной коммуникации с единственного принципа, который может не допустить конфликта и остановить начавшееся противостояние – признание суверенитета. Суверенитет может быть

---

* аспирант кафедры історії та теорії культури Російського державного гуманітарного університету

культурным, территориальным, экономическим. Любой вид суверенитета, в случае его официального признания, должен быть неприкосновенен и уважаем.

Межкультурный диалог как аспект коммуникации может стать медиатором, передатчиком интересов во взаимоотношениях людей, различающихся своей ментальностью, ценностными установками. Думается, следует различать понятия коммуникация и диалог как общее и частное. Как уже говорилось выше (в примере войны): диалог – это всегда коммуникация, но коммуникация – это не всегда диалог.

Положительным итогом, целью межкультурной коммуникации видится межкультурный обмен. На этом уровне взаимоотношений не имеющая исчисления культурная ценность материализуется, выступает как цивилизационный продукт и, обнаружив в инокультурной среде равную себе величину, вступает с ней в отношения взаимообогащения. В этом случае можно считать, что межкультурная коммуникация выполнила свою задачу. Тогда расширяется взаимодействие культур и народов, которое, как это ни покажется странным, вновь ставит на повестку дня вопрос о культурных различиях и самобытности.

Не имеет смысла обмениваться одинаковыми ценностями. Очевидно, что, несмотря на процессы глобализации, и даже в противовес ей, культурное разнообразие современного человечества увеличивается. Народы, составляющие это многообразие как современного мира, так, в частности, и постсоветского пространства стараются найти все больше средств, чтобы сохранять и развивать свою целостность и культурный облик. Такая тенденция к сохранению культурной самобытности подтверждает общую закономерность, состоящую в том, что человечество, становясь все более взаимосвязанным и единым, не утрачивает в то же время своего культурного разнообразия. В контексте этих тенденций общественного развития становится чрезвычайно важным определить культурные особенности народов, чтобы им понять друг друга и добиться взаимного признания.

Процесс взаимодействия культур, порой ведущий к их унификации, вызывает у некоторых актеров мировой политики стремление к культурному самоутверждению и желанию сохранить собственные культурные ценности. Целый ряд государств и культур демонстрирует свое категорическое неприятие происходящих культурных изменений. Процессу открытия культурных границ они противопоставляют непроницаемость своих собственных и гипертрофированное чувство гордости своей национальной самобытности. Различные общества реагируют на влияние извне по-разному.

Диапазон сопротивления процессу слияния культур достаточно широк: от пассивного неприятия ценностей других культур до активного противодействия их распространению и утверждению.

Сфера образования как среда, в которой проявляют себя эталонные образцы культурных ценностей, наиболее подвержена межкультурной коммуникации. Существование «национальных школ» в любой науке предполагает собой передачу знаний и обмен информацией с целью верификации собственных сведений и их увеличению. По сути, образование можно представить себе через серию актов межкультурной коммуникации. Научные школы или образовательные учреждения - закрытые от внешнего влияния – неизбежно подвергаются стагнации и упадку.

Образование как процесс передачи накопленного знания, умения произвести новый исследовательский опыт, навыка синтеза и сегрегации информации – необходимо непрерывно пополнять и систематизировать. Процесс коммуникации, например, в научном мире приводит к этому результату. Чтобы дискуссия (как одна из форм коммуникации в образовательной среде) не превращалась в монолог, а, напротив, всегда носила в себе

черты межкультурного диалога, образование необходимо построить на принципах междисциплинарности и межкультурности.

Один из самых образованных и поликультурных регионов мира – Европа – первым осознал необходимость перемены собственной системы образования. Был выбран путь «сотрудничества без границ» и взаимного признания стандартов знания. В 1998 году на конференции европейских министров образования в Болонье (Италия) была подписана Декларация о гармонизации пространства высшего образования четырех европейских государств (Великобритании, Германии, Италии и Франции). В 1998 году был дан старт процессу унификации образовательных компонентов в Европе. Завершить процесса стандартизации высшего образования планируется к 2010 году. В 2003 году Декларацию подписала Россия – а в 2006 решение о присоединении к европейскому пространству высшего образования приняла Украина.

Болонский процесс сегодня, как правило, ассоциируется с реформой высшего образования стран-участниц договора. Часто между этими двумя явлениями ставят знак равенства. Принято считать, что именно Болонский процесс, порой вопреки национальным интересам, влияет на систему образования, выстраивая ее по англо-саксонскому принципу.

Следует заметить, что Болонский процесс и реформа высшего образования – абсолютно нерядоположные явления. Они существуют в принципиально разных измерениях. Первое – находится в плоскости механизмов международного (регионального) сотрудничества, а второе – в плоскости национальных стратегий социально-экономического развития страны. С этой точки зрения отчетливо раскрывается сущность Болонского процесса как механизма согласования, взаимопонимания и оптимизации отношений между странами и образовательными системами. Болонский процесс следует рассматривать как отлаженный механизм межкультурной коммуникации на европейском пространстве высшего образования.

Странам-участницам Болонского процесса необходимо чутко реагировать на запросы академической общественности, рынка труда и студенчества различных государств-участников Соглашения. Вызывает симпатию «мягкий путь» вступления государства в процесс гармонизации пространства высшего образования. Видится неприемлемым мгновенное изменение параметров обучения студентов.

Модернизация системы высшего образования, четко согласованная с потребностями как местного, так и глобального рынка труда, совершенствование качества образования и методики его оценки – такими видятся основные цели Болонского процесса. Открытые границы и академическая мобильность сделают межкультурную коммуникацию в студенческой среде безусловной. Внутреннее обогащение местных систем образования зарубежным опытом позволит избежать ошибки, незаметные на уровне отдельного вуза.

Вступая в межкультурную коммуникацию на образовательном пространстве, не стоит отказываться от собственных наработок в этой сфере. Следует предлагать европейскому сообществу собственное видение путей развития Высшей школы, альтернативные варианты взаимодействия. Обмен опытом, в том числе и собственно образовательным, является одной из целей процессов европейской интеграции.

Устойчивость системы высшего образования можно определить на уровне самодостаточности и целостности каждого отдельного звена. В высшем образовании, на наш взгляд, можно выделить три основных «заказчика», три заинтересованных субъекта, интересы которых и определяют сущностные характеристики Высшей школы: Студент – Университет – Государство.

Создание единого исследовательского, образовательного и культурного пространства Европы преследовало не только научно-образовательные, но и культурные, политические и экономические цели. Усиление образовательного потенциала региона на фоне уп-

рочения взаимного понимания и уважения народов. В числе политических целей назывались следующие: установление политического, дипломатического и экономического диалога на принципах взаимопонимания и уважения. Основной экономической целью Болонского процесса в Европе считалось повышение конкурентоспособности европейской экономики. Схожие проблемы можно наблюдать сегодня на постсоветском пространстве. Следовательно, методы решения назревших задач могут быть схожими.

Единство европейского пространства высшего образования обеспечено, прежде всего, использованием сходных периодов обучения (3(4)+2+3) и названий для них («бакалаврат» - «магистратура» - «докторантура»).

Болонская декларация гласит: «Принятие системы легко читаемых и сравнимых степеней, ... в основном базируется на двух основных циклах, начальном и последующем. Доступ ко второму циклу должен обуславливаться успешным завершением первого цикла, длящегося не менее трех лет». Степень «бакалавра», в таком случае, обеспечивает достаточную для европейского рынка труда квалификацию работника. Было признано необходимым разделить высшее образование на два уровня, чтобы дать возможность различным категориям студентов, по их желанию, получать высшее образование различного качества, с разными сроками обучения. Работодателю, принимающему выпускника вуза на работу не только в Европе, но и по всему миру, должно быть ясно какой уровень образования получил тот или иной претендент на рабочее место.

В коммюнике берлинской конференции министров образования в 2003 году, на которой решение о присоединении к Болонской декларации приняла Россия, было установлено, что путь научного сотрудника к докторскому званию может лежать только через магистратуру.

«Осознавая необходимость укреплять связи в «Европе знаний» между европейским образовательным пространством высшего образования и европейскими исследователями, а также, подчеркивая важность научных исследований в качестве неотъемлемой части высшего образования по всей Европе, министры считают необходимым расширить рамки двух основных циклов высшего образования (бакалаврата и магистратуры), включив докторский уровень в качестве третьего цикла Болонского процесса».

Таким образом, в рамках Болонской системы высшего образования создана альтернатива личностного пути развития. В 19-20 лет, получив степень бакалавра, студент способен сделать выбор траектории собственного становления. Вакансии в сфере услуг или в области наемного труда, как правило, не требуют от претендента на должность того уровня самостоятельности мышления и действия, который получает выпускник уровня «специалист». На практике, получая сегодня диплом специалиста, выпускник не всегда освоил и уровень бакалаврата.

Бакалавр, недооценивший свою внутреннюю тягу к новым знаниям, процессу исследовательской работы, в рамках Болонской системы, всегда имеет право вернуться в сферу высшего образования, на уровень магистратуры и реализовать себя как научного работника. «Образование в течение всей жизни» - это также одна из основных целей процесса гармонизации европейского пространства высшего образования.

Единственно верным путем развития высшего образования на постсоветском пространстве видится становление на образовательном пространстве учебно-исследовательского, а на завершающем этапе обучения – научного института магистратуры. Ключевой задачей реформы высшего образования является создание адекватной рыночной экономике системы подготовки профессионалов, которые будут способствовать выходу наших стран на новые рубежи знания. В условиях жесткой конкуренции за право обладания технологиями, как технического, так и гуманитарного свойства, необходимо на равных участвовать в «интеллектуальном соревновании». Сегодня подобная форма коммуникации еще

не стала войной – скорее это здоровая конкуренция экономик в рамках единой Болонской системы образования.

Понятие «магистратура» как образовательный институт и академическая единица – фактически единственное новшество формы обучения студентов, принимаемое нашими странами в результате вступления в Болонский процесс. Самое интересное таится в «кредитно-модульной» системе аттестации студентов. Но этому аспекту Болонской реформы высшего образования стоит посвятить отдельный доклад. Поэтому сейчас остановимся на форме, а не на содержании высшего образования в рамках Болонского процесса.

Временная формула «4+2+3» - не так уж чужда советской высшей школе. Если не выделять магистратуру в качестве отдельного образовательного компонента, то мы получим систему высшего образования «5+4» - по сути получается, что по году от магистратуры отходит бакалаврату и докторантуре.

Отдельное же внимание магистерскому уровню обучения позволяет сосредоточить силы студента и научного руководителя на написание магистерской диссертации как работы, заметно более высокого уровня, чем дипломное сочинение.

Основные цели подготовки магистров: развитие знаний и научного мышления у студентов –магистрантов, освоение и закрепление ими навыков ведения научной и педагогической работы; подготовка научно-исследовательских и научно-педагогических кадров для вузов и иных областей профессиональной деятельности. Возможно и дальнейшее обучение магистра в аспирантуре.

Государственные требования к уровню подготовки магистров обеспечивают большую возможность индивидуализации обучения, предоставляя вузам право определять около 80% двухлетней программы специализированной подготовки.

В этом случае существует опасность прикладной профессионализации магистерского обучения взамен, как думается, междисциплинарности и свободы гуманитарного поиска. Перед магистратурой, таким образом, встает двуединая задача: подготовка высококвалифицированных специалистов профессиональной направленности и формирование корпуса научно-исследовательских и научно-педагогических кадров.

Необходимо выделить основные задачи реализации магистерской программы:

- непрерывность и преемственность подготовки студентов-магистрантов к самостоятельной научной и педагогической деятельности;
- повышение результативности научно-исследовательских работ студентов-магистрантов, прохождение ими педагогической практики и участия в сопутствующих образовательных и научных мероприятиях;
- поддержка научно-творческой самостоятельности студентов-магистрантов, вовлечение их в систематическую работу научно-творческих коллективов;
- обеспечение освоения студентами-магистрантами теории и практики научной и педагогической деятельности на основе информации о реальной ситуации в изучаемых областях;

Также необходимо создание условий для формирования и развития студентов-магистрантов:

- личных творческих качеств и объективной самооценки,
- способностей к самостоятельным теоретическим и практическим суждениям и выводам;
- профессионально значимых качеств научных и педагогических работников;
- быстрой адаптации к изменяющимся условиям приложения своего труда;
- опыта практического приложения приобретенных знаний и умений при работе в научном коллективе и студенческой аудитории;

- устойчивой потребности участия в полезной для общества и государства деятельности;

Дальнейшее становление молодого магистранта предполагает возможность его обучения в аспирантуре и подготовки им кандидатской диссертации. Поэтому магистратура должна строиться так, чтобы аспирантура как образовательный институт приобрела дополнительную стабильность.

Параллельное вступления в Болонский процесс нескольких государств постсоветского пространства поставит перед ними схожие проблемы реформирования национальных систем образования. По сути же системы высшего образования бывших республик СССР – это осколки единой советской, 5-тилетней, системы подготовки специалиста и факультативного, по сути, этапа соискательства научного звания или аспирантуры. Частичное реформирование системы, по принципу государственных границ, может еще сильнее обособить и дезинтегрировать постсоветское пространство. Стоит ли продолжать пагубную политику разделения народов?

Может быть, пришла пора налаживать прерванные культурные и экономические связи? Думается, стоит начать процесс интеграции со сферы высшего образования.

Сахно С.М.*

МІСЦЕ ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОГО РЕГІОНУ У РЕАЛІЗАЦІЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Стратегічне значення регіону, передусім, полягає в його комунікаційно-ресурсній функції.

У загальному європейському баченні Чорноморсько-Каспійський регіон сприймається як периферійна зона з переважним функціональним визначенням як транзитний.

Ф. Тассінарі, професор Копенгагенського університету і відомий європейець - один з тих, хто вважає, що з регіоном Чорного та Каспійського морів пов'язане майбутнє об'єднаної Європи, розкриває причини того, чому цей регіон є цікавим для ЄС [10]

Сьогодні інтерес Євросоюзу до регіону пов'язаний з його планами щодо будівництва нових трубопроводів з країн Центральної Азії в обхід Росії. У 2007 р. Єврокомісія разом з німецьким головуванням і з його ініціативи, почала підготовку документа під назвою «Спільні зусилля на Чорному морі». Послання Комісії ЄС до Європейської ради та Європейського парламенту «Синергія Чорного моря - нова ініціатива співробітництва» датується 11 квітня 2007 р. і містить політичні й економічні кроки, які доцільно застосувати в регіоні з урахуванням його внутрішніх особливостей і значення для ЄС. [6]

Синергія Чорного моря сфокусована на тих питаннях і галузях співробітництва, які відбивають спільні пріоритети, і де присутність і підтримка ЄС вже є значною. Головними сферами для Чорноморської синергії визначені:

- демократія, повага прав людини й управління (good governance)
- управління пересування і посилення безпеки (такі успішні приклади, як Місія ЄС з прикордонної допомоги для Молдови та України, демонструють необхідність використання цього досвіду для врегулювання);
- «заморожені конфлікти»;
- енергія і безпека енергопостачання (за допомогою діалогу в рамках Бакинської ініціативи, ЄПС плюс, Діалогу енергопостачання ЄС-Росія та ін.);
- транспорт (Стратегія TRASECA триватиме до 2015 р. слугуватиме важливою основою для регіонального розвитку транспорту);
- довкілля (за допомогою Морської стратегії ЄС) та ін.[7]

У ЄС не приховують своїх енергетичних інтересів у даному регіоні, а також свого наміру відіграти активнішу роль у врегулюванні «заморожених конфліктів», які є в регіоні, з огляду на перспективи проходження через нього нових трубопроводів з країн Центральної Азії в обхід Росії). [10]

Європейський Союз послідовно вживає термінові заходи з метою мінімізації статусу Росії як монопольного постачальника енергоносіїв до Європи. У січні 2007 р. Єврокомісія ухвалила декілька документів: «Енергетична політика для Європи», «Дорожня карта відновлюваної енергетики», «Відновлювані види енергії в ХХІ сторіччі: побудова стабільнішого майбутнього» та ряд інших. Ці документи містять положення про те, що Євросоюз має виступати єдиним фронтом на переговорах з постачальниками енергоресурсів.

* аспірант кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Матвієнко В.М.

Одним з останніх проєктів ЄС з диверсифікації енергоносіїв є проєкт Nabucco, розроблений австрійським енергетичним концерном OMV. Цей проєкт передбачає транзит газу з Ірану та Азербайджану через Туреччину і Балкани до Західної Європи. Він є додатковим маршрутом постачання газу з Туреччини (компанією Botas) до Австрії (OMV GAS) через Болгарію (Bulgargas), Румунію (Transgas) та Угорщину (MOL). Планується, що газ постачатиметься з Каспійського регіону (наприклад, через BTE/SCP) та з Близького Сходу (включаючи Іран та Ірак). Введення газопроводу в експлуатацію заплановано між 2011 та 2014 роками, але цих термінів навряд чи вдасться дотриматися. З точки зору європейців, в цілому Nabucco є корисним проєктом, оскільки газ постачатиметься з декількох різних країн, а не тільки з Росії, як у випадку Nord Stream. Проєкт Nabucco став серйозним конкурентом Blue Stream й демонструє, що залежність Туреччини від Росії та російської енергетики не повинна сприйматися як ознака виключного стратегічного партнерства. [4]

ЄС також виявляє зростаючий інтерес до реалізації проєкту «Одеса — Броди — Плоцьк — Гданськ», який на сьогодні є найбільш оптимальним маршрутом для поставок каспійської нафти до Європи.

Привертає увагу та обставина, що останнім часом Польща виступає доволі потужним генератором ідей щодо створення загальноєвропейської системи енергетичної безпеки. [2] Так, у середині січня 2006 р. Варшава виступила з ініціативою формування колективної енергетичної безпеки Європи, свого роду «енергетичного НАТО» на основі «Європейського договору з енергетичної безпеки» (EEST). Згідно з польською концепцією, у разі загрози енергетичній безпеці однієї або декількох країн-учасниць EEST, решта держав, що підписали договір, буде зобов'язана надавати їм усіляку підтримку.

За останнє десятиліття європейські і взагалі західні потреби в енергоносіях зросли. Стратегія ЄС повинна чітко показати, що монополізація доступу до каспійських вуглеводнів неприйнятна (на цьому принципі також можна сформувавши базис загальної політики ЄС і США), і що ЄС має законні інтереси в одержанні прямого доступу до джерел енергоносіїв. [9]

Правильна стратегія диверсифікованості повинна зв'язати ЄС із транзитними країнами і країнами-виробниками в Чорноморсько-Каспійському регіоні. Енергетичний Документ ЄС може з'ясувати, нарешті, що енергетичні інтереси Заходу в цьому регіоні спрямовані на прямий доступ до енергоносіїв, а не через територію Росії, і що країни, традиційно транзитні для російських енергоносіїв - в основному Україна і Молдова - не втрачали контроль над своїми трубопровідними системами, віддаючи його «Газпрому». В даний час перша мета ще навіть не декларується, а друга знаходиться під сумнівом, оскільки Росія виявляє амбіції отримати контроль над цими транзитними системами.

Література

1. Гриневецкий С.Р. Черноморский узел. /С.Р. Гриневецкий, С.С. Жильцов, Зонн И.С. – М.: Международные отношения, 2007. – 200 с.
2. Гринько С. Роль енергетичного питання в сучасній геополітиці / С.В. Гринько// Нові тенденції у сфері енергетичної безпеки: Збір-ка статей на основі матеріалів міжнар. наук.-практ. конференції, Киш, 2003. - К: Логос, 2004. – С.156-160
3. Сокоп В. Какова роль Черноморского региона в энергетической стратегии Европейского Союза?/ В. Сокоп// Інформаційний портал Діалог. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/crossroad_full.php?m_id=6912
4. Alkhazashvili M. Interest Growing in GUEU Pipeline/Georgian Messenger. – Режим доступу: : http://www.messenger.com.ge/issues/1331_april_5_2007/eco_1331_3.htm

5. Bengtsson R. Towards a Stable Peace in the Baltic Sea Region? / R. Bengtsson// *Cooperation and Conflict*. - 2000. - Volume 35. - Number 4. - P. 355-388.
6. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. *Black Sea Synergy - a New Regional Cooperation*. Brussels, 11.04.2007. Com (2007) 160 (final) . – Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160
7. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. *Black Sea Synergy - a New Regional Cooperation*. Brussels, 11.04.2007. Com (2007) 160 (final) . – Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_en.pdf
8. EU – Russia energy partnership/ Інформаційний портал. – Режим доступу: [http:// europa. Eu.int/scalplus/leg/en/lvb/127055.htm](http://europa.eu.int/scalplus/leg/en/lvb/127055.htm)
9. Goncharenko. A. Caspin-Black Sea Challenges and the regional security structures./ A. Goncharenko/KGI University. – Режим доступу: [http:// www.kgi.edu.ua/cisss-ua/files/art/Report.%20Dem.%20Contr-%20Rom.,%20Bucharest-2004.doc](http://www.kgi.edu.ua/cisss-ua/files/art/Report.%20Dem.%20Contr-%20Rom.,%20Bucharest-2004.doc)
10. Tassinari Fabrizio. *A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative* // Centre for European Policy Studies. CEPS Policy Brief. - 2006. - No. 105. - June. – Режим доступу: http://shop.ceps.be/downfree.php?item_id=:1334

Фатуллаєва А.М.*

ДОСВІД КРАЇН НАФТА ЩОДО ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На сучасному етапі свого розвитку людство відчуває глобальну кризу у всіх сферах своєї діяльності - екологічній, соціальній, демографічній і економічній. Особливо гостро заявили про себе екологічні проблеми, пов'язані з раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу і забрудненням навколишнього середовища. Сьогодні актуальною проблемою, яка вимагає негайного вирішення, стала практика фінансування екологічних програм та природоохоронних заходів. Аналізуючи досвід країн НАФТА щодо фінансування природоохоронної діяльності, варто відзначити, що Канадське законодавство дозволяє використовувати прискорену амортизацію очисного устаткування, аналогічні акти діють і в деяких провінціях, наприклад в Онтаріо. Істотні знижки на оподаткування (від 37,5% до 52,5%) передбачені для вкладень в природоохоронні наукові дослідження і розробки. У цілому в Канаді спостерігається великий інтерес до економічного регулювання, і перспективи його розвитку пов'язані із застосуванням трьох основних видів податкових інструментів: екологічних платежів, податкових пільг і їх комбінацій. Серед інноваційних методів можна виділити заходи, засновані на переважних закупівлях урядом екологічно чистої продукції.

Країна бере активну участь у вирішенні екологічних проблем на двосторонній і багатогранній основі. У першу чергу йдеться про співпрацю зі США; за новою Північноамериканською угодою про вільну торгівлю (НАФТА) – із США і Мексикою. У НАФТА на перший план виходить проблема узгодження екологічних вимог для безперешкодної торгівлі між трьома країнами – завдання вельми складне для Канади, враховуючи більш жорсткі екологічні вимоги, що висуваються тут до виробництва багатьох товарів, а також до конкретних матеріалів, що використовуються в цьому виробництві. Більш високі вимоги означають більш високі витрати, а отже, і меншу конкурентоспроможність. На відміну від більшості розвинутих країн, Канада прийняла обов'язкову процедуру екологічної експертизи проектів, які розглядає на предмет фінансування. Таким чином, вона володіє механізмом екологічної експертизи не тільки національних, але і міжнародних проектів, які фінансуються канадським урядом. Відомства Канади, що забезпечують допомогу країнам, що розвиваються, приділяють багато уваги екологічним проблемам. Характерно, що головне завдання канадської допомоги, визначеної законодавством, полягає саме в підтримці ініціатив, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку суспільства.

Що ж до США, то тут найважливішими тенденціями для майбутнього розвитку є економічні реформи, запропоновані урядом, і програми запобігання забруднення середовища. Захист навколишнього середовища є надійним розміщенням капіталу. Згідно з даними Бюро оцінки технологій Конгресу США, тільки лише знезараження місць надрічних токсичних відходів у країні може коштувати в цілому 500 млрд. дол. Американські компанії витрачають щорічно більше 80 млрд. дол. на дотримання правил з охорони довкілля, що складає 1,5–1,7% валового національного продукту країни. Інвестори доходять до розуміння необхідності трансформації засобів оцінки капіталовкладень з урахуванням еко-

* аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: ас. Іжнін І.І.

логічних наслідків реалізації проектів. Рішення, базовані тільки на врахуванні величини фінансової віддачі та її складових без урахування витрат на захист навколишнього середовища, врешті-решт виявляються невдалими.

Проте, існують помітні відмінності між компаніями, що працюють в природоохоронних областях господарства (таких, як утилізація небезпечних відходів), і компаніями, продукція яких чинить відчутний вплив на оточуюче середовище. Знаючи це, «зелені» громадські фонди базують свої рішення про інвестиції на тому, яку соціальну і екологічну політику проводить та або інша фірма. Корпорації доходять також висновку, що фінансова підтримка соціально відповідальних організацій має великий сенс з ділової точки зору, та інвестують істотну частку прибутку в різні природоохоронні заходи. Основний інструмент – платежі за забруднення до екологічних фондів, які здійснюються за двома ставками. За однією ставкою оплачують за викиди в межах встановленого нормативу, а за іншою – підвищеною, підприємство сплачує за перевищення нормативних викидів.

Халаджи В.В.*

ПОСИЛЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В РАМКАХ НОВОЇ ІНІЦІАТИВИ ЄВРОСОЮЗУ «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО»

В новій зовнішньополітичній ініціативі Європейської Комісії «Східне партнерство», що охоплює шість країн регіону (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова, Україна), запропонована низка принципів, відповідно до яких має реалізовуватися співробітництво між країнами регіону та Євросоюзом. Основний акцент європейських посадовців робиться на тому, що згадана ініціатива покликана не стільки бути декларативним та політичним механізмом взаємодії, проте має на меті стати реальним інструментом співпраці між Об'єднаною Європою-27 та її найближчим оточенням, адже **визначає перспективні напрямки секторальної співпраці**, серед якої важливе місце посідає й енергетична складова. Особливістю «Східного Партнерства» є той факт, що співпраця пропонується як на двосторонній, так і на багатосторонній основі.

Важливим компонентом згаданої ініціативи стає гнучкий підхід до розвитку двосторонньої співпраці з кожною державою-партнером, що дає підстави вважати цей документ перспективним інструментом взаємодії. Зокрема, у Повідомленні ЄК щодо Східного Партнерства (3 грудня 2008 р., Брюссель) визнається, що «держави-партнери не мають ідентичних політичних цілей стосовно своїх відносин з ЄС, але усі вони мають спільне бажання поглибити ці відносини». Таким чином, ЄС поставлений в такі умови, коли змушений адекватно реагувати і, у разі готовності країни-партнера, пропонувати більш інтенсивний рівень відносин і прогресивну інтенсифікацію зв'язків у ключових сферах.

Варто відзначити, що саме двосторонній компонент «Східного Партнерства» представляє для України найбільший інтерес та т.зв. «додану вартість». Особливо важливими виявляються такі аспекти двосторонньої співпраці, як підготовка нових документів на заміну чинних планів дій, «які міститимуть відповідні проміжні етапи й орієнтири та підтримуватимуть національні плани реформ», перспективи часткового відкриття ринку робочої сили ЄС, програми регіонального розвитку, співробітництва у сфері освіти, культури, налагодження міжлюдських контактів тощо. Практичну зацікавленість для України також представляє можливе розширення допомоги ЄС в рамках діючих інструментів допомоги (ENPI). В цьому аспекті, вкрай важливим є створення спеціальної програми допомоги (Всеохоплюючої програми з інституційної розбудови) для зміцнення адміністративної спроможності країн-партнерів в усіх сферах співробітництва, одним із ключових завдань якої є надання підтримки у підготовці та імплементації зобов'язань, що випливають із поглиблених та всеохоплюючих угод ЗВТ, а також започаткування структурованого процесу наближення законодавства України до законодавства ЄС.

В той же час, специфікою ініціативи Східне Партнерство стало введення багатостороннього формату, як основи взаємодії з державами-партнерами в якості групи, що сприятиме налагодженню взаємних зв'язків. Такий рівень співпраці, відповідно до намірів ЄК, сприятиме формуванню спільних позицій та дій між країнами-партнерами у сферах взаємного інтересу шляхом колективного обміну інформацією та досвідом щодо кроків держав-партнерів у напрямку реформ і перетворень.

* здобувач кафедри дипломатичної служби та міжнародних організацій Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

На практиці планується проведення кожних два роки самітів ЄС-країни СП, щовесни - зустрічей на рівні міністрів закордонних справ у форматі «27+5(6)» з метою здійснення загальної політичної координації. Передбачається також встановлення **чотирьох тематичних платформ** (ТП), що визначатимуть головні цілі та програму роботи на рівні високих посадових осіб, відповідно до головних сфер співробітництва:

- ТП№1 Демократія, належне управління та стабільність;
- ТП№2 Економічна інтеграція та зближення;
- ТП№3 Енергетична безпека;
- ТП№4 Міжлюдські контакти (people-to-people contacts)

Аналізуючи обрані напрямки співпраці можна стверджувати, що виділення окремої платформи щодо енергетичної співпраці свідчить про нагальну потребу як ЄС, так і країн-партнерів посилювати таку чутливу сферу співпраці. Отже, згідно з установчим документом, робота в рамках згаданої платформи покликана сприяти розвитку регіональних ринків електроенергії, енергоефективності та відновлюваних джерел енергії, розбудові Південного енергетичного коридору, співпраці із запобігання лихам і техногенним аваріям тощо.

Події початку 2008 року, зокрема так званий «газовий конфлікт Україна – ЄС – РФ», стали своєрідним уроком для держав-членів та керівництва Євросоюзу щодо необхідності спільних скоординованих дій та спільних зусиль разом з партнерами по СП для зміцнення енергетичної безпеки на європейському континенті.

Таким чином, у багатосторонньому вимірі СП має намір підтримувати т.зв. Бакинський процес щодо створення регіонального правового режиму видобутку та транзиту енергоносіїв. У цьому контексті Європейська Комісія має намір просувати нові нестандартні підходи зміцнення безпеки транзиту за допомогою схем спільного управління чи власності нафто/газопроводів компаніями країн-споживачів, транзитерів та виробників енергоносіїв. Планується сприяти інтеграції енергетичних мереж країн-партнерів та ЄС та регіональній гармонізації енергетичного законодавства, реабілітації енергетичної інфраструктури.

Природно, що в Повідомленні щодо СП робиться наголос на «необхідності зміцнювати енергетичну безпеку ЄС та його партнерів згідно з принципами «Енергетичної Хартії» - документа, що ЄС вважає базовим для започаткування співпраці у цій сфері, а його виконання обов'язковим. Адже в розділ Угоди про Асоціацію Україна – ЄС включений окремий розділ «Енергетична взаємозалежність», що встановлює правила торгівлі, інвестицій в енергетичний сектор, що підвищували б прозорість транзиту енергоносіїв, а також необхідність укладення меморандуму про співпрацю в енергетичній сфері.

У випадку Вірменії, акцентується на необхідності закриття Медзаморської АЕС задля безпеки в регіоні. Окрема увага приділяється Азербайджану, як єдиній країні-експортеру енергоносіїв в рамках СП. Наголошується на необхідності прискорення процесу приєднання України та Молдови до енергетичного співтовариства, а також проведення консультацій з іншими партнерами СП щодо набуття ними статусу спостерігача, зокрема їхнього залучення до програми Intelligent Energy Europe. Окрема увага приділяється європейською стороною підвищенню безпеки енергопостачання та транзиту вуглеводнів.

Щодо України, яка є основним транзитером енергії до ЄС на східному напрямку, у 2007 р. було завершено попередній аудит газотранспортної системи (ГТС) в рамках фінансованої Євросоюзом технічної допомоги, яка визначила потребу у вагомих інвестиціях, що оцінювалися на рівні €2,500 мільйонів протягом періоду 2007-13 рр. У відповідності до попередніх домовленостей, сторони також погодились організувати спільний моніторинг прогресу, досягнутого в рамках реабілітації нафтогазової транс-

портної системи України. У березні 2009 р. у Брюсселі була проведена міжнародна конференція з питань модернізації газотранспортної системи України.

За результатами численних досліджень європейських експертів було доведено комерційну привабливість продовження нафтопроводу Одеса-Броди до Плоцька в центральній Польщі. Сторони визнають необхідність подальшого просування цього важливого інфраструктурного проекту.

Перспективним для подальшої співпраці в рамках «Східного Партнерства» є той факт, що ще наприкінці 2007 р. до складу Україно-Польського СП «САРМАТІЯ» увійшли компанії Азербайджану, Грузії та Литви. Сторонами було досягнуто принципової домовленості щодо завершення будівництва н\п Одеса – Броди – Полоцьк – Гданськ до станції Адамова Застава (Польща) для запуску його в проектному режимі вже найближчим часом.

Щодо такого актуального для ЄС питання, як диверсифікація маршрутів та джерел постачання природного газу, необхідно зазначити, що ЄК висловила підтримку розбудові нового газопроводу «Білий потік», маршрут якого пролягатиме з Каспійського регіону через Грузію та Чорне море до України. 28 січня 2008 р. під час зустрічі з Комісаром ЄК з питань енергетики А.Пібалгсом Прем'єр-міністр України Ю.В.Тимошенко запропонувала ЄС розглянути проект г\п «Білий потік» з маршрутом першої черги з Азербайджану (родовище Шах-деніз) через Грузію до України.

Серед перспективних напрямків розвитку секторального напрямку співпраці в рамках «Східного партнерства» є питання збереження енергоефективності. Головними проблемами для всіх країн-партнерів у цьому зв'язку стали: необхідність скорочення споживання імпортованих вуглеводнів, рішуче впровадження заходів енергозбереження та відновлювальних джерел енергії. З цією метою європейською стороною готуються пропозиції до «дорожньої карти» (road map) з питань енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії у тісному поєднанні з реалізацією заходів щодо боротьби із змінами клімату. Зокрема, вона складається з таких розділів:

- вдосконалення нормативної та правової бази в галузі енергоефективності, альтернативних та відновлюваних джерел енергії та приведення відповідного законодавства країн-партнерів у відповідність до чинного *acquis* ЄС;
- пріоритетні напрямки співробітництва щодо сприяння енергоефективності та впровадження енергоефективних технологій;
- пріоритети щодо сприяння комерційному виробництву та використанню відновлюваних та альтернативних джерел енергії;
- співпраця з міжнародними фінансовими інституціями та іншими донорами в галузі енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії.

Необхідно відзначити, що у ході перших засідань тематичних платформ щодо співпраці на енергетичному рівні стороною ЄС було наголошено, що «тематичні платформи не є політичними зібраннями», а більшою мірою робочими групами, які покликані виробляти конкретні заходи для виконання конкретних цілей СП, що їх визначили керівники держав в ході Саміту СП в Празі 7 травня 2009 р.

У той же час, важливим та ефективним для України буде якщо багатосторонній формат співробітництва не буде впливати на розвиток двосторонніх відносин держав-партнерів з ЄС, які і надалі керуватимуться принципом диференціації. Отже, першочергову роль для нашої держави має відігравати двостороння взаємодія України та ЄС із врахуванням тих широких можливостей, що містяться у «Східному Партнерстві». Для нас надзвичайний інтерес представляють запропоновані напрями тематичного (секторального) співробітництва та конкретні ініціативи, які пропонуються в рамках як багатосторонньої, так і співпраці між Україною та Євросоюзом.

Результати перших засідань тематичних платформ та розпочата робота по реалізації ініціативи свідчать про ключову роль, що відводиться нашій державі в цій ініціативі. Ми маємо у прагматичний спосіб використовувати елементи «Східного партнерства» настільки, наскільки це сприятиме досягненню цілей інтеграції України до ЄС і за умови, що нова ініціатива ЄС не підмінятиме перспективу набуття Україною членства в ЄС або розширення ЄС в цілому. Варто зазначити, що очікування щодо реалізації «Східного партнерства» мають бути реалістичними, адже цілком зрозуміло, що згадана ініціатива не може передбачити швидкого вирішення всіх питань. Його інструменти призначені для підтримки партнерів у здійсненні внутрішньополітичних перетворень, що може принести користь у довготерміновій перспективі та поступово створити умови для подальшої інтеграції до європейських структур.

Література

1. Emerson Michael, Gergana Noutcheva, Nicu Popescu *European Neighbourhood Policy Two Years on: Time indeed for an 'ENP plus'* // Associate Research Fellows at CEPS, No. 126 March 2007, Brussels, 323p.
2. Polish-Swedish Proposal: «Eastern Partnership», 23 May 2008// *European Neighbourhood Watch*, issue 39, 8p.
3. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council *Eastern Partnership SEC*, Brussels, 3 December 2008 COM(2008) 823/4
4. Commission staff working document Brussels, 3 December 2008 SEC (2008) 2974/3
5. Константинов В.Ю. Регіоналізація на схід від ЄС: системні чинники та динаміка // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. - 2005. – Вип. 55, ч.1
6. Мехью А. Україна та Європейський Союз: фінансування прискорення інтеграції, Університет Сасекс, Велика Британія, листопад 2008 року, 215 С.
7. Спільна заява щодо угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Париж, 9 вересня 2008р. (підписана Президентом України В.А.Ющенко та Президентом Франції Н.Саркозі)
8. Перепилиця Г.М. Нові інструменти «Східного партнерства» і можливості для країн-учасниць.

Черінько І.П.*

ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЩОДО РОЗШИРЕННЯ ЄС НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Уряд Великої Британії послідовно виступає за розширення Європейського Союзу. Подібно до їхніх попередників - консерваторів - лейбористи виходять з того, що розширення ЄС відповідає національним інтересам країни. Згідно до Британської позиції розширення ЄС зміцнює стабільність у Європі в цілому[1].

Крім того, не допускаючи ідеї федералізації Європейського Союзу, Велика Британія вважає для себе вигідним його розширення й через те, що включення нових членів до складу ЄС децентралізуватиме цю організацію. Виходячи з того, що боротьба з такими проблемами, як тероризм, забруднення навколишнього середовища, торгівля наркотиками та людьми, нелегальна міграція, неможливі без розширення Європейського Союзу, лейбористський уряд Сполученого Королівства активно просуває ідеї щодо розширення ЄС. Беручи до уваги, що у разі незадоволення своїх європейських аспірацій держави-претенденти можуть відійти до іншої сфери впливу, така політика видається зваженою, враховуючи також, що будучи особливим партнером Сполучених Штатів Америки, яким украй не вигідним є поява глобального конкурента на посаді світової наддержави, якою може стати європейська федерація, політика лейбористського уряду Великої Британії цілком відповідає національним інтересам держави та її стратегічному курсові.

Опісля розширення Європейського Союзу – 2007р., яке охопило Болгарію та Румунію, на черзі стали держави Балканського півострова та Туреччина. Ще у жовтні 2006р. британськими урядовцями було висловлено позицію, що без Туреччини та Балканських країн Європейський Союз буде неповноцінний, не тільки через їхні історичні зв'язки з Європою, а й через те, що необхідно включити до свого складу тих, хто поділяє європейські цінності й принципи європейської демократії. Входження Туреччини до ЄС є шансом довести, що мусульманський світ є партнером західної цивілізації, і замість зіткнення цивілізацій вони підуть шляхом плідного співробітництва. Крім того, понад 70 млн. населення Туреччини значно догодять європейському спільному ринкові. З кожним новим розширенням Європейського Союзу з'являються дедалі нові правила, що підлаштовують критерії членства у ЄС до вимог часу, і нам необхідно допомагати Хорватії та Туреччині досягти відповідності цим вимогам. Святкуючи п'ятдесятиріччя Європейського Союзу треба замислитися, яким він має бути через сто років. А він має бути ще більш сильним і процвітаючим, і неодмінно налічувати Туреччину, Хорватію й інші держави Балкан у своєму складі – наголосив Дж.Хун, міністр у справах Європи Великої Британії [2].

Балканський півострів посідав чільне місце у зовнішній політиці Великої Британії вже доволі давно. В контексті сучасності Велика Британія приділяє великої уваги балканським державам, розглядаючи їх першочерговими претендентами на входження до Європейського Союзу. Крім того, на Балканському півострові стикаються інтереси кількох значущих британських та американських компаній, у першу чергу Консорціум нафтоп-

* аспірант кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Матвієнко В.М.

роводу АМВО, що має своїх заступників у верхах американського істеблїшменту, та британської Brown & Root Ltdi[3].

Згідно до позиції Великої Британії, поширення європейської спільноти на Балкани не дозволить повернутися трагічним подіям 90-х років[4]. Натомість у своїх європейських сподіваннях щодо розширення Велика Британія, на жаль, здебільшого може спиратися на підтримку лиш країн так званої «Нової Європи», тобто тих, що приєдналися до ЄС в результаті розширень 2004 та 2007 рр. Так, у 2008 р. президенти держав Центральної та Східної Європи одностайно висловилися за прийняття до Європейського Союзу та НАТО усіх балканських держав та України[6]. Проте, країни Західної Європи, чия вага у процесі прийняття рішень в ЄС є надзвичайно великою, оптимізму Великої Британії не розділяють, посилаючись на обмеженість сучасних можливостей ЄС щодо розширення та на елементарне неприйняття своїм населенням ідей постійного прийняття до лав Європейського Союзу країн зі слабкою економікою та низьким ВВП на душу населення. Однак, розглядаючи політику лейбористського уряду Великої Британії щодо розширення Європейського Союзу слід відзначити однозначний позитив, який полягає у тому, що попри шалений скептицизм багатьох членів ЄС Велика Британія продовжує цілеспрямовано наполягати на необхідності подальшого збільшення членів Європейського Союзу, не відступаючи зі своїх позицій.

Література

1. Деловая Великобритания // <http://www.britain.polpred.ru/1999/11.htm> [13.03.2009]
2. Hoop, Geoff. Opening Rome 50. Lecture by Minister for Europe. Rome, 2004.
3. Валуев А. В. Европейское направление внешней политики Великобритании при «новых лейбористах». Автореферат на соискание ученой степени кандидата исторических наук. СПб, 2007. 23с. С. 20.
4. Заместители глав МИД РФ и Великобритании обсудили проблемы урегулирования на Балканах//МОСКВА, 24 мая 2004г.- РИА «Новости».
5. Enlargement // <http://www.fco.gov.uk/en/fco-in-action/institutions/britain-in-the-european-union/eu-policies/enlargement/> [17.02.2009]
6. Мулвей Стефан Восточный бросок ЕС // <http://lenta.ru/articles/2003/11/28/eu/> [22.03.2009]

Купрейчук В.*

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЯПОНІЇ В РАМКАХ АТЕС

АТЕС (азійсько-тихоокеанське економічне співробітництво) було засноване за ініціати-ви прем'єр-міністра Австралії Б. Хоука в 1989 році Японія стала країною-учасником да-ного інтеграційного об'єднання в 1991 році. АТЕС являє собою регіональний форум, в рамках діяльності котрого спершу вирішувалися лише питання суто економічного харак-теру (питання зовнішнього інвестування, розподіл та міграція робочої сили в рамках країн об'єднання, раціональний розподіл ресурсів та ін.). [7] Однак, з 1994 року починається практичне втілення політичної складової в діяльність форуму. Японія, враховуючи її ста-тус як країни з надзвичайно вагомим економічним потенціалом, не могла стояти осторонь інтеграційних процесів в АТР, а її членство в АТЕС давало їй змогу реалізувати свої зов-нішньополітичні амбіції, тим більше з урахуванням того, що АТЕС – це єдине інтегра-ційне об'єднання до складу котрого входить Японія. Ідея втілення зовнішньополітичних устремлінь шляхом економічного впливу є для Японії надзвичайно пріоритетною. [8] Дана обставина відбилась в працях багатьох сучасних японських вчених. Наприклад, професор університету Кобе Йокібе Макото в монографії «Історія політики та дипломатії Японії» стверджує, що Азія є надзвичайно важливою для Японії, передусім в економічному плані. Звідси, на думку вченого, необхідно розвивати зовнішню політику та дипломатію Японії виходячи з економічних та торгових інтересів. Йокібе Макото робить висновок, що Япо-нія – це «торгова країна міжнародного масштабу», котра повинна будувати свою зовнішню політику на економічній основі. Мілітаристське минуле Японії зіпсувало її відносини з ба-гатьма країнами регіону, передусім з Китаєм та сучасною Південною Кореєю. Входження двох вищезазначених країн до складу АТЕС дала можливість Японії покращити відно-сини з ними, наприклад, по відношенню до Південної Кореї Японія виступила в ролі по-стачальника виробничих технологій, котрих потребувала південнокорейська економіка. Китаю Японія надає економічну допомогу, а також виступає в якості роботодавця для гро-мадян Китаю. [4] Відносини зі США традиційно були та залишаються для Японії одним з найголовніших пріоритетів, адже саме з боку США Японія отримує гарантії стосовно власної державної безпеки. АТЕС виступило в ролі зміцнюючого чинника в аспекті япон-сько-американських відносин. Для США Японія є стратегічним партнером в АТР, врахо-вуючи наявність в даному регіоні таких центрів сили як Росія та Китай. США розмістили власні військові бази на території Японських островів. Через призму економічної діяль-ності в АТЕС Японія виконувала надзвичайно важливу геополітичну функцію – не до-пускала поширення російського зовнішньоекономічного та, відповідно, і зовнішньополітичного впливу в АТР. [3]

Втім, після вступу Росії в АТЕС в 1997 році Японія починає поступове зближення з даною країною через призму діяльності АТЕС. Перешкодою на шляху розбудови росій-сько-японських відносин є досі не вирішене питання Курильських островів. На самміті АТЕС в Лімі 23 листопада 2008 року прем'єр-міністр Японії Таро Асо піднімав дане пи-тання під час діалогу з президентом Росії Дмитрієм Медведевим.

* студент 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського націо-нального університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Скороход Ю.С.

Інтеграційні концепції Японії в рамках АТЕС ґрунтуються на принципі відкритого регіоналізму, що має запобігти потенційній ескалації конфліктів в АТЕС шляхом відкритої економіки і тісних економічних зв'язків, що є політичною ціллю, котра досягається за допомогою політичного компоненту. Подібні концепції були вперше озвучені під час саміту АТЕС в Богорі в 1994 році, однак розвиватися почали після вересневих подій 2001 року. [5] 19 вересня 2001 року під час саміту АТЕС в Шанхаї було визначено, що розвиток вільної торгівлі буде означати удар по світовому тероризму. Японії знову надавалась пріоритетна роль в розвитку вільної торгівлі в АТР через втілення в життя функцій АТЕС. На саміті АТЕС в м. Бангкок в жовтні 2003 року Японія активно підтримала всі тези стосовно боротьби з міжнародним тероризмом, котрі містилися в Спільній заяві. [6] Як зазначалося в документі «тероризм являється прямим викликом баченню АТЕС як спільноти вільних, відкритих та процвітаючих економік».

Іншим важливим аспектом зовнішньополітичної діяльності Японії в АТЕС є поширення її впливу на країни АСЕАН (більшість з них входить також до складу АТЕС). Зростаючий економічний потенціал країн Південно-Східної Азії становив інтерес для Японії як політично надійне джерело отримання деяких видів сировини, як можливість використання відносно дешевої робочої сили та енергії для створення неконкурентоспроможних у самій Японії виробництв. Підвищена увага ділових і політичних кіл Японії до південно-східноазіатського регіону зумовлена його стратегічною, а також політичною значущістю з огляду на активізацію зовнішньополітичної діяльності Японії. [1] На форумі АСЕАН + 3, котрий відбувся в 1997 року в Куала-Лумпурі Японія відіграла центральну роль, виступивши в якісно новому образі, зробивши заявку на регіональне лідерство. Таким чином, можна спостерігати певний «японський зовнішньополітичний феномен», котрий полягає в трансформації зовнішньополітичних підходів і їх виході за рамки АТЕС з поширенням на АСЕАН. [5] Існує сильна конкуренція з Китаєм в сфері впливу на країни АСЕАН. [6] Ще одним стимулом для Японії в аспекті її зовнішньополітичних устремлінь в АТЕС є винятково добровільний характер членства в даному інтеграційному об'єднанні. [2]

Як висновок, можна зазначити, що наразі Японія намагається формувати зовнішньополітичну діяльність в АТЕС щодо США, Китаю, Південної Кореї та Росії, спираючись на економічні важелі впливу. По відношенню до США Японія чинить зовнішньополітичні ініціативи з огляду на стратегічне партнерство двох зазначених країн. По відношенню до Китаю та Південної Кореї Японія провадить політику примирення. Стосовно японсько-російських відносин в рамках АТЕС, то перепоною їхньому розвитку залишається проблема Курильських островів.

Література

1. Манжолла В. А. Білоусов М. М. Гайдуков Л. Ф. та ін. Міжнародні відносини та світова політика (1945 – 1979 – ті роки) – К. : Либідь, 2003, С. 323.
2. Арешидзе Л. Г. Международные отношения в Восточной Азии. Угрозы и надежды. – М. : Международные отношения, 2007. – 296 с. С. 238.
3. Крупянко М. И. Арешидзе Л. Япония в Восточной Азии. Эволюция внешней политики после «холодной войны». Восток «Orient» 2001. № 1 С. 90 – 91.
4. Михеев В. В. Китай и Япония на фоне глобальных тенденций. МЭ и МО № 4, С. 58 – 59.
5. Романова Е. Япония и Америка: новые задачи старого союза. Азия и Африка сегодня. № 9 2007. С. 16.
6. Саплин – Силановицкий Ю. КНР – Япония. Кто будет лидером в Восточной Азии ? Азия и Африка сегодня. № 2. 2007. С. 27.

7. Севастьянов С. В. Регионализм в Восточной Азии Россия. МЭ и МО, 2008, № 12, С. 102.
8. Чугров С. В. Япония и восточноазиатское сообщество. Взгляд со стороны. МЭ и МО, 2007, № 2. С. 60.

Сокур С.*

ВПЛИВ НЕДЕРЖАВНИХ АКТОРІВ НА ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЄС НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩІ

Сьогодні під терміном лобізм розуміють дії, що ставлять собі за мету захист інтересів деяких соціальних груп стосовно структур влади, а точніше – можливість впливу на процес прийняття рішення в інститутах влади, головним чином центральних.[1] Це в першу чергу переконання, надання інформації, а також заохочення до деяких рішень, дій та розробок. Характерною ознакою такого роду діяльності є специфіка цільової групи: до неї входять головним чином особи, відповідальні за прийняття рішень на різних рівнях. Однак, не кожна форма впливу визначається як лобізм, а лише ті дії, які здійснюються відповідно до права й загальноприйнятих морально-етичних норм.

У більшості сучасних демократій прийнято вважати, що лобізм, що розуміється таким чином, є важливим і необхідним елементом формування економічної й соціальної політики. У Європейському Союзі, так само як і в окремих державах-членах ЄС, розвиток лобізму детерміновано цілою низкою факторів політичного характеру. Одним з найважливіших факторів, що стимулюють розвиток лобізму, є процес поглиблення європейської інтеграції, який передбачає, зокрема, передачу державами-членами ЄС частини свого суверенітету органам Євросоюзу. Цей процес змусив перенести лобіювання з вітчизняного рівня на рівень європейський. Переломним моментом щодо цього вважається прийняття програм Спільного ринку в 1987 році і її реалізації в 1992 році, що ознаменувалось вільним переміщенням товарів, осіб, послуг і капіталу в рамках існуючих у той час Європейських Співтовариств. У зв'язку з цим виникла необхідність погодити і однаково оформити багато законодавчих актів стандартів якості, які використовували євроструктури. Це викликало бурхливу активність лобістських організацій, які бажали брати участь у виробленні норм єдиного європейського законодавства. Проведення єдиної погодженої політики в усіх нових сферах економічного, соціального й політичного життя сприяло інтенсивному розвитку лобізму також на рівні Співтовариств. Почавши з єдиної аграрної політики, потім поширивши її на сферу торгівлі, транспорту, промисловості й т.п., органи Євросоюзу поступово переймали компетенції відповідних органів держав-членів ЄС в цих сферах.

На початку 90-х рр. тісне співробітництво й єдина політика охопила нові сфери, у тому числі соціальні питання, телефонний зв'язок, засоби масової інформації. Виникнення загальної регіональної політики, утворення Комітету регіонів привело до масового напливу у Брюссель представників регіональних структур.

Ще в 80-і рр. число представництв у Брюсселі не перевищувало 800; у даний момент, за оцінками Єврокомісії, тут діє 10 тисяч лобістів, що представляють інтереси більше 3 тисяч організацій і інших суб'єктів лобіювання. Близько 30% європейських груп лобіювання становлять представники професійних конфедерацій, головним чином зі сфери бізнесу, 18% - це міжнародні підприємства й корпорації, 11% - організації, які представляють

* студент 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Сапсай А.П.

суспільні інтереси, зокрема, інтереси споживачів, соціальних меншин, захисників навколишньої середовища, 11% - регіональні й міжнародні організації, інші - це професійні лобісти, вітчизняні суспільства й асоціації, промотивні групи. [3]

Протягом багатьох років спостерігається тенденція до об'єднання національних організацій у рамках конфедеративних структур, що дозволяє знижувати видатки на їхнє утримування та полегшує співробітництво з органами ЄС. Це стосується насамперед Єврокомісії, що у своїх контактах із групами інтересів надає перевагу великим європейським конфедераціям, за якими закріпилася назва єврогрупи. Це в першу чергу пов'язане з тим, що Єврокомісія, метою якої є стимулювання інтеграційних процесів, займається, як правило, питаннями загальноєвропейського рівня, а не проблемами окремих держав.

Таким чином, створення європейських конфедерацій і репрезентування інтересів всіх європейських фермерів, виробників, споживачів або екологів, а не аналогічних груп окремих держав, помітно збільшує їхні шанси на вплив.

Власні представництва в Брюсселі мають всі члени: держави-члени ЄС, більшість європейських регіональних організацій, а також багато країн, що не входять до складу Євросоюзу, у тому числі й країни-кандидати.

Польська місія при ЄС являє собою групу з 20 осіб для вирішення принципових питань. Одним з основних статутних завдань місії є ведення лобістської діяльності з метою прискорення процесу прийняття Польщі в ЄС. Однак діяльність місії носить скоріше характер дипломатичний, чим чисто лобістський, тому її характеристику тут можна опустити. Деякі польські організації здійснюють лобіювання на основі участі в єврогрупах. Так, об'єднання профспілок «Солідарність» є членом ETUC, Конфедерація польських підприємців уже протягом багатьох років входить до складу UNICE (хоча єдиним постійним представником від Центральної й Східної Європи в офісі UNICE є представник Чехії).

Польські аграрні організації, що поєднують, зокрема, Солідарність, Федерацію союзів виробників сільгосппродукції, Федерацію союзів роботодавців аграрного сектора, профспілку Національний центр молодих фермерів, Аграрні торговельні палати, Національну раду кооперації, також мали свої представництва в ЄС.

Успішними варто визнати його дії в справі організації в Кракові улітку 2000 р. Європейського конгресу аграріїв. Однак після припинення фінансової допомоги, що надходила з PHARE, представництво через два роки припинило своє існування. Головним чином, через значні видатки не вдалося домогтися членства в одній з найвпливовіших організацій, якою є СОРА. [4]

Іншим прикладом польського лобі є представництво, що захищає інтереси польських регіонів. У результаті угоди між Люблінським і Подляським воєводами було покладено початок співробітництву, результатом якого з'явилося відкриття в 1999 році власного представництва в Брюсселі. Незважаючи на скромні бюджети, представники воєводств ухвалили рішення щодо фінансування Eastern Poland Euro Office, сподіваючись на те, що прямий моніторинг процесу виділення фінансової допомоги з допоміжних фондів ЄС збільшить шанси на їхнє одержання.

Як правило, польські лобістські організації з'являються в Брюсселі у виняткових випадках і лише тоді, коли їхнім інтересам загрожують несприятливі для них рішення органів ЄС, як це було, наприклад, після рішення Єврокомісії про застосування антидемпінгових заходів. Залишається бажати кращого не тільки в діях по лобіюванню польських інтересів на європейському рівні, яким не вистачає систематичності, але побоювання викликає також недостатньо усвідомлена необхідність захисту інтересів Польщі перед обличчям конкуренції з прекрасно організованими й дуже ефективними європейськими об'єднаннями.

Здійснення лобістської діяльності зв'язано також з досить значними видатками, однак, якщо розглядати лобіювання з точки зору довгострокової перспективи, то можна розраховувати й на чималий прибуток. Прикладом того, наскільки серйозним міг би виявитися фінансовий прибуток, може слугувати ситуація, у якій через відсутність польського аграрного лобі в Брюсселі в 1997 році польські молокозаводи, що поставляють продукцію на загальний європейський ринок, втратили більше 250 тис. євро. [5]

На тлі досягнень інших країн-кандидатів на вступ до ЄС, наприклад, Чехії, що має чотири представництва, Угорщини - із брюссельським бюро, що обслуговує колектив з більш ніж 10 осіб (фінансованим з державної скарбниці), Словенії з її п'ятьма представництвами, два постійних представництва Польщі виглядають досить скромно. Більше того, незважаючи на спільність позиції названих держав щодо інтеграції з ЄС і необхідність налагодження співробітництва між організаціями, що представляють інтереси різних соціальних груп, взаємодія представництв у Брюсселі оцінюється як вкрай слабка. Обмін інформацією між представництвами проводиться на незадовільному рівні, контакти носять скоріше спорадичний характер, а бажання співробітничати залишається лише декларацією.

Темпи розвитку лобізму в Європейському Союзі, що посилюються особливо в останні роки, навряд чи знизяться в найближчому десятилітті. Це пов'язано, у першу чергу, з процесом поглиблення європейської інтеграції, що означає, зокрема, передачу органам ЄС повноважень національних органів в усе більшому числі сфер економічної, соціального й політичного життя. Лобістські організації також зацікавлені в участі в процесі прийняття рішень, у виробленні норм єдиного європейського права, і тому їхні стратегії передбачають ведення активної діяльності на рівні ЄС.

Література

1. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. – К.:Знання України, 2004. – Т.1. С.738
2. Хамахер Марія, - Лоббист шагает впереди // «Литературная газета» №35 (6187) за 03.09.2008
3. O. Gray, The Structure of Interest Group Representation in the European Union //Lobbying, Pluralism and European Integration, PIE—EIP, Brussels 1998
4. K. Jasięcki, M. Moleda-Zdziech, U. Kurczewska, Lobbying. Sztuka skutecznego wywierania wpływu, Kraków: Oficyna Ekonomiczna 2000
5. Lobbying w Unii Europejskiej// «Polski Przegląd Dyplomatyczny», t. 2, nr 1 (5), 2002.

Бомбандьорова Т.*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Європейський Союз є однією з головних організацій, яка на сучасному етапі займається проблемами та перспективами енергетичної політики країн Європи .

1. Європейський Союз є лідером в світовій відновлюваній енергетиці і має намір бути на чолі створення і впровадження сучасних інноваційних енергетичних технологій. У випадку Польщі це дозволяє імплементацію найкращих рішень у вітчизняній енергетиці.

2. Амбіційні цілі союзної енергетичної політики будуть вирішальними для значущого обмежування Європейським Союзом парникового ефекту. Такий виклик є безсумнівно екологічно та стратегічно обґрунтованим. У випадку менш економічно розвинутих країн Союзу (до таких належить Польща) це може однак становити серйозний бар'єр в їх економічному зростанні.

3. Енергетична політика розвитку відновлюваних джерел енергії створює можливості формування нових робочих місць і активізації економічної, є серйозним творцем інноваційності особливо в локальному і регіональному масштабі.

4. Європейська політика розвитку відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) зменшує залежність Євросоюзу, а, отже, і Польщі від імпорту нафти і газу.

5. Аплікація цілей і зобов'язань енергетичної політики зменшить значущу емісію забруднень, що сприятиме поліпшенню стану природного середовища і обмежує витрати на екологію.

Сприятиме цьому, однак, необхідність ліквідації багатьох технологій, що у разі структури польської промисловості має істотне значення .

6. Сприйняття енергетичної політики в аспекті зростання іноваційності повинно бути використано для ширшої співпраці в енергетиці з зовнішніми партнерами, зокрема з Україною.

Погляди ЄС на Центральну Азію і Каспій

На сьогоднішній день головні канали транспортування енергоносіїв із Центральної Азії і Східного Каспію до Європи проходять через Росію і Україну. Росія, використовуючи сприятливі історичні умови, фактично встановила монополію на реекспорт центральноазіатських енергоресурсів.

Європейський Союз, на противагу Росії, пропонує центральноазійським країнам розвивати інші шляхи. Він прагне замкнути проекти Транс-Каспійський, Баку-Тбілісі-Ерзурум і Набукко в єдиний коридор поставки газу з цього регіону до Транс-Європейської енергетичної мережі. Вищий представник ЄС із зовнішньої політики і політики безпеки Хав'єр Солана 1 лютого повідомив: «ЄС повинен бути більш серйозним у стратегії диверсифікації. Це стосується трубопроводу Nabucco, розвитку енергетичного партнерства з Туреччиною, Кавказом і Центральною Азією, включаючи можливість будівництва Транс-Каспійського трубопроводу» (детальніше див.: Speech by Javier Solana, «The External Energy Policy of the European Union», IFRI, Brussels, 1 February 2008). Однак, газопроводи Транс-Каспійський і Набукко все ще залишаються проектами, а російські трубопроводи

* студентка 3 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Ковтун О.Ю.

є реаліями сьогодення, які дозволяють центральноазіатським виробникам вже в даний час заробляти на своїх енергоресурсах.

Європейський Союз вважає, що Туреччина має стати новим посередником у транзиті центральноазіатських енергоносіїв, і розглядає цей шлях як додатковий до російського транзиту, зважаючи на великі розвідані запаси туркменського газу. Розвідані запаси газу в Туркменістані оцінюються в 2,9 трлн. куб. м, а потенційні в 21-23 трлн. куб. м. Гернот Ерлер висловив неординарну ідею, що турецький шлях поставки енергоносіїв з Центральної Азії і Каспійського регіону є вигідним для Росії, оскільки примусить її більше інвестувати у видобуток енергоносіїв і в розвиток власної інфраструктури.

У цій ситуації реалізація транспортного коридору через Туреччину є обхідним шляхом для України і шкодить нашим інтересам. Але на співробітництво з Росією розраховувати не можна, оскільки вона для транспортування газу із Центральної Азії розробляє проект South Stream.

Європейсько-російська взаємозалежність

Енергетичні стосунки з Росією є, як зазначено вище, однією з перешкод європейської енергетичної політики. Історично залежні від російських енергоносіїв країни Східної Європи боляче реагують на нові проекти транспортування нафти і газу до Європи. Так, країни Балтії і Польща активно виступають проти газопроводу Nord Stream і пропонують прокласти його по суходолу, а не по дну Балтійського моря. В той же час, головний партнер Росії в цьому проекті Німеччина заявляє, що він є не німецьким а загальноєвропейським. Заступник федерального міністра закордонних справ Німеччини Гернот Ерлер, виступаючи на енергетичній конференції IFRI відзначив: «Це європейський, а не німецький проект, оскільки багато країн-членів ЄС отримують від нього вигоду; вже сьогодні французька, голландська, британська, датська і німецька компанії замовили великі об'єми газу, який буде поставлено через газопровід Nord Stream» (детальніше див.: European Energy Relations with Russia and Central Asia, IFRI 01.02.2008, Brussels). І тут же Гернот Ерлер додає: «Ми б хотіли гарантувати, що майбутні, наприклад російсько-білоруські чи російсько-українські, диспути не мали б жодних негативних наслідків для споживачів у Європі. Отже, газопровід Nord Stream є дуже важливим вкладом в енергетичну безпеку Європи». Можна зробити два висновки: перше - проект Nord Stream є комерційно вигідним для ФРН; друге - Росії вдалося переконати європейських партнерів в «ненадійності транспортування енергоносіїв українською територією» і, як наслідок, в необхідності розробки альтернативних шляхів.

На думку європейських експертів, у відносинах між ЄС і Росією в сфері енергетики є дві концепції. Перша концепція базується на виключно економічних міркуваннях і полягає у рівномірній енергетичній взаємозалежності двох сторін. Тобто, ЄС залежить від імпорту енергоносіїв з Росії так само, як і Росія залежить від їх експорту до Європи. До того ж, Росія потребує європейських інвестицій і енергетичних технологій, щоб видобувати газ у північних регіонах і на великій глибині.

Друга концепція базується на геополітичних засадах: Росія має намір максимально використати свої резерви нафти і газу для отримання значних політичних дивідендів. Тобто вона використовує «енергетичну зброю» для досягнення геостратегічних цілей. Спеціальний представник ЄС по Центральній Азії П'єр Морель у доповіді на конференції IFRI вказав, що для Росії вигідними перспективами в європейському контексті є відсутність узгодженості, розкол, конкуренція, конфлікт ринків і стратегічних підходів країн-членів ЄС (детальніше див.: European Energy Supply from the East and Its Geopolitics, IFRI-2008). Росія також прагне примусити транзитні країни передати їй контроль над транспортними мережами і використовує тактику покарання зменшенням поставок енергоресурсів «за погану поведінку», що реалізується відносно Білорусі, України і Грузії.

Домінуючою для ЄС є перша концепція, для розвитку якої необхідно нейтралізувати другий концептуальний підхід. З цією метою європейські експерти пропонують залучити Росію до міжнародного діалогу з енергетичної безпеки та з контролю за зміною клімату, продовжувати європейські зусилля із диверсифікації імпорту енергоносіїв, спонукати Росію повністю приєднатися до Енергетичної Хартії і переглянути енергетичні угоди з нею на принципі взаємозалежності. ЄС висловлює готовність обговорювати з Росією нову угоду про партнерство і співробітництво, значною частиною якої має стати енергетичний сектор з визначенням чітких правил енергетичних відносин і реалізацією положень Енергетичної Хартії. Останнє є для України сприятливим, оскільки передбачає прозору схему поставок енергоносіїв, в тому числі й з Центральної Азії.

Майхрук Т.*

ЕНЕРГЕТИЧНА ХАРТІЯ ЯК ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ ЕНЕРГЕТИКИ: ПРОБЛЕМИ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Енергетичне питання завжди було «болючим місцем» для Європи, так і для всього світу в цілому. У Європі, в кінці минулого століття, існував єдиний документ, що регламентує міжнародну співпрацю у сфері енергетики (причому на рівні розділів держав). Договір іменувався «Енергетичною хартією» (розроблений підписаний був в 1994 році, доповнений в 1994-му). Договір до Енергетичної Хартії і Протокол до Енергетичної Хартії з питань Енергетичної Ефективності та Відповідним Екологічним Аспектам були підписані в грудні 1994 року і вступили в силу у квітні 1998 року. На сьогодні 51 держава Європи та Азії підписала цей Договір або приєдналися до нього.

Договір розроблено на основі Європейської Енергетичної Хартії 1991 року як декларацію політичних намірів щодо стимулювання співробітництва між Сходом і Заходом в галузі енергетики, Договір до Енергетичної Хартії є юридично зобов'язуючим багатостороннім документом, єдиним у своєму роді, конкретно присвяченим міжурядовому співробітництву в енергетичному секторі..

Енергетична хартія йде корінням в політичну ініціативу, що виникла на початку 1990-х років в Європі, в той час, коли кінець холодної війни надав безпрецедентну можливість подолати колишнє економічне розділення європейського континенту. В світі глобалізації, що росте, і взаємозалежності між експортерами і імпортерами енергії загальноновизнано, що багатобічні правила можуть забезпечити збалансованіші і ефективніші рамки для міжнародної співпраці, ніж ті, які передбачені лише в двосторонніх угодах або документах, що не мають законодавчої сили. Тому Договір до Енергетичної Хартії грає важливу роль в контексті зусиль зі створення правового поля для глобальної енергетичної безпеки, на основі відкритих, конкурентних ринків і принципів стійкого розвитку.

Основними цілями створення Енергетичної Хартії можна назвати прагнення підвищити надійність енергопостачання й у максимальному ступені забезпечити ефективність виробництва, перетворення, транспортування, розподілу та використання енергії з тим, щоб підвищувати рівень безпеки та зводити до мінімуму проблеми навколишнього середовища.

Співробітництво в галузі енергетики охоплює координацію енергетичної політики; взаємний доступ до технічної й економічної інформації, створення стабільних і відкритих правових рамок, що забезпечують умови для розробки енергетичних ресурсів; координацію, та в необхідних випадках, узгодження принципів і орієнтирів високого рівня в галузі техніки безпеки щодо енергетичної продукції та її транспортування, а також щодо енергетичних установок; обмін технологічною інформацією і «ноу-хау» в енергетичній та екологічній галузях, включаючи навчання; створення механізмів і умов, що дозволяють використовувати енергію максимально ощадливо й ефективно, включаючи, у необхідних випадках, регулюючі інструменти, основані на ринкових відносинах; заохочення сполу-

* студентка 3 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Сапсай А.П.

чення джерел енергії, спрямованого на зведення до мінімуму негативних екологічних наслідків рентабельним шляхом.

Енергетична хартія є тим єдиним базисом, який об'єднує виробників, транзитерів і споживачів.

Договір до Енергетичної хартії передбачив створення двох основних органів: Конференції з енергетичної хартії та Секретаріату енергетичної хартії. Конференція з енергетичної хартії (далі – Конференція) є міжурядовою організацією та основним органом всього процесу ЄЕХ і здійснює координацію відповідних заходів учасників ДЕХ задля реалізації принципів Європейської енергетичної хартії. Діяльність Конференції забезпечує Секретаріат на чолі з Генеральним секретарем. Крім того, Секретаріат слідує за виконанням зобов'язань учасниками Договору до Енергетичної хартії.

Учасники Договору до енергетичної хартії на регулярній основі надають Секретаріату (і, відповідно, Конференції) інформацію про своє законодавство у галузях, які регулюються Договором до енергетичної хартії. Інформація надається не лише про стан відповідних нормативно-правових актів, але й про їх приведення у відповідність до зобов'язань таких держав за Договором до енергетичної хартії. На підставі наданої інформації Секретаріат публікує огляди законодавства.

Зазначені вище органи становлять інституційну основу процесу Європейської енергетичної хартії щодо співробітництва держав у енергетичній сфері. Правову ж основу їх співробітництва становлять відповідні положення основних документів процесу ЄЕХ.

Таким чином, Договір до енергетичної хартії та інші документи процесу ЄЕХ створили не лише нормативну, але й інституційну базу для дослідження національного законодавства держав-учасниць, яке регулює відповідні аспекти діяльності в енергетичній сфері. Аналіз процесу Європейської енергетичної хартії показує, що цій діяльності присвячується не лише великий обсяг правового матеріалу, але й значна частина діяльності його інституцій. Основною метою діяльності щодо дослідження національного законодавства учасників ДЕХ є уніфікація енергетичного законодавства та приведення його там, де необхідно, у відповідність до міжнародних норм, але у будь-якому разі до єдиних стандартів. Цей спосіб (уніфікація національного законодавства) забезпечення одноманітного регулювання енергетичних відносин є виправданим з огляду на те, що основним принципом процесу Європейської енергетичної хартії є врегулювання більшості основних питань діяльності в енергетичній сфері на національному рівні з метою формування світового ринку енергоносіїв, який би діяв на основі єдиних норм та принципів.

Але Росія виступила з ініціативою змінити Енергетичну Хартію. Варто зазначити, що Російська Федерація підписала вищезгаданий документ, але парламент ще не ратифікував на початку лютого 2009 року президент Росії Дмитро Медведєв пропонував ЄС розробити нову угоду замість Енергетичної хартії, пояснивши: «Остання газова криза показала, що в цьому плані не все благополучно, ситуація дуже вразлива, й скільки б ми не говорили про те, що такого роду проблеми повинні вирішуватися на двосторонньому рівні або повинні вирішуватися тими країнами, які знаходяться в конфлікті, на жаль, від цього страждають інтереси третіх осіб».

Експерти стверджують, що Росія хоче переписати Енергетичну хартію під свої інтереси. Документ передбачає розширення списку енергоресурсів: не тільки нафта та газ, але і ядерне паливо, електроенергія та вугілля. Росія також пропонує розширити список країн і включити в нього провідних енергогравців, у тому числі США, Канаду, Китай, Індію та Норвегію. Але особливо важливим для Росії пунктом нового документу є правила вирішення конфліктних ситуацій і додаткова відповідальність країн-транзитерів. В угоді про транзит Росія пропонує детально прописати процедуру вирішення суперечок.

Решта ключових пунктів російського документа повторюють енергохартію: недискримінаційний доступ до ринків інших країн, транспарентність, захист інвестицій, технічна безпека, енергоефективність, науково-технічне співробітництво. Експерти сумніваються в перспективах ухвалення російського варіанта енергохартії. У Росії й у країн ЄС різні погляди, різне бачення даної проблеми: Євросоюз розглядає правове поле з погляду захисту інтересів споживачів, а Росія — з точки зору країн-експортерів енергоресурсів. І мені здається, що після січневого скандалу, ЄС не знайде консенсусу з Росією. Хоча можлива підтримка окремих країн.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Кориневич А.О.*

КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ

У 1970-х роках ще не існувало міжнародного енергетичного права. Існували лише національні правові регулювання електроенергетичної, вугільної та ядерної галузі. Нафтова сфера була єдиним винятком, оскільки вона повинна була відправлятися з далеких країн-виробників з місця видобування для продажу у країнах споживачах. Національні нафтові ринки дуже жорстко регулювались, включаючи наявність монопольних прав та контроль цін. Такі відносини не були предметом міжнародного права, взагалі міжнародно-правове регулювання міжнародних відносин в енергетичній галузі не існувало [1].

Ситуація змінилася за останні три десятиріччя. Перша національна галузь енергетичного права виникла з метою нагляду за приватними чи державними монополіями, які і стали першим елементом національного енергетичного права. А до появи розвинутої галузі нафтогазового права, що регулює, зокрема, адміністративні правила надання ліцензії на доступ до розвідки і розробки родовищ протягом 1970-х років призвело відкриття родовищ нафти і газу в голландських, норвезьких, англійських і датських прибережних зонах. Національне нафтогазове право спочатку прикувало до себе увагу відділу права енергетики та природних ресурсів Міжнародної Асоціації Адвокатів, що була заснована у 1970-х роках. Ліцензування доступу до розробки енергоресурсів було лише першим кроком до теоретичної концептуалізації нафтогазового права. З розвитком нафтогазової сфери засновувалося приватне та договірне право, яке було пристосованим до специфічних вимог високого ризику, капіталомістких і довгострокових інвестицій та капіталовкладень в нафтогазовій сфері.

Енергетичне право складається не тільки з принципів та практичного регулювання нафтової та газової індустрії. Нафто-, а згодом і газовидобування, можуть стати дійсно глобальною індустрією, але й інші галузі енергетики беруть з них приклад. Процес розвитку міжнародного та національного нафтогазового права продовжився у 1980-ті роки, і результатом цього розвитку стала поява енергетичного права. Лібералізація політики у енергетичній сфері, яка переважала у світі протягом останніх двадцяти років, призвела до приватизації енергетичного сектору, що сприяло розвитку економічного регулювання та контролю за діяльністю нових приватних суб'єктів у енергетичному секторі, монополій, які ще залишилися, а з часом з'явилися і почали нормально функціонувати конкурентні енергетичні ринки. До цієї лібералізації відносини у енергетичному секторі були в основному вертикальними, на основі планово-адміністративної моделі, державної власності, або, в деяких випадках, за участю приватних монополій, які, фактично, знаходилися під значним державним контролем. Нова ж структура відносин в енергетичній галузі є в основному горизонтальною, тобто вона передбачає укладання контрактів між різними суб'єктами.

---

* здобувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Задорожній О.В.

Стандартизація практики та договірних форм енергетичних відносин допомагає зменшити усі важливі операційні витрати у міжнародному енергетичному бізнесі. Для переговорів потрібно менше зусиль, ресурсів, але при цьому кожного разу інвестор повинен ознайомлюватися з усіма особливостями ведення бізнесу в тій чи іншій країні. Стандартизація форм міжнародного бізнесу та енергетичних угод є дуже важливим аспектом у глобалізації енергетичного бізнесу. Енергетичне *Lex mercatoria*, що складається з дуже докладних наборів договірної документації щодо конкретних видів енергетичних ділових операцій є як внеском, так і наслідком глобалізації енергетичного бізнесу.

У сучасних умовах навіть національний закон щодо регулювання енергетики певною мірою включає в себе інтернаціоналізований аспект. Це відбувається зважаючи на своєрідне копіювання нормотворчої діяльності, в результаті чого зближуються системи регулювання енергетики різних країн. Як правило, це зближення на практиці втілюється у копіюванні підходів, які вважаються добре працюючими, з економіки країни, яка теж вважається розвинутою, наприклад, з економіки Великобританії або США.

Набір досить схожих підходів до регулювання енергетичної галузі з точки зору юридично обов'язкових норм не може визначатися як «Енергетичне право», але це може бути енергетичне право з точки зору принципів і концепцій, що регулюють енергетичні відносини у всьому світі.

Енергетичні питання виходять за рамки національних кордонів. Доказом цього є екологічний транскордонний вплив, наприклад, кислотних дощів, нафтового забруднення від аварії танкерів, а також подібної до чорнобильської ядерної аварії. Існують питання, які є компетенцією регіональних організацій, наприклад, безпека поставок або стимулювання у питанні скорочення викидів парникових газів, а також заохочення використання поновлюваних джерел енергії [2].

Транскордонний вплив може призвести до міжнародних (транскордонних) дій, і якщо такий вплив не тільки впливає на сусідні країни, а на групи країн, то це може бути поштовхом до колективних дій з їх боку. Такий принцип має наступні риси — якщо вплив поширюється за національні межі, то він може викликати певні міжнародні дії з боку постраждалих країн. Такі дії можуть бути жорсткими, коли є небажані наслідки для усіх або багатьох країн. Важливо також те, що, якщо одна країна запровадить більш жорстке регулювання або оподаткування на певну діяльність в енергетичній сфері (наприклад, податок на викиди вуглецю), таке регулювання чи оподаткування стане тягарем для цієї галузі, що призведе до збільшення витрат та як наслідок може призвести до того, що продукти та послуги цієї галузі стануть на світовому ринку менш конкурентоспроможними [3].

Література

1. T. Walde. International Energy Law. An Introduction to Modern Concepts, Context, Policy and Players. Introduction: What is International Energy Law?/T. Walde. – P. 1129. - (Наукова стаття).
2. Directive 2003/30/EC of the European Parliament and of the Council of 8 May 2003 on the promotion of the use of biofuels or other renewable fuels for transport. - [Інтернет-джерело]. – Режим доступу: <<http://eur-lex.europa.eu/>>.
3. T. Walde. International Energy Law. An Introduction to Modern Concepts, Context, Policy and Players. Introduction: What is International Energy Law?/T. Walde. – P. 1137. – (Наукова стаття).

Мудрак Д.О.*

НАЛЕЖНІСТЬ ЗАСУДЖЕНОЇ ОСОБИ ДО ГРОМАДЯНСТВА ВИКОНАННЯ ВИРОКУ ЯК ІСТОТНА ВИМОГА ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ ВІДНОСИН ПЕРЕДАЧІ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ

Держави, які вступають у відносини передачі засуджених осіб погоджуються приймати своїх громадян, які були засуджені в іншій державі до позбавлення волі, для відбуття ними покарання на їх території. При встановленні відносин передачі критерій громадянства засудженої особи є одним з ключових. Аналіз міжнародних договорів про передачу засуджених показує, що використовуються дві системи визначення категорії осіб, які можуть бути передані.

Відповідно до першої системи в договорі чітко прописується, які особи можуть передаватися – лише громадяни або громадяни та особи, які постійно проживають на території держави виконання вироку, і які є громадянами інших держав або особами без громадянства. Треба зазначити, що держави не завжди поширюють передачу засуджених на осіб, які не мають їх громадянства, але постійно проживають на їх території і є громадянами третьої держави. Така система більш характерна для двосторонніх договорів про передачу засуджених. Наприклад, дія Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Фінляндською Республікою про взаємну передачу для відбуття покарання осіб, що засуджені до позбавлення волі, 1990 р. поширювалась також на осіб, які мали постійне місце проживання на території договірних держав, незалежно від їх громадянства, за винятком громадян держави винесення вироку [1, ст. 1]. Аналогічні положення мають договори про передачу засуджених між Російською Федерацією та Азербайджанською Республікою [2, п.1 ст.1], між Російською Федерацією та Королівством Іспанія [3, ст. 1].

Застосування другої системи характерне для багатосторонніх договорів. Вона полягає у тому, що в договорі вживається термін «громадянин держави виконання вироку», але кожна договірна держава може зробити заяву щодо тлумачення нею цього поняття. Таке положення міститься, зокрема у Конвенції про передачу засуджених 1983 р. [4, п. 4 ст. 3]. Наприклад, Німеччина заявила про те, що поширює термін «громадянин» на кожного, хто володіє німецьким громадянством чи знайшов притулок в якості біженця, переміщеної особи німецької національності, а також дружина чи нащадки однієї з таких осіб на території Германської імперії в кордонах, що існували на 31.12.1937 р. Данія заявила, що термін «громадянин» означає осіб, які мають громадянство Данії, або осіб, які постійно проживають на території Королівства Данії, у тому числі на території Фарерських островів та Гренландії. Фінляндія розуміє під цим терміном громадянина тієї держави, яка фактично здійснює покарання відповідної особи, або іноземного громадянина, який має постійне місце проживання на території тієї держави, яка фактично здійснює покарання відповідної особи. Таку ж заяву зробила Угорщина. Італія зробила таку заяву стосовно осіб без громадянства, а Литва лише стосовно своїх громадян. Ірландія розуміє під цим терміном громадян Ірландії, а також будь-яку особу, переведення якої до Ірландії розг-

* здобувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

лядається як доцільне з огляду на будь-які міцні зв'язки, які така особа має з Ірландією. Норвегія також поширила цей термін, крім іншого, і на осіб, що мають міцні зв'язки з відповідною територією. Латвія заявила, що термін «громадянин» в сенсі Конвенції поширюється на громадян Республіки Латвія та на тих негромадян, на яких поширюється Закон «Про статус громадян колишнього СРСР», і які не є громадянами Латвії, ані жодної іншої держави. Нідерланди поширили цей термін на усіх осіб, на яких поширюються положення Закону від 09.09.1976 р., який визначає статус жителів Молуккських островів, а також на іноземних громадян або осіб без громадянства, якщо єдине місце їх постійного проживання знаходиться на території Королівства, а також на тих осіб, які не втратили свого права на проживання у Королівстві внаслідок виконання покарання чи інших судових процедур [5].

Таким чином, договірна практика свідчить, що держави при визначенні категорії осіб, яких вони погоджуються приймати для відбування покарання на їх територіях, використовують три підходи: громадянство у вузькому сенсі (лише громадяни); громадяни та особи без громадянства, які постійно проживають на їх територіях; громадяни та особи, що мають міцні зв'язки з відповідною територією. Саме третій підхід найбільше відповідає сучасним тенденціям у сфері захисту прав людини та свідчить про ліберальну пенітенціарну політику держави, проте він є найменш поширеним.

Аналіз договірної практики держав також вказує на існування прогалин у регламентації відносин передачі засуджених. Однією з таких проблем є те, що в багатьох договорах, які поширюють свою дію також на осіб, що мають постійне місце проживання у договірних державах, не вказується, що положення, які стосуються таких осіб, не застосовуються, коли йдеться про громадян держави винесення вироку (ситуація, коли особа одночасно є громадянином держави, яка призначила вирок, але місце її постійного проживання знаходиться в державі виконання вироку). Також важливою проблемою є питання втрати особою зв'язку з державою свого громадянства.

Крім того, при дослідженні інституту передачі засуджених постає питання, чи існує необхідність (обов'язок) інформування (чи навіть узгодження) акта передачі особи з державою її громадянства у випадках, коли передача здійснюється на територію постійного проживання особи.

Також однією з можливих проблем є множинність запитів про передачу, коли, наприклад, держава громадянства і держава постійного місця проживання особи одночасно звертаються із запитом про передачу. Тоді виникає необхідність встановлення пріоритетності запитів.

Вказані проблемні питання не можливо вирішити лише на міжнародному рівні, а тому, великого значення набуває регламентація передачі засуджених на національному рівні. В багатьох державах з цією метою приймаються відповідні акти національного законодавства.

Література

1. Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Финляндской Республикой о правовой защите и правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам, 1990 г. [Електронний ресурс] /<http://portal.rada.gov.ua>
2. Договор между Российской Федерацией и Азербайджанской Республикой о передаче осужденных для отбывания наказания, 1994 г. [Електронний ресурс] /<http://www.mjnjust-pfo.ru/upload/files/1219904099.doc>
3. Договор между Российской Федерацией и Королевством Испания о передаче для отбывания наказания лиц, осужденных к лишению свободы, 1998 г. [Електронний ресурс] /<http://euroasia.cass.cn/2006Russia/Russia/Law/2000/084632GD.htm>

4. Конвенція про передачу засуджених, 1983р. Електронний ресурс/<http://portal.rada.gov.ua>
5. List of declarations, reservations and other communications made with respect to Convention on the Transfer of Sentenced Persons [Електронний ресурс] /<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=112&CM=2&DF=14/10/2009&CL=ENG&VL=1>

Нестеренко С.С.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВИЛА HABEAS CORPUS В ІНСТИТУТІ ЕКСТРАДИЦІЇ

Екстрадиція є ефективною формою надання взаємної допомоги держав у боротьбі зі злочинністю. У той же час, в інституті екстрадиції особливе місце займають норми, направлені на захист прав і свобод людини. Важливе значення для забезпечення процесуальних гарантій осіб, залучених до екстрадиційної процедури, має дотримання законності застосування примусових заходів, і зокрема, арешту.

Захист від свавільного позбавлення свободи передбачають різні міжнародні акти по правам людини (ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [1], ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (далі - Конвенція)[2]. Стаття 5 Конвенції у п. 1 передбачає шість категорій припустимого позбавлення свободи. Цей перелік є вичерпним і підлягає обмежувальному тлумаченню. У числі таких підстав – можливість законного арешту або затримання особи, щодо якої проводиться процедура екстрадиції.

Затриманій або заарештованій особі повинна бути надана можливість реалізувати передбачене п. 4 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права право на розгляд її справи в суді, щоб цей суд міг невідкладно винести постанову про законність її затримання і розпорядитися про її звільнення, якщо затримання є незаконним. У п. 4 ст. 5 Конвенції передбачається, що кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним. Це положення виступає у вигляді засобу правового захисту у відношенні права на свободу та особисту недоторканність, гарантованого п. 1 ст. 5 Конвенції.

Вказане положення виступає міжнародним аналогом права Habeas corpus. Так, А.У. Бредлі вказує, що «хоча це вираження й не вживається в тексті статті, пункт 4 статті 5 може бути названий одним з випадків застосування правила Habeas corpus, тому що в цьому пункті викладається як раз сутність англійського положення Habeas corpus - а саме, швидкий порядок судового розгляду, у ході якого високий суд повинен ухвалити, чи є затримання тієї або іншої особи законним чи ні, й у випадку, якщо воно таким не є, прийняти рішення про звільнення даної особи з-під варти» [3].

Хабеас корпус акт (Habeas Corpus Act), закон, прийнятий 26 травня 1679 англійським парламентом. Повна назва – «Акт про краще забезпечення свободи підданого й про попередження ув'язнень за морями». Відповідно до цього закону, судді були зобов'язані за скаргою особи, яка вважає свій арешт або арешт кого-небудь іншого незаконним, вимагати термінового представлення арештованого перед судом для перевірки законності арешту або для судового розгляду; направлення обвинувачуваного до в'язниці могло здійснюватися тільки при пред'явленні наказу із вказівкою причини арешту [4].

У XIX столітті англійський юрист А.В. Дайсі відзначив, що «застосування Habeas corpus виступило тим стрижнем, за допомогою якого «звід законів» охороняв особисту сво-

* аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Одеської національної юридичної академії
Науковий керівник: проф. Зелінська Н.А.

боду: «Заявити про право на свободу особи не представляє ніяких труднощів, і в цій заяві не міститься ніякого досягнення. Справжні труднощі полягають у тому, як домогтися виконання даної декларації» [3].

У судовій практиці з питань екстрадиції відомі випадки посилання на процедуру habeas corpus. Так, наприклад, Європейський Суд по правам людини у своєму рішенні по справі *Ismoilov and others v. Russia*, що стосувалася екстрадиції до Узбекистану 12 громадян Узбекистану та громадянина Киргизії, визнав незаконним рішення Російської Федерації про їх екстрадицію. Суд встановив, що протягом строку тримання заявників під вартою у них не було можливості для отримання судового контролю законності затримання. Таким чином, мало місце порушення п. 4 ст. 5 Конвенції [5].

Інститут Habeas corpus - важливий засіб судового захисту, що виник й розвинувся в системі загального права, а потім адаптований багатьма іншими національними судовими системами [6]. Процедура Habeas Corpus Act - це необхідна вимога сьогодення [7]. У країнах Латинської Америки існує аналогічний інститут - *proceso am- paro* [8].

Таким чином, право на процедуру habeas corpus відіграє життєво важливу роль у повазі життя й фізичної недоторканності затриманої особи. При використанні різних інститутів у боротьбі зі злочинністю, зокрема екстрадиції, не можна нехтувати правами людини й необхідно спиратися на безумовне надання правових гарантій особі, у відношенні якої застосовуються відповідні примусові заходи.

Література

1. Международный пакт о гражданских и политических правах // Права человека: Сборник универсальных и региональных международных документов. /Сост. Л. Н. Шестаков: М: Изд-во Московского ун-та, 1990.
2. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод // Права человека: Сборник универсальных и региональных международных документов. /Сост. Л. Н. Шестаков: М: Изд-во Московского ун-та, 1990.
3. Бредли А. У. Право на свободу и безопасность личности согласно Европейской конвенции по правам человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hrighs.ru/text/b8/Chapter7.htm>
4. Большой Энциклопедический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovopedia.com/2/213/272513.html>
5. *Ismoilov and others v. Russia*. Judgment of 24 April 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scribd.com/doc/6913493/Ismoilov-and-Others-v-Russia>
6. Дремина Н.В. Институт habeas corpus в европейской системе защиты прав человека/ Н.В. Дремина // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць / Голов. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л.І. Кормич. – Одеса: Фенікс, 2002. – 13-14 – С. 311.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.24.kg/news-stall/13036-2007/01/20/27831.html>
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://biblioteca-pravo.narod.ru/Konstitucionnoe/Glava_3.doc

Папян Т.М.*

ЧОРНОМОРСЬКІ ПРОТОКИ. ПРОБЛЕМИ СУДНОПЛАВСТВА

Через чорноморські протоки закрите Чорне море з'єднується з відкритим Середземним морем та через Гібралтарську протоку – з Атлантичним океаном. Протоки з'єднують також Чорне море з Індійським океаном через Суецький канал та Червоне море. Чорноморські протоки є єдиними шляхами з'єднання чорноморських держав з відкритим морем. У разі закриття проток Чорне море буде ізольованим від інших морів та океанів. Отже, протоки - це так звані «ключі» до Чорного моря. Тому, досить природно, що встановлення відповідного правового режиму проток завжди мало життєвоважливе значення для причорноморських держав. Чорноморські протоки Босфор і Дарданелли за своїм правовим статусом є міжнародними, а за приналежністю – турецькими. Вони цілком знаходяться в межах Туреччини. І для Туреччини вони є турецькими протоками. Тому Туреччина, навіть після підписання конвенції Монтр'ю, все одне намагається в односторонньому порядку регулювати судноплавство, яке здійснюється через протоки.

На початку 1994 року на сесії ММО розглядався новий запропонований Туреччиною документ «Регулювання морського судноплавства в протоках Туреччини і районі Мармурового моря» (Регламент судноплавства в протоках). Необхідно відзначити, що Регламент 94 року не відрізнявся коректністю і відповідністю положенням конвенції Монтр'ю. Але Туреччина має на все це свої тверді погляди. В даний час, морське перевезення вантажів, передусім нафти, має небезпечний характер. Проходження руху в протоках є дуже і дуже зжатым. Чорноморські протоки дуже вузькі. В Босфорі найвужче місце – 600 метрів, а в Дарданеллах 1300 м. Босфор та Дарданелли розмірами та конфігурацією більше схожі на ріки, ніж на частину моря. Найменша глибина фарватеру – всього 300 м. Є й інші природні особливості, що ускладнюють судноводіння в протоках. До берегів протоки безпосередньо виходить мегаполіс Стамбулу з його 12 млн. населенням, що робить ще більш екологічно напруженим судноплавство в протоках. Стамбул - це місто, що є в культурному списку всесвітньої спадщини. В середньому 25 тисяч кораблів під турецьким або під іноземними прапорами кожного року проходять через Чорноморські протоки. Російські кораблі посідають перше місце з 51 %. Потім йдуть Греція - 11%, Україна - 9%. Це турецькі статистичні данні. В останні роки, особливо з проходженням через протоки танкерів з сировою нафтою і тих, які перевозять газ, аварії, що можуть статися або вже сталися, несуть за собою забруднення навколишнього середовища. [1] В одній з останніх доповідей департаменту з морських питань Туреччини відзначалося, що транспортне навантаження на 325-кілометрову протокову зону, що включає Босфор, Дарданелли і Мармурове море, перебуває на межі пропускної спроможності. Через протоки щодня проходить у середньому 135 суден, із яких 17 — танкери. 2000 року, наприклад, через протоку пройшло понад 49 тис. суден (в обидва боки), у т.ч. майже 5 тис. нафтоналивних танкерів. Обсяг перевезеної нафти (і нафтопродуктів) перевищив 75 млн. тонн. Інтенсивність руху через турецькі протоки перевищує Панамський канал у 4 рази, Суецький — у 3 рази.

* аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Задорожній О.В.

Безумовно, основною проблемою є безпека судноплавства в Чорноморських протоках. На думку англійських юристів, турецькі протоки є потенційно небезпечними для руху суден в Середземноморському регіоні. За даними газети *Lloyd List*, з 1982 року по 1994 рік в інциденти в Босфорі було залучено 294 судна, з них тільки 40 йшли з лоцманами. Велику частину подій (57%) складають зіткнення. У конвенції Монтр'єо не має жодного положення, яке б регулювало питання забруднення. Це обумовлено тим, що під час підписання Конвенції не було інтересу до екологічних проблем. Була лише зацікавленість до утвердження свободи судноплавства. Але затвердження свободи проходу та судноплавства та відсутність правил щодо забруднення не означає, що Туреччина не може прийняти заходів для встановлення регулювання питань забруднення навколишнього середовища. Туреччина може прийняти заходи та використовувати права, надані їй як прибережній державі, шляхом встановлення регулювання свого режиму проходу в межах мирності.[2]

Отже, як вже відмічалось, з 1994 року було введено в дію регламент морського судноплавства в зоні проток Босфор, Дарданелли та Мармурового моря. Регламент ввів обмеження, що стосуються довжини суден, осадки, буксирування, встановив порядок руху, а також попереднє повідомлення для суден, прямуючих з небезпечними вантажами. За останній час, після введення в дію цього регламенту, аварійність в протоках значно зменшилась. Але це веде за собою те, що введеними обмеженнями наносяться певні збитки судам, що проходять протоками. Це виражається в обмеженні можливостей судноплавства, збільшується час проходу, зменшуються темпи руху флоту, відбуваються затримки суден. Обмеження безпосередньо відбиваються на економіці країн, що володіють флотами.

До того ж, до цього часу Туреччина збільшила плату за прохід суден, що робить вплив на їх фрахтові ставки і веде до їх підвищення. Немає сумнівів в тому, що регламент 1994 року має ряд положень, що направлені на посилення безпеки судноплавства. Але навігаційні обмеження, а також адміністративні, контрольні, лоцманські, митні та екологічні обмеження, передбачені регламентом, розцінюються рядом держав, особливо причорноморськими, як такі, що порушують основний принцип Конвенції Монтр'єо – принцип свободи судноплавства[3]. Дуже багато держав виступило проти цього Регламенту, і Туреччина у тому ж 1994 році, щоб послабити міжнародний тиск, ввела в дію Інструкцію до застосування Регламенту. Однак, все одне залишаються протиріччя, які є між Регламентом та Конвенцією Монтр'єо з одного боку, та правилами та рекомендаціями ММО з іншого. І ось такою залишається позиція Туреччини: «Питання чи буде ця Інструкція до Регламенту відповідна Конвенції Монтр'єо може бути виправдане на тій підставі, що то є необхідні заходи, які мають бути прийняті для ефективного регулювання руху в протоках, і вони не є несумісними з загальноприйнятими міжнародними нормами»[4]. Протягом кількох століть міжнародно-правове регулювання торкалося лише режиму судноплавства в чорноморських протоках. Розвиток нових видів морської діяльності не зменшив значення чорноморських проток, а навпаки, значно збільшив. Саме тому, питання режиму проток потребує перегляду і, бажано, на міжнародному рівні: між державами Чорноморського басейну та іншими зацікавленими країнами.[5] Це означає, що Конвенція про режим Проток 1936 року повинна бути переглянута або доповнена новими положеннями, які охоплюють нерозв'язанні проблеми, що потребують врегулювання.

Література

1. Ayse Nur Tutuncu Protection of the Turkish Straits from the ship-generated marine pollution. *annales xxxvii*, № 54, 105-119, 2005
2. Nihan Unlu. The Legal Regime of the Turkish Straits, volume 13.

3. Лукшин И.В. Куда ведут дороги из Черноморских проливов?// Право и политика. - 2000 - №11
4. Ayse Nur Tutuncu Protection of the Turkish Straits from the ship-generated marine pollution. *annales xxxvii*, № 54, 105-119, 2005
5. Лосев І. Севастополь – Крим – Україна: Басейн Чорного і Азовського морів у політичній та культурній історії України// Морська держава,-2003-№11, с.7-11.
6. Котляр В.С. Черноморские проливы: арена сотрудничества или конфронтации.//МЖМП.-1996.-№3.-с.79-92.
7. Саприкін. В. Експорт нафти СНД у лещатах турецьких проток. 2001р.

Поєдинок О.Р.*

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРАВ БІЖЕНЦІВ: ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМ СТАНДАРТАМ, НЕДОЛІКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Україна вжила заходів щодо захисту біженців ще до надання згоди на обов'язковість Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців. Завдяки чинній редакції Закону України «Про біженців» загалом було досягнуто відповідності норм українського національного законодавства, яке в основному є сформованим [1, с.1], міжнародно-правовим стандартам у сфері захисту прав біженців. Більш того, положення щодо захисту біженців, закріплені в національному праві України, є певною мірою ширшими, ніж зобов'язання за міжнародним правом [2, с.72; 3, с.257].

Однак, українське законодавство у сфері захисту прав біженців не можна назвати досконалим. Основними його недоліками є:

- 1) недостатність законодавчого врегулювання проблеми притулку в Україні [4];
- 2) невідповідність міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері захисту прав біженців (передусім, принципу невислання) Наказу Адміністрації Державної прикордонної служби України № 519 від 14.07.2009 «Про затвердження Порядку проведення вибіркового контролю за наявністю в іноземців та осіб без громадянства достатнього фінансового забезпечення для перебування в Україні»;
- 3) відсутність єдності в розумінні та застосуванні понять «іммігрант», «емігрант», «шукач притулку», «нелегальний мігрант», «вимушений переселенець», «тимчасовий захист біженців» [5, с.13];
- 4) неврегульованість питання про правовий статус в Україні осіб, яким надано статус біженця в інших державах [1, с.15];
- 5) відсутність законодавчого врегулювання проблеми додаткового (гуманітарного) захисту осіб, які не підпадають під ознаки біженця, передбачені Конвенцією про статус біженців і Законом України «Про біженців», але також потребують захисту [6, с.63];
- 6) неврахування положень ст. 17 Конвенції про статус біженців (Робота за наймом) та ст. 20 Закону України «Про біженців», яка проголошує, що біженці мають рівні з громадянами України права на працю в Законі України «Про зайнятість населення» та в Постанові Кабінету Міністрів України № 322 від 08.04.2009 «Про затвердження Порядку видачі, продовження строку дії та анулювання дозволів на використання праці іноземців та осіб без громадянства».

Найбільш ефективними шляхами вдосконалення українського законодавства у сфері захисту прав біженців видаються:

- 1) прийняття закону про притулок в Україні, який би комплексно врегулював усі правовідносини, пов'язані з притулком [5, с.13; 7; 4, с.81];
- 2) розробка та затвердження державної міграційної програми [1, с.15; 3, с.282];
- 3) законодавче вирішення питання про правовий статус в Україні осіб, яким надано статус біженця в інших державах [1, с.15];

* аспірант відділу міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту держави та права імені В.М.Корецького НАН України

Науковий керівник: проф. Задорожній О.В.

4) врегулювання проблеми додаткового статусу та гуманітарного захисту осіб, які не підпадають під ознаки біженця, передбачені Конвенцією про статус біженців і Законом України «Про біженців», але також потребують захисту;

5) доповнення Закону України «Про зайнятість населення» (у першу чергу, ст. 8) положенням про те, що біженці мають рівні з громадянами України права на працю;

6) непоширення на біженців дії Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі, продовження строку дії та анулювання дозволів на використання праці іноземців та осіб без громадянства»;

7) врегулювання порядку реалізації права на тимчасове працевлаштування, яким відповідно до ст. 18 Закону України «Про біженців» користується особа, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо надання статусу біженця;

8) виключення осіб, які бажають одержати статус біженця або притулок в Україні, з-під дії Наказу Адміністрації Державної прикордонної служби України «Про затвердження Порядку проведення вибіркового контролю за наявністю в іноземців та осіб без громадянства достатнього фінансового забезпечення для перебування в Україні»;

9) постійна робота над аналізом і забезпеченням узгодженості норм українського законодавства, що регулює різні аспекти суспільних відносин, із законодавством про біженців.

Література

1. Ковалишин І. Г. Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / І. Г. Ковалишин. – К., 2005. – 20 с.
2. Фандикова Т. Применение норм международного права в национальном законодательстве Украины / Татьяна Фандикова // Практическое руководство по вопросам убежища. – К. : Проект Европейского Союза ТАСИС КІ 03-13 UA для Украины, 2005. – С. 72-73.
3. Малиновська О. А. Біженці у світі та в Україні: моделі вирішення проблеми / О. А. Малиновська. – К. : Генеза, 2003. – 288 с.
4. Чехович С. История развития института предоставления убежища в Украине / Сергей Чехович // Практическое руководство по вопросам убежища. – К. : Проект Европейского Союза ТАСИС КІ 03-13 UA для Украины, 2005. – С. 74-83.
5. Гаврушко Ю. Ф. Правове регулювання міграційних процесів на універсальному та євро регіональному рівнях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Ю. Ф. Гаврушко. – К., 2005. – 16 с.
6. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Науково-практичний коментар / [Буроменський М. В., Ільчинський Д. В., Леонтєва С. В. та ін.] ; за ред. Буроменського М. В. – Харків : Яшма, 2005. – 268 с.
7. Шаповал В. Інститут притулку в національному праві / В. Шаповал, С. Крижанівський // Проблеми міграції. – 1998. – № 1. – С. 2 – 5.

Шреффель Міхал*

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ МОРСЬКОГО ПІРАТСТВА У ВОДНОМУ ПРОСТОРИ ТА НА УЗБЕРЕЖЖІ БАЛТІЙСЬКОГО МОРЯ

Вивчаючи проблематику морського піратства, більшість спеціалістів у справах морського та міжнародного права звертаються до аналізу злочинів, скоєних на території, де активність піратів є справою звичною, тобто на узбережжях Західної та Східної Африки, Червоного моря, Південно-Східної Азії, Індійського Океану, Південної Америки й Мексиканської Затоки. [1]

Вважається, що тема піратства у Балтійському морі втратила свою актуальність ще в кінці епохи Середньовіччя. З впевненістю можна сказати, що така точка зору є хибною. Як підкреслюють знавці «піратської» теми (зокрема, кандидат юридичних наук, капітан А. Порада), піратство на просторах Балтійського моря сьогодні відроджується, стаючи щоразу більшою проблемою не лише регіонального, а й світового масштабу. [2]

Перші піратські напади у південних водах Балтійського моря, після довгої перерви довжиною майже у пів тисячоліття, відбулися у 2002 р.

Балтійськими піратами стають наймані росіяни та поляки, мешканці узбережжя заток Вісляної та Штетинської, тобто таких міст, як Балтійск, Світлий, Калінінград, Ладушкін, Мамоново (Росія) та Бранево, Тольмицько, Криниця Морська (Польща). Місцезнаходження піратів у Штетинській затоці досі залишається таємницею. Російські пірати - це переважно колишні матроси флоту СРСР, натомість польські - це пересічні злочинці без матроського минулого. [3]

Пірати, що діють в акваторії Балтійського моря, мають іншу мету, ніж пірати узбережжя Азії, Африки та Південної Америки. Вони також вдаються до крадіжок зі зломом та викрадення дорогих яхт, що є характерним заняттям для піратів усього світу, натомість відмінною рисою є скоєнні ними злочини викрадення майна на узбережжі Вісляної, Штетинської заток, на Гельському півострові, у Гданській та Луцькій затоках. Чиняться також напади на пристані для яхт та рибальських катерів, і на туристичні кемпінги.

Наступним важливим питанням є, пов'язане з балтійським піратством, піратство мазурське. Йдеться про діяльність злочинних груп (з району Великих Мазурських Озер), що займаються контрабандою яхт із Скандинавії до Польщі і республік колишнього СРСР, у тому числі і до України.

У перспективі найближчих 20-30 років продовжуватиметься розвиток балтійського піратства. Безсумнівно, що обійме це явище своєю діяльністю майже всю Балтику. На це вплинуть наступні чинники:

а) збільшення числа іноземців та осіб без громадянства (апатридів) однаково у місцевостях, розташованих як поблизу Балтійського моря, так і в районах від нього віддалених, тобто у глибині європейського континенту;

б) розростання і удосконалення сфери організованої злочинності, а також різного виду інших неформальних структур, пов'язаних з великим бізнесом та світою політикою.

У сучасній Європі іноземці є суспільним елементом, демографічний стан якого стрімко розвивається. При цьому потрібно мати на увазі в рівній мірі як Західну Європу,

* магістр права Торунського університету
Науковий керівник: проф. Наворські Зб.

так і Центральну та Східну. Чужинці, проживаючи на Старому Континенті й не дивлячись на те, що, походять вони з різних географічних районів світу: з Північної Африки, Азії (головним чином Кавказу) та Близького Сходу, мають дві спільні ознаки. По-перше, всі вони є прихильниками ісламу, по-друге, вони не хочуть поєднуватися із локальним населенням. Іноземці створюють анклавні квартали у рамках переважно великих міських центрів, таких як Париж, Берлін, Лондон, Мадрид, Рим, Москва та ін. Із одного з таких анклавів – гамбургського, рекрутували учасників нападу на ВТЦ 11 вересня 2001 р у США. [4]

Завдяки численним правам і свободам, які гарантовані чужинцям, які приїжджають до Європи, вони мають в ній більш вільну форму ведення господарської, освітньої, культурної, релігійної і іншої діяльності, ніж мали у своїх державах.[5]

На жаль, ці права і свободи часто використовуються зовсім не за призначенням. Вони навпаки сприяють розбудові терористичної мережі у світових масштабах. В майбутньому анклавні квартали, створені іноземцями, будуть логістичним і кадровим тилом для балтійського піратства. Існує думка, що вони вплинуть на відновлення середземноморського піратства та на формування мультилатеральних і супернаціональних злочинних організацій.[6]

Головною проблемою у сфері боротьби з теперішніми та майбутніми загрозами, пов'язаними з піратством, в тому числі і з балтійським піратством, залишається слабкість апаратів влади у демократичних державах, а також глобалізація економіки, яка тягне за собою глобалізацію насилля.

Література

1. J. Łopuski, J. Gilas, Wstęp do teorii współczesnego prawa morskiego, tom I, Bydgoszcz 1998, s. 36
2. J. Porada, Współczesne piractwo morskie. Środki obrony biernej i czynnej statków, www.amw.gdynia.pl
3. Wprost, nr 1069/2003
4. <http://info.wiadomosci.gazeta.pl/szukaj/wiadomosci/terrorysta+podejrzewany>
5. Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r., Dz. U. RP z 2003, nr 128, poz. 1175 [6] Holenderskie getta, Wprost, nr 1118/2004
6. cyt. za www.maritime-security.eu

Бек М.*

ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО СТВОРЕННЯ ПОЛІГОНІВ ДЗЗ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТ

Відносини у сфері здійснення дистанційного зондування Землі (далі ДЗЗ) є важливою категорією міжнародних відносин, фактичний стан розвитку яких випередив формування міжнародно-правового комплексу, призначеного обслуговувати ці відносини. *Міжнародно-правовий механізм регулювання ДЗЗ* має класичну структуру - регламентація на багатосторонньому (універсальна та регіональна) і двосторонньому рівнях.

Виходячи з того, що ДЗЗ є одним з видів космічної діяльності і нічим не відрізняється від будь-якої іншої діяльності в космосі, серед актів універсального характеру, які становлять міжнародно-правову базу регулювання здійснення ДЗЗ, треба, перш за все, назвати основні джерела міжнародного космічного права. Договір з космосу 1967 р. є конститутивним у системі джерел міжнародного космічного права, адже закладає основи здійснення будь-якого виду космічної діяльності, в тому числі ДЗЗ.

Виходячи з того, що штучні супутники Землі (ШСЗ), які є складовою ланкою системи ДЗЗ, - носіями знімальної апаратури – та орбітальна станція (ОС) є космічними об'єктами, здійснення ДЗЗ також регулюється і тими міжнародно-правовими актами, які визначають правовий статус та режим космічних об'єктів, а також правовий статус космонавтів (екіпаж на ОС). Тож, до універсального рівня механізму МПР ДЗЗ слід також віднести наступні договори:

§ Угода про рятування космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених у космічний простір від 19.12.1967р.,

§ Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 29.11.1971р.,

§ Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір від 12.11.1974р.

Вищеперелічені документи є юридично обов'язковими міжнародними договорами, проте, не забезпечують повної правової регламентації здійснення ДЗЗ, формулюючи лише основи використання та дослідження космічного простору, а також правовий статус та режим ШСЗ, ОС та правовий статус космонавтів. Саме тому справедливо буде назвати їх загальними по відношенні до ДЗЗ.

Що стосується спеціального міжнародно-правового документа, то на універсальному рівні існує лише Резолюція ГА ООН 41/65 від 03.12.1986р. «*Принципи, що стосуються ДЗЗ з космосу*», яку суб'єкти відносин ДЗЗ визнають як міжнародний звичай.

На *регіональному рівні* були прийняті директиви Європейського союзу щодо правового режиму прийому, обробки, аналізу, інтерпретації та розповсюдження даних ДЗЗ та Конвенція про створення Європейського космічного агентства (ЄКА) 1975р., учасниками якої є 17 держав-членів ЄКА. Другим рівнем міжнародно-правового комплексу є *двосторонні угоди*, які частково або повністю регламентують питання здійснення ДЗЗ (про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних

* студентка 5 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Григоров О.М.

цілях, про військово-технічне співробітництво, співробітництво у галузі військової картографії і т.п.).

Щодо регламентації здійснення ДЗЗ на національному рівні, то вона забезпечується прийняттям спеціальних внутрішньодержавних законів. В цілому існує три моделі правового регулювання ДЗЗ на *національному рівні*:

- автономна кодифікація, тобто окремий закон щодо здійснення ДЗЗ (Франція, США, ФРН, Канада),

- система нормативно-правових актів, кожен з яких присвячений окремому аспекту функціонування системи ДЗЗ або ж використанню даних, отриманих в результаті ДЗЗ в окремих цілях (Китай),

- в рамках кількох нормативно-правових актів, які містять норми, що формулюють основи національно-правового регулювання або забезпечують часткову регламентацію окремих аспектів ДЗЗ (постсоціалістичні держави з космічним потенціалом).

Інституційний механізм у сфері здійснення ДЗЗ має аналогічну структуру з міжнародно-правовим та суттєво доповнюється національним:

- на *універсальному рівні* функціонує Комітет ООН з використання космічного простору в мирних цілях (Юридичний та Науково-технічний підкомітети);

- на *регіональному* – ЄКА, Міждержавна Рада з космосу в рамках СНД,

- прикладом двостороннього інституції є російсько-український Міжнародний центр космічного права та

- *національні* космічні агентства, яких зараз налічується 44, або ж департаменти з космічних досліджень в рамках наукових урядових відомств.

Проаналізувавши міжнародно-правовий та інституційний механізми здійснення ДЗЗ в цілому, необхідно зазначити, що достатньо розгалужена їх система не забезпечує прямого та чіткого регулювання ДЗЗ, а особливо найважливіших аспектів діяльності, зокрема, створення полігонів ДЗЗ.

Однією з ланок системи ДЗЗ є наземні комплекси прийому, обробки, інтерпретації та розповсюдження даних. Дуже важливим елементом наземного комплексу є *підсупутникові полігони* (ПСП) або *полігони ДЗЗ*.

Функціонування в космосі супутників ДЗЗ, формування та інтерпретація отриманих при цьому зображень неможливі без наявності необхідної опорної наземної інфраструктури. Саме тому дані, необхідні для аналізу гео- та біосфери, поділяються на *аерокосмічні* та *польові* або дані *in-situ*. Для отримання останніх використовуються природні або спеціально створені об'єкти на поверхні Землі, які зазвичай об'єднуються в територіальні полігони. В більшості спеціально обладнані ПСП розташовуються на суші, при цьому вони функціонують на базі існуючих заповідників, лісництв, ботанічних садів, що економить засоби і кваліфіковане обслуговування. При вивчення морів та океанів використовуються дрейфуючі або стаціонарно-закріплені платформи.

За допомогою полігонів вирішуються дві групи завдань:

1) пов'язані з післястартовим налаштуванням параметрів бортових сенсорів з метою забезпечення оптимального режиму зйомки в процесі аерокосмічного моніторингу земної поверхні та уточнення значень елементів зовнішнього орієнтування:

- валідація даних ДЗЗ (оцінка якості),

- контроль параметрів бортових видових технічних засобів під час польоту та їх калібрування,

2) пов'язані з розробкою та сертифікацією різних методик обробки, аналізу та інтерпретації даних ДЗЗ:

- визначення атрибутивних ознак окремих класів об'єктів,

- розробка та сертифікація методів вирішення тематичних завдань,

- створення та поповнення комп'ютерних баз даних про спектральні сигнатури об'єктів ДЗЗ.

В залежності від функціонального призначення полігони розподіляються на контрольні-калібрувальні (в основному спеціально створені) та тестові (переважно природні).

Щоб максимально виконати призначення та забезпечити достатню інформаційну підтримку дистанційних вимірювань та спостережень, полігони повинні відповідати певним вимогам. Важливо відмітити, що первинним джерелом загальноприйнятих критеріїв, які охоплюють такі вимоги, є *наукова визначеність та технічна достовірність*. З огляду на наявність таких факторів як: 1) міжнародна практика застосування розроблених критеріїв державами як суб'єктами міжнародного права, 2) видання правозастосовних актів як підтвердження *opinion juris sive necessatis* та 3) тривалість застосування, вчені говорять про формування міжнародного звичаю, в якому зафіксований **перелік правових вимог до створення полігонів ДЗЗ**, а саме:

1) структура, 2) випромінювально-віддзеркалювальні характеристики, 3) географічне розташування та розміри, 4) методичне та технічне забезпечення, 5) сертифікація.

Говорячи про кожен з цих критеріїв зокрема та враховуючи відсутність універсального міжнародно-правового та інституційного механізмів і наявну виключно загальну звичаєву норму, треба наголосити на ролі міжнародних (а точніше регіональних в системі держав-членів ЄКА) та національних стандартів відносно кожної з вимог (США, Китай, Росія).

Структура. ПСП складається з об'єктів ДЗЗ та полігонних досліджень і розробляється на етапі його створення у відповідності з можливостями місцевої екосистеми та тематичними завданнями ДЗЗ. Номенклатура та кількість тестових об'єктів на полігоні можуть корегуватися. В даному випадку у міжнародній практиці існує номенклатурна таблиця або класифікаційна система об'єктів ДЗЗ. У 1976р. Дж. Андерсоном було розроблено класифікаційну систему земних покривів, які розділялись на два рівні по 9 і 37 категорій відповідно (така таблиця застосовується в Канаді). Щодо національного стандарту, то Федеральним комітетом географічних даних США була розроблена класифікаційна система National Vegetation Classification Standard (NVCS) як національних стандарт паспортизації територій з різними видами рослинності. В Європі поширена класифікаційна система CORINE Land Cover (CLC), розроблена в рамках програми обміну інформацією про навколишнє середовище у 1986-1990рр. Зараз діє редакція 2000р., яка передбачає три рівні. В рамках проекту комітету CEOSS створено схему класифікації GOF / GOLD (Global Observation of Forest Cover / Global Observation of Land Cover Dynamics), в якій взято до уваги, що виділені класи повинні полегшити дослідження карбонового балансу з метою прогнозу кліматичних змін.

Загальні вимоги до *випромінювально-віддзеркалювальних характеристик* обумовлені виключно науково-технічним обґрунтуванням функціонування всієї системи, тому використовуване обладнання і методи спрямовані на дотримання нормативів, а саме:

- величини коефіцієнта відображення в даному спектральному діапазоні (не менше 0,3),

- близької та ламбертовської (незначної зміни величини яскравості) поверхні тестових ділянок,

- форма функції розподілу значення коефіцієнта випромінювання тестового об'єкту у спектрі задіяного спектрального інтервалу повинна бути достатньо плоскою, без різних перепадів;

- тестові ділянки-репрезентатори різних класів - не повинні володіти близькими випромінювально-відображувальними властивостями, випромінювально-відображувальні характеристики об'єктів ДЗЗ повинні бути достатньо стабільними в часі.

Графічне розташування та розміри. При виборі місця створення ПСП слід врахувати ландшафтно-кліматичні та геоморфологічні особливості території, а також час польоту (повинен бути невеликим). Якщо в завдання полігону входять фотограмметричні та топогеодезичні, загальноприйнятою площею ПСП є 80 км². Загальна площа тестових полігонів вимірюється числом представлених на ній класів об'єктів. При чому сумарна кількість складових просторових одиниць повинна бути достатньою, а ділянка повинна бути максимально однорідною.

Методичне та технічне забезпечення. Виходячи з того, що ПСП – це складна просторово розділена система, що потребує значного об'єму польових вимірів та спостережень, при методичному забезпеченні цих робіт ключовими є питання вибору раціональної кількості параметрів, що підлягають вимірюванню та спостереженню. Точність польових вимірювань повинна забезпечувати можливість стратифікації вимірювальних характеристик за їх значенням та розподіл об'єктів різних класів. Від точності залежить достовірність класифікації об'єктів. Наприклад, вищезгадана CLC-2000 вимагає, аби достовірність класифікації не була нижча за 0,85.

Однією з найважливіших вимог є *сертифікація*, яка безпосередньо свідчить про виконання всіх попередніх критеріїв і є правовою підставою для функціонування ПСП. Відповідно до міжнародних правил кожен полігон проходить процедуру сертифікації та паспортизації. Паспорт полігону повинен включати:

- загальні відомості (назва, час створення, географічне розташування, площа, перелік тестових та калібрувальних об'єктів),
- іконічну інформацію (топографічні карти, цифрову модель рельєфу, аерокосмічні знімки полігону, зроблені в різний час, та матеріали наземної зйомки, геоботанічні карти, фондові матеріали),
- ландшафтну та геологічну інформацію (районування, домінуючі біотики та їх співвідношення, показники атмосфери, поверхневі та приповерхневі відкладення та інше),
- гідрологічні характеристики (поверхневі води, схема гідрографічної мережі, дані про основні водні об'єкти, морфометричні характеристики та інше),
- індивідуальні паспорти тестових чи/та калібрувальних об'єктів (координати, просторові виміри та однорідність, спектральні сигнатури та інші атрибути класів).

Після отримання паспорта розпочинається процедура сертифікації ПСП як елемента наземної інфраструктури.

Питання правового регулювання ДЗЗ в цілому та відповідності міжнародному стандарту створення ПСП особливо актуальне для України в контексті участі в другому етапі десятилітнього проекту створення Всесвітньої системи глобального спостереження Землі GEOSS, заснованої за ініціативою Єврокомісії у 2005 році, що вимагає створення на території країни системи полігонів, які б відповідали міжнародним вимогам щодо повноти та точності наданих наземних даних і дозволили розширити спектр тематичних завдань ДЗЗ.

Необхідно, безумовно, згадати, що на універсальному рівні забезпечення стійкого розвитку на Землі як одна з провідних цілей людства було вперше поставлене в залежність від застосування космічних систем спостереження на Всесвітньому самміті ООН зі стійкого розвитку (Йоганнесбург, 2002).

Підсумовуючи викладене, розвиток полігонних досліджень в Україні передбачає:

1. створення і/або облаштування українських полігонів ДЗЗ (зараз нараховується 16 природних територіальних ПСП), доведення їх до рівня міжнародних вимог;
2. об'єднання українських полігонів ДЗЗ в єдину систему отримання наземних даних в інтересах дистанційних досліджень, розширення цієї системи на основі можливостей сусідніх країн;

3. включення системи полігонів у міжнародну мережу наземних засобів калібрування бортових аерокосмічних сенсорів та валідації дистанційних даних та методик.

Таким чином, на даному етапі міжнародно-правовий механізм встановлює єдиний стандарт щодо створення полігонів ДЗЗ у формі звичаєвої норми, яка містить виключний перелік критеріїв створення. Національний стандарт конкретизує кожну з вимог, виходячи з наукової визначеності та технічної достовірності. Така ситуація обумовлена, перш за все, відсутністю чіткого міжнародного (в деяких країнах і національного) юридично обов'язкового позитивного механізму регулювання діяльності ДЗЗ в цілому.

Література

1. Joanne Irene Gabrynowicz, J.D. Remote Sensing Law: Obstacle or Opportunity for Geographic Information Systems // <<http://www.spatial.maine.edu>>. Дата відвідування: 17.10.2009.
2. Міжнародне право: Основні галузі: Підручник / М58. За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2004. – С483.
3. Нозари Ф. Космическое право. – М.:Наука. – 1979. – С93.
4. Угода про рятування космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених у космічний простір від 19.12. 1967р. // Космічне право України. Збірник нормативно-правових актів та міжнародних документів / За ред. О.О.Негоди та Ю.С. Шемшученка. - К.: Ін Юре. – 1998. – С 91-94.
5. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 29.11.71р. // Космічне право України. Збірник нормативно-правових актів та міжнародних документів / За ред. О.О.Негоди та Ю.С. Шемшученка. - К.: Ін Юре. – 1998. – С94-101.
6. Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір від 12.11.1974р. // Космічне право України. Збірник нормативно-правових актів та міжнародних документів / За ред. О.О.Негоди та Ю.С. Шемшученка. - К.: Ін Юре. – 1998. – С102-105.
7. Принципи, що стосуються ДЗЗ з космосу від 03.12.1986р. // Космічне право України. Збірник нормативно-правових актів та міжнародних документів / За ред. О.О.Негоди та Ю.С. Шемшученка. - К.: Ін Юре. – 1998. – С123-126.
8. Международное космическое право: Учебник. Отв.ред. Г.П.Жуков, Ю.М.Колосов. – М.: Международные отношения. – 1999. – С 117.
9. Peter B. de Selding. ESA Policy Change Would Make Earth Observation Data Free //<http://www.space.com/spacenews/archive03/esaarch_040703.html>. Дата відвідування: 17.10.2009.
10. DeSaussure. H. Remote Sensing Satellite Regulation by National and International Law // Rutgers Computer & Technology Law Journal. – 1989. - №15. - С 351-376.

Леонідова О.*

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ БОРОТЬБИ ІЗ ПІРАТСТВОМ

У сучасному світі міжнародна морська торгівля та міжнародні морські сполучення взагалі посідають провідне місце серед інших видів комерції та транспорту, тому забезпечення їх безпеки за допомогою міжнародно-правових важелів є однією з важливих гарантій міжнародного миру та безпеки. Провідну загрозу безпеці на морі на сьогодні являють собою піратство та інші види насильства на морі, і ці проблеми потребують оперативного та адекватного вирішення, передусім, міжнародно-правовими засобами. Однак, піратство не є винаходом сучасності і супроводжує міжнародне морське судноплавство з давніх часів. Дослідження міжнародно-правового досвіду боротьби з цим злочином дозволить краще зрозуміти його природу та можливі способи протидії цій актуальній проблемі на сучасному етапі.

Першою державою, перед якою серйозно постала проблема піратства, був Стародавній Рим. У II – I ст. до н.е. Рим вів активну боротьбу з Середземноморськими піратами, що загрожували гегемонії Риму на морі та підривали римську морську торгівлю [1]. Однак, у Стародавньому Римі поняття «пірат» тлумачилось інакше ніж зараз. Влучно сформульована римська концепція піратства у Марка Тулія Цицерона: «пірат відноситься не до воюючої сторони, а до числа загальних ворогів всіх людей» (*pirata communis hostis omnium*)[2]. Пірати вважались такими, що перебувають в стані війни з усіма, і крім того, в Стародавньому Римі вони не вважались злочинцями як такими та не підлягали відповідальності за будь-яким правом. Через недотримання відповідних існуючих на той час норм оголошення війни дії, що були воєнним по суті, не підпадали під регулювання правом війни як таким. Це і поставило піратів поза законом та внаслідок цього з'явилась міжнародно-правова норма про право кожного, хто зустрине піратське судно, вжити відповідних каральних заходів до нього. Цей підхід, щоправда з іншим обґрунтуванням зберігся до сьогодні у вигляді універсальної юрисдикції по відношенню до злочину піратства.

У зв'язку з піратством в Стародавньому Римі необхідно також згадати максимум «*pirata hostis humani generis*», що і в сучасному міжнародному праві використовується для характеристики злочину піратства, але попри належність до латинської мови не походить безпосередньо з Риму. Вважається, що згаданий вище вираз Цицерона (*pirata communis hostis omnium*) був перефразований Едвардом Куком і ввійшов вжиток починаючи з XVII ст. [3]

Історично ж особливо широкого розповсюдження піратство набуло в Середньовіччі та в епоху великих географічних відкриттів. На цей же період часу припадає поява т.зв. державного, або королівського піратства – каперства. Приватним суднам видавались каперські свідоцтва, що уповноважували ці судна брати участь у війні на боці відповідної держави, причому члени екіпажу одержували статус комбатантів[1]. Каперство та піратство розмежовувались на підставі наявності державного уповноваження, внаслідок чого виникла така ознака піратства за міжнародним правом як вчинення відповідних дій з при-

* студентка 5 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Задорожній О.В.

ватними цілями. І хоча Паризька декларація 1856р. заборонила каперство, ознака особистих цілей піратства так за останнім і закріпилася та стала невід'ємною ознакою сучасного розуміння піратства за міжнародним правом[4].

Власне міжнародно-правові зусилля по боротьбі з піратством почались з прийняття згаданої вище Паризької декларації. Вашингтонський договір про застосування підводних човнів та отруйних газів у морській війні 1922 р. проголосив, що будь-яка особа, яка порушує норми міжнародного права відносно торговельних суден, навіть якщо вона діє за наказом згори, може переслідуватись «як за акти піратства» в судах будь-якої держави. Ніонська угода 1937 р. кваліфікувала напади іспанських підводних човнів на торговельні судна як піратські та уповноважувала судна держав-учасниць угоди атакувати та знищувати відповідні підводні човни. Проте, у випадках обох зазначених вище документів мова йшла про боротьбу з нападами на торговельні судна державними суднами, що не зовсім співвідноситься з традиційним розумінням піратства, що передбачало напад з боку приватного судна. Крім того, ці договори були розраховані на конкретні випадки, тобто носили спеціальний характер та не встановлювали універсальних міжнародно-правових норм в боротьбі з піратством, але все ж були кроком в цьому напрямку.

Фундаментально до проблеми піратства підійшов Гарвардський науковий центр, що перейняв від комітету експертів Ліги Націй розробку цього питання та підготував в 1932 р. т.зв. Гарвардський проект конвенції про боротьбу з піратством. Він запропонував визначення піратства та систему боротьби з ним. Значення його полягає в тому, що він був взятий за основу при розробці відповідних положень під час підготовки Конвенції про відкрите море 1958 р. та Конвенції ООН з морського права 1982 р., які встановлюють сучасну міжнародно-правову основу співробітництва держав у боротьбі з піратством, однак, не вирішують цю нагальну проблему повністю в силу сучасних умов. Одним з інструментів боротьби з піратством вважають також, особливо в західній науці міжнародного права, Римську конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988р.

У відповідь на зростання кількості піратських нападів впродовж останніх декількох років активізувались і міжнародно-правові зусилля в боротьбі з ними: в 1992 в рамках Міжнародного морського бюро було створено Центр повідомлення про акти піратства; ІМО започаткувала в 1998 році проект по боротьбі з піратством; держави Східної та Південно-Східної Азії уклали Угоду про регіональну співпрацю в питаннях боротьби з піратством та актами збройного грабежу проти суден в Азії; у 2009 році в Джібуті був прийнятий Кодекс поведінки з протидії актам піратства та збройного грабежу проти суден, що спрямований на таку протидію в регіоні Східної Африки, де на сьогодні піратська активність найвища[5]. Вирішенню проблеми піратства в цьому регіоні адресовані також резолюції Ради Безпеки ООН 2008 року.

Таким чином, сучасна міжнародно-правова основа боротьби з піратством базується на історичному досвіді такої боротьби і багато в чому ним детермінується. Разом з тим, існуюча система заходів не відповідає на всі актуальні питання, що постають у зв'язку з піратством в сучасних його проявах і потребує удосконалення з врахуванням умов сьогодення.

Література

1. Моджорян Л.А. Терроризм на море. Борьба государств за безопасность морского судоходства. – М.: Международные отношения, 1991. – С. 7 – 8.
2. Цицерон М. Т. О старости. О дружбе. Об обязанностях. – М.: «Наука», 1993. – С. 152.
3. W. Blackstone, Commentaries on the Law of England. Book the Fourth. The 16-th edition. – London: A. Strahan and J. Butterworth and Son, 1825. – P. 70.

4. Murphy M. Piracy and UNCLOS: Does International Law Help Regional States Combat Piracy? // *Violence at Sea* / Ed. by P.Lehr. – Routledge, 2006. – P. 155 – 183.
5. Reports on acts of piracy and armed robbery against ships. Annual Report – 2008. – www.imo.org/includes/blastDataOnly.asp/data_id%D25550/133.pdf

Алданова К.*

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ НОСТРИФІКАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ ПРО ОСВІТУ ПІД ЧАС ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Протягом кількох останніх років в засобах масової інформації (інтернет, газети, журнали) ми можемо спостерігати значне збільшення пропозицій різних суб'єктів щодо сприяння громадянам України в отриманні освіти (в тому числі - вищої) за кордоном.

Проте, звертаючи увагу на яскраві оголошення, перспектива кар'єрного росту, з яким більшість наших молодих співвітчизників – майбутніх іноземних бакалаврів і магістрів пов'язують «іноземну» освіту, може виявитись примарною, або ускладненою певними труднощами.

Так, в разі неможливості працевлаштування в іноземній державі з тих або інших причин та поверненні у зв'язку із цим до України, особа, яка отримала відповідний документ про освіту рано чи пізно може зіткнутись із з т.зв. проблемою їх «нострифікації» (визнання) на території нашої держави. Водночас, проходження зацікавленими особами цієї процедури, в окремих випадках, загрожує додатковим складанням іспитів (академічної різниці) з певних дисциплін, що за обсягом дорівнюватиме суттєвій частині курсу навчання з певної спеціальності у відповідному ВНЗ України [1].

Актуальність зазначеної теми обумовлюється ще й тією обставиною, що, з огляду на нормативне врегулювання питань, пов'язаних із визнанням іноземних документів про освіту в Україні як приписами національного законодавства так і нормами міжнародних (міждержавних) угод, в нашій державі майже відсутні наукові роботи, присвячені дослідженню питань «нострифікації». Зокрема питання нострифікації вивчались такими дослідниками як В. Шинкарук, К. Корсак, Д. Мельничук [2; 3; 4], а також були предметом обговорення на наукових конференціях [5]. Перипетіям та складнощам процесу нострифікації на шпальтах відомих в Україні видань присвячували роботи журналісти [1; 6; 7].

Процедура визнання (нострифікації) іноземних документів про освіту проводиться в усіх країнах світу. В європейських державах (зокрема і в Україні) така процедура розроблена на основі положень Лісабонської Конвенції «Про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні» [8].

За визначенням, під нострифікацією розуміють - процедуру визнання іноземних документів про освіту, яка здійснюється шляхом встановлення відповідності академічних, професійних прав та освітніх, освітньо-кваліфікаційних рівнів іноземних документів про освіту державним стандартам освіти з метою забезпечення прав громадян, що здобули освіту в іноземних державах, на продовження освіти та професійну діяльність в Україні.

При цьому варто мати на увазі, що:

- проставлений на оригінал документа про освіту доводить, що останній є справжнім і отриманий законним шляхом;
- «апостильований» документ не має ніякого відношення до еквівалентності (нострифікації) документів.

Терміни нострифікація та еквівалентність документів про освіту деякою мірою є тождесними та означають: правове визнання та порівнювання українських документів про

* студентка 4 курсу юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

освіту документам про освіту в певних іноземних державах і навпаки; не тільки визнання еквівалентності документів про освіту з погляду їх ідентичності, а ще й підтвердження на юридичному міжнародному рівні рівноцінності освітніх стандартів що порівнюються.

Нострифікація документів про освіту означає юридичне підтвердження факту визнання професійної кваліфікації власника документа про освіту, що підтверджується вимогою відповідного сертифікату Ради Європи (ЮНЕСКО).

Термін «легалізація» (від лат. *legalis* - законний) означає правомірну діяльність повноважних органів публічної влади держави, спрямовану на встановлення, посвідчення, підтвердження дійсності наявних на документах печаток і підписів компетентних посадових осіб, а також їх відповідності вимогам закону країни їх походження.

Апостиль проставляється на оригіналах офіційних документів, що виходять лише від установ і організацій України як учасника Гаазької конвенції [9].

Що ж стосується документів, виданих установами інших суверенних держав (колишніх союзних республік у складі СРСР), то вони не можуть бути прийняті на території України для проставлення апостилю на оригіналах, оскільки це було б порушенням суверенітету держав, установи яких видали дані документи.

В Україні організаційні основи процедури нострифікації документів про освіту регламентуються «Положенням про визнання іноземних документів про освіту» (затверджене Наказом Міністерства освіти і науки України від 20.08.2003 р. № 563; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30.09.2003 р. за № 878/8199).

Реалії сьогодення вказують на необхідність редагування окремих нормативно-правових актів, що регламентують порядок призначення на посади керівників державних суб'єктів господарювання.

Так через невідповідність Закону України «Про нотаріат», а також «Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» (затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2004 р. № 20/5; зареєстрована в Міністерстві юстиції України 3 березня 2004 р. за № 283/8882), вважаємо, що «Порядок проведення конкурсного відбору керівників державних суб'єктів господарювання», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2008 р. № 777 (далі - Порядок), потребує редагування в частині конкретизації положення щодо подання претендентами копій відповідних документів та усунення ситуативної дискримінації при прийнятті відповідних рішень.

Втім, практика доводить, що ситуація щодо призначення керівника державного суб'єкта господарювання без проведення конкурсного відбору, передбаченого Порядком, також може бути вирішена і шляхом редагування абзацу другого пункту 1 вказаного підзаконного нормативно-правового акта.

Так, відповідно до останнього редагування Порядку (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 07.04.2010 р. № 293), конкурс при призначенні керівника такого державного підприємства як «НСК «Олімпійський», – не проводився.

Водночас абсурдність впровадження та нормативного закріплення конкурсного відбору по відношенню лише до керівників державних підприємств підсилюється чисельними прикладами призначень певних осіб і на більш відповідальні посади в системі органів державної влади та місцевого самоврядування.

Список літератури:

1. Бажал А. Довга дорога в нострифікаційних «дюнах» // Дзеркало тижня № 18 (647) 12 — 18 травня 2007.
2. Збірник нормативно-правових актів щодо взаємного визнання документів про освіту, наукові ступені та вчені звання / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти // І.О. Вакарчук (ред.), В.Д. Шинкарук (уклад.). — К.: Знання, 2008. — 200с.

3. Корсак К. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів // Міжнародна кадрова академія; Міжрегіональна академія управління персоналом. — К., 1997. — 208с.
4. Мельничук Д. Розвиток і інтеграція дослідницької та інноваційної діяльності - основа підвищення ефективності університетської освіти та її міжнародного визнання. — К., 2007. — 8с.
5. Якість освіти - управління, сертифікація, визнання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / Донбаська держ. машинобудівна академія / С.В. Ковалевський (заг.ред.), В.І. Павлов (заг.ред.) — Краматорськ : ДДМА, 2009. — 215с.
6. Петренко А., Трофимов М. А МОН слухає і ... // Дзеркало тижня № 45 (470) 22 — 28 листопада 2003.
7. Петренко А., Трофимов М. А віз і нині там... // Дзеркало тижня № 48 (523) 27 листопада — 3 грудня 2004.
8. Конвенція «Про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (Лісабон, 11 квітня 1997 року, ратифікована Законом України від 03.12.1999 р. № 1273-XIV).
9. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 05.10.1961 р. (м. Гаага: дата набуття чинності для України: 22.12.2003 р.) // Офіційний Вісник України, 2003, 46 від 28.11.2003 р., ст. 2419.

Басиста А.*

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТА НЕВИКОРИСТАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ

Проблема нерозповсюдження та невикористання зброї масового знищення є питанням стратегічної стабільності в сфері міжнародної безпеки, об'єктом якої є збереження миру та тієї атмосфери, за якої міжнародні конфлікти будуть вирішуватись шляхом переговорів у відповідності до принципів та норм МП.

В цілому, проблема нерозповсюдження зброї масового знищення (ЗМЗ) та засобів її постачання набуває особливої пріоритетності на глобальній повістці дня міжнародної безпеки. Після завершення холодної війни, а особливо активно після терористичних актів в США 11 вересня 2001 року зусилля світової громадськості у сфері укріплення режиму нерозповсюдження зброї масового знищення були доповнені комплексом двосторонніх та багатосторонніх програм по зниженню загрози розповсюдження. У цьому контексті становлять інтерес особливості політики нерозповсюдження Росії та провідних держав ЄС – офіційних членів «ядерного клубу».

Ще в 40-х роках вчені наголошували на тому, що існує гостра необхідність в урегулюванні ЗМЗ з причин її накопичення та виробництва. Навіть на теперішній час існує загальновизнана думка, що якщо зібрати всю ЗМЗ разом, виникає можливість знищення нашої планети декілька разів. Це впливає з того факту, що загальною характеристикою ЗМЗ є схильність до широкомасштабного невідбиркового знищення людей та руйнувань. А ще однією з важливих проблем сучасності є недопущення потрапляння ЗМЗ до рук терористів, про що було зазначено в Доктрині Дж Буша «Перетин двох ліній». В ній говориться, що при можливості перетину двох прямих: тероризму та високих наукових технологій, виникає реально існуюча можливість набуття та застосування ЗМЗ першим.

Режим нерозповсюдження ЗМЗ включає в себе режими нерозповсюдження ядерної, хімічної, бактеріологічної зброї, а також режим фізичного захисту ЗМЗ від розповсюдження серед держав та недержавних акторів. Близьким до них є також і режим контролю за ракетними засобами доставки ЗМЗ.[6]

Говорячи про режим нерозповсюдження ядерної зброї, доцільним буде виділити проблеми контролю ядерної зброї, які в свою чергу включають: заборону випробування, заборону розповсюдження, без'ядерні зони та контроль над носіями ядерної зброї і ядерного роззброєння.

Безпосередньо, заборона випробування ядерної зброї врегульовується Договором про заборону випробування ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі та під водою від 5 серпня 1963 року. Договір набрав чинності 10 жовтня 1963 року та був відкритий для підписання іншими країнами з 8 серпня 1963 року в Москві, Вашингтоні та Лондоні. Учасниками Договору є 131 держава, окрім Франції та КНР. [9] Особливу важливість по відношенню до заборони випробування ядерної зброї становить і Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань, який був прийнятий 50-ю сесією Генеральної Асамблеї

* студентка 3 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: к.ю.н. Білоцький С.Д.

ООН 10 вересня 1996 року. Але існує реальна проблема ратифікації, тому це джерело не набрало юридичної сили. Саме факт наявності, але недійсності і створює додаткові проблеми в сфері невикористання ядерної зброї.

В сфері контролю над заборонаю розповсюдження ядерної зброї важливе місце посідає Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) був схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 1 червня 1968 року і відкритий для підписання 12 липня 1968 року в Москві, Вашингтоні та Лондоні. Учасниками договору є майже всі незалежні держави світу. Ізраїль, Індія, Пакистан та КНДР не є учасниками договору. Варто відзначити, що КНДР в 1985 році під тиском СРСР підписала договір, проте в 2003 році відкликала свій підпис після конфлікту з МАГАТЕ [2]. В даному випадку Договором закріплюється законність, що коли навіть держави і володіють ядерною зброєю, то не потрібно її поширювати до держав, що не мають такої.

Без'ядерні зони мають велику зацікавленість з боку ядерних держав, тому що були створені неядерними державами, а сама ідея створення була закріплена в Статті VII ДНЯЗ 1968 року. Зокрема, без'ядерний статус таких зон передбачає заборону на розміщення в них ядерної зброї, незалежно від її приналежності, на транзит такої зброї через ці зони, на проведення ядерних випробувань та мирних ядерних вибухів [4, с.110]. Загалом, налічують сім без'ядерних зон, які були створені у відповідності до різних договорів. Так, в 1967 році за Договором Тлателолко була створена без'ядерна зона в Латинській Америці, нині вона охоплює всю територію Північної та Південної Америки (крім США та Канади). У 1985 році був відкритий для підписання Договір Раротонга, що охоплює південну частину Тихого океану. В 1995 році за Бангкокським договором – без'ядерна зона в Південно-Східній Азії, 1996 рік – зона в Африці за Договором Пеліндаба, Договором 1959 року визначений без'ядерний статус Антарктики; також закритими для розміщення ЗМЗ за Договором про принципи діяльності держав по дослідженню та використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла 1967 року є космічний простір та небесні тіла, а за Договором про заборону розміщення на дні морів та океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення 1971 року – дно морів, океанів та його надра. Саме функціонування створених без'ядерних зон та умови по створенню нових зон, вільних від ядерної зброї, є важливим елементом режиму нерозповсюдження, особливо у відношенні загроз регіонального рівня. [4,с.113]

Особливу значущість для контролю режимів невикористання та нерозповсюдження має проблема контролю над носіями ядерної зброї і ядерного роззброєння, ця проблема впливає з прямо пропорційної залежності використання та поширення ядерної зброї від кількості її носіїв. Ясна річ, що існує гостра необхідність в скороченні чисельності носіїв ядерного озброєння, так званої Стратегічної ядерної тріади (МБР, стратегічних бомбардувальників та ядерних підводних човнів) та інших видів ядерного озброєння: МБР, РСМД та ОТР (виробництво останніх де-юре заборонене в 1987 році). Важливість в такому контролі складають договори між СРСР та США: 1. «СНО – 1» (1987), «СНО – 2» (1993, не був ратифікований США, наразі не діє) – про обмеження кількості МБР та пускових установок та обмеження виробництва ядерної зброї; 2. Договір «Про ПРО» від 26 травня 1972 року, який передбачає механізм верифікації, тобто механізм взаємного контролю сторонами підписантами договору.[10]

Що стосується режиму нерозповсюдження хімічної та біологічної зброї, то основу режиму нерозповсюдження та заборони хімічної зброї (ХЗ) складають зобов'язання, прийняті державами-учасницями Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення та застосування хімічної зброї (КХЗ) прийнятої в 1993 році, та яка вступила в силу в 1997 році. На відмінну від ДНЯЗ, ця Конвенція передбачає не тільки відмову від придбання хімічної зброї, але й зобов'язаність держав, які володіють такою зброєю, знищити

його та підприємства з його виробництва. Документом, за яким вперше заборонялося бойове використання ХЗ, після застосування такої під час Першої світової війни, був Женевський протокол 1925 року. Для нагляду за розвитком режиму знищення та нерозповсюдження хімічної зброї була створена Організація з заборони Хімічної зброї (ОЗХЗ), із штаб-квартирою в Гаазі. За станом на 2004 рік до ОЗХЗ приєдналось 162 країни. Режим знищення та нерозповсюдження біологічної зброї визначається Конвенцією про заборону розроблення, виробництва та нагромадження біологічної та токсичної зброї (КБТЗ) від 1972 року та Додатковим протоколом до КБТЗ.

Суттєвим фактором є наявність механізмів регулювання режиму нерозповсюдження ЗМЗ, до якого відносяться наступні елементи: Режим контролю за ракетними технологіями (РКРТ); Група ядерних постачальників (ГЯП); Вассенаарська домовленість щодо контролю за експортом звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання 1996 року. [4, 126]

Останнім часом з'являються нові підходи до співпраці в області нерозповсюдження: 1. Саміт «Великої вісімки» 2002 рік в Кананаскісі, де було прийняте рішення про створення програми «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення». [3] 2. Засідання Ради Безпеки ООН та прийняття нею резолюції 1540 про нерозповсюдження ЗМЗ в цілях боротьби з тероризмом 28 квітня 2004 року. 3. Схвалення 24 вересня 2009 року Радою Безпеки ООН Резолюції по ядерному роззброєнню та нерозповсюдженню ЗМУ.

Наостанок, хотілося б відмітити, що традиційна система нерозповсюдження переживає серйозну кризу в результаті здобуття ядерної зброї численною кількістю країн та загрози отримання та використання ЗМЗ недержавними дієвими особами, перш за все терористами. Спроби створити новий більш дієвий підхід, який відповідав би реаліям не зовсім вдається по причинам наявності конкретних проблем в даній сфері, не дивлячись на досить обширну та ґрунтовну нормативну базу:

1. жодна з країн у своїй практичній політиці й навіть у офіційній риториці не ставить ядерне роззброєння як реалістичну мету; [8]

2. роль ядерної зброї у військових доктринах не зменшується, а, навпаки, розширюється та набуває різноманітніших форм, навіть в умовах скорочення носіїв ядерного озброєння;

3. США та Російська Федерація більшою мірою, а Велика Британія і Франція – меншою скорочують «надлишки» ядерної зброї, які залишились у спадок від «холодної війни», але при цьому здійснюють мінімально необхідну (США, Франція, Велика Британія) і помірковану (але фінансово недостатньо забезпечену – Росія) політику модернізації та розвитку своїх ядерних сил; [8]

4. Розбіжності між офіційними ядерними країнами часто використовують так звані порогові країни. Тому, відповідальність за кризи режиму нерозповсюдження провідні країни певною мірою мають взяти на себе. [8]

Література

1. Статут ООН від 26 червня 1945 року: < <http://www.un.org/ru/documents/charter>>
2. Договір про не поширення ядерної зброї (ДНЯЗ) хвалений Генеральною Асамблеєю ООН 1 червня 1968 р. і відкритий для підписання 12 липня 1968 р.: <<http://www.armscontrol.ru/START/Rus/docs/npt.htm>>
3. G8 Issues Action Plan on Global Nonproliferation (Source: US State Department; issued June 9, 2004): <<http://www.defense-aerospace.com/article-view/verbatim/40319>>
4. Кулагин В.М. Международная безопасность, - М:Аспект Пресс, 2006 – С.105-130.

5. Резолюция Совета Безопасности ООН по ядерному разоружению и нераспространению оружия массового уничтожения (ОМУ) 24.9.09: <http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions09.htm>
6. Оружие массового поражения: <<http://himvoiska.narod.ru/mwd.html>>
7. National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction, Washington, D.C., December 2002: <<http://www.whitehouse.gov/news>>
8. Косенко І. Режими нерозповсюдження зброї масового знищення: політика Росії та країн ЄС/ Наукова бібліотека: <<http://www.viche.info/journal/771/>>
9. Основные этапы договорного процесса в области ядерного разоружения/ Сборник «Ядерное разоружение, нераспространение и национальная безопасность»: <<http://www.iss.niit.ru/book-2/glav-6-2.htm>>
10. Колтунов В.С. Договор по ПРО и стратегическая стабильность: <<http://www.armscontrol.ru/course/lectures/koltunov2.htm>>

Ярош О.*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ БОРОТЬБИ З МОРСЬКИМ ПІРАТСТВОМ

Морське піратство відоме ще з давніх часів, однак сьогодні воно перетворилося в серйозну міжнародну проблему, що зачіпає інтереси великої кількості держав світу. «Сучасна форма морського розбою досить змінилася: вона починає включати нові тенденції розвитку міжнародної організованої злочинності – контрабанду наркотиків, зброї, торгівлю людьми та тероризм, які формують собою «нові ризики», що суттєво загрожує міжнародній безпеці та правопорядку» [1].

Акти піратства негативно впливають на торгове судноплавство, становлять загрозу для життя та здоров'я моряків та пасажирів суден, ускладнюють доставку гуманітарної допомоги, призводять до значних збитків у міжнародній торгівлі та значної економічної шкоди для багатьох країн. За даними міжнародного Центру по боротьбі з піратством та Міжнародного морського бюро кількість піратських нападів в останні роки постійно зростає, що свідчить про зростання актуальності даної проблеми та про нагальність вжиття необхідних заходів для протидії їй.

Незважаючи на ряд вжитих міжнародним співтовариством заходів політичного, економічного та силового характеру, піратські атаки продовжуються. Однією із основних причин цих невдач є слабкість міжнародно-правового регулювання боротьби з піратством та антипіратського національного законодавства. Положення про боротьбу з піратством містяться в Конвенції ООН про відкрите море 1958 р., Конвенції ООН з морського права 1982 р., Конвенції про боротьбу з незаконними діями, направленими проти безпеки морського судноплавства 1988 р., також може бути застосована Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.

Згідно зі ст. 101 Конвенції ООН з морського права 1982 р. піратством є «будь-який неправомірний акт насилля, затримання або будь-який грабіж, що здійснюється з приватною метою екіпажем або пасажирями будь-якого приватного судна або літального апарата і спрямований у відкритому морі проти будь-якого судна чи літального апарата, особи або майна на борту судна»[2]. До піратства належить акт добровільної участі у використанні судна, коли було відомо про те, що судно є піратським. Дії, спрямовані на підбурювання або свідоме сприяння піратству, також кваліфікуються як піратство.

Цією проблемою займається і Рада Безпеки ООН, яка діє на підставі розділу VII Статуту ООН, який присвячений питанням підтримання миру та міжнародної безпеки. З 2008 року Рада Безпеки ООН прийняла декілька резолюцій по проблемі піратства в районі Сомалі. Так, згідно з резолюцією 1851, прийнятою 16 грудня 2008 р., держави, які співпрацюють із Сомалі, отримали право вживати всі необхідні заходи для припинення піратської діяльності не лише в територіальному морі, але й на сухопутній території та повітряному просторі Сомалі.

Однак, не дивлячись на досить широке правове врегулювання цієї проблеми, дана правова база не здатна ефективно протидіяти морському піратству. Ст. 105 Конвенції ООН

* студентка 3 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Ржевська В.С.

з морського права 1982 р. передбачає, що «у відкритому морі чи в будь-якому іншому місці поза юрисдикцією будь-якої держави будь-яка держава може захопити піратське судно чи літальний апарат, або літальний апарат чи судно, захоплені шляхом піратських дій, які знаходяться у владі піратів, заарештувати осіб, які знаходяться на ньому і захопити майно, яке знаходиться на цих суднах»[2]. При цьому судові установи тієї держави, яка здійснила це захоплення, можуть (але не зобов'язані) виносити постанови про накладення покарань і визначати, які заходи повинні бути прийняті по відношенню до таких суден, літальних апаратів або майна, не порушуючи прав добросовісних третіх осіб.

«Існуючий міжнародно-правовий режим боротьби з піратством розрахований на прибережні держави, здатні здійснити антипіратські дії і притягнути піратів до судової відповідальності»[3]. Тому у випадку застосування ст. 105 Конвенції ООН про морське право виникають проблеми процесуального характеру – встановлення особи, здійснення перекладу на різні мови під час перевірки та слідства, збір доказів, так і економічного характеру – транспортування підозрюваних, утримання засуджених, повернення їх в державу громадянства після відбуття покарання. Крім того, «законодавство багатьох держав просто не містить норми, яка б давала можливість притягнення до кримінальної відповідальності іноземних громадян та осіб без громадянства за піратські злочини, скоєні поза межами їх територій»[4].

Із врахуванням цього, більшість держав ухиляються від притягнення піратів до кримінальної відповідальності на своїй території, навіть якщо це дозволяє їх законодавство, і прагнуть передати таких осіб до держав прибережної зони, які мають відповідні правові можливості або ж просто їх відпускають. Поки що у Східній Африці такою державою є Кенія, законодавство якої передбачає притягнення до кримінальної відповідальності піратів-іноземних громадян за дії, вчинені у відкритому морі.

В останній час все більше обговорюється можливість створення Міжнародного трибуналу по переслідуванню осіб, які вчинили піратський напад. Цей орган може бути створений на основі резолюції Ради Безпеки ООН, подібно до міжнародних трибуналів по Югославії та Руанді. Також це може бути і регіональний трибунал за підтримки ООН і місцезнаходженням в Кенії чи іншій прибережній державі цього регіону. «Можливі і інші варіанти вирішення даної проблеми: створення такого трибуналу угодою зацікавлених держав або ж включенням піратства до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, але це може зайняти декілька років»[5].

Морське піратство сьогодні залишається однією з найактуальніших глобальних проблем, яка потребує негайного вирішення. Одними із основних шляхів її подолання є розробка детального міжнародно-правового механізму та процедури притягнення осіб, які займаються даною злочинною діяльністю, до кримінальної відповідальності, вдосконалення національного антипіратського законодавства та узгодженість правових норм та актів, що регулюють боротьбу з цим видом злочинів.

Література

1. Бантишев О.Ф., Гуменюк М.М. Правові та організаційні заходи боротьби з піратством. – К.: Слово, 2006. – С. 52.
2. Конвенция ООН по морскому праву от 10 декабря 1983 года, ст. 101, 105 // Действующее международное право. В 3-х томах. Том 3. – М.: Московский независимый институт международного права, 1999. – С. 322-475.
3. Будаков М.О. Актуальні питання боротьби з міжнародним морським піратством//Боротьба із організованою злочинністю (теорія і практика) -№ 3.- Київ, 2006. – С. 17 – 28.
4. Григорян В.Л., Дмитриев В.И. Пиратство, разбой и терроризм на море. – М.: Академкнига, 2004. – 135с.
5. Якимляк С. Пірати ХХІ століття // Військо України. – 2006. - № 7. – С. 46-48.

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Шершньова О.А.*

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ АЛІМЕНТІВ В УКРАЇНІ: ВІД ДОРЕВОЛЮЦІЙНИХ ЧАСІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

Питання регулювання аліментних зобов'язань батьків і дітей в процесі розвитку і становлення нашої держави є надзвичайно актуальним. На сьогоднішній день, інститут аліментних правовідносин зазнав істотних змін, поповнився багатьма новелами, які потребують детального вивчення. Аліментні зобов'язання - це правовідносини, що виникають на підставі передбачених законом юридичних фактів: домовленості сторін або рішення суду, за яким одні члени родини зобов'язані надати утримання іншим членам, а останні мають право його вимагати. Термін «аліменти» походить від латинського слова «*alimentum*» і означає «харчування, утримання».

В дореволюційній Росії право на утримання визнавалося за дружиною, котру чоловік повинен був утримувати «за станом і своїми можливостями». Цей обов'язок припинявся, якщо дружина не виконувала своїх подружніх обов'язків, зокрема, відмовлялась слідувати за чоловіком. На початку ХХ століття Звід був доповнений ст. 106, у відповідності з якою за дружиною зберігалось право на утримання, якщо вона ухилялась від спільного проживання з чоловіком, з вини якого спільне життя подружжя було визнане неможливим [1, с. 145].

Кодекс законів про акти цивільного стану, шлюбне, сімейне та опікунське право від 1918 року зобов'язував чоловіка після розлучення утримувати свою колишню дружину. Справи про аліменти розглядались відділами соціального забезпечення. Підставою для надання утримання визнавалась нужденність і непрацездатність одного із подружжя. Розмір аліментів у сукупності з іншими доходами отримувача не повинен був перевищувати прожитковий мінімум. У разі смерті платника аліменти виплачувались із його майна, що залишилося [2, с. 52].

В Кодексі законів про шлюб, сім'ю та опіку 1926 року право на утримання недієздатного подружжя було обмежено одним роком з моменту розірвання шлюбу. Зміст аліментного зобов'язання був встановлений законом і не підлягав зміні за погодженням сторін. Підставою виникнення аліментних обов'язків у батьків по відношенню до їх дітей було кровне споріднення, і наявність зареєстрованого шлюбу між батьками не мала значення. Аліментний обов'язок вітчима (мачухи) передбачав утримання і виховання дитини [3, с. 112].

Постановою ЦВК і РНК УСРР від 27 червня 1936 року «Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги породіллям, встановлення матеріальної допомоги багатодітним» було введено утримання аліментів на неповнолітніх дітей в частковому співвідношенні до заробітку платника: 1/4 - на одну дитину, 1/3 - на двох дітей, 1/2 - на трьох та більше дітей [4, с.309]. Ця норма згодом була повністю відтворена у статті 82 КпШС. Такого способу визначення розміру аліментів не було у законодавстві жодної дер-

* юрист III категорії, що проводить НТР, НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Довгерт А.С.

жави, крім СРСР. В даний час він збережений у кодексах Російської Федерації та Республіки Білорусь.

Указ Президіуму Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 року «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і самотнім матерям, посилення охорони материнства і дитинства» відмінив раніше існуюче право матері-одиначки на звернення до суду з позовом про встановлення батьківства і про стягнення аліментів на утримання позашлюбної дитини. Батько дитини, що не укладав шлюбу з матір'ю дитини, не користується батьківськими правами по відношенню до цієї дитини. Взяття дитини на своє виховання для фактичного батька дитини тягнуло за собою ті ж правові наслідки, які передбачені законом для фактичного вихователя [5, с.72].

Постановою Пленуму Верховного суду СРСР від 4 серпня 1950 року пред'явлення позову про визнання неправильності запису про батьківство передбачалося лише особою, на ім'я якої було зареєстровано дитину. Суди були зобов'язані при розгляді справ про стягнення аліментів, окрім пред'явлення свідоцтва про народження дитини, вимагати надання документів для підтвердження зареєстрованого шлюбу між сторонами. В іншому випадку справу припиняли через відсутність у позивачки права на позов [6, с. 91].

В кодексі про Шлюб та Сім'ю 1969 року аліментні відносини також регулювались імперативними нормами права. Стаття 89 КпШС допускала добровільний порядок виплати аліментів на підставі заяви, тобто одностороннього волевиявлення платника, існування якого не виключало права позивача в будь-який час звернутись з вимогою про стягнення аліментів в суд.

В новому Сімейному кодексі інститут аліментних зобов'язань зазнав значних змін та доповнень щодо визначення порядку стягнення аліментів та їх розмірів. Особі, що зобов'язана виплачувати аліменти, надано право визначити питання виплати аліментів за домовленістю з іншою стороною (отримувачем), а норми закону застосовуються у разі відсутності такої домовленості між сторонами. Способи, порядок та розмір виплати аліментів визначаються сторонами, проте, він не може бути меншим ніж розмір аліментів, які б виплачувались за рішенням суду. Аліменти можуть виплачуватись як частка від заробітку та (або) іншого доходу платника; в твердій грошовій сумі, що сплачується одноразово, ін. способами, відносно яких сторони домовились. Розмір аліментів може бути згодом зменшено чи збільшено за рішенням суду за позовом платника або одержувача аліментів у разі зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них (ч.1. ст. 192 СК) [7]. Згідно ст. 85 КпШС, аліменти на дитину у твердій грошовій сумі могли стягуватись лише за вимогою стягувача. Натомість, за статтею 184 СК, таку вимогу може заявити не лише стягувач, а й платник аліментів [8, с.282]. У ч. 2 статті 182 визначено, що мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Якщо ж розмір аліментів, призначений судом у твердій грошовій сумі, менше мінімального розміру, то дитині призначається відповідно до закону державна допомога (ч.3 ст. 184 СК). В тих випадках, коли аліменти не стягувались у зв'язку з розшуком платника або у зв'язку з його перебуванням за кордоном, аліменти мають бути сплачені за весь минулий час. Слід відмітити, що законодавець має на увазі, що стягненню підлягають аліменти не більш як за три роки, що передували пред'явленню виконавчого листа до виконання [7].

Література

1. Свод законов Российской империи. Спб., М., 1916. -Т.10., Ч.1. – С.145.
2. Свод Указов РСФСР. – М., 1917, №10. - С.52.
3. Свод Законов СССР. – М., 1926, № 82. - С.112.
4. Свод Законов СССР. – М., 1936, № 34. - С.309.

5. Ведомости Верховного Совета СССР, 1944г., №37. – С.72.
6. Нечаева А.М. Новый семейный кодекс // Государство и право. 1996. - № 6. – С. 91.
7. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III./ <www.rada.gov.ua>
8. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. – К.: Правова єдність, 2009. – 432 с.

Святун О.В.*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ КОНСУЛЬСЬКОГО ЗАХИСТУ

Захист закріплених законодавством прав та інтересів громадян та юридичних осіб наразі є однією з найважливіших, пріоритетних завдань держави, незалежно від того, де ці права порушуються – усередині чи поза її межами. У міжнародному праві регулювання відносин щодо надання захисту дипломатичними та консульськими представництвами держави за кордоном регулюється Віденською конвенцією про консульські зносини 1963 р. [1].

Значення Віденської конвенції сягає далеко за межі якості та визначеності її норм. Прийняття Конвенції спричинило ланцюгову реакцію в багатьох сферах. Вона стала каталізатором для укладення двосторонніх угод між державами, що дозволяє більш детально регулювати відносини у сфері захисту як фізичних, так і юридичних осіб держав, а також сприяти економічним, комерційним, культурним та науковим зносинам [2].

З моменту прийняття Конвенції змінився стандарт консульського захисту. Сучасні тенденції свідчать про те, що наразі все більшого розповсюдження набуває стандарт прав людини, шляхом поєднання мінімального міжнародного стандарту та національного режиму. Оскільки права людини є за визначенням такими, що «належать кожній людині, незалежно від її громадянства» [3], логічним наслідком прийняття стандарту прав людини в консульському захисті є те, що консули починають займатися справами не лише своїх громадян, а й інших осіб. Яскравим прикладом цього є практика ФРН. Тут на законодавчому рівні передбачається, що консульський захист може надаватися особам, які користуються правом притулку, біженцям та особам без громадянства, відповідальність за яких ФРН взяла на себе; іноземним морякам на суднах, які плавають під німецьким прапором у відповідності до Положення про екіпаж; іноземцям-членам родини громадян Німеччини у випадку катастрофи, якщо вони проживають разом з німецьким громадянином або жили тривалий час; а також іншим особам, які мають право на захист. До них належать нащадки громадян ФРН та іноземці-працівники німецьких установ, які працюють в сфері культури, надання економічної допомоги країнам, що розвиваються, та в сфері економіки [4].

Певним ноу-хау в сфері консульського захисту стало поширення концепції «керівної держави». Це є новою формою консульського співробітництва, яка полягає в тому, що одна чи більше держав-членів призначаються як «керівна держава» в третій країні для забезпечення захисту громадян певної держави, яка не має свого консульського представництва в третій державі. Це концепція набула свого поширення в рамках Європейського Союзу [5].

Серед нових вимірів новітньої практики консульського захисту можна також відмітити роль консулів у захисті групових прав, обміну в'язнями та у випадках викрадення дітей.

Що стосується групових прав, то непоодинокими є випадки, коли захисту потребують організовані групи осіб, які перебувають компактно в межах одного регіону. Прикладом

* здобувач кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Кучер Б.І.

може служити масове вигнання нелегальних працівників з країни перебування або ситуації, пов'язані із членами релігійних культів, які розташовані за кордоном.

Необхідність обміну в'язнями спричинена значними труднощами щодо відбуття покарання за кордоном як для громадянина, так і для держави його громадянства. Перебування у в'язниці за кордоном створює більш складне становище для громадянина, ніж відбуття покарання на батьківщині. Чим більші культурні, соціальні або економічні розбіжності між країною громадянства та країною перебування, тим більша потреба у консульських візитах та допомозі. Необхідність здійснення таких візитів на регулярній основі створює для консульських посадових осіб значні проблеми у зв'язку із розмірами консульського округу (зокрема, до консульського округу України з центром у м. Вашингтон, США входять 20 американських штатів, включаючи Аляску), обмеженості кадрового забезпечення та коштів для забезпечення візитів покликаною до життя ідеєю про необхідність обміну засудженими особами. З цього питання в світі укладені численні двосторонні угоди [6].

На багатосторонньому рівні положення про можливість обміну засудженими особами міститься у двох конвенціях: Європейській конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків, укладена в Гаазі 1970 р. (Україна – сторона Конвенції з 2006 р.), та Конвенції про передачу засуджених осіб, укладеної в рамках Ради Європи 1983 р. (Україна – сторона Конвенції з 1996 р.). Сторонами останньої Конвенції є не тільки держави-члени Ради Європи, а й інші держави світу, зокрема США.

Наявність таких міжнародних договорів надає можливість громадянам, засудженим в іноземній державі до позбавлення волі, бути переданими до країни свого громадянства для продовження відбування призначеного покарання [7].

Збільшення кількості подорожей за кордон та шлюбів з громадянами інших держав збільшило кількість справ, пов'язаних із транснаціональними спорами щодо опіки над дітьми у разі розірвання такого шлюбу. Викрадення дитини часто вчиняється одним з батьків, який не задоволений судовим рішенням про опіку над дитиною, права на забезпечення та відвідування дитини. З метою врегулювання цієї проблеми, була укладена Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р, яка встановлює міжнародно-правовий механізм мирного та впорядкованого повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують.

Ця Конвенція закріплює, що консульські посадові особи не мають повноважень отримувати фізичну опіку над дітьми, а також повертати їх батькам-заявникам. Єдине, що консул може робити, це надавати допомогу заявнику у пошуках дитини за кордоном, здійснювати моніторинг за дитиною на вимогу заявника, контактувати або спрямовувати того з батьків, які звертаються за допомогою до місцевих урядових або приватних соціальних агентств, які можуть надавати допомогу, надавати загальну інформацію щодо положень законодавства країни перебування з питань опіки, які можуть бути використані для повернення дитини заявнику, а також скласти перелік адвокатів, якщо батьки не можуть самостійно розв'язати свої розбіжності або потребують правової допомоги або консультації.

Таким чином, сучасні тенденції консульського захисту свідчать про значне розширення сфери і меж консульського захисту. В першу чергу, наразі, на консулів покладаються завдання щодо захисту прав осіб, які не є громадянами його держави. По-друге, збільшується коло ситуацій, в яких участь консула є нагальною необхідною. У цьому зв'язку наявна міжнародно-правова база, якою врегульовано консульські зносини, стає недостатньою і потребує додаткової уніфікації.

Література

1. Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. / Руденко Г.М. Основи консульських зносин. – К.: Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, 2006. – с. 170 – 205.
2. Gómez Juan Manuel Robledo. THE VIENNA CONVENTION ON CONSULAR RELATIONS – Електронний документ. Режим доступу: http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ha/vccr/vccr_e.pdf.
3. Waldock H. Human Rights in Contemporary International Law and the Significance of the European Convention. // International and Comparative Law Quaterly. – 1965. – 11. – L. Q. 3.
4. Hecker, Gottfried. Handbuch der konsularischen Praxis. Stand: Dezember 2000. – Verlag Beck, 2000. – 1318 S.
5. Your Europe: Consular and diplomatic protection [Електронний ресурс]. - Режим доступу до документу: <http://ec.europa.eu/youreurope/nav/en/citizens/citizenship/outside-eu-protection/index.html>
6. Warren M., James A. A Universal Safeguard: Providing Consular Assistance to Nationals in Custody. / International Justice Project. - Woodbridge, VA. – 2008. – 36 p.
7. Lee Luke T. Consular Law and Practise. – New York. – 1991. – 739 p.

Трощенко І.О.*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ LEX VOLUNTATIS ДО НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВІДПОВІДНО ДО РЕГЛАМЕНТУ РИМ II

У сфері недоговірних зобов'язань законодавство переважної більшості країн виходило з принципу застосування колізійної прив'язки *lex loci delicti*. Зокрема, цей принцип закріплено у законодавстві Румунії, Греції, Перу, Австрії та ін. Ця прив'язка використана в якості основної і в Законі України «Про міжнародне приватне право».

Втім, в сучасних законодавчих актах спостерігаються численні винятки з цього правила, оскільки, на думку багатьох науковців, принцип *lex loci delicti* є надто жорстким і ускладнює пошук справедливого вирішення колізійної проблеми [1, с.358]. Протягом останніх десятиліть ХХ ст. в законах про МПрП багатьох держав були закріплені істотні відхилення від цього принципу. Однією з тенденцій стало відхилення у бік принципу найбільш тісного зв'язку, чому сприяли ідеї американських теоретиків міжнародного приватного права та перегляд колізійних засад у сфері деліктів у другій редакції *Restatement* (1971) [2, с.269].

Крім того, як зазначає В.П. Звеків, одним зі «знамень часу» є затвердження в рамках деліктних зобов'язань автономії волі сторін [3, с.26]. Можливість вибору права сторонами передбачено у законах Австрії, Ліхтенштейну, Швейцарії, Німеччини, Грузії, Естонії. Разом з тим, вибір права для сторін, як правило, є обмеженим. Так, відповідно до ст. 132 Федерального закону Швейцарії «Про міжнародне приватне право» після того як сталася подія, що завдала шкоди, сторони можуть у будь-який момент домовитися, щодо застосування закону суду. Аналогічна позиція втілена у Законі Естонії. Закон України «Про міжнародне приватне право» також виходить із позиції, що сторони можуть обрати право держави суду, що застосовується до правовідносин між ними.

На протипагу зазначеним кодифікаціям, Ввідний закон до німецького цивільного уложення не обмежує *lex voluntatis* законом суду, проте вимагає, щоб не зачіпалися права третіх осіб. Так само підходить до регламентації цього питання і закон Грузії.

11 липня 2007 року було прийнято Регламент № 864/2007 Європейського парламенту та Ради про право, що застосовується до недоговірних зобов'язань («Рим II»). 11 січня 2009 року зазначений Регламент вступив у дію та замінив собою норми щодо застосовуваного права, що містилися у внутрішньодержавних кодифікаціях міжнародного приватного права держав Європейського Союзу [4, с. 3].

Сфера дії права за Регламентом Рим II дуже широка. Відповідно до ст. 15 Регламенту до сфери застосування було віднесено питання відповідальності (разом з питаннями визначення кола осіб, які можуть притягатися до відповідальності), звільнення від відповідальності осіб, які мають право на відшкодування, порядку припинення зобов'язань, забезпечення вимог судом, а також характеру та оцінки шкоди [5, с.7]. Останній аспект став важливою новелою документу. При цьому, варто зазначити, що зі значним розши-

* аспірант кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Довгерт А.С.

ренням сфери дії положень Регламенту, державам ЄС варто спрямувати свої зусилля на уникнення «*forum shopping*», тобто різноманітних махінацій спрямованих на обхід закону [4, с. 5].

За загальним правилом, закріпленим у ст. 4 Регламенту до недоговірних зобов'язань застосовується право держави, де напустила шкода. Втім, статтею 14 Регламенту також передбачено право сторін обрати право, що буде застосовуватися до недоговірних зобов'язань.

Втім, на відміну від підходу, що був закріплений у законодавчих актах деяких Європейських країн, регламент Рим II чітко передбачає порядок здійснення такого вибору. Так, згідно з положеннями даного документу, сторони можуть обирати право шляхом угоди, що укладається після того, як мав місце факт, що призвів до виникнення зобов'язань або, у випадку якщо всі сторони займаються підприємницькою діяльністю, шляхом угоди, що була укладена ними до того як відбувся юридичний факт, що призвів до настання шкоди.

Крім того, Регламент передбачає ряд обмежень до застосування права, обраного сторонами. Так, у випадку якщо на момент, коли відбувається юридичний факт, що призвів до настання шкоди, всі елементи правопорушення знаходилися у країні, іншій ніж та, право якої було обрано сторонами, то у цьому випадку застосовується право держави, де знаходилися елементи цього правопорушення.

Також не може бути обрано до застосування право третьої держави, якщо всі елементи правопорушення знаходилися на території держав-учасниць Європейського співтовариства. В цьому випадку підлягає застосуванню право ЄС.

Таким чином, Регламент Рим II закріпив можливість вибору права сторонами у сфері недоговірних зобов'язань подібно до підходів, що були закріплені у законодавстві ряду Європейських країн. Разом з тим, положеннями Регламенту було визначено певні обмеження у застосуванні вибору права сторонами у бік принципу найбільш тісного зв'язку. При цьому Регламент не обмежує сторони у виборі права до *lex fori*, що є суттєвим розширенням свободи вибору права сторонами у сфері недоговірних зобов'язань.

Література

1. Звеков В.П. Международное частное право: Курс лекций.- М., 1999
2. Звеков В.П. Обязательства вследствие причинения вреда в коллизионном праве. – М.: Волтерс Клувер, 2007
3. Кисіль В.І. Міжнародне приватне право: питання кодифікації. – К., 2005
4. Charles Dougherty and Marie Louise Kinsler (winter 2009). A short introduction to Rome II [www document]. http://www.2tg.co.uk/userfiles/file/A_Short_Introduction_to_Rome_II.pdf
5. REGULATION (EC) No 864/2007 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II) [www document]. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:199:0040:0049:EN:PDF>

Кобилянський К.М.*

ЗАКРІПЛЕННЯ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДІ

Необхідність належного функціонування адміністративної юстиції – це веління часу, продиктоване реаліями сьогодення, оскільки не може існувати правової держави без забезпечення належного судового захисту прав, свобод і інтересів фізичних та прав і інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Активний розвиток концепції прав людини співпав із закінченням Другої світової війни та створенням Організації Об'єднаних Націй, членом якої є і наша держава. Резолюцією 217А (III) Генеральної асамблеї ООН 10 грудня 1948 року була прийнята Загальна декларація прав людини, яка в статті 8 закріпила: «кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом». Крім того, стаття 7 Декларації встановлює право людини без будь-якого розрізнення і дискримінації на рівний захист законом [1].

Остаточна інституціоналізація доступності правосуддя на міжнаціональному рівні відбулася з прийняттям в межах Ради Європи Конвенції про захист прав людини і основних свобод 4 листопада 1950 року (далі - Конвенція), зміненої пізніше Протоколами № 3, 5 і 8, а також доповненої Протоколом №2. Як зазначив Європейський суд з прав людини, «конвенція має на меті захист не теоретичних чи ілюзорних, а конкретних і дієвих прав» [2, с.83].

Відповідно до положень статті 6, абзацу 1 Конвенції, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи в розумний строк у створеному на основі закону незалежному і неупередженому суді у вирішенні питань стосовно його прав та обов'язків цивільного характеру або правомірності кожного обвинувачення у порушеній проти нього карній справі. В цьому положенні формулюються основні норми сумлінного судового процесу, акцентуючи увагу на нормі тривалості судового провадження. А відповідно до статті 13 Конвенції кожна людина, права і свободи якої, викладені в цій конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі незалежно від того, що порушення було вчинене особами, які діяли в офіційній якості.

Подальше закріплення права на судовий захист на міжнародному рівні, яке не лише проголошувалося, а й вимагало відповідних дій для його забезпечення з боку держави, відобразилось Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, прийнятому 16 грудня 1966 року резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2200А (XXI). В частині 3 статті 2 цього Пакту зазначено, що держава повинна гарантувати кожному, чий права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть якщо це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні і таке право повинно гарантуватися судом або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави. Так, відповідно до частини 1 статті 14 «всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право ... при визначенні його прав та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону» [3, с.575-578].

* аспірант Одеської національної юридичної академії
Науковий керівник: акад. Ківалов С.В.

Гарантії права на суд передбачаються також нормами європейського права. Згідно зі статтею 6 Трактату про Європейський Союз,

1. Союз функціонує на принципах свободи, демократії, поваги до прав і основних свобод людини, а також правової держави, які є спільними для держав — членів Союзу.

2. Союз поважає основні права, гарантовані підписаною в Римі 4 листопада 1950 року Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод, а також які впливають зі спільних для держав-членів Союзу конституційних традицій, як загальний принцип права спільноти». Хартія основних прав у розділі VI «Справедливість» стосовно цього проголошує: «...кожен, чий права і свободи, гарантовані законодавством Союзу, були порушені, має право на дієві засоби оскарження у суді згідно з умовами, вказаними у цій статті. Кожен має право на чесний і відкритий процес у розумний строк у незалежному і неупередженому суді, утвореному в законному порядку. Кожен має можливість отримати юридичну пораду і скористатись допомогою захисника та представника» [4].

Наступним етапом в розвитку засад доступності правосуддя була Хартія Європейського союзу про основні права, яку підписали Європейський парламент, Рада Європейського Союзу і Європейська комісія 7 грудня 2000 року, оскільки вона розширила зміст доступності правосуддя. Так, крім права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у пункті 1 статті 6 Конвенції про захист прав та основних свобод, стаття 47 Хартії передбачає, що кожна особа має право користуватися послугами адвоката, захисника і мати представника. Тим, хто не володіє достатніми коштами, надається юрисдикційна допомога в тій мірі, в якій ця допомога необхідна для забезпечення ефективного доступу до правосуддя [5, с.130-131]. Аналогічні положення знайшли своє закріплення й у статті II-47 Договору про запровадження Конституції для Європи, яка також передбачала право на ефективні засоби захисту та справедливий судовий розгляд [6, с.250].

З викладеного матеріалу ми бачимо, що законодавство, яке забезпечує право на судовий захист в адміністративному суді продовжує розвиватися і вдосконалюватися з урахуванням міжнародно-правових стандартів. Дієвість цього законодавства підтверджена судовими рішеннями, якими відновлюються порушені права суб'єктів звернення.

Література

1. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст.3103.
2. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практика ее применения / [под общ. ред. В.А. Туманова и Л.М. Энтина]. – М. : НОРМА, 2002. – 336 с.
3. Адміністративна юстиція України: проблеми теорії і практики. Настільна книга судді / [за заг. ред. О.М. Пасенюка]. – К. : Істина, 2007. – 608 с.
4. Право Європейського Союзу. — Видання I. — Бельско-Бяла: Вид-во ТзОВ «Парк», 2004.
5. Хартія Європейського Союзу об основних правах: Комментарий/ Под ред. д.ю.н., проф. С.Ю. Кашкина. – М.: Юриспруденция, 2001. – 208 с.
6. Конституційні акти Європейського Союзу. – К., 2004. – 368 с.

Покачалова А.Г.*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

В умовах розвитку міжнародних економічних відносин проблема забезпечення виконання зовнішньоекономічних договорів стає дедалі актуальнішою. Особливу увагу дослідників привертають види забезпечення виконання зобов'язань рухомим майном, так як відіграють важливу роль в кредитуванні малих та середніх підприємств в торгових відносинах.

В міжнародних відносинах рухоме майно все частіше використовується в якості забезпечення виконання зобов'язань. Це пов'язано з такими властивостями рухомих речей, як можливість вільного переміщення в просторі, визначення як індивідуальними ознаками, так і родовими, та як правило, відсутністю державної реєстрації. Крім того, на рухоме майно, порівняно з нерухомістю, в меншій мірі розповсюджуються імперативні норми тієї чи іншої юрисдикції. Всі ці ознаки зробили рухоме майно привабливим об'єктом договорів в сфері забезпечення виконання зобов'язань. Слід зазначити, що законодавству та судовій практиці різних держав відомо чимало видів забезпечення виконання зобов'язань у відношенні рухомого майна, які відрізняються не лише за термінологією, а й формою та змістом.

Регулювання способів забезпечення виконання зобов'язань у відношенні рухомого майна в міжнародному приватному праві має певні особливості. Наприклад, регулювання вищевказаних способів може здійснюватися одночасно колізійними нормами зобов'язального права та речового. Це пов'язано з тим, що учасники міжнародних приватноправових відносин як правило забезпечують виконання зобов'язань шляхом укладення договору, який носить акцесорний характер по відношенню до основного зобов'язання. Відповідно, до договорів ускладнених іноземним елементом, застосовуються колізійні норми зобов'язального права. Основними колізійними прив'язками в цій сфері є принципи автономії волі та найбільш тісного зв'язку. Важливою категорією в сфері колізійного регулювання зобов'язальних відносин є зобов'язальний статут. Л.А. Лунц визначав статут як компетентний правопорядок по даному виду відносин [5, с.157]. Зазвичай, під зобов'язальним статутом розуміють право, яке застосовується до зобов'язань, що витікають із односторонніх угод чи договорів [7, с.374]. Як правило, до зобов'язального статуту входять питання дійсності, тлумачення, виконання, припинення договору, права та обов'язки сторін тощо.

Однак, зобов'язальним статутом не охоплюються питання речових прав на майно - предмет договору [3, с.153]. В літературі зазначається, що якщо предметом договору є власність, то його наслідки розщеплюються на зобов'язально-правові та речово-правові, у відношенні яких за певних обставин компетентні два різних статuti [4, с.196].

Виникає питання: що включають в себе речові права на майно. В цивільному праві усіх зарубіжних країн основне місце в системі речових прав займає право власності. Крім

* аспірант кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Калакура В.Я.

того, до неї входять й інші речові права, які являють собою права осіб на речі, належні як об'єкти власності іншим особам, і закріплюючі за їх носіями окремі правомочності, які відносяться до правомочностей власника, але не позбавляють останнього права на річ. Зазвичай до них відносять право застави, право утримання, сервітути, узуфрукт тощо [1, с.311].

В сфері регулювання права власності та інших речових прав колізійний метод є основним. Найбільш поширеним колізійним принципом в цій сфері є *lex rei sitae* згідно з яким речові права на рухоме майно визначаються правом країни, в якій це майно знаходиться [6, с.73]. За законом місцезнаходження речі зазвичай вирішується питання чи може ця річ бути предметом речового права, а також проблеми об'єму, порядку виникнення, переходу та припинення речових прав.

Наприклад, в Німеччині законом місцезнаходження речі керуються перш за все, щоб визначити чи могло виникнути речове право (наприклад обтяження), а особливо чи відоме правопорядку країни місцезнаходження майна таке ж речове право і який його зміст: іспанська іпотека рухомого майна не може бути застосована до машини, яка знаходиться в Німеччині [4, с.195].

Застосування принципу закону місцезнаходження речі може викликати наступні труднощі: зміна місцезнаходження речі може призвести до зміни статуту, та іноземні інститути речового права, не відомі праву даної країни, не завжди можуть застосовуватися та враховуватися без адаптації.

Що стосується зміни статуту, то при перетинанні кордону майном його речово-правовий статут, згідно принципу закону місцезнаходження речі, визначається правопорядком країни його нового місцезнаходження. Крім того, в сфері речових прав дуже поширеним є принцип *numerus clausus*, який полягає в законодавчому закріпленні вичерпного переліку обмежених речових прав [2]. На думку А. Майер національна держава для захисту внутрішньодержавного обороту зацікавлена визначити, які речові права та з яким змістом допустимі за її законами [6;73]. А отже, виникає проблема чи буде визнаний іноземний спосіб забезпечення виконання зобов'язань в країні місцезнаходження речі.

Таким чином, можна зробити висновок, що відмінності в правовому регулюванні способів забезпечення виконання зобов'язань в різних країнах призводять до існування значної кількості колізій у процесі транскордонного забезпечення виконання зобов'язань. Як було зазначено вище, виникає необхідність заснування колізійних норм не лише договірної, а й речового права. Крім того, потреба окремого врегулювання виникає в залежності від виду майна, яке слугує забезпеченням (рухоме, нерухоме майно). Всі ці фактори значно ускладнюють проблему міжнародно-правового регулювання забезпечення виконання зобов'язань. На нашу думку, для подолання колізій в правовому регулюванні способів забезпечення виконання зобов'язань у відношенні рухомого майна необхідно посилити процеси уніфікації матеріально-правових норм.

Література

1. Гражданское и торговое право зарубежных государств: Учебник. Отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. – В 2-х т. – Т. 1.- М.: Международные отношения, 2008.– 560 с.
2. Гражданское право. Том I. [Електронний ресурс], под ред. доктора юридических наук, профессора Е.А.Суханова - М.: Волтерс Клувер, 2004. – Режим доступа до книги: http://for-expert.ru/book_gp1/292.shtml
3. Канашевский Владимир Александрович. Внешнеэкономические сделки: материально-правовое и коллизийное регулирование. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 591с.
4. Кох Х. Международное частное право и сравнительное правоведение / Х.Кох, У. Магнус, П. Винклер фон Моренфельс; пер. с немецкого Ю.М. Юлдашев. – М.: Международные отношения, 2003. – 476 с.

5. Лунц Л. А. Курс международного частного права: В 3-х т. – Том 1. – М.: Спарк, 2002.
6. Майер А. Вещные права в немецком международном частном праве: к вопросу о признании и трансформации по немецкому праву иностранных способов обеспечения исполнения обязательств, относящихся к движимому имуществу /А. Майер.//Государство и право. -2007. - № 1. - С. 73 – 82
7. Международное частное право/ [Л. П. Ануфриева, К. А. Бекашев]; под. ред. Г. К. Дмитриевой. – [2-е изд.]. – М.: Проспект, 2008. – 687 с.

Рибачок В.А.*

ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ ІПОТЕЧНОГО ДОГОВОРУ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ-УЧАСНИКОМ ІПОТЕЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що на сьогоднішній день розширюється правове регулювання іпотечних правовідносин за участю іноземних фізичних та юридичних осіб, що, в свою чергу, призводить до збільшення кількості нотаріально посвідчених договорів іпотеки, ускладнених «іноземним елементом».

Іноземним елементом в іпотечних правовідносинах виступає учасник іпотечних правовідносин - іпотекодавець або іпотекодержатель, які є одними з центральних суб'єктів нотаріального процесу та сторонами договору іпотеки. Закон України «Про іпотеку» від 05 червня 2003 року [1] не встановлює особливих вимог до статусу нерезидентів-сторін іпотечного договору, в тому числі і до їх прав та\або обов'язків. Однак, не дивлячись на це положення, нотаріус при оформленні іпотечного договору повинен встановити правоздатність та дієздатність сторін, керуючись особистим законом іноземної особи [2; 3, с. 79].

Якщо іпотекодавцем та\або іпотекодержателем в іпотечному договорі виступає нерезидент-фізична особа, то нотаріус повинен в іпотечному договорі зазначити прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адресу постійного місця проживання за межами України, а також ідентифікаційний номер. Прізвище, ім'я та по батькові нотаріус встановлює за посвідкою на проживання особи, яка мешкає в Україні, але не є громадянином України або національним паспортом іноземця чи документом, що його замінює.

Якщо іпотекодавцем або/та іпотекодержателем є юридична особа нерезидент, то нотаріус в іпотечному договорі повинен зазначити найменування, місцезнаходження та державу, де зареєстровано особу. Нотаріус повинен з'ясувати цю інформацію з правовстановлюючих документів нерезидентів, що належним чином оформлені.

З 22 грудня 2003 року для України набула чинності Гаазька Конвенція [2], що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, що призвело до змін в нотаріальній практиці, оскільки ця Конвенція скасувала вимогу легалізації документів для їх подальшого використання в державах-учасницях цієї Конвенції. Офіційні документи, які використовуються на території держав-учасниць Конвенції, мають бути засвідчені спеціальним штампом - апостилем, проставленим компетентним органом держави, в якій було складено документ.

Отже, нерезидент-юридична особа, повинен надати нотаріусу оригінали документів, що свідчать про реєстрацію (створення) іноземної юридичної особи на території держави-учасниці Конвенції, засвідчені апостилем та їх переклад на українську мову, справжність підпису перекладача на яких повинна бути засвідчена нотаріально.

При цьому, нотаріус не може і не повинен вимагати від нерезидента іпотекодавця та\або нерезидента іпотекодержателя документи, засвідчені апостилем, якщо така юридична особа - іпотекодавець\іпотекодержатель заснована та зареєстрована за законодав-

---

* здобувач Київського університету права НАН України
Науковий керівник: проф. Фурса С.Я.

ством держави, з якою Україна підписала двосторонній або багатосторонній договір про правову допомогу, відповідно до якого документи, що були складені та\або посвідчені відповідно до вимог законодавства однієї з договірних держав, скріплені печаткою та засвідчені підписом компетентної особи, приймаються на території іншої держави без будь-якого спеціального посвідчення. Таким чином, нотаріус не може вимагати від нерезидента іпотекодавця та\або нерезидента іпотекодержателя документи, засвідчені апостилом, якщо така юридична особа - іпотекодавець\іпотекодержатель заснована та зареєстрована за законодавством держави, з якою Україна підписала двосторонній договір про правову допомогу, відповідно до якого документи, що були складені та\або посвідчені відповідно до вимог законодавства однієї з договірних держав, скріплені печаткою та засвідчені підписом компетентної особи, приймаються на території іншої держави без будь-якого спеціального посвідчення.

Отже, враховуючи зміст ст. 3 Гаазької Конвенції [4], у разі, коли нотаріус встановить, що між Україною та державою-учасницею Гаазької конвенції, де зареєстровано юридичну особу, укладено двосторонню або багатосторонню угоду про правову допомогу, то нотаріус не повинен вимагати, щоб надані такою юридичною особою правовстановлюючі документи були засвідчені апостилом. В цьому випадку нотаріус повинен витребувати правовстановлюючі документи, оформлені відповідно до вимог законодавства тієї держави, де зареєстровано юридичну особу та переклад таких документів на українську мову, справжність підпису перекладача на яких повинен бути засвідчений нотаріально.

Крім того, нотаріус повинен застосовувати положення Гаазької Конвенції [4] лише до відносин з державами, що не висловили заперечення проти приєднання України до Конвенції. Заперечення проти приєднання України до Конвенції висловили дві держави, Бельгія та Федеративна Республіка Німеччина. Відповідно до ст. 12 Гаазької Конвенції [4] це означає, що на території України не приймаються документи цих країн, засвідчені апостилом, а продовжує застосовуватись вимога дотримання процедури консульської легалізації.

Отже, не дивлячись на той факт, що положення іпотечного законодавства не встановлюють особливих вимог до статусу нерезидентів-сторін іпотечного договору, нотаріуси при оформленні договору іпотеки зобов'язані застосовувати принципи міжнародного приватного права та положення міжнародно-правових документів, що є частиною законодавства України, з метою захисту прав та законних інтересів нерезидентів-учасників іпотечних правовідносин.

Література

1. Закон України «Про іпотеку» від 05 червня 2003 року №898-IV// Відомості Верховної Ради України. - 2003.- № 38. - Ст. 313.
2. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року №2709-IV// Відомості Верховної Ради України. - 2005. - № 32. - Ст. 422.
3. Кисіль В.І. Міжнародне приватне право. - К.: Україна, 2005.- 480 с.
4. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів.// Офіційний вісник України. - 2003. - Ст. 266.

ПОРІВНЯЛЬНЕ І ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

Макаруха З.М.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ РУХУ ОСІБ, ЯК ОДНА З УМОВ ЗАСНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОСТОРУ СВОБОДИ, БЕЗПЕКИ ТА ЮСТИЦІЇ В РАМКАХ ЄС

Однією з умов заснування простору свободи, безпеки та юстиції в рамках ЄС відповідно до Амстердамського договору 1997 р. є забезпечення в межах Союзу свободи руху осіб. Амстердамський договір не конкретизує про яку саме свободу руху осіб йдеться, адже правове регулювання цієї свободи здійснюється положеннями Договору про заснування Європейського Співтовариства як одна з фундаментальних свобод Внутрішнього ринку ЄС та як право громадян ЄС.

Розглядаючи два зазначені виміри (економічний та політичний) свободи руху осіб у історичній ретроспективі слід зауважити, що відповідно до Римського договору про заснування Європейського Економічного Співтовариства 1958 р. економічний вимір є первинним. Водночас цікавим є той факт, що ще до підписання Маастрихтського договору 1992 р. та запровадження громадянства ЄС існував «інший вимір» (окрім економічного) свободи руху осіб. Відповідно до Директив 90/364 [1], 90/365 [2] та 93/96 [3] до осіб, які користувалися зазначеною свободою (окрім працівників) було віднесено три нові категорії – «студенти, пенсіонери та інші особи».

Маастрихтський договір вніс зміни до Договору про заснування Європейського Співтовариства, відповідно до частини першої ст.18 якого «кожен громадянин ЄС має право на вільне пересування та перебування на території держав-членів, з урахуванням обмежень та умов закладених у цьому Договорі та заходів, ухвалених на його виконання». Слід зазначити, що формулювання частини першої ст.18 Договору про заснування Європейського Співтовариства не змінилося ані в результаті змін внесених Амстердамським договором, ані в результаті реформ, запропонованих Лісабонським договором 2007 р.

Таким чином, право на вільне пересування розглядається як фундаментальне право громадянина ЄС. Воно не визначається економічною метою, як при здійсненні свободи пересування працівників, свободи підприємницької діяльності чи свободи надання послуг. Підтвердженням цьому є рішення Суду ЄС у справі Мартінез Сала [4], яке стало першим у практиці Суду ЄС рішенням, що піднімало питання про право на вільне пересування громадян ЄС на території держав-членів.

Громадянка ЄС, Мартінез Сала, була тимчасовим працівником та мала дозвіл на проживання у іншій державі-члені ЄС. Однак, вона втратила роботу та отримувала соціальну допомогу, а термін дозволу на проживання закінчився, коли вона звернулася до компетентних органів держави перебування за допомогою на виховання дитини. На час її звернення Мартінез мала документи, які засвідчували, що вона подала заяву про продовження терміну дії дозволу на проживання. Проте, компетентні органи держави-перебування поставили під сумнів можливість надання допомоги у зв'язку з відсутністю дозволу на проживання. У зазначеній справі Суд ЄС постановив, що Мартінез Сала не зобов'язана

*докторант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

доводити своє право на вільне пересування та перебування на території ЄС, оскільки вона наділена ним як громадянин ЄС. А відмову у наданні допомоги на виховання дитини Мартінез може оскаржувати на підставі ст.12 Договору про заснування Європейського Співтовариства (заборона дискримінації на основі національності). Водночас слід зауважити, що прецедентне право ЄС часто уникає посилання на свободу руху, як фундаментальне право громадянина ЄС, надаючи перевагу посиланню на ст.39 Договору про заснування Європейського Співтовариства (свобода руху працівників) [5,6].

Право на вільне пересування є безпосередньо застосовним, воно не вимагає прийняття будь-яких правових актів національними органами чи органами ЄС. У своєму рішенні у справі Баумбаст [7] Суд ЄС чітко роз'яснив, що положення частини першої ст.18 Договору про заснування Європейського Співтовариства означають, що кожна особа, яка є громадянином ЄС, наділена безпосередньо чинним правом (навіть, якщо воно може бути обмежене) на вільний в'їзд на територію будь-якої з держав-членів та проживання на ній.

Свобода пересування громадянина ЄС в будь-якій державі-члені ЄС не є абсолютною. Як вже зазначалося, відповідно до частини першої ст.18 Договору про заснування Європейського Співтовариства, це право гарантоване лише з урахуванням обмежень та умов, закладених цим Договором та заходів ухвалених на його виконання. Саме положення вторинного права ЄС є правовою підставою для запровадження державами-членами таких обмежень. Так, незайняті працівники, студенти та інші категорії громадян ЄС можуть скористатися правом на вільне пересування на території іншої держави-члена за умови доведення ними спроможності самостійно забезпечити себе достатніми засобами для проживання чи при наявності медичного страхування. Обмеження на право проживання на території іншої держави-члена вводяться в цілях публічного порядку, безпеки та здоров'я.

Обмежений характер свободи руху громадян ЄС був визначений прецедентним правом ЄС. У своєму рішенні у справі Май [8] Суд ЄС послався на частину другу ст.17 Договору про заснування Європейського Співтовариства та підкреслив, що «громадяни ЄС користуються правами, наданими їм відповідно до положень Договору та, водночас, мають і обов'язки». Суд ЄС поєднав ст.17 та 18 Договору зазначивши, що «ст.18 не є безумовною, і обов'язком громадян ЄС є надання відповідних доказів, що вони відповідають умовам щодо надання права на вільне пересування та перебування на території держав-членів ЄС».

Водночас, у низці своїх рішень [9, 10, 11] Суд ЄС постановив, що обмеження свободи пересування та проживання громадян ЄС мають відповідати принципу пропорційності. Так, у справі Хен [12] йшлося про запровадження Бельгією законодавства та адміністративної практики щодо встановлення вимоги доведення наявності відповідних ресурсів для проживання. Обов'язок доведення лягав, відповідно до бельгійського законодавства, на громадянку Португалії, яка мала дітей і перебувала у сімейних відносинах з громадянином Бельгії. Оскільки необхідних засобів для проживання у неї не було, їй відмовили у дозволі на проживання. У цьому зв'язку Суд ЄС зазначив, що адміністративні органи Бельгії не врахували фінансових ресурсів партнера (який перебував у сімейних відносинах з громадянкою Португалії), тому визнав бельгійські законодавчі заходи непропорційними і такими, що суперечать ст.18 Договору та ст.1(1) Директиви 90/364.

У доктрині права ЄС піднімається питання про спрямованість статусу громадянина ЄС [13; с.347]. На думку європейської дослідниці Патріції Колан «громадянство ЄС є фундаментальним статусом для усіх осіб, які хочуть скористатися своїм правом на свободу пересування та перебування на території держав-членів ЄС» [14; с.56]. Однак, як вже зазначалося, відповідні посилання у практиці Суду ЄС є нечастими і здебільшого містяться у ранніх його рішеннях (зокрема, у справі Мартінез Сала).

Зміщення акцентів щодо спрямованості статусу громадянина ЄС відбувається у рішенні Суду ЄС у справі Гжелчик [15] та продовжується у низці наступних рішень [16, 17, 18, 19, 20].

У справі Гжелчик Суд ЄС постановив, що «статус громадянина ЄС є основоположним статусом громадянина держави-члена і спрямований на те, щоб дозволяти особі, незалежно від державної належності та не порушуючи чітко передбачених винятків, користуватися таким самим правовим становищем, як і ті, хто знаходиться в такій самій ситуації». Таким чином, відповідно до зазначеного рішення, статус громадянина ЄС (у поєднанні з принципом загальної заборони дискримінації) обґрунтовує також право особи, яка не є громадянином цієї держави-члена, вимагати до себе такого ставлення з боку приймаючої держави-члена, яке є тотожним ставленню до власних громадян.

В такий спосіб право на вільне пересування, гарантоване кожному громадянину ЄС, поєднується у практиці Суду ЄС з принципом загальної заборони дискримінації закріпленою у частині першій ст.12 Договору про заснування Європейського Співтовариства. Це, насамперед, дає змогу громадянам ЄС отримувати на території приймаючої держави-члена різного роду соціальну допомогу, яка надається власним громадянам (як, наприклад, у справах Трояні [21] та Бідар [22]).

Зміст свободи пересування громадян ЄС визначається Директивою №2004/38 «Про право громадян ЄС та членів їхніх сімей на вільне пересування та місце проживання на території держав-членів» [23], яка об'єднала цілий комплекс законодавчих інструментів у вказаній сфері правового регулювання.

Таке спрощення полегшує виконання своїх повноважень компетентними органами держав-членів, а також розуміння громадянами ЄС змісту та меж наданої їм свободи. Заходи запровадженні Директивою №2004/38 спрямовані на заохочення громадян ЄС до реалізації свого права на вільне пересування, скорочення до мінімуму адміністративних формальностей, забезпечення більш досконалого визначення статусу «членів сім'ї» та скорочення підстав для відмови у в'їзді на територію держави-члена чи обмеження права на проживання у цій державі-члені.

Директива 2004/38 регулює: умови реалізації громадянами ЄС свого права на вільне пересування та перебування на території держав-членів ЄС; право на постійне проживання; обмеження вищезазначеного права на підставі публічної політики, безпеки чи здоров'я.

Відповідно до положень Директиви 2004/38 право на вільне пересування та перебування на території держав-членів терміном до трьох місяців є безумовним. Усі громадяни ЄС можуть скористатися цим правом за наявності чинного документа, який засвідчує особу (посвідчення чи паспорт). За жодних обставин не може бути встановлено вимог щодо обмеження громадянами ЄС в'їзних чи виїзних віз. Члени сім'ї, які не є громадянами ЄС користуються такими ж правами, як і громадяни ЄС, яких вони супроводжують.

Своєю чергою, право на проживання протягом терміну більшого ніж шість місяців є предметом встановлення низки умов. Заявник зобов'язаний відповідати одній з зазначених категорій: займатися економічною діяльністю (бути працевлаштованим чи на основі самозайнятості); мати відповідні ресурси та медичне страхування з метою доведення, що він не стане тягарем для соціальних служб приймаючої держави-члена (остання може не визначати мінімальної суми, а враховувати «особисті обставини»); проходити професійне навчання як студент та мати відповідні ресурси і медичне страхування; бути членом сім'ї громадянина ЄС, який підпадає під одну з вищезазначених категорій.

Громадяни ЄС отримують право на постійне проживання у приймаючій державі-члені після п'ятирічного безперервного проживання (на законних підставах) у ній, якщо щодо них не приймалося жодних рішень про видворення.

Законодавство ЄС не встановлює інших умов стосовно набуття права на постійне проживання. Такі ж правила застосовуються і до членів сім'ї, які не є громадянами ЄС, але проживають з громадянами ЄС протягом цих п'яти років. Особа втрачає право на постійне проживання лише у випадку її відсутності на території приймаючої держави-члена протягом двох послідовних років. Громадяни ЄС, які мають право на перебування чи постійне проживання, а також члени їх сімей користуються перевагами національного режиму (таке ж ставлення, як і до громадян приймаючої держави) у сферах, передбачених Договором про заснування Європейського Співтовариства. Однак, приймаюча держава-член не зобов'язана надавати право на соціальне забезпечення протягом перших трьох місяців проживання особам, які мають статус відмінний від статусу найманого чи само зайнятого працівника та членів їх сімей. Так само від приймаючої держави-члена не може вимагатися надання допомоги на навчання, в тому числі для професійного навчання (у формі грантів чи ін.), до отримання особою права на постійне проживання. Члени сім'ї, незалежно від їх національності, отримують право на зайняття економічною діяльністю на основі працевлаштування чи само зайнятості.

Отже, свобода руху осіб в рамках ЄС має два виміри – економічний та політичний. Як одна з умов забезпечення, відповідно до Амстердамського договору, простору свободи, безпеки та юстиції в рамках ЄС, ця свобода має розглядається як фундаментальне право громадянина ЄС та не визначатися економічною метою.

Аналіз положень установчих договорів, законодавства та прецедентного права ЄС визначає основні риси політичного виміру свободи руху осіб.

Право на вільне пересування є безпосередньо застосовним - кожна особа, яка є громадянином ЄС, наділена безпосередньо чинним правом на вільний в'їзд на територію будь-якої з держав-членів та проживання на ній.

Це право не є абсолютним, а гарантоване лише з урахуванням обмежень та умов, закладених установчими договорами та заходів, ухвалених на їх виконання.

Статус громадянина ЄС у поєднанні з принципом загальної заборони дискримінації обґрунтовує право особи, яка не є громадянином цієї держави-члена, вимагати до себе такого ставлення з боку приймаючої держави-члена, яке є тотожним ставленню до власних громадян, в тому числі щодо забезпечення права на вільне пересування та проживання.

Література

1. Official Journal L 180/28, 13.7.1990, p.26.
2. Official Journal L 180/28, 13.7.1990, p.28.
3. Official Journal L 317/59, 18.12.1993, p.59.
4. C – 85/96 Martinez Sala [1998] ECR I -2691.
5. C – 441/02 Commission of the European Communities v. Federal Republic of Germany [2006] ECR I - 3412.
6. C – 258/04 Ioannidis [2005] ECR I – 8275.
7. C – 413/99 Baumbast [2002] ECR I – 7091.
8. C – 293/03 My [2004] ECR I – 12013.
9. C – 456/02 Trojani [2003] ECR I – 1452.
10. C – 224/98 D'Hoop [1999] ECR – 138.
11. C – 224/02 Pusa [2003] ECR I – 1243.
12. C – 408/03 Commission of the European Communities v Kingdom of Belgium [2004] ECR I -234.
13. Conlan P. Citizenship of the Union: the Fundamental Status of Those Enjoying Free Movement? // ERA – Forum. – 2006. - №10. – P.345-355.

14. Chalmers A., Hadjiemmanait P., Monti S., Tomkins N. European Union Law. – Cambridge University Press, Cambridge. – 2006. – 603 p.
15. C – 184/99 Grzelczyk [2001] ECR I – 16193.
16. C – 413/99 Baumbast, R [2002] ECR I – 7091.
17. C – 148/02 Garcia Avello [2003] ECR I – 1678.
18. C – 482/01 Orfanopoulos, C – 493/01 Oliveri [2004] ECR I – 5257.
19. C – 138/02 Collins [2004] ECR I – 2703.
20. C – 200/02 Zhu and Chen [2003] ECR I – 2873.
21. C – 456/02 Trojani [2003] ECR I – 1238.
22. C – 209/03 Bidar [2004] ECR I – 523.
23. Official Journal L 158 of 30.4.2004, p.29.

Лі Юхао*

ВПЛИВ АНТИДЕМПІНГОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ НА ПРАВО КИТАЮ

Останніми роками процес лібералізації міжнародної торгівлі набуває все більш стрімкого розвитку. В значній мірі цей процес залежить від того, наскільки окремі держави, а також інтеграційні об'єднання, як наприклад, Європейський Союз (далі – ЄС), готові до наявності повноцінної конкуренції на національному ринку між товарами власного виробництва та товарами, виробленими в інших країнах. На сьогодні ціною, яку сплачує кожна держава за доступ до інших ринків, є конкуренція з іноземними товарами на її власному ринку.

Зважаючи на те, що в доктрині європейського права ЄС називають «традиційним користувачем антидемпінгової політики», слід акцентувати увагу на тому, що перший антидемпінговий правовий акт ЄС був прийнятий у 1968 р., «Про захист проти демпінгової практики, премій або субсидій з країн, що не належать до ЄЕС» № 439/68, після чого він неодноразово змінювався. На сьогоднішній день правовою основою захисту Внутрішнього ринку ЄС від демпінгового імпорту з країн, що не є членами ЄС, є Постанова Ради ЄС №384/96 «Про захист від демпінгового імпорту з країн, що не є членами Європейського Союзу» від 22 грудня 1995 року (Council Regulation (EC) № 384/96 of 22 December 1995 on protection against dumped imports from countries not members of the European Community) зі змінами та доповненнями, внесеними Постановами Ради ЄС №2331/96 від 2 грудня 1996 року, №905/98 від 27 квітня 1998 року, №2238/2000 від 9 жовтня 2000 року.

Після прийняття в 1968 році першої антидемпінгової Постанови у світ вийшла велика кількість нормативних правових актів, спрямованих на боротьбу з товарним демпінгом. Серед них можна відзначити Постанову (ЄЕС) від 30 червня 1982 року «Про спільне регулювання імпорту з країн з державною монополією зовнішньої торгівлі» № 1765/82 і Постанову (ЄЕС) від 30 липня 1982 року «Про спільне регулювання імпорту із КНР» № 1766/82.

У Китаї діють «Положення про антидемпінг і антидотації» прийнятий лише 25 березня 1997 року. З часу прийняття Положення у Китаї було розглянуто 40 справ про демпінгову торгівлю імпортною продукцією. У тому числі 9 справ відносно європейських компаній. У Положенні розмежовуються функції підрозділів Міністерства комерції й інших державних структур. Основними органами антидемпінгових розслідувань є Управління справедливої торгівлі й Управління розслідувань галузевого збитку Міністерства комерції, Митне управління, Комітет з митно-податкової політики при Держраді КНР.

В ЄС право вживати заходи проти товарів, які є об'єктом демпінгу, надано Європейській Комісії. За антидемпінгові заходи в Комісії відповідає Генеральний Директорат з торгівлі.

Слід зазначити, що хоча Китай є для ЄС провідним торговим партнером, суперечки між ними останнім часом посилюються. Зокрема, Євросоюз в останні кілька місяців почав антидемпінгові розслідування проти низки китайських промислових галузей, починаючи

* аспірант кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Муравйов В.І.

від свічкової індустрії і закінчуючи виробниками болтів і гайок. Китайський уряд висловив також невдоволення тим, що Європейський союз вирішив прийняти антидемпінгові заходи щодо експортованих з Китаю скріплюючих матеріалів.

З 9 листопада 2007 року Європейський союз розпочав антидемпінгове розслідування щодо експортованих з Китаю скріплюючих матеріалів і в листопаді 2008 року виніс остаточне рішення у цій справі. Європейський союз є головним ринком збуту скріплюючих матеріалів, які експортуються в Європу. Прийняття антидемпінгових заходів відносно китайських скріплюючих матеріалів матиме негативний вплив на діяльність китайських підприємств.

Однак, КНР вважає, що під час процесу антидемпінгового розслідування щодо експортованих з Китаю скріплюючих матеріалів були зафіксовані дії, які суперечать нормам СОТ і антидемпінговому закону ЄС. Результати розслідування за відсутності законності та справедливості, порушують права та інтереси китайських підприємств з виробництва скріплюючих матеріалів. Китай буде вивчати та оцінювати результати розслідування по цій справі, щоб мати право направити запит до СОТ.

В останні десятиріччя антидемпінг набуває широкого розповсюдження та стає чи не найпопулярнішим та дійовим інструментом захисту внутрішнього ринку від несправедливої торговельної практики. Теорія вільної торгівлі в ЄС говорить про те, що вільна торгівля забезпечує реалізацію правила про природні конкурентні переваги держави і, таким чином, сприяє досягненню загального добробуту. Але вона не забороняє застосування спеціальних обмежуючих інструментів для захисту внутрішнього ринку від несправедливої торговельної практики. Тому, ще раз хотілося б відмітити, що антидемпінг являє собою законний інструмент, який застосовується відповідно до правил та принципів ЄС у відносинах з КНР.

Література

1. Антидемпінгова політика Європейського Союзу: Практичний посібник для українських виробників та експортерів. / Антидемпінгова служба Європейської Комісії, представництво України при ЄС при допомозі Hammond Suddards Edge. – К.: Катран груп, 2001. – 149 с.
2. Антидемпінговий кодекс України: практика та проблеми застосування/ С.Г. Осика, В.В. Коновалов, О.О. Покрещук, А.С. Осика. – К.: УАЗТ, 2001. – 378 с.
3. Burca G., Weiler J. The European Court of Justice. – Oxford, 2001. – 217 p.
4. Commission Regulation (EEC) No 2640/86 of 21 August 1986 imposing a provisional anti-dumping duty on imports of plain paper photocopiers originating in Japan // Official Journal. - L239. - 26/08/1986. - P. 0005.
5. Council Regulation (EC) No 3359/93 of 2 December 1993 imposing amended anti-dumping measures on imports of ferro-silicon originating in Russia, Kazakhstan, Ukraine, Iceland, Norway, Sweden, Venezuela and Brazil // Official Journal. - L302. - 09/12/1993. - P. 0001 – 0010.
6. Council Regulation (EC) No 905/98 of 27 April 1998 amending Regulation (EC) No 384/96 on protection against dumped imports from countries not members of the European Community // Official Journal. - L128. - 30/04/1998. - P. 18 – 19.
7. Lasagni A. Does Country-targeted Anti-dumping Policy by the EU Create Trade Diversion? // Journal of World Trade. – 2000. - Bd.34. – №4. – P. 132 – 140.
8. Lenaerts K., Arts D., Bray R. Procedural law of the European Union. – London, Sweet & Maxwell, 1999. – 539 p.
9. Official Journal L 257, 11/10/2000.
10. Vermulst E., Waer P. E. C. Anti-dumping Law and Practice. – London: Sweet & Maxwell, 1996. – 687 p.

Грицаєнко Л.Л.*

ГЛОБАЛЬНА РЕФОРМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (НОВЕЛИ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ)

Останні десять років Європейський Союз знаходиться в стані пошуку оптимальних шляхів свого майбутнього розвитку, в зв'язку з його значним суб'єктивним розширенням, а також поглибленням інтеграційних процесів, що не могло не привернути увагу юридичної науки.

В 2009 році європейська спільнота чекає на завершення етапу ратифікації Лісабонського договору всіма державами-учасниками Євросоюзу, який вносить зміни до існуючих установчих договорів – Договору про Європейський Союз, що не змінить назву та Договору про заснування Європейського співтовариства, який називатиметься Договором про функціонування Європейського Союзу.

В Євросоюзі назріло кілька проблем, які потребують негайного вирішення, перш за все інституційного характеру. Основне завдання актуальної інституційної реформи – покращити організацію та функціонування системи інститутів, забезпечивши її ефективність, прозорість, ясність та демократизацію. Поряд з цими проблемами постало ще кілька глобальних питань: наділення Євросоюз юридичною персональністю; спрощення його структури; надання юридичної сили Хартії прав та свобод; уточнення компетенції Європейського Союзу та ряд інших.

Лісабонський договір є другою спробою глобального реформування Євросоюзу. Першою (невдалою), був Договір про запровадження Конституції для Європи. Можливо Європа була не готова до тих змін, що передбачалися Європейською Конституцією і, як слушно зазначив Ентін М. Л.: «Конституційний Договір випередив свій час»[1].

Одним з важливих нововведень Лісабонського договору, що пропонувалися ще Конституційним договором, є наділення Європейського Союзу юридичною персональністю, що нарешті положить край в правовій доктрині численним теоріям наявності чи відсутності міжнародної правосуб'єктності Європейського Союзу.

Інше досягнення Лісабонського договору – об'єднання трьох опор ЄС: Європейського Співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки, а також Співробітництва у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах.

Стосовно інституційної реформи, то до основних новел Лісабонського договору можна віднести: розширення повноважень Європейського парламенту та запровадження «звичайної законодавчої ініціативи», що є свідченням демократизації Європейського Союзу; надання Європейській раді статусу інституту ЄС із запровадженням посади її президента, що забезпечуватиме стабільність політики ЄС; адаптування критеріїв «кваліфікованої більшості голосів» до кількості держав-учасниць ЄС, враховуючи їх відмінності демографічного, економічного характеру, що сприятиме підвищенню ефективності законодавчого процесу; змінюється процедура обрання голови Комісії та призначення її членів, підвищуючи при цьому роль Парламенту; скорочення кількості комісарів, що має

* здобувач кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Муравйов В.І.

завадити прогресивному розвитку бюрократії в ЄС та підвищить ефективність та дієвість інституційного механізму ЄС, хоча це положення стало однією з перепон в процесі ратифікації Лісабонського договору; запровадження посади Високого представника Союзу з зовнішніх зносин та політики безпеки, що матиме подвійний статус: він є одним з віце-президентів Комісії, крім того, головує під час засідань Ради з питань зовнішніх зносин.

З метою демократизації Європейського Союзу Лісабонський договір передбачає право законодавчої ініціативи громадян, відкритість роботи Ради ЄС під час прийняття нею рішень та голосування, також договір підвищує роль національних парламентів у функціонуванні Європейського Союзу.

Вперше в Лісабонському договорі передбачена можливість виходу з Євросоюзу держави-учасниці. Якщо ж держава, яка вийшла зі складу ЄС, забажає повернутися, їй доведеться подати заявку на вступ та відповідати критеріям, що висуваються до кандидатів в члени Євросоюзу.

Аналізуючи положення Лісабонського договору, можна зробити висновок, що він є важливим кроком в подальшому розвитку Європейського Союзу. В той же час слід зазначити, що цей новий договір зазнав певних складнощів під час його ратифікації. Ірландія – єдина країна, яка проводила референдум з цього питання, не ратифікувала Лісабонську угоду в червні 2008 р, 02.10.2009 року на повторному референдумі ірландці підтримали новий договір. Проведення повторного референдуму є домовленістю Європейської ради, яка збиралась в Брюсселі 11 та 12 грудня 2008 року, та Ірландії, оскільки «...Лісабонська угода необхідна розширеному Союзу для його ефективного та демократичного функціонування, в тому числі на міжнародній арені»[2].

Не дивлячись на те, що Лісабонський договір вирішує ряд нагальних проблем Євросоюзу, складається враження, що він все ж є лише проміжним етапом на шляху майбутнього глобального та комплексного реформування ЄС. Як зазначив Європейський парламент в своїй резолюції від 22 липня 2007 року, він має наміри після нових виборів в 2009 році ініціювати розробку нового конституційного договору для Європейського Союзу, а також закликає інші інститути ЄС надати свої пропозиції щодо залучення громадян Союзу знову до діалогу стосовно продовження конституційної процесу[3].

З огляду на це, можна зробити висновок про те, що Європейський Союз знаходиться ще в стані пошуку своєї оптимальної моделі розвитку.

Література

1. Энтин М.Л. Новое в соотношении сил между институтами ЕС [Электронный ресурс]/ М. Л. Энтин // Интернет-журнал «Вся Европа. ru». – 2007. – №2(8). – Режим доступа к журналу: <http://alleuropa.ru>
2. Conclusions de la présidence, Bruxelles, 11 et 12 décembre 2008. – http://www.eu2008.fr/.../Conseil_europeen_12-12-2001_Conclusions_FR.pdf
3. Résolution du Parlement européen du 11 juillet 2007 sur la convocation de la Conférence intergouvernementale: avis du Parlement européen. –<http://www.europarl.europa.eu/sides/get-Doc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0328+0+DOC+XML+VO//FR>

Севостьянова Н.І.*

ПРАВО НА ІНДИВІДУАЛЬНУ ЗАЯВУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В СВІТЛІ ПРОБЛЕМИ ЙОГО ПЕРЕНАСИЧЕНОСТІ ЗВЕРНЕННЯМИ

Практика звернення до Європейського Суду з прав людини сьогодні стає все більш розповсюдженою. Згідно статистики Секретаріату Європейського Суду на 1 грудня 2008 року було зареєстровано 96 550 справ. З кожним роком кількість звернень в Суд зростає в середньому на 20%. При врахуванні таких темпів росту до 2010 року кількість заяв, які потребують розгляду перевищить 250 000 [1].

Згідно ст. 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, яка вважає себе потерпілим від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. І тому, велика кількість людей пише до Страсбургу без будь-якої юридичної підтримки та знань про таку категорію як прийнятність. Як результат приблизно 85% заяв, що надходять до Суду є очевидно неприйнятними, а 95% фактично такими визнаються. До них додаються повторні заяви, чи так звані «клони». До того ж Суд безперервно веде значний обсяг кореспонденції, яку не треба включати до категорії заяви [3].

Проблема перевантаженості Суду та великої кількості неприйнятних заяв витікає саме з права на індивідуальну заяву. В Європі 800 мільйонів громадян, кожен з яких може використати своє право на звернення безпосередньо до Суду. Більш того, важливим аспектом є те, що на сьогодні Суд не в достатній мірі виділяє різницю між просто комунікацією з Судом, та поняттям заяви до Суду. Більшість листів направлених до Суду рахуються як заяви, вони реєструються та зберігаються в архіві, а бланк заяви надсилається у відповідь [4]. Правило 47 Регламенту Суду (стосовно індивідуальної заяви) зазначає, що: «Датою прийняття заяви, як правило, вважається дата першого повідомлення від заявника, в якому було викладено, принаймні у стислій формі, предмет заяви. Проте, за наявності достатніх підстав Суд може вирішити, що датою прийняття заяви має вважатися інша дата. [2]»

На нашу думку, Суд не приділяє достатньої уваги цьому правилу і зазвичай, перше повідомлення не завжди навіть стисло описує предмет заяви, і як результат виникає переповненість Суду зареєстрованими справами. Проблема в тому, що більшість осіб, що звернулися до суду у формі листа ніколи у майбутньому не заповнять форму-заяву. І як результат, наприклад у 2004 році 10,452 «заяви» було виключено адміністративно, тому що протягом року не було отримано жодної подальшої інформації від заявника. Велика кількість часу витрачається на листування з можливими заявниками, які зазвичай надсилають матеріали частинами і змушують щоразу повертатися до тієї самої справи [5].

Ми рекомендуємо Суду зробити декілька кроків, які полегшать процедуру реєстрації та зроблять її більш ефективною:

- 1) Для реєстрації заява обов'язково повинна бути подана у письмовому вигляді;

*аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Одеської національної юридичної академії
Науковий керівник: проф. Зелінська Н.А.

2) Заява повинна включати факти, підтвердження порушення права передбаченого Конвенцією.

Ми також вважаємо, що доцільним було б внести поправку у Правило 47(5) Регламенту Суду та, таким чином, визначити критерії, за якими звернення до Суду могло б вважатися заявою та бути зареєстрованим у передбаченому порядку. І воно б виглядало як:

1. Заява до Європейського Суду з прав людини повинна бути обов'язково виражена у письмовій формі на офіційному бланку Суду наданому Канцелярією

2. Датою прийняття заяви є дата отримання Судом заповненого бланку заяви.

Результатом цієї поправки стане те, що Суд зможе автоматично розділити усю вхідну кореспонденцію на вже правильно оформлені заяви та зареєструвати їх, та на листи від можливих заявників, яким буде надіслано відповідь з формою-бланком та поясненнями щодо оформлення звернення. Таким чином Суд надасть достатню інформацію для самостійного подання звернення та попередить, що майбутня кореспонденція з Судом можлива лише при умові правильного оформлення заяви та її реєстрації.

Цей новий підхід значно вплине на статистичні показники справ, що очікують розгляду, та в цілому на показники діяльності Суду. Сьогодні проблема заявників, які не підтримують свою заяву після першого листа доволі значна. Нове правило стосовно того, що тільки правильно оформлена заява буде зареєстрована зменшить кількість формальних заяв на 10,500 в рік. Як наслідок, це скоротить час реєстрації реальних заяв Канцелярією за рахунок часу, що зараз витрачається на кореспонденцію з потенційними заявниками.

Дане правило ніяк не обмежує право на індивідуальну заяву та відповідає усім вимогам, які використовуються у багатьох судах. На нашу думку, відповідальність за знання того, що може виступати об'єктом заяви та у якій формі треба її подавати, має накладатися на заявника. Право на індивідуальну заяву не повинно обтяжувати Суд додатковими бюрократичними перепонами. Таким чином, результатом запропонованої поправки стане те, що: Суд зможе акумулювати додаткові кошти, які до цього витрачалися на надмірну кореспонденцію, процедура реєстрації буде пришвидшена за рахунок того факту, що офіційний бланк буде одразу містити усю необхідну стосовно заяви інформацію.

Література

1. Statistical information by year [www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/ Reports+and+Statistics](http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Reports+and+Statistics)
2. Лич Ф. Обращение в Европейский Суд по правам человека / МОО ПЦ «Мемориал», М., 2006. – с. 29.
3. Карташкин В.А. Как подать жалобу в Европейский Суд по правам человека. – М.: НОРМА, 2000. – с.19
4. Бессарабов В.Г. Европейский Суд по правам человека. – М. «Юрлитинформ», 2003. – с.213
5. M. Janis, R. Kay, A. Bradley. European Human Rights Law Text and Materials. Oxford University Press. - 1995. - p. 30

Толкачова Н.Б.*

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Питання прав і свобод людини на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спільноти. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

Однією з реалій сучасного міжнародного правопорядку є визнання прав людини складником предмета міждержавних відносин: ставлення держави до її громадян вже не вважається справою виключної внутрішньої юрисдикції. Права і свободи людини є визначеним нормативним виміром її соціально-культурної діяльності. Більш того, вони виступають як одна з найбільших культурних цінностей. До того ж, права людини є складним, багатовимірним явищем. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала релігійно-етичного, філософського звучання.

Актуальність цієї проблематики викликана, передусім, появою якісно нового джерела первинного права Європейського Союзу, який реформує Договір про заснування Європейського Співтовариства та Договір про Європейський Союз. Так, із набуттям чинності Договору Європейського Союзу 2007, більш відомим як Лісабонський договір, відбудеться інкорпорація першого узагальненого каталогу прав індивіда, якою є Хартія основних прав Євросоюзу. А це у свою чергу означає, що відбудеться довгоочікуваний і неминучий злам у регулюванні охорони прав людини на рівні наднаціональних організацій.

Відчутний прогрес Європейського Союзу у галузі прав людини особливо помітний, якщо врахувати ту обставину, що європейське право цю проблематику не регулювало зовсім. Юрисдикційний захист прав людини здійснювався перш за все національними судовими органами, а наднаціональні інститути їм допомагали, проте, не підміняли. Що стосується захисту прав людини, то право Європейського Союзу не втручається у сферу внутрішньої компетенції держав-членів, не наполягає на закріпленні загальних стандартів, гармонізації або зближенні механізмів їх захисту і забезпечення, не прагне до наднаціонального регулювання. Право Євросоюзу орієнтується на високі традиції, які утвердилися у цій сфері на національному рівні[1,301].

Зокрема, у правовій системі Європейського Союзу права людини сприймаються як нерозривно пов'язані з іншими стержневими для суспільства постулатами — верховенства права і плюралістичної демократії. Орієнтація на повагу прав людини закріплена як імператив всіх гілок влади.

Так, глобальний процес становлення міжнародних інститутів і договірного закріплення прав людини призвели до того, що право Євросоюзу намагається підкорегувати внутрішні механізми захисту і забезпечення прав людини, які склалися у державах-членах. Більше того, органи Європейського Союзу вважали відсилку до національних конституційних традицій і механізмів достатньою, і взагалі на регіональному рівні дана проблематика повністю відносилась до діяльності Ради Європи. Насамперед, Рада Єв-

* аспірант кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Київського університету права НАН України

Науковий керівник: проф. Муравйов В.І.

ропи як політична організація, була створена спеціально з метою охорони демократичних принципів у суспільстві, а саме, для ефективного захисту прав людини. З іншого боку, передбачалося, що процес економічної інтеграції, закріплений в установчих договорах Євросоюзу, не вийде за рамки «суто господарських» аспектів і не зачіпатиме інші галузі, зокрема, не призводитиме до порушення прав людини. Інакше кажучи, протягом тривалого часу вважалося, що права людини знаходяться поза дією *acquis communautaire*[2, 35]. Крім того, Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 року за своєю дієвістю і інституційному забезпеченню не мала собі рівних.

Однак, право Євросоюзу як об'єднуюча регулятивна система не могло залишатися в стороні від розвитку національного права держав-членів у сфері захисту прав людини. Так, на саміті Європейського Союзу 2000 року (м. Ніцца) глави держав-членів проголосили Хартію основних прав Європейського Союзу. Вперше текст Хартії був оприлюднений 7 грудня 2000 р. та доопрацьований у рамках Міжурядової Конференції ЄС з питань Конституційної Угоди в 2004 р. На початковому етапі даний текст був повністю включений до складу Конституційного Договору, однак, після провалу його ратифікації він був вилучений в окрему декларацію.

Призначення Хартії - звести воєдино, підтвердити і систематизувати основні права, а також принципи правового статусу особистості, які були визнані раніше за громадянами Європейського Союзу в інших джерелах, враховуючи установчі договори і Європейську Конвенцію про захист прав людини і основних свобод 1950 року. Разом з тим, особливістю Хартії є її унікальний спосіб класифікації основних прав і свобод. Підставою класифікації Хартії виступають не предмет суб'єктивного права, тобто особисті, політичні, економічні та інші права, а цінності, на захист яких вони спрямовані: людська гідність, свобода, рівність, солідарність.

Література

1. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека. Рук. Авт. Колл. И отв. Ред. д.ю.н., проф. Л,М, Энтина. – 2-е изд., пересмотр. И доп. – М.: Норма, 2007. – 436 с.
2. Шишкова Н.. Хартія основних прав Європейського Союзу і проблеми її конституційного розвитку// Юридичний журнал. – 2004. - №4. – 43 с.

ЗМІСТ

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Бойченко О.М. Позиціювання країн-членів ЄС стосовно спільного безпекового компоненту об'єднання (ЄПБО).....	3
Воротнюк М.О. Міжнародні конфлікти як результат секьюритизації: конструктивістський підхід	7
Габер Є.В. Турецько-американські відносини в контексті Великого Близького Сходу: перспективи та проблеми співробітництва.....	8
Ковальова О.І. Нові тенденції політики США в Латинській Америці.....	12
Корюкалов М.В. Перспективи запровадження стандартів Європейського інструменту сусідства та партнерства у наданні технічної допомоги.....	14
Pawel Kost Sektor gazu ziemnego Ukrainy w procesie integracji z UE.....	18
Мішин О. Специфіка дії міжнародних режимів контролю над озброєннями та нерозповсюдження ядерної зброї на Африканському континенті.....	25
Седляр Ю.О. Зовнішньополітичний аналіз перед викликами глобалізації.....	33
Слабоус-Лущенко А.О. Епоха безполярного світу.....	36
Цибуляк А.Г. Особливості сучасного етапу взаємин Росії ТА НАТО.....	38
Швагер Ю.І. Вплив «ресурсного фактору» на політику Росії із проблем миру на теренах колишньої СФРЮ у 1990-ті роки.....	41
Стадник О.В. Мотиваційні засади арктичної політики ЄС.....	44

Бочар І. Безпекові ініціативи як чинник регіональної інтеграції у Північній Америці.....	47
Вишньов В. Перспективи нанесення Ізраїлем авіаудару по іранським ядерним об'єктам.....	51
Капируля М. Загроза ядерного тероризму в постбіполярній системі міжнародних відносин.....	54
Срібна Л. НАТО у боротьбі із тероризмом.....	58
Фомін А. Зміна векторів політики ФРН або вибори до Бундестагу.....	61
Холодова О. Вірменія – Туреччина: підсумки «футбольної дипломатії».....	64
Диковицька А. Лісабонський договір як етап процесу розбудови політичних структур ЄС: перспективи та проблеми.....	67
Кучухідзе А. ЄС як противага США та Росії. Межі можливого та неможливого.....	69
Харченко А. Європейська енергетична безпека.....	71
Шкляр В. Стратегічне партнерство ЄС та Росії: сучасні реалії.....	74

КРАЇНОЗНАВСТВО

Анджапарідзе Арчіл Стратегічне партнерство в зовнішній політиці України: теоретичний і практичний аналіз.....	77
Адигьозалов Тогрул Геоекономічне підґрунтя азербайджансько-українського партнерства.....	84
Бовсунівський П.В. Політика АРЄ щодо створення зони вільної від зброї масового знищення на Близькому Сході.....	86

Божак Я.В. Спроба врегулювання чесько-польського конфлікту після Першої світової війни внаслідок проведення плебісциту на спірних територіях.....	89
Волошенко І.О. Інтереси та політика КНР щодо пострадянських країн Центральної Азії.....	91
Засядько М.В. «Доларова дипломатія» КНР у Карибському регіоні.....	94
Иванова Ю.М. Модернизационные процессы на современном этапе: опыт Российской Федера- ции.....	96
Малишева М. Латинська Америка як регіональний вимір у зовнішній політиці Іспанії.....	98
Бут С. Шанхайська організація співробітництва як субрегіональна підсистема міжна- родних відносин.....	100
Дубинська І. Причини китайсько-в'єтнамського конфлікту наприкінці 1970-х – початку 1980-х рр.....	103
Солдатенко О. Післявоєнний розвиток етнополітичного конфлікту в Шрі-Ланці.....	106
<u>СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ</u> <u>І ДЕРЖАВ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ</u> <u>ТА ЕКОЛОГІЇ</u>	
Варенко А.О. Військово-політична інтеграція держав-членів РСАДПЗ.....	109
Новиков М.Н. Проблемы межкультурной коммуникации на постсоветском пространстве. Бо- лонский процесс как вектор международных отношений.....	112
Сахно С.М. Місце Чорноморсько-Каспійського регіону у реалізації енергетичної політики ЄС.....	118
Фатуллаєва А.М. Досвід країн НАФТА щодо фінансування природоохоронної діяльності.....	

Халаджи В.В. Посилення енергетичної складової в рамках нової ініціативи Євросоюзу «Східне партнерство».....	123
Черінько І.П. Політика Великої Британії щодо розширення ЄС на сучасному етапі.....	127
Купрейчук В. Зовнішньополітичні пріоритети Японії в рамках АТЕС.....	129
Сокур С. Вплив недержавних акторів на поглиблення інтеграційних процесів в ЄС на прикладі Республіки Польщі.....	132
Бомбандьорова Т. Проблеми та перспективи енергетичної політики ЄС.....	135
Майхрук Т. Енергетична хартія як основа міжнародного співробітництва в галузі енергетики: проблеми її ефективності та шляхи вдосконалення.....	138

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Кориневич А.О. Концептуальна основа міжнародно-правового регулювання в енергетичній сфері.	141
Мудрак Д.О. Належність засудженої особи до громадянства виконання вироку як істотна вимога при встановленні відносин передачі засуджених осіб.....	143
Нестеренко С.С. Реалізація правила habeas corpus в інституті екстрадиції.....	146
Папян Т.М. Чорноморські протоки. Проблеми судноплавства.....	148
Посидинок О.Р. Законодавство України у сфері прав біженців: відповідність міжнародно-правовим стандартам, недоліки та шляхи вдосконалення.....	151
Шреффель Міхал Проблема розвитку морського піратства у водному просторі та на узбережжі Балтійського моря.....	153
Бек М. Правові вимоги до створення полігонів ДЗЗ: міжнародний та національний стандарт.....	

Леонідова О. Історія міжнародно-правової боротьби із піратством.....	160
Алданова К. Щодо необхідності нострифікації документів про освіту під час працевлаштування в Україні.....	163
Басиста А. Правовий аспект проблеми нерозповсюдження та невикористання зброї масового знищення.....	166
Ярош О. Міжнародно-правові засоби боротьби з морським піратством.....	170

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Шершньова О.А. Розвиток інституту аліментів в Україні: від дореволюційних часів до сьогодення..	172
Святун О.В. Сучасні тенденції розвитку інституту консульського захисту.....	175
Трощенко І.О Особливості застосування lex voluntatis до недоговірних зобов'язань відповідно до регламенту Рим II.....	178
Кобилянський К.М. Закріплення на міжнародному рівні права на судовий захист в адміністративному суді.....	180
Покачалова А.Г. Сучасні тенденції регулювання забезпечення виконання зобов'язань в міжнародному приватному праві.....	182
Рибачок В.А. Особливості оформлення іпотечного договору з іноземним елементом-учасником іпотечних правовідносин.....	185

ПОРІВНЯЛЬНЕ І ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

Макаруха З.М. Забезпечення свободи руху осіб, як одна з умов заснування та розвитку простору свободи, безпеки та юстиції в рамках ЄС.....	187
---	-----

Лі Юхао

Вплив антидемпінгового регулювання в Європейському Союзі на право Китаю... 192

Грицаєнко Л.Л.

Глобальна реформа Європейського Союзу (новели Лісабонського договору)..... 194

Севостьянова Н.І.

Право на індивідуальну заяву до Європейського Суду з прав людини в світлі проблеми його перенасиченості зверненнями..... 196

Толкачова Н.Б.

Сучасний стан захисту прав людини у правовій системі Європейського Союзу.... 198

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 90

(Частина I)

Засновано 1996 року.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф. Шнирков О. І.

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол №8 від 30 березня 2010 року.**

Підписано до друку 31.03.2010
Наклад 1000 прим.

Відділ оперативної поліграфії
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483–11–25